T.C.
ANTALYA BİLİM ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

MİMARLIK PROGRAMI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ANADOLU SELÇUKLU KÜMBETLERİNDE SÜSLEME VE MİMARİ FORM İLİŞKİSİ

Merve Mürüvet ÇALIŞIR

TEMMUZ 2024

ANTALYA

T.C.
ANTALYA BİLİM ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

MİMARLIK PROGRAMI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ANADOLU SELÇUKLU KÜMBETLERİNDE SÜSLEME VE MİMARİ FORM İLİŞKİSİ

Merve Mürüvet ÇALIŞIR

TEMMUZ 2024

ANTALYA

T.C.

ANTALYA BİLİM ÜNİVERSİTESİ

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

ANADOLU SELÇUKLU KÜMBETLERİNDE SÜSLEME VE MİMARİ FORM İLİŞKİSİ

Merve Mürüvet ÇALIŞIR

MİMARLIK ANA BİLİM DALI MİMARLIK TEZLİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI tezi olarak 19/07/2024 tarihinde jüri tarafından (oybirliği / oyçokluğu ile) kabul edilmiştir.

Dr. Öğr. Ü. Mehmet Semih ÖZKAN (Danışman)

Dr. Öğr. Ü. Sevda Duygu KOLBAY

Prof. Dr. Salih OFLUOĞLU

Enstitü Müdürü

Prof. Dr. İbrahim Sani MERT

Tez Teslim Tarihi:…/…/……

BEYAN

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Anadolu Selçuklu Kümbetlerinde Süsleme ve Mimari Form İlişkisi” adlı bu çalışmanın hazırlanmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi tahrifat yapılmadığını, bu çalışmanın herhangi bir kısmının başka bir akademik çalışma olarak sunulmadığını beyan ederim.

…/…/2024

Merve Mürüvet ÇALIŞIR

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....i
ABSTRACT.....ii
SİMGELER VE KISALTMALAR.....iii
TABLOLAR LİSTESİ..... iv-vi
ŞEKİLLER LİSTESİ ..... vii-xv
ÇİZİMLER LİSTESİ ..... xvi-xx
ÖNSÖZ xxi
1. GİRİŞ 1
1.1. Araştırmanın Amacı.....1
1.2. Araştırmanın Önemi.....1-2
1.3. Araştırmanın Sınırlılıkları..... 2-3
2. TÜRKLERDE ANITSAL MEZAR YAPILARI 4
2.1. Türklerde Anıtsal Mezar Yapılarının Tarihsel Mimari Gelişimi ve Özellikleri .. 4-11
2.1.1.Türbeler.....11-14
2.1.1.1. Kümbetler 14-19
2.2. Anıtsal Mezar Yapılarındaki Süslemelerin Kültürel Arka Planı.....19-21
2.3. Anıtsal Mezar Yapılarındaki Felsefi Kozmik Diyagramlar (Evren Anlatımı)....21-34
2.4. Örneklem Grubunu Oluşturan Kümbetlerin Yer Aldığı Yapılarla İlişkileri..... 34-37
2.5.Örneklem Grubunu Oluşturan Kümbetlerde Görülen Süsleme Çeşitleri ve Sembolizmi 37
2.5.1. Yazı Süslemeleri.....37-39
2.5.2. Figürlü Süslemeler.....39-60
2.5.3. Geometrik Süslemeler 60-69
2.5.4. Bitkisel Süslemeler 69-74
2.5.5. Gülbezek, Madalyon (Rozet) ve Kabaralar 74-77
2.5.6. Renklerin Sembolizmi 77-78

2.6. Örneklem Grubunu Oluşturan Kümbetlerde Görülen Malzeme ve Teknikler..... 79

2.6.1.Malzemeler 79-81

2.6.2.Teknikler.....81

2.7. Örneklem Grubunu Oluşturan Kümbetler.....81-263

3. YÖNTEM.....264-265

4. BULGULAR VE TARTIŞMA 266-308

5. SONUÇLAR VE ÖNERİLER 309-311

KAYNAKÇA.....312-320

ÖZET

ANADOLU SELÇUKLU KÜMBETLERİNDE SÜSLEME VE MİMARİ FORM İLİŞKİSİ

Merve Mürüvet ÇALIŞIR

Yüksek Lisans Tezi, Mimarlık Anabilim Dalı

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Semih ÖZKAN

Temmuz 2024; 320 sayfa

Anadolu Selçuklu Dönemi anıtsal mezar yapılarından kümbetlerde süsleme ve mimari form ilişkisine bakıldığında kümbetlerin Budizm ve Sufizm ile ilişkili olup vahdet-i vücut (varlığın birliği) kavramı ile ilişkisi buna örnek verilebilmektedir. Ayrıca eski Türk inançlarının (Şamanizm) etkileri de görülmektedir. Dönemin çeşitli dinsel etkileri yapılar üzerinde gözlemlenmektedir. Yapılar birer sosyolojik göstergedir. Dönemde yaşamış insanların dinleri ve inançları yapıları inşa etmektedir. Anadolu Selçuklu Dönemi anıtsal mezar yapılarından kümbetler mimari ve sanatın etkileşimini ikonografik analizler doğrultusunda Tanrı'ya ulaşmak için ve insanın varoluşsal deneyimini ve evreni anlama çabasını, yaratıcı ile bir olma isteklerini süslemeler yoluyla mimari form üzerinden aktarmaktadır. Böylece bu mimari yapılar gözlemleyenlerin yapıyı algılama da zihinsel olarak ilahi yöne doğru hareket etmelerini sağlayarak sanatı dini inancın güçlendirici ve hatırlatıcı bir aracı haline getirmektedir. Soyut mekan somuta indirgenmiş Türk geleneğinden gelen çadır formundan ve Budist stupalarından yansımalar bulunmaktadır. Tipolojik analizlerle süsleme dağılımlarının belirli bir şekilde yapıldığı ortaya konmaktadır. Bu bağlamda Anadolu Selçuklu Dönemi kümbetlerinin süsleme ve mimari form ilişkisinden söz edilebilmektedir.

ANAHTAR KELİMELER: Anadolu Selçuklu, Kümbetler, Mimari Form, Süsleme

JÜRİ: Dr. Öğr. Ü. Mehmet Semih ÖZKAN

Dr. Öğr. Ü. Sevda Duygu KOLBAY

Prof. Dr. Salih OFLUOĞLU

ABSTRACT

ORNAMENTATION AND ARCHITECTURAL FORM RELATIONSHIP IN TOMB TOWERS OF ANATOLIA SELJUK

Merve Mürüvet ÇALIŞIR

MSc Thesis in Department of Architecture

Supervisor: Assist. Prof. Dr. Mehmet Semih ÖZKAN

July 2024; 320 pages

When we look at the relationship between ornamentation and architectural form in tomb towers, one of the monumental tomb towers structures of the Anatolian Seljuk Period, tomb towers are related to Buddhism and Sufism, and their relationship with the concept of vahdet-i body (unity of existence) can be given as an example. In addition, the effects of ancient Turkish beliefs (Shamanism) are also seen. Various religious influences of the period can be observed on the buildings. Structures are sociological indicators. The religions and beliefs of the people who lived in that period build the structures. Tomb towers, one of the monumental tomb towers structures of the Anatolian Seljuk Period, convey the interaction of architecture and art in line with iconographic analysis in order to reach God, human's existential experience and effort to understand the universe, and their desire to be one with the creator through architectural form through decorations. Thus, these architectural structures enable the observers to mentally move towards the divine direction in perceiving the structure, making art a strengthening and reminding tool of religious belief. There are reflections from the tent form and Buddhist stupas from the Turkish tradition, where abstract space has been reduced to concrete. Typological analyzes reveal that the distribution of ornaments is made in a certain way. In this context, the relationship between decoration and architectural form of the tomb towers of the Anatolian Seljuk Period can be mentioned.

KEYWORDS: Anatolia Seljuk, Architectural Form, Ornamentatio, Tomb Towers

COMMITTEE: Assist. Prof. Dr. Mehmet Semih ÖZKAN

Assist. Prof. Dr. Sevda Duygu KOLBAY

Prof. Dr. Salih OFLUOĞLU

SİMGELER VE KISALTMALAR

Simgeler

cm. : Santimetre

m. : Metre

m^2 : Metrekare

Kısaltmalar

T.C. : Türkiye Cumhuriyeti

Akt. : Aktaran

Çev. : Çeviren

MÖ. : Milattan Önce

Vd. : Ve Diğerleri

Vb. : Ve Benzeri

Yy. : Yüzyıl

TD. : Tanrı Damgası

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 2.1. Hakkı Önkal türbe tipolojisi tablosu 12

Tablo 2.2. Orhan Cezmi Tuncer kümbet tipolojisi tablosu 13

Tablo 2.3. Oluş Arık türbe tipolojisi tablosu 13

Tablo 2.4. Ülkü Ü. Bates türbe tipolojisi tablosu 14

Tablo 2.5. Kümbet formu geometrisinin tarihsel gelişim tablosu 16

Tablo 2.6. Biçimlerine göre Tanrı damgaları tablosu 43

Tablo 2.7. TD4 biçimli Tanrı damgasının alt tiplerin tablosu 46

Tablo 2.8. Adem' in bedenini oluşturan on sefirot ve karşılık geldikleri evren kısımları tablosu 69

Tablo 4.1. Sekiz kenarlı poligonal gövde kümbet tipinde süsleme çeşidinin sembolik tabloları- 1 270

Tablo 4.2. Sekiz kenarlı poligonal gövde kümbet tipinde süsleme çeşidinin sembolik tabloları- 2 271

Tablo 4.3. Sekiz kenarlı poligonal gövde kümbet tipinde süsleme çeşidinin sembolik tabloları- 3 272

Tablo 4.4. Sekiz kenarlı poligonal gövde kümbet tipinde süsleme çeşidinin sembolik tabloları- 4 273

Tablo 4.5. Sekiz kenarlı poligonal gövde kümbet tipinde süsleme çeşidinin sembolik tabloları- 5 274

Tablo 4.6. Sekiz kenarlı poligonal gövde kümbet tipinde süsleme çeşidinin sembolik tabloları- 6 275

Tablo 4.7. Süsleme türüne göre cephe üzerindeki yerleşim tabloları- 1 276

Tablo 4.8. Süsleme türüne göre cephe üzerindeki yerleşim tabloları- 2 277

Tablo 4.9. Süsleme türüne göre cephe üzerindeki yerleşim dağılımı yüzdesi tabloları..... 278

Tablo 4.10. On kenarlı poligonal gövde (dahil olduğu yapının çatısı üzerinde ikinci bir gövdeye sahip olan) kümbet tipinde süsleme çeşidinin sembolik tabloları ve süsleme türüne göre cephe üzerindeki yerleşim tabloları-1 279

Tablo 4.11. Süsleme türüne göre cephe üzerindeki yerleşim tabloları-2 280

Tablo 4.12. Süsleme türüne göre cephe üzerindeki yerleşim dağılımı yüzdesi tabloları…….....281

Tablo 4.13. Sekiz kenarlı poligonal gövde (dahil olduğu yapının çatısı üzerinde ikinci bir gövdeye sahip olan) kümbet tipinde süsleme çeşidinin sembolik tabloları ve süsleme türüne göre cephe üzerindeki yerleşim tabloları-1 282

Tablo 4.14. Süsleme türüne göre cephe üzerindeki yerleşim tabloları-2 283

Tablo 4.15. Süsleme türüne göre cephe üzerindeki yerleşim dağılımı yüzdesi tabloları……..284

Tablo 4.16. Sekiz kenarlı poligonal gövde (dahil olduğu yapının bir hacmini kaplayan) kümbet tipi süsleme çeşidinin sembolik tabloları ve süsleme türüne göre cephe üzerindeki yerleşim tabloları-1…….…285

Tablo 4.17. Süsleme türüne göre cephe üzerindeki yerleşim tabloları-2 286

Tablo 4.18. Süsleme türüne göre cephe üzerindeki yerleşim dağılımı yüzdesi tabloları.....287

Tablo 4.19. On kenarlı poligonal gövde kümbet tipi süsleme çeşidinin sembolik tabloları ve süsleme türüne göre cephe üzerindeki yerleşim tabloları-1…….288

Tablo 4.20. Süsleme türüne göre cephe üzerindeki yerleşim tabloları-2 289

Tablo 4.21. Süsleme türüne göre cephe üzerindeki yerleşim dağılımı yüzdesi tabloları……..290

Tablo 4.22. On iki kenarlı poligonal gövde kümbet tipi süsleme çeşidinin sembolik tabloları ve süsleme türüne göre cephe üzerindeki yerleşim tabloları-1…….291

Tablo 4.23. Süsleme türüne göre cephe üzerindeki yerleşim tabloları-2 292

Tablo 4.24. Süsleme türüne göre cephe üzerindeki yerleşim dağılımı yüzdesi tabloları……..293

Tablo 4.25. Silindirik gövde kümbet tipinde süsleme çeşidinin sembolik tabloları- 1.. 294

Tablo 4.26. Silindirik gövde kümbet tipinde süsleme çeşidinin sembolik tabloları- 2 295

Tablo 4.27. Süsleme türüne göre cephe üzerindeki yerleşim tabloları- 1 296

Tablo 4.28. Süsleme türüne göre cephe üzerindeki yerleşim tabloları- 2 297

Tablo 4.29. Süsleme türüne göre cephe üzerindeki yerleşim dağılımı yüzdesi tabloları……..298

Tablo 4.30. Dört kenarlı kübik gövde kümbet tipinde süsleme çeşidinin sembolik tabloları ve süsleme türüne göre cephe üzerindeki yerleşim tabloları-1..... 299

Tablo 4.31. Süsleme türüne göre cephe üzerindeki yerleşim tabloları-2 290

Tablo 4.32. Süsleme türüne göre cephe üzerindeki yerleşim dağılımı yüzdesi tabloları.....301

Tablo 4.33. Sekiz kenar dilimli gövde ve sur ile çevrili silindir gövde kümbet tipi süsleme çeşidinin sembolik tabloları ve süsleme türüne göre cephe üzerindeki yerleşim tabloları-1…….…..302

Tablo 4.34. Süsleme türüne göre cephe üzerindeki yerleşim tabloları-2 303

Tablo 4.35. Süsleme türüne göre cephe üzerindeki yerleşim dağılımı yüzdesi tabloları.....304

Tablo 4.36. Kümbetlerin süsleme türlerinin cephe sayısına göre dağılımı yüzdesi tabloları……..305

Tablo 4.37. Kümbetlerin süsleme türlerinin cephe üzerindeki yerleşim dağılımı yüzdesi tabloları…….….306

Tablo 4.38. Kümbetlerin süsleme türlerinin sembolik dağılımı yüzdesi tabloları - 1…….…307

Tablo 4.39. Kümbetlerin süsleme türlerinin sembolik dağılımı yüzdesi tabloları - 2……...….308

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 2.1. Balbal örneği 5

Şekil 2.2. a) Arap Ata Türbesi b) Balacı Hatun Türbesi c) Ayşe Bibi Türbesi 9

Şekil 2.3. a) Sultan Tekiş Türbesi b) Fahreddin Razi Türbesi c) Çeşme Eyüp Türbesi 10

Şekil 2.4. Yurt tipi Türk çadırları 14

Şekil 2.5. Lotus çiçeği 23

Şekil 2.6. Emir Kemarettin Kümbeti daire motifi 32

Şekil 2.7. 1.İzzeddin Keykavus Şifahanesi Kümbeti kare motifi 32

Şekil 2.8. 1.İzzeddin Keykavus Şifahanesi Kümbeti kufi Elif harfi örneği 38

Şekil 2.9. 1.İzzeddin Keykavus Şifahanesi Kümbeti kufi He harfi örneği 39

Şekil 2.10. Emir Saltuk Kümbeti a)boğa b) ejder c) tavşan d) kartal e) fare f) kartal başlı aslan griffon g) Lir takımyıldızı motifleri 40

Şekil 2.11. 1.İzzeddin Keykavus Şifahanesi Kümbeti üzerindeki ok ve yay motifleri .. 43

Şekil 2.12. Himmet Dede Kümbeti Tanrı damgası motifi 45

Şekil 2.13. Melikgazi Kümbeti Tanrı damgası motifi 45

Şekil 2.14. a) Melike Adile (Çifte) Kümbeti b) Şeyh Bedreddin Kümbeti bayat motifi. 47

Şekil 2.15. Kalender Baba Kümbeti su damlası motifi 47

Şekil 2.16. Emir Kemarettin Kümbeti su yolu motifi 48

Şekil 2.17. a) Elimoğlu (Alimoğlu) Hurşit Kümbeti b) Şirin Hatun- Boğatay Aka Kümbeti düğüm motifi 48

Şekil 2.18. Kayseri Döner Kümbet aslan ve hayat ağacı motifi 53

Şekil 2.19. Hüdavent Hatun Kümbeti aslan ve koyun motifi 53

Şekil 2.20. Kayseri Döner Kümbet sfenks motifi 54

Şekil 2.21. Emir Saltuk Kümbeti kartal başlı aslan gövdeli griffon motifi 54

Şekil 2.22. Kayseri Döner Kümbeti Ab-ı hayat içeren vazodan yükselen hayat ağacı .. 55

Şekil 2.23. Güneş ve Ay - Hüdavent Hatun Kümbeti güneş ve ay motifi 55

Şekil 2.24. Emir Saltuk Kümbeti Dolanmış çift ejderha motifi 56
Şekil 2.25. Hüdavent Hatun Kümbeti simurg motifi 57
Şekil 2.26. Hüdavent Hatun Kümbeti taçlı ve gözü yaşlı kadın başı kabartması 58
Şekil 2.27. Himmet Dede Kümbeti istiridye motifi örneği 59
Şekil 2.28. Şehinşah (Sitte Melik) Kümbeti munkarnas görseli 61
Şekil 2.29. Emir Kemarettin Kümbeti Kümbetinde kullanılan daire motifi 61
Şekil 2.30. Kırşehir Melik Gazi Kümbetinde kullanılan üçgen motifi 62
Şekil 2.31. 1.İzzeddin Keykavus Şifahanesi Kümbetinde kullanılan kare motifi 62
Şekil 2.32. Kırkkızlar Kümbeti beş köşeli yıldız motifi 64
Şekil 2.33. Padişah gömleklerinde koruma olarak nazarlık altı köşeli yıldız motifi 64
Şekil 2.34. a) Emir Saltuk Kümbeti b) Hüdavent Hatun Kümbeti altı köşeli yıldız motifi 66
Şekil 2.35. Şaman davulu üzerinde kayın ağacı 70
Şekil 2.36. Emir Saltuk Kümbeti çam kozalak motifi 72
Şekil 2.37. Burma Minareli Cami Kümbeti çiçek motifi 73
Şekil 2.38. Emir Saltuk Kümbeti yaprak motifi 74
Şekil 2.39. Hasan Padişah Kümbeti çarkıfelek görseli 76
Şekil 2.40. Himmet Dede Kümbeti kabara görseli 77
Şekil 2.41. Melik Mengücek Gazi Kümbeti kırmızı renk kullanımı 77
Şekil 2.42. 1.İzzeddin Keykavus Şifahanesi Kümbeti mavi renk kullanımı 78
Şekil 2.43. 1.İzzeddin Keykavus Şifahanesi Kümbeti turuncu renk kullanımı 78
Şekil 2.44. Bekar Sultan Kümbeti beyaz renk kullanımı 78
Şekil 2.45. Bekar Sultan Kümbeti 84
Şekil 2.46. Bekar Sultan Kümbeti kufi yazı kuşağı 85
Şekil 2.47. Bekar Sultan Kümbeti külah altı silme dış süslemeleri 86
Şekil 2.48. Emir Saltuk Kümbeti 87

Şekil 2.49. Emir Saltuk Kümbeti külah dış süslemeleri 90

Şekil 2.50. Emir Saltuk Kümbeti külah altı silme dış süslemeleri 90

Şekil 2.51. Emir Saltuk Kümbeti kasnakta dış süslemeleri a) boğa b) ejder c) tavşan d) kartal e) fare f) kartal başlı aslan griffon g) Lir takımyıldızı motifleri 90

Şekil 2.52. Emir Saltuk Kümbeti pencere ve çevresi dış süslemeleri..... 91

Şekil 2.53. Emir Saltuk Kümbeti kapı ve çevresi dış süslemeleri 91

Şekil 2.54. Şehinşah (Sitte Melik) Kümbeti 93

Şekil 2.55. Şehinşah (Sitte Melik) Kümbeti tarih ve inşa kitabesi 95

Şekil 2.56. Şehinşah (Sitte Melik) Kümbeti bani ve sanatçı kitabesi 96

Şekil 2.57. Şehinşah (Sitte Melik) Kümbeti külah dış süslemeleri 96

Şekil 2.58. Şehinşah (Sitte Melik) Kümbeti külah altı silme dış süslemeleri..... 97

Şekil 2.59. Şehinşah (Sitte Melik) Kümbeti kapı ve çevresi dış süslemeleri 97

Şekil 2.60. Şehinşah (Sitte Melik) Kümbeti gövde dış süslemeleri..... 98

Şekil 2.61. Emir Kemarettin Kümbeti 99

Şekil 2.62. Emir Kemarettin Kümbeti tarih ve bani kitabesi..... 101

Şekil 2.63. Emir Kemarettin Kümbeti külah dış süslemeleri 101

Şekil 2.64. Emir Kemarettin Kümbeti külah altı silme dış süslemeleri..... 102

Şekil 2.65. Emir Kemarettin Kümbeti kapı ve çevresi dış süslemeleri 102

Şekil 2.66. Melik Mengücek Gazi Kümbeti 104

Şekil 2.67. a) Melik Mengücek Gazi Kümbeti ayet b) sanatçı kitabesi..... 106

Şekil 2.68. Melik Mengücek Gazi Kümbeti kapı ve çevresi dış süslemeleri 107

Şekil 2.69. Melik Mengücek Gazi Kümbeti gövde dış süslemeleri..... 107

Şekil 2.70. Alaeddin Camisi Avlusunda Yarım Kümbet..... 109

Şekil 2.71. Alaeddin Camisi Avlusunda Yarım Kümbet kapı ve çevresi dış süslemeleri 111

Şekil 2.72. Alaeddin Camisi Avlusunda Yarım Kümbet gövde dış süslemeleri 112

Şekil 2.73. Alaeddin Camisi Avlusunda Yarım Kümbet gövde alt silme dış süslemeleri 112

Şekil 2.74. Kırkkızlar Kümbeti 114

Şekil 2.75. Kırkkızlar Kümbeti sanatçı kitabesi 116

Şekil 2.76. Kırkkızlar Kümbeti pencere ve çevresi dış süslemeleri 117

Şekil 2.77. Kırkkızlar Kümbeti kapı ve çevresi dış süslemeleri 117

Şekil 2.78. Halifet Gazi Kümbeti 119

Şekil 2.79. Halifet Gazi Kümbeti kufi yazı şeridi 121

Şekil 2.80. Halifet Gazi Kümbeti pencere ve çevresi dış süslemeleri 122

Şekil 2.81. Halifet Gazi Kümbeti kapı ve çevresi dış süslemeleri 122

Şekil 2.82. Selime Sultan Kümbeti 124

Şekil 2.83. Selime Sultan Kümbeti kapı ve çevresi dış süslemeleri 126

Şekil 2.84. Nureddin Salih Kemankeş Kümbeti 128

Şekil 2.85. Nureddin Salih Kemankeş Kümbeti bani ve tarih kitabesi 129

Şekil 2.86. Nureddin Salih Kemankeş Kümbeti külah dış süslemeleri 130

Şekil 2.87. Nureddin Salih Kemankeş Kümbeti pencere ve çevresi dış süslemeleri 130

Şekil 2.88. Melike Adile (Çifte) Kümbeti 132

Şekil 2.89. a) Melike Adile (Çifte) Kümbeti ayet kufi kuşağı b) bani ve tarih kitabesi 134

Şekil 2.90. Melike Adile (Çifte) Kümbeti külah altı silme dış süslemeleri 135

Şekil 2.91. Melike Adile (Çifte) Kümbeti kapı ve çevresi dış süslemeleri 136

Şekil 2.92. Melike Adile (Çifte) Kümbeti gövde dış süslemeleri 136

Şekil 2.93. Melik Gazi Kümbeti 138

Şekil 2.94. Melik Gazi Kümbeti bani kitabesi 140

Şekil 2.95. Melik Gazi Kümbeti kapı ve çevresi dış süslemeleri 141

Şekil 2.96. Melik Gazi Kümbeti gövde dış süslemeleri 141

Şekil 2.97. Kesikbaş Kümbeti 143

Şekil 2.98. Kesikbaş Kümbeti külah altı silme dış süslemeleri 145

Şekil 2.99. Kesikbaş Kümbeti kapı ve çevresi dış süslemeleri 145

Şekil 2.100. Kesikbaş Kümbeti gövde dış süslemeleri 146

Şekil 2.101. Şeyh Bedreddin Kümbet 148

Şekil 2.102. Şeyh Bedreddin Kümbet bani ve tarih kitabesi 151

Şekil 2.103. Şeyh Bedreddin Kümbet pencere ve çevresi dış süslemeleri 151

Şekil 2.104. Şeyh Bedreddin Kümbet kapı ve çevresi dış süslemeleri 152

Şekil 2.105. Ulaş Baba Kümbeti 153

Şekil 2.106. Ulaş Baba Kümbeti kapı ve çevresi dış süslemeleri 155

Şekil 2.107. Himmet Dede Kümbeti 157

Şekil 2.108. Himmet Dede Kümbeti kasnakta dış süslemeleri 159

Şekil 2.109. Himmet Dede Kümbeti kapı ve çevresi dış süslemeleri 159

Şekil 2.110. Himmet Dede Kümbeti gövde dış süslemeleri 160

Şekil 2.111. Emir Nureddin Sebhan Kümbeti 161

Şekil 2.112. Emir Nureddin Sebhan Kümbeti bani kitabesi 163

Şekil 2.113. Emir Nureddin Sebhan Kümbeti kapı ve çevresi dış süslemeleri 164

Şekil 2.114. Hüdavent Hatun Kümbeti 165

Şekil 2.115. a) Hüdavent Hatun Kümbeti ayet b) bani ve tarih kitabesi 168

Şekil 2.116. Hüdavent Hatun Kümbeti kasnakta dış süslemeleri 170

Şekil 2.117. Hüdavent Hatun Kümbeti pencere ve çevresi dış süslemeleri 170

Şekil 2.118. Hüdavent Hatun Kümbeti kapı ve çevresi dış süslemeleri 171

Şekil 2.119. Hüdavent Hatun Kümbeti gövde dış süslemeleri 171

Şekil 2.120. Hüdavent Hatun Kümbeti gövde alt silme dış süslemeleri 172

Şekil 2.121. 1.İzzeddin Keykavus Şifahanesi Kümbeti 173

Şekil 2.122. 1.İzzeddin Keykavus Şifahanesi Kümbeti tarih kitabesi 176

Şekil 2.123. a) 1.İzzeddin Keykavus Şifahanesi Kümbeti ayet kufi kuşağı b) sanatçı kitabesi 177

Şekil 2.124. 1.İzzeddin Keykavus Şifahanesi Kümbeti kasnakta dış süslemeleri 178

Şekil 2.125. 1.İzzeddin Keykavus Şifahanesi Kümbeti pencere ve çevresi dış süslemeleri..... 178

Şekil 2.126. 1.İzzeddin Keykavus Şifahanesi Kümbeti kapı ve çevresi dış süslemeleri 179

Şekil 2.127. Seyfeddin Turumtay (Gök Medrese) Kümbeti 180

Şekil 2.128. Seyfeddin Turumtay (Gök Medrese) Kümbeti kasnakta dış süslemeleri 184

Şekil 2.129. Seyfeddin Turumtay (Gök Medrese) Kümbeti pencere ve çevresi dış süslemeleri..... 184

Şekil 2.130. Seyfeddin Turumtay (Gök Medrese) kapı ve çevresi dış süslemeleri 185

Şekil 2.131. Burma Minareli Cami Kümbeti 187

Şekil 2.132. Burma Minareli Cami Kümbeti külah altı silme dış süslemeleri 189

Şekil 2.133. Burma Minareli Cami Kümbeti pencere ve çevresi dış süslemeleri..... 190

Şekil 2.134. Mahperi Hunad Hatun Kümbeti 191

Şekil 2.135. Mahperi Hunad Hatun Kümbeti ayet kufi yazı kuşağı 194

Şekil 2.136. Mahperi Hunad Hatun Kümbeti külah altı silme dış süslemeleri 195

Şekil 2.137. Mahperi Hunad Hatun Kümbeti pencere ve çevresi dış süslemeleri..... 195

Şekil 2.138. Mahperi Hunad Hatun Kümbeti gövde dış süslemeleri..... 196

Şekil 2.139. Mahperi Hunad Hatun Kümbeti gövde alt silme dış süslemeleri 196

Şekil 2.140. 2.Kılıç Arslan Kümbeti..... 198

Şekil 2.141. a) 2.Kılıç Arslan Kümbeti ayet yazı kuşağı, altında bani kitabesi b) sanatçı kitabesi 200

Şekil 2.142. 2.Kılıç Arslan Kümbeti külah altı silme dış süslemeleri 201

Şekil 2.143. 2.Kılıç Arslan Kümbeti pencere ve çevresi dış süslemeleri 201

Şekil 2.144. 2.Kılıç Arslan Kümbeti kapı ve çevresi dış süslemeleri..... 202

Şekil 2.145. Şahcihan Hatun (Döner) Kümbeti 203

Şekil 2.146. Şahcihan Hatun (Döner) Kümbeti bani kitabesi 206

Şekil 2.147. Şahcihan Hatun (Döner) Kümbeti külah dış süslemeleri 206

Şekil 2.148. Şahcihan Hatun (Döner) Kümbeti külah altı silme dış süslemeleri 207

Şekil 2.149. Şahcihan Hatun (Döner) Kümbeti pencere ve çevresi dış süslemeleri..... 207

Şekil 2.150. Şahcihan Hatun (Döner) Kümbeti kapı ve çevresi dış süslemeleri 208

Şekil 2.151. Şahcihan Hatun (Döner) Kümbeti gövde dış süslemeleri..... 208

Şekil 2.152. Şahcihan Hatun (Döner) Kümbeti gövde alt silme dış süslemeleri..... 209

Şekil 2.153. Ulu (Usta Şagirt) Kümbet..... 210

Şekil 2.154. Ulu (Usta Şagirt) Kümbet ayet kufi kuşağı 213

Şekil 2.155. Ulu (Usta Şagirt) Kümbet külah dış süslemeleri..... 214

Şekil 2.156. Ulu (Usta Şagirt) Kümbet külah altı silme dış süslemeleri 214

Şekil 2.157. Ulu (Usta Şagirt) Kümbet pencere ve çevresi dış süslemeleri 215

Şekil 2.158. Ulu (Usta Şagirt) Kümbet kapı ve çevresi dış süslemeleri..... 216

Şekil 2.159. Ulu (Usta Şagirt) Kümbet gövde dış süslemeleri 216

Şekil 2.160. Ulu (Usta Şagirt) Kümbet gövde alt silme dış süslemeleri..... 217

Şekil 2.161. Hasan Padişah Kümbeti..... 218

Şekil 2.162. Hasan Padişah Kümbeti tarih ve bani kitabesi 221

Şekil 2.163. Hasan Padişah Kümbeti külah altı silme dış süslemeleri 221

Şekil 2.164. Hasan Padişah Kümbeti pencere ve çevresi dış süslemeleri 222

Şekil 2.165. Hasan Padişah Kümbeti kapı ve çevresi dış süslemeleri..... 222

Şekil 2.166. Hasan Padişah Kümbeti gövde dış süslemeleri 223

Şekil 2.167. Hasan Padişah Kümbeti gövde dış süslemelerindeki madalyonlar 223

Şekil 2.168. Hasan Padişah Kümbeti gövde alt silme dış süslemeleri 223

Şekil 2.169. Hüseyin Timur- Esen Tekin Kümbeti 225

Şekil 2.170. a) Hüseyin Timur- Esen Tekin Kümbeti tarih kitabesi b) bani kitabesi c) hadis kufi yazı kuşağı..... 227

Şekil 2.171. Hüseyin Timur- Esen Tekin Kümbeti külah altı silme dış süslemeleri ... 228

Şekil 2.172. Hüseyin Timur- Esen Tekin Kümbeti pencere ve çevresi dış süslemeleri 229

Şekil 2.173. Hüseyin Timur- Esen Tekin Kümbeti kapı ve çevresi dış süslemeleri 229

Şekil 2.174. Hüseyin Timur- Esen Tekin Kümbeti gövde dış süslemeleri 230

Şekil 2.175. Hüseyin Timur- Esen Tekin Kümbeti gövde alt silme dış süslemeleri ... 230

Şekil 2.176. Elimoğlu (Alimoğlu) Hurşit Kümbeti 231

Şekil 2.177. Elimoğlu (Alimoğlu) Hurşit Kümbeti pencere ve çevresi dış süslemeleri 233

Şekil 2.178. Elimoğlu (Alimoğlu) Hurşit Kümbeti kapı ve çevresi dış süslemeleri 234

Şekil 2.179. Elimoğlu (Alimoğlu) Hurşit Kümbeti gövde dış süslemeleri 234

Şekil 2.180. Elimoğlu (Alimoğlu) Hurşit Kümbeti gövde alt silme dış süslemeleri ... 235

Şekil 2.181. Şirin Hatun- Boğatay Aka Kümbeti 236

Şekil 2.182. a) Şirin Hatun- Boğatay Aka Kümbeti tarih b) bani Kitabesi c) ayet yazı kuşağı 239

Şekil 2.183. Şirin Hatun- Boğatay Aka Kümbeti külah altı silme dış süslemeleri 240

Şekil 2.184. Şirin Hatun- Boğatay Aka Kümbeti pencere ve çevresi dış süslemeleri 240

Şekil 2.185. Şirin Hatun- Boğatay Aka Kümbeti kapı ve çevresi dış süslemeleri..... 241

Şekil 2.186. Şirin Hatun- Boğatay Aka Kümbeti gövde dış süslemeleri 241

Şekil 2.187. Şirin Hatun- Boğatay Aka Kümbeti gövde alt silme dış süslemeleri 242

Şekil 2.188. Kalender Baba Kümbeti 243

Şekil 2.189. Kalender Baba Kümbeti tarih ve bani kitabesi 245

Şekil 2.190. Kalender Baba Kümbeti külah dış süslemeleri 245

Şekil 2.191. Kalender Baba Kümbeti külah altı silme dış süslemeleri 246

Şekil 2.192. Kalender Baba Kümbeti pencere ve çevresi dış süslemeleri 246

Şekil 2.193. Kalender Baba Kümbeti kapı ve çevresi dış süslemeleri 247

Şekil 2.194. Kalender Baba Kümbeti gövde dış süslemeleri 247

Şekil 2.195. Kalender Baba Kümbeti gövde alt silme dış süslemeleri 248

Şekil 2.196. Melik Gazi Kümbeti 249

Şekil 2.197. Melik Gazi Kümbeti kapı ve çevresi dış süslemeleri 252

Şekil 2.198. Melik Gazi Kümbeti gövde dış süslemeleri..... 252

Şekil 2.199. Ebül Kasım Ali Tüsi Kümbeti 254

Şekil 2.200. a) Ebül Kasım Ali Tüsi Kümbeti tarih b) bani kitabesi c) ayet kufi yazı kuşağı 256

Şekil 2.201. Ebül Kasım Ali Tüsi Kümbeti pencere ve çevresi dış süslemeleri 256

Şekil 2.202. Mama Hatun Kümbeti 258

Şekil 2.203. Mama Hatun Kümbeti ayet kufi yazı kuşağı ve sanatçı kitabesi..... 261

Şekil 2.204. Mama Hatun Kümbeti külah dış süslemeleri 261

Şekil 2.205. Mama Hatun Kümbeti külah altı silme dış süslemeleri 262

Şekil 2.206. Mama Hatun Kümbeti pencere ve çevresi dış süslemeleri 262

Şekil 2.207. Mama Hatun Kümbeti kapı ve çevresi dış süslemeleri 263

ÇİZİMLER LİSTESİ

Çizim 2.1. Kurgan çizimi (18.yy.) 6

Çizim 2.2. Çadır görünüş çizimi 6

Çizim 2.3. a) Çift cidarlı kubbeli stupanın görünüş, plan, kesiti b) Stupa görseli 7

Çizim 2.4. a) Kubbetü's Süleybiye Türbesi plan, kesit b) görseli 8

Çizim 2.5. a) Samanoğlu İsmail Türbesi planı b) görseli 8

Çizim 2.6. a) Aslan Cazip Türbesi plan, kesit b) görseli 9

Çizim 2.7. a) Harrekan Türbeleri planları b) görselleri 10

Çizim 2.8. Arabalar üzerindeki çadırların Rubroek çizimi 15

Çizim 2.9. Samsara tekerlek şeması (Bhavacakra-varoluş çarkı) 22

Çizim 2.10. Gök ile yer arasında insan sembolü 23

Çizim 2.11. Dört ana yöne göre ele alınan yön ve beş temel unsurlar ile bağlı mevsim, zaman, renk, hayvan ve yıldızlar 25

Çizim 2.12. İbnü'l Arabi'nin kesişen daireler şeması yön çizimi 26

Çizim 2.13. Kozmik eksen şeması 26

Çizim 2.14. Dolgan şamanlarına ait tepesinde kartal bulunan dünya ağacı çizimi 27

Çizim 2.15. Dağın merkezi bağlantısının çizimi 28

Çizim 2.16. Orta Asya'da göçebe çadır şeması 29

Çizim 2.17. Dört eyvan ve merkezi avlulu plan tipleri 30

Çizim 2.18. Beş Platonik cisim çizimi 31

Çizim 2.19. a) Emir Saltuk Kümbeti altı köşeli yıldız motifi görseli b) Hasan Padişah Kümbeti on iki köşeli yıldız motifi çizimi ve görseli 33

Çizim 2.20. Mahperi Hunad Hatun Kümbeti planı ve yapı ile bağlantısı 35

Çizim 2.21. 1.İzzeddin Keykavus Şifahanesi Kümbeti planı ve yapı ile bağlantısı 36

Çizim 2.22. Seyfeddin Turumtay Kümbeti planı ve yapı ile bağlantısı 36

Çizim 2.23. Burma Minareli Cami Kümbeti planı ve yapı ile bağlantısı 37

Çizim 2.24. a) Bekar Sultan Kümbeti kufi yazı kuşağı örneği b) çizimi 38

Çizim 2.25. Kufi Elif harfi çizimi 38

Çizim 2.26. a) Seyfeddin Turumtay (Gök Medrese) Kümbeti kufi Elif harfi örneği b) çizimi 39

Çizim 2.27. Kufi He harfi çizimi 39

Çizim 2.28. Kitabu's-Suver'de geçen lir takımyıldızı çizimi 41

Çizim 2.29. Kozmik dağ- Hüdavent Hatun Kümbeti Kozmik dağ 42

Çizim 2.30. Kayseri Döner Kümbet ok- yay motifi örnekleri ve çizimi 42

Çizim 2.31. 1.İzzeddin Keykavus Şifahanesi Kümbeti Tanrı damgası motifi 44

Çizim 2.32. Cennet damgası biçimleri 46

Çizim 2.33. Kayseri Hunad Hatun Kümbeti cennet ve Tanrı damgası motifi 46

Çizim 2.34. Su yolu motifi 48

Çizim 2.35. Niğde Hüdavent Hatun Kümbeti çift başlı kartal motifi çizimi 49

Çizim 2.36. Himmet Dede Kümbeti geyik motifi 50

Çizim 2.37. Himmet Dede Kümbeti at motifi 51

Çizim 2.38. Himmet Dede Kümbeti keçi motifi 51

Çizim 2.39. Himmet Dede Kümbeti tavşan motifi 52

Çizim 2.40. Himmet Dede Kümbeti balık motifi 52

Çizim 2.41. Himmet Dede Kümbeti deve motifi 52

Çizim 2.42. a) Niğde Hüdavent Hatun Kümbeti Güneydoğu cephe penceresi üzerindeki sol panodaki insan başı motifleri b) Kuzeydoğu kenardaki sağ pano üzerindeki insan başları c) taçkapı sütunce başlığı üzerindeki insan başı motifleri 57

Çizim 2.43. Himmet Dede Kümbeti süvari motifi 58

Çizim 2.44. Hüdavent Hatun Kümbeti mandala kullanım örneği 60

Çizim 2.45. a) Üçgenin sembolik anlamları b) Nazar motiflerinden üçgen örnekler 62

Çizim 2.46. Kare ve dört element bağlamında anlamları 63

Çizim 2.47. Mühr-i Süleyman motifi 65

Çizim 2.48. Selçuklu yıldızı 67

Çizim 2.49. Mahperi Hatun Kümbeti sekiz köşeli yıldız motifi 67

Çizim 2.50. Kabala şema çizimi 68

Çizim 2.51. Ahlat Usta Şagirt Kümbeti on köşeli yıldız çizimi 69

Çizim 2.52. a) Türk sanatında nar motifi çizimi b) Ulaş Baba Kümbeti nar motifi görseli 71

Çizim 2.53. a) Lale motifi çizimi b) Nureddin Salih Kemankeş Kümbeti lale motifi görseli 72

Çizim 2.54. a) Palmet motifi çizimi b) Hüdavent Hatun Kümbeti palmet motifi görseli 73

Çizim 2.55. a) Hasan Padişah Kümbeti beş uçlu yıldız madalyonu çizimi b) görseli.... 75

Çizim 2.56. a) Hasan Padişah Kümbeti on iki uçlu yıldız madalyonu çizimi b) görseli ..... .75

Çizim 2.57. a) Bekar Sultan Kümbeti plan b) kesit c) görünüş çizimi 85

Çizim 2.58. a) Emir Saltuk Kümbeti üst kat ve alt kat plan b) kesit c) görünüş çizimi 89

Çizim 2.59. a) Şehinşah (Sitte Melik) Kümbeti plan b) kesit c) görünüş çizimi..... 94

Çizim 2.60. Şehinşah (Sitte Melik) Kümbeti süsleme detay çizimleri 95

Çizim 2.61. a) Emir Kemarettin Kümbeti plan b) kesit c) görünüş çizimi..... 100

Çizim 2.62. a) Melik Mengücek Gazi Kümbeti üst kat ve alt kat plan b) kesit c) görünüş çizimi 105

Çizim 2.63. a) Alaeddin Camisi Avlusunda Yarım Kümbeti üst kat ve alt kat plan b) kesit c) görünüş çizimi 110

Çizim 2.64. a) Kırkkızlar Kümbeti rölöve projesi alt kat ve üst kat plan b) kesit c) görünüş çizimi 115

Çizim 2.65. a) Kırkkızlar Kümbeti restorasyon projesi üst kat ve alt kat plan b) kesit c) görünüş çizimi 116

Çizim 2.66. a) Halifet Gazi Kümbeti plan b) kesit c) görünüş çizimleri 120

Çizim 2.67. Selime Sultan Kümbeti üst kat ve alt kat plan çizimleri 125

Çizim 2.68. a) Selime Sultan Kümbeti rölöve projesi b) restorasyon projesi kesit, görünüş çizimleri 125

Çizim 2.69. a) Nureddin Salih Kemankeş Kümbeti plan b) kesit c) görünüş çizimleri 129

Çizim 2.70. a) Melike Adile (Çifte) Kümbeti alt kat ve üst kat plan b) görünüş c) kesit çizimi 134

Çizim 2.71. a) Melik Gazi Kümbeti üst kat ve alt kat plan b) kesit c) görünüş çizimi 139

Çizim 2.72. a) Kesikbaş Kümbeti üst kat ve alt kat plan b) kesit c) görünüş çizimi 144

Çizim 2.73. a) Şeyh Bedreddin Kümbet rölöve projesi b) restorasyon projesi alt kat, üst kat plan çizimi 149

Çizim 2.74. a) Şeyh Bedreddin Kümbet rölöve projesi b) restorasyon projesi kesit çizimi 150

Çizim 2.75. a) Şeyh Bedreddin Kümbet rölöve projesi b) restorasyon projesi görünüş çizimleri 150

Çizim 2.76. a) Ulaş Baba Kümbeti plan b) kesit c) görünüş çizimi 154

Çizim 2.77. a) Himmet Dede Kümbeti plan b) kesit c) görünüş çizimi 158

Çizim 2.78. a) Emir Nureddin Sebhan Kümbeti plan b) kesit c) görünüş çizimi 162

Çizim 2.79. a) Hüdavent Hatun Kümbeti plan b) kesit çizimi 168

Çizim 2.80. a) 1.İzzeddin Keykavus Şifahanesi plan b) görünüş çizimi 175

Çizim 2.81. a) 1.İzzeddin Keykavus Şifahanesi Kümbeti plan b) kesit çizimi 176

Çizim 2.82. Seyfeddin Turumtay (Gök Medrese) Kümbeti plan çizimleri 182

Çizim 2.83. a) Seyfeddin Turumtay (Gök Medrese) Kümbeti kesit b) görünüş çizimleri 183

Çizim 2.84. Burma Minareli Cami Kümbeti plan çizimleri 188

Çizim 2.85. a) Burma Minareli Cami Kümbeti kesit b) görünüş çizimi 188

Çizim 2.86. a) Mahperi Hunad Hatun Kümbeti plan b) kesit c) görünüş çizimi 193

Çizim 2.87. a) Mahperi Hunad Hatun Kümbeti rölöve projesi plan b) kesit çizimi 193

Çizim 2.88. a) 2.Kılıç Arslan Kümbeti üst kat ve alt kat planı b) kesit c) görünüş çizimi 199

Çizim 2.89. a) Şahcihan Hatun (Döner) Kümbeti planı b) kesit c) görünüş çizimi 205

Çizim 2.90. a) Ulu (Usta Şagirt) Kümbet üst kat ve alt kat planı b) kesit c) görünüş çizimi 212

Çizim 2.91. Ulu (Usta Şagirt) Kümbet pencere görünüş detay çizimi 213

Çizim 2.92. a) Hasan Padişah Kümbeti rölöve projesi üst kat ve alt kat planı b) kesit c) görünüş çizimi 219

Çizim 3.93. a) Hasan Padişah Kümbeti restorasyon projesi üst kat ve alt kat planı b) kesit c) görünüş çizimi 220

Çizim 2.94. Hasan Padişah Kümbeti kapı detay çizimi 220

Çizim 2.95. a) Hüseyin Timur- Esen Tekin Kümbeti alt kat planı b) üst kat planı c) kesit çizimi 226

Çizim 2.96. a) Hüseyin Timur- Esen Tekin Kümbeti görünüş b) pencere detay çizimi 227

Çizim 2.97. a) Elimoğlu (Alimoğlu) Hurşit Kümbeti üst kat ve alt kat planı b) kesit c) görünüş çizimleri 232

Çizim 2.98. Elimoğlu (Alimoğlu) Hurşit Kümbeti pencere ve kapı detay çizimleri 232

Çizim 2.99. a) Şirin Hatun- Boğatay Aka Kümbeti üst kat ve alt kat planı b) kesit c) görünüş çizimleri 238

Çizim 2.100. Şirin Hatun- Boğatay Aka Kümbeti pencere detay çizimi 238

Çizim 2.101. a) Kalender Baba Kümbeti rölöve projesi üst kat plan b) kesit c) görünüş çizimi 244

Çizim 2.102. a) Kalender Baba Kümbeti restorasyon projesi üst kat ve alt kat plan b) kesit c) görünüş çizimleri 244

Çizim 2.103. a) Melik Gazi Kümbeti alt kat ve üst kat plan b) kesit c) görünüş çizimleri 251

Çizim 2.104. a) Ebül Kasım Ali Tüsi Kümbeti plan b) kesit c) görünüş çizimleri 255

Çizim 2.105. a) Mama Hatun Kümbeti plan b) kesit c) görünüş çizimleri 260

ÖNSÖZ

Bu tez çalışması, Anadolu Selçuklu dönemi kümbetleri üzerine uzun soluklu bir araştırmanın ürünüdür. Anadolu Selçuklu dönemi kümbetlerinde süsleme ve mimari form arasındaki ilişkiyi incelemek üzere hazırlanmıştır. Anadolu Selçuklu dönemi, Türk-İslam sanatının en önemli dönemlerinden biri olarak kabul edilmektedir. Bu dönemde inşa edilen kümbetler mimari açıdan benzersiz örnekler sunar ve aynı zamanda o dönemin sanatsal anlayışını yansıtmaktadır. Anadolu'nun zengin kültürel mirasına odaklanarak bu yapıların mimari özelliklerinin yanı sıra süsleme unsurlarının da nasıl bir anlam taşıdığı ve mimari form üzerinde nasıl etkili olduğu anlaşılmaya çalışılmıştır. Bu tez bu boşluğu doldurmayı amaçlamaktadır.

Öncelikle bu tezin temellerini atma ve onu şekillendirme sürecinde bana sonsuz sabır ve değerli bilgileriyle yol gösteren, tez çalışması boyunca desteklerini esirgemeyen saygıdeğer hocam ve tez danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Semih ÖZKAN'a teşekkür ederim. Aynı zamanda diğer değerli hocalarıma da akademik gelişimime katkıda bulundukları ve teşvik ettikleri için teşekkür ederim. Aileme her zaman yanımda oldukları ve bana inandıkları için de teşekkür ederim. Bu yolculukta bana rehberlik eden, destek olan ve ilham veren herkese en derin minnettarlığımı sunarım.

1.GİRİŞ

Anadolu Selçuklu Dönemi'nde Anadolu Selçuklu Devleti ile birlikte Anadolu'da varlıklarını sürdürmüş beylikler çok sayıda anıtsal, sosyal, dini ve askeri yapılar yapmıştır. Bu yapıların üretiminde süsleme sanatının ilişkisi mimari açıdan önemli bir yere sahiptir. Bu dönemde İslam coğrafyasından transfer olan sanatçıların üsluplarını ve Anadolu'nun yerli geleneklerinin mimariye etkileri görülmektedir. Anadolu Selçuklu Dönemi'nde ikonografik farklıların olması her ne kadar özgünlük ve köken konusunda tartışmalara sebep olsada bu mimarinin özgünlüğü yeni anlamları birleştirme geleneğidir. Aslında her medeniyet kendinden önceki mimari üretime bağlı olarak gelişmektedir (Tuztaşı, 2018). Bu bağlamda hem mimari hemde sanat tarihi açısından ortak bir paydada buluşulabileceği öne sürülmektedir.

Araştırma kapsamında yapı türü anıtsal mezar yapılarından kümbetler olup mimari form ve süsleme programının ilişkisi incelenmektedir. Anıtsal mezar yapılarında dünyevi olma olgusu Türk sanatı ve mimarisini etkilemektedir. Mimari özünde geçicilik hissini insanın zamanı deneyimlemesi ile ilişkilidir. Burada nesnenin direnişini kırarak çeşitli süslemelerle mimariyi dış dünyadan ayırıp soyut bir forma ulaştırmaktadır. Süslemelerin aracılığı ile çeşitli biçimsel kompozisyonlar oluşturulup felsefi tasarımlar ortaya konulmaktadır. Bu sebeple anıtsal mezar yapılarından kümbetlerde dış cephe süslemelerinin kullanım yerleri ile bir ilişki olduğu varsayımından hareketle bu ilişki tipolojik ve ikonografik analizler ile incelenmektedir.

1.1. Araştırmanın Amacı

Araştırmanın amacı kapsamında Anadolu Selçuklu Dönemi mimarisindeki anıtsal mezar yapılarından kümbetlerin dış cephelerinde yer alan süslemelerin kullanım yerleri ile bir ilişki olup olmadığı incelenmektedir. Bu bağlamda Anadolu Selçuklu Dönemi mimarisindeki anıtsal mezar yapılarından kümbetlerin dış cephelerindeki süslemelerin kullanım amacı, dış cephelerin farklı bölgelerindeki kullanımlarının nasıl sınıflandırılabileceği, sembolik anlamları, kültürel arka planları, mimari form ve anlamlandırmaya etkisi gibi konular incelenerek ele alınan örneklem grubu doğrultusunda ikonografik ve tipolojik analizlerle bulgular değerlendirilmektedir. Böylelikle bu araştırma teorik çerçevenin yanı sıra örneklem gurubu üzerindeki analizlerle desteklenmektedir.

1.2.Araştırmanın Önemi

Orta Asya'dan günümüze kadar Türk kültüründe ata ve atalara ölüm sonrası büyük bir saygı duyulmaktadır. Bu nedenle ölen kişinin mezarına özel bir önem verilerek mezar anıtları inşa edilmektedir. Bu mezar anıtları ölen kişinin hatırasını yaşatmak amacıyla süslemelerle donatılmaktadır. Özellikle Anadolu Selçuklu Dönemi'nde inşa edilen anıtsal mezar yapılarından kümbetler Türk mimarisinin en özgün örneklerindendir. Mimari ve süsleme özellikleriyle dönemin zengin kültür ve sanat anlayışını yansıtmaktadır. Anadolu Selçuklu Dönemi mimarisi anıtsal mezar yapılarından kümbetlerde bulunan süslemeler mimari üslubun karakteristik özelliklerindendir (Tuztaşı, 2018). Selçuklu dönemi Anadolu'sunda yöreler arasındaki kültürel, düşünsel ve toplumsal farklılıkların analizi, sanatsal ve kültürel açıdan ele alınması gereken önemli bir konudur. Bu farklılıkların anlaşılması Selçuklu mimarisi ve

sanatının tipolojik özelliklerinin ve motiflerinin ikonografik açıdan incelenmesiyle mümkün olmaktadır. Selçuklu dönemi Anadolu'sunda yöreler arasındaki kültürel farklılıklar, coğrafi, etnik, dini ve tarihi etkenlerden kaynaklanmaktadır. Bu farklılıklar mimari yapıların özellikleri, süslemeleri ve motiflerinde kendini göstermektedir. Ayrıca Anadolu Selçuklu mimarisi kültür bakımından bakıldığında kendinden önce var olan uygarlıklarla etkileşimi açısından mimarinin süsleme programı ile incelenmesi önem taşımaktadır. Bu yapılar günümüze kadar varlıklarını koruyarak tarihi birer belge niteliği taşımaktadır. Bu nedenle anıtsal mezar yapılarından kümbetlerin dış cephe süslemelerinin kullanım yerleri ile ilişkisi incelenmektedir.

1.3.Araştırmanın Sınırlılıkları

Çalışmanın kapsamı anıtsal mezar yapılarından sadece Anadolu Selçuklu Dönemi'ne ait olan kümbetlerin incelenmesi olup bu yapıların da sadece dış cephelerindeki süslemeleri ele almaktadır. Anadolu Selçuklu döneminden günümüze kadar ulaşmış 114 türbenin incelendiği ve bunların 83'ünün "kümbet" tipinde olduğu belirtilmektedir (Kalafat, 2022). Bu kümbetlerden 33 adedi dış cephe süslemeleri malzeme ve yerlerine göre süslemeleri benzerlik göstermeyen yapılardır. Külah, külah altı silme, kasnakta, pencere ve çevresi, kapı ve çevresi, gövde, gövde alt silme dış süslemeleri olarak 7 başlıkta incelenip karar verilmektedir. Çalışmada örneklem grubu olarak Anadolu'da yer alan 33 adet anıtsal mezar yapılarından kümbetlerin dış cephe süslemeleri incelenerek tipolojik sınıflandırmaları ve ikonografik analizleri yapılmaktadır. Bu yapıların kronolojik sıralama olarak listesi:

1. Niğde/Aksaray/Bekar Köyü - Bekar Sultan Kümbeti – 12.yy. 3. Çeyreği
2. Kayseri/Pazaröreni/ Türbe Köyü- Melik Gazi Kümbeti – 1134/1147 –12.yy. 4. çeyreği
3. Erzurum - Emir Saltuk Kümbeti –1189/1190
4. Konya - 2. Kılıç Arslan Kümbeti – 12. yy. sonu
5. Sivas/Divriği - Şehinşah (Sitte Melik) Kümbeti – 1193
6. Sivas/Divriği - Emir Kemarettin Kümbeti - 1196
7. Erzincan/Tercan - Mama Hatun Kümbeti – 1191/1201- 12.yy sonu/13.yy başı
8. Erzincan/Kemah - Melik Mengücek Gazi Kümbeti - 1227 -12.yy sonu/13.yy başı
9. Konya - Alaeddin Camisi Avlusunda Yarım Kümbet – 1219
10. Sivas - 1.İzzeddin Keykavus Şifahanesi Kümbeti –1220
11. Tokat/Niksar – Kırkkızlar Kümbeti – 1220
12. Amasya - Halifet Gazi Kümbeti – 1225
13. Niğde/Aksaray/Selime Köyü - Selime Sultan Kümbeti – 13.yy. 1. çeyreği
14. Tokat/ Niksar - Ebül Kasım Ali Tüsi Kümbeti – 1233/1234
15. Amasya - Burma Minareli Cami Kümbeti -1236/1247
16. Sivas/Divriği - Nureddin Salih Kemankeş Kümbeti – 1240/1241
17. Kayseri- Melike Adile (Çifte) Kümbeti - 1247
18. Kayseri - Mahperi Hunad Hatun Kümbeti - 1250/1255
19. Kırşehir - Melik Gazi Kümbeti - 1250/1260
20. Konya - Kesikbaş Kümbeti - 1260/1261
21. Konya/Ilgın - Şeyh Bedreddin Kümbet – 1263
22. Amasya - Seyfeddin Turumtay (Gök Medrese) Kümbeti -1266/1267
23. Bitlis/Ahlat - Ulu (Usta Şagirt) Kümbet – 1273
24. Bitlis/Ahlat -Hasan Padişah Kümbeti -1275

25. Bitlis/Ahlat- Hüseyin Timur - Esen Tekin Kümbeti – 1279
26. Bitlis/Ahlat - Elimoğlu (Alimoğlu) Hurşit Kümbeti -1290 -13.yy 4. çeyreği
27. Bitlis/Ahlat - Şirin Hatun - Boğatay Aka Kümbeti -1281
28. Konya - Ulaş Baba Kümbeti -13.yy 4. Çeyreği
29. Bitlis/Güroymak (Norşen) - Kalender Baba Kümbeti -1290
30. Eskişehir- Kümbet Köyü Himmet Dede Kümbeti- 13.yy.
31. Kayseri - Şahcihan Hatun (Döner) Kümbeti - 1295/1300 - 13.yy. sonları
32. Konya - Emir Nureddin Sebhan Kümbet – 13.yy. sonları
33. Niğde - Hüdavent Hatun Kümbeti – 1312

2. TÜRKLERDE ANITSAL MEZAR YAPILARI

Türklerde anıtsal mezar yapıları kapsamında öncelikle Türklerde anıtsal mezar yapılarının tarihsel mimari gelişimi ve özellikleri üzerine odaklanılmaktadır. Bu bölümde türbeler içinde incelenen kümbetler örneklem grubunu oluşturan yapıların yer aldığı bir kategoriyi temsil etmektedir. Ayrıca anıtsal mezar yapılarındaki süslemelerin kültürel arka planı, felsefi kozmik diyagramlar (evren anlatımı), örneklem grubunu oluşturan kümbetlerin yer aldığı yapılarla ilişkileri ve görülen süsleme çeşitleri ile sembolizmi detaylı bir şekilde ele alınmaktadır. Yazı, figür, geometrik ve bitkisel süslemelerin yanı sıra gülbezek, madalyon (rozet) ve kabaralar gibi süsleme çeşitleri ve renklerin sembolizmi üzerinde durulmaktadır. Örneklem grubunu oluşturan kümbetlerde kullanılan malzemeler ile teknikler de incelenmektedir. Bunlara ilaveten örneklem grubunu oluşturan kümbetler detaylı bir şekilde incelenmektedir.

2.1. Türklerde Anıtsal Mezar Yapılarının Tarihsel Mimari Gelişimi ve Özellikleri

Eski Türkler "ruh ve can" kavramlarını genellikle "tin" kelimesiyle ifade etmektedir. Aynı zamanda "esinti, rüzgar, nefes" gibi anlamlara da gelmektedir (Günay ve Güngör, 2003). Geleneksel inançlarda Türkler ölümü ruh veya canı temsil eden tinin bedenden ayrılması olarak ifade etmektedir (Tanrıverdi, 2018). Altay ve Yakut Türkleri de benzer şekilde ruh ve can kavramını "tin, süne ve kut" kelimeleriyle ifade etmektedir. Bu perspektife göre kutun bedenden ayrılmasıyla ölüm gerçekleşmeyip kişideki kutsallık ortadan kalkmaktadır. Kut insan için güç ve uzun ömür simgesidir. Ancak tinin bedenden ayrılmasıyla bedenin ölümü gerçekleşmiş olmaktadır (Roux, 1999).

Türk kültüründe ölümden sonra tekrar doğum ve hayatın devam edeceğine dair bir inanç bulunmaktadır. Bu inanç ölüyü mezara koyma ritüeliyle de kendini göstermektedir. Ölüyü gömme işlemi ana rahmini simgeleyen mağarayı temsil etmektedir. Cenini andırır şekilde ölünün baş ve ayakları içe bükey olarak toprağa yerleştirilmesi olarak görülmektedir. Bu eski çağdaki ölüm anlayışlarına dayalı olarak ölü kültü (ibadet eylemi veya dini tören) gelişmiş ve daha sonra mezar mimarisini, kent yerleşim düzenlerini etkileyen önemli bir unsura dönüşmüştür (Tanrıverdi, 2018).

Ölülerin toprağa gömüldüğü çeşitli biçimleri olan yerlere "mezar" denir. Bu mezarların baş ve ayak uçlarına yerleştirilen ve ölünün kimliği, ölüm tarihi, önemli başarıları gibi bilgileri içeren yazıların veya kısa duaların kazıldığı taşlara ise "mezar taşı" adı verilmektedir. Mezar taşı, gömme adetlerinin şekilsel ifadesi olup İslam öncesi Türk kültüründeki balbalların İslamiyet sonrasında evrim geçirmiş bir yansımasıdır. "Balbal" kelimesi Orhun yazıtlarında da geçmektedir. Ancak halk arasında bu terim yerine genellikle "taş baba" veya "taş nine" kelimeleri kullanılmaktadır (Sılacı, 2005). Göktürk döneminde insan tasvirli heykel yapma geleneğinin daha da geliştiği görülmektedir. Anma törenleri için kurulan mabetlerin vazgeçilmez bir öğesi olan balbal dikme geleneği, Göktürk döneminde toplumun üst düzey yöneticileri için yapılan mezar külliyeleri ve kült merkezlerinde yaygın olarak görülmektedir. Bu balballar dörtgen avluların dışında yer alır ve yüzleri doğuya bakacak şekilde doğu yönünde dikilmektedir. Bazı yapıların içerisinde balbalların sayısı 170'e kadar çıkabilmektedir. Bu dikili taşların yüzeyi hafif düzgünleştirilmiş ve kabaca insan biçimi yansıtılmaya çalışılmıştır (İskenderzade, 2010). Mezarın üzerine inşa edilen daha çok sembolik ve

anıtsal değer taşıyan yapılar ise genellikle “ölüm anıtları” veya “anıt mezar” olarak adlandırılmaktadır (Çoruhlu, 1999).

Şekil 2.1. Balbal örneği

Kaynak: http://www.serenti.org/turklerin-tarihe-biraktigi-iz-balbal/

Türklerin ölülere gösterdiği saygı ve bağlılık ölülerin tekrar dirileceğine olan inançlarından kaynaklanmaktadır. Bu inanç mezarlara ve mezar anıtlarına verilen önemi şekillendirmektedir. Özellikle Anadolu'ya özgü biçimlere evrilen mezar anıtlarının oluşumunda belirleyici bir faktördür. Bir kişinin hayattayken duyulan saygı ve değerin kişinin ölümüyle birlikte somut bir şekilde ifade edilmesi için bir araç oluşturma isteği ve düşüncesiyle ortaya çıkmaktadır. Bu durum mezar taşı veya üzerine inşa edilen mezar anıtları (kurgan, türbe, kümbet vb.) aracılığıyla gerçekleştirilmektedir (Cezar, 1977).

Türklerin İslam öncesi dönemde oluşturduğu Orta Asya Türklerinden kalan MÖ. 4000’li yıllara tarihlenen Kafkasya’da ortaya çıkarılan en eski mezar yapıları kurganlardır. Hunlardaki mezar mimarisi kurgan olarak yer almaktadır. “Kurgan” veya “korıgan” terimleri, temelde mezarın üstündeki bir “yığın, tepe, toprak” anlamına gelmektedir. Bu yığın ve tepe asıl amacı olan cesedin öteki dünyadaki yaşamını sürdürebilmesi için koruma sağlamaktadır. Kurganlar genellikle toplumun kutsal kabul ettiği dağ zirvelerine, eteklerine, yaylalara, ormanlık alanlara, nehir yataklarına ve göl kenarlarına yapılmaktadır. Kurganlar genellikle çeşitli alanlara yayılmış ve yerleşim bölgelerine uzak, zor ulaşılabilen yerlere inşa edilmektedir. Bu durum mezarlara duyulan saygı ve onları koruma isteğinden kaynaklanmaktadır. Kare, dikdörtgen veya daire biçiminde yapılan kurganların üzerine yığılan toprağın akıp gitmesini engellemek için genellikle çevresi daire biçiminde taşlarla çevrilmektedir. Kurganın üzerine yığılan toprağın miktarı ölünün ekonomik ve sosyal durumuna işaret etmektedir. Bazı durumlarda düşman saldırılarından veya yağmalardan korunmak amacıyla mezar odası saklanıp sahte kurganlar inşa edilmektedir (Çoruhlu, 2007).

Göktürkler'de bir insan öldüğünde ölü kapısı doğuya bakan bir çadıra yerleştirilir ve sonrasında atlar ve koyunlar kesilerek ziyaretçilere ikramda bulunulmaktadır. Ölü gömülmeye kadar içine konulan ve bekletilen bu çadırlara ise genellikle “bark” adı verilmektedir. Geleneksel olarak ölüler yaklaşık altı ay süresince bekletilir ve bu süre

zarfında hazırlanan kurgan tipi mezarlara değerli eşyalar, heykelcikler ve atlarla birlikte defnedilmektedir. Göktürkler mezarın üzerine bir ev inşa eder ve bu evin duvarlarına ölünün resimlerini çizmektedir. Barkın sadece ölünün üzerine kurulan çadır mı olduğu yoksa aynı zamanda daha sonraki dönemlerde mezar üzerine inşa edilen ve mimari nitelik taşıyan mezar yapılarına da mı denildiği konusunda ise tartışmalar bulunmaktadır (Yazar, 1999).

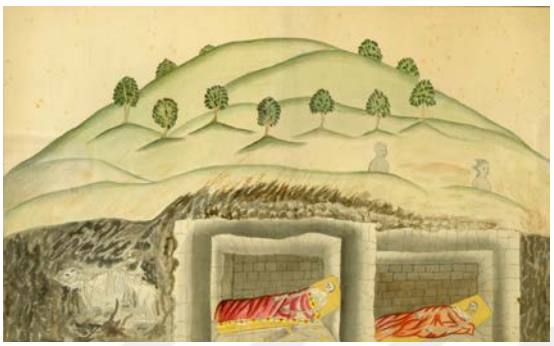

Çizim 2.1. Kurgan çizimi (18.yy.)

Kaynak:https://ozhanozturk.com/2017/11/21/iskitler-iskit-tarihi-iskit-kulturu-iskit-kabileleri-iskit-genetigi/

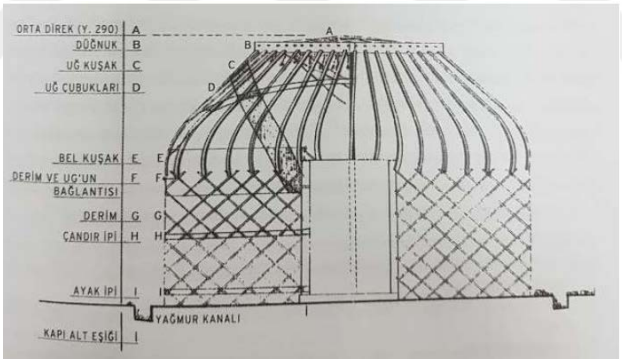

Çizim 2.2. Çadır görünüş çizimi

Kaynak: Çoruhlu, Y. (2017)

Uygurlar döneminde Budaların külleri ve kutsal emanetlerin korunması amacıyla kubbeyle örtülü anıt mezarlar olan “Stupalar” inşa edilmektedir (Hasol, 1993). Budist stupaları İslam sonrası Türkler’in kubbeli yapı tipi ve türbe geleneklerinin işaretlerini vermektedir. Uygur stupalarında bulunan “lotus kubbenin” İslam sonrası Türk mimarisinde sıkça görülen “çift cidarlı, yüksek kasnaklı kubbenin” kökenini oluşturduğu belirtilmektedir (Çoruhlu, 2007). Bu çift cidarlı kubbe yapımı içten kubbe dıştan külah olan kümbet formunu hatırlatmaktadır. Ayrıca stupa adı verilen kubbeli tapınaklarda duvar ile kubbe arasındaki bağlantıyı güçlendirmek için üçgenler kullanılmaktadır. Bu üçgenler daha sonraki Selçuklu ve Osmanlı mimarisinde

kullanıldığında “Türk üçgeni” olarak anılmaktadır. Uygur stupalarının süsleri de çadırı hatırlatmaktadır (Önkal, 2015).

Uygurlar döneminde Budaların külleri ve kutsal emanetlerin korunması amacıyla kubbeyle örtülü anıt mezarlar olan “Stupalar” inşa edilmektedir (Hasol, 1993). Budist stupaları İslam sonrası Türkler’in kubbeli yapı tipi ve türbe geleneklerinin işaretlerini vermektedir. Uygur stupalarında bulunan “lotus kubbenin” İslam sonrası Türk mimarisinde sıkça görülen “çift cidarlı, yüksek kasnaklı kubbenin” kökenini oluşturduğu belirtilmektedir (Çoruhlu, 2007). Bu çift cidarlı kubbe yapımı içten kubbe dıştan külah olan kümbet formunu hatırlatmaktadır. Ayrıca stupa adı verilen kubbeli tapınaklarda duvar ile kubbe arasındaki bağlantıyı güçlendirmek için üçgenler kullanılmaktadır. Bu üçgenler daha sonraki Selçuklu ve Osmanlı mimarisinde kullanıldığında “Türk üçgeni” olarak anılmaktadır. Uygur stupalarının süsleri de çadırı hatırlatmaktadır (Önkal, 2015).

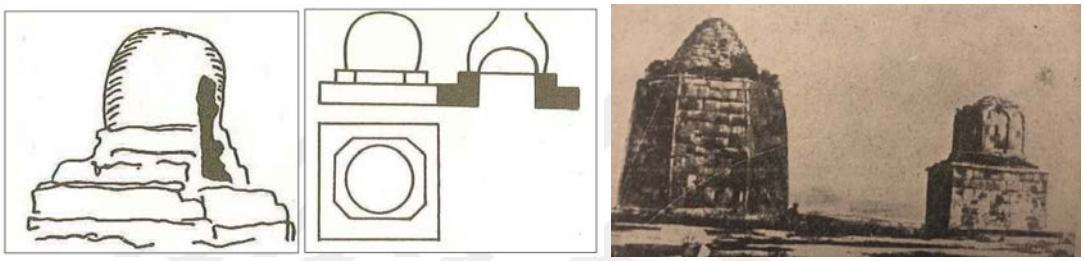

a) b)

Çizim 2.3. a) Çift cidarlı kubbeli stupanın görünüş, plan, kesiti b) Stupa görseli

Kaynak: Tuncer, O.C. (1978)

İslam inancında ölülerin toprağa gömülmesi esastır ve kabirlerin mütevazı olması gerektiği öğretilmektedir. İslam alimleri mezarın sadece yerini belirten ve süslemeyi içermeyen bir taş veya tahta parçasının mezarın baş ve ayak uçlarına dikilebileceğini belirtmektedir (Önkal, 2015). İslam anıtsal mezar yapıları hoş karşılanmamış olmasına rağmen, 9. yüzyıldan itibaren İslam dünyasında mezar yapıları ortaya çıkmaya başlamıştır (Daş, 2003). Özellikle Türkler arasında yaygınlaşan mezar anıtlarının kökeni tam olarak aydınlatılamamaktadır.

İslam mimarisinde ilk türbe Halife Muntasır adına 862 yılında Abbasiler döneminde Samarra kentinde inşa edilen Kubbetü’s Süleybiye'dir. İç içe iki sekizgen duvarlardan oluşan yapının ortasında kubbe ile örtülü merkezi bir bölüm bulunmaktadır (Önkal, 2015).

Günümüze ulaşabilmiş bilinen en eski tarihli ikinci türbe aynı zamanda Orta Asya'daki ilk türbe olan İsmail Samani Türbesi’dir. Bu türbe 907 yılında Özbekistan'ın Buhara şehrinde inşa edilmiştir. Kare planlı ve kubbe örtülü olan bu tuğla mezar yapısı kendinden sonraki türbelere örnek olmuş olsa da hiçbirinde bu yapı gibi dört cephede kapı bulunmamaktadır (Daş, 2003).

a) b)

Çizim 2.4. a) Kubbetü's Süleybiye Türbesi plan, kesit b) görseli

Kaynakça: https://www.sanatinyolculugu.com/ilk-turbe-mimarisi-kubbetus-suleybiye/

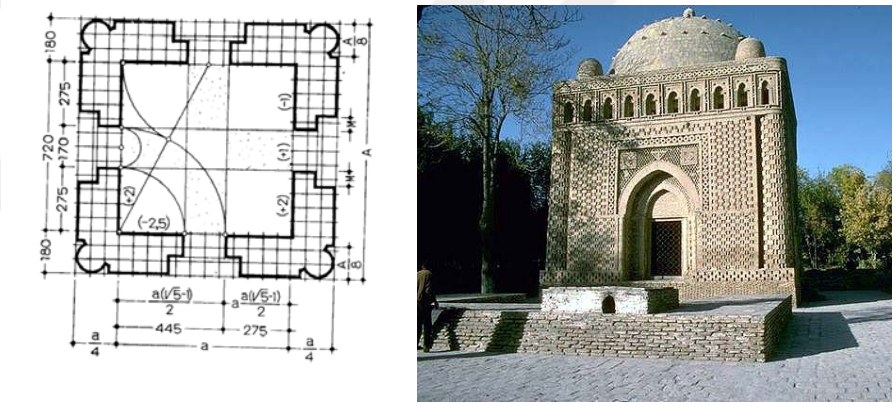

a) b)

Çizim 2.5. a) Samanoğlu İsmail Türbesi planı b) görseli

Kaynakça: https://www.sanatinyolculugu.com/ismail-samani-turbesi/

Karahanlılar döneminin İslam mimarisine önemli bir katkısı mezar anıtı olarak inşa edilen türbelerdir. Mezar yapıları tipolojik olarak evrim geçirmeye başlayarak hayvan ve insan motiflerinin yerini kufi yazılara bırakmıştır. Bu döneme ait türbeler tuğla süslemenin yoğun bir şekilde kullanıldığı, dış cepheye özel bir önem verilen ve gösterişli mezar anıtlarının en erken örneklerini sunmaktadır. Karahanlı dönemine ait türbeler genellikle kare planlı, kubbe ile örtülü ve yüksek bir giriş portalıyla karakterize edilmektedir. Bu dönemin türbe mimarisine yönelik örnekler arasında Özbekistan'ın Tim şehrinde bulunan Arap Ata Türbesi ve Kazakistan'ın Talas şehrindeki aynı külliye içinde bulunan Ayşe Bibi ile Balacı Hatun Türbeleri önemli örnekler olarak gösterilmektedir (Aslanapa, 2005).

a) b) c)

Şekil 2.2. a) Arap Ata Türbesi b) Balacı Hatun Türbesi c) Ayşe Bibi Türbesi

Kaynak: https://www.sanatinyolculugu.com/

Gazneliler döneminde mimari açıdan önemli bir gelişim sağlanılamamıştır. Döneminde fazla mezar yapısına rastlanmamaktadır. Günümüze ulaşan örnekler az olsa da en bilinenlerden biri Sengbest'teki Aslan Cazip Türbesi'dir (Cezar, 1977).

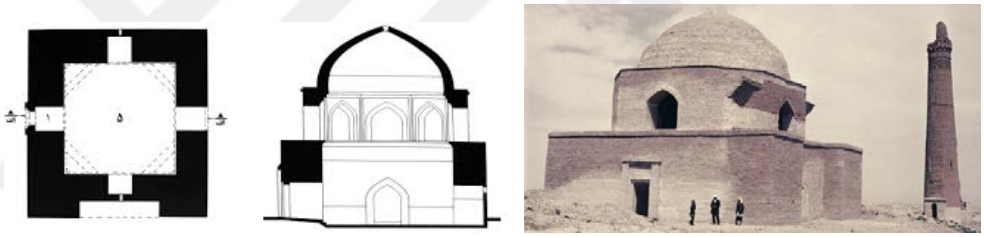

a) b)

Çizim 2.6. a) Aslan Cazip Türbesi plan, kesit b) görseli

Kaynak: https://okuryazarim.com/aslan-cazip-turbesi/

Harzemşahlar dönemine günümüzde erişilebilen üç yapı kalmıştır. Sultan Tekiş Türbesi, Fahreddin Razi Türbesi ve Çeşme Eyüp Türbesi bu dönem türbe mimarisi hakkında bilgi vermektedir. Bu yapılar aynı zamanda türbe türü olan kümbet alt başlığında da yer almaktadır (Tuncer, 1982).

Büyük Selçuklu dönemine gelindiğinde mezar yapılarının sayıca arttığı ve tipolojik olarak çeşitlendiği görülmektedir. Bu dönemin türbelerinde Karahanlı ve Gazneli etkileri devam etmektedir. Büyük Selçuklu türbe mimarisinin önemli örneklerinden biri de Harrekan türbeleridir (Daş, 2003).

a) b) c)

Şekil 2.3. a) Sultan Tekiş Türbesi b) Fahreddin Razi Türbesi c) Çeşme Eyüp Türbesi

Kaynak: https://tr.wikipedia.org/

a) b)

Çizim 2.7. a) Harrekan Türbeleri planları b) görselleri

Kaynak: https://okuryazarim.com/harrekan-kumbetleri/

Türk İslam mezar anıtları 10. yüzyıldan itibaren başlıca iki farklı tip olarak gelişmektedir. Biri dört duvar üzerine kubbe örtülü türbeler; diğeri ise çokgen ya da yuvarlak gövde üzerine konik ya da piramidal çatı ile örtülü kümbetlerdir. Kümbet ve türbe olarak kullanılan bu mezar yapıları dönemin ileri gelen kişileri adına yapılan anıt mezarlardır ve temel amacı ölünün ruhunu yaşatmaktır. Yapının bodrum katındaki cenazelik kısmına ölü insan gömülürken toprak üstünde kalan üst katta sembolik bir sanduka bulunmaktadır. Halk arasında türbe ve kümbet kavramının iç içe geçtiği ve kitabelerde de bu ayrımın bulunmadığı belirtilmektedir. Ayrıca türbe kelimesinin daha geniş bir kapsam olduğu ve kümbeti de kapsadığı söylenmektedir (Önkal, 2015).

Anadolu Selçuklu dönemi mimarisinin en önemli eserlerinden biri kümbetlerdir. Üstü koni veya piramit şeklinde bir külahla örtülmüş olan türbelere özellikle de Selçuklu dönemi türbelerine verilen isim kümbettir. Yer seviyesinin altında bulunan cenazelik ya da mumyalık (kripta) ve üzerine inşa edilen ziyaret alanıyla yaşam ve ölümün aynı yapıda bir araya getirilmesi olarak tanımlanmaktadır. Bu kümbetlerde kubbe çatının altında gizli olup dışarıdan konik veya piramit çatı şeklinde görünmektedir. Dönemin önemli yapılarından biri olan Kayseri Döner Kümbet örnek olarak verilebilmektedir. Köken konusunda tartışmaya sebep olan bu türbe türü Türk

çadırlarından, Budist stupalarından etkilendiği belirtilmektedir. Cenazelik katı Anadolu Selçukluları ile devam ederken Beylikler Dönemi'nde zamanla ortadan kalkmaktadır (Daş, 2003).

2.1.1.Türbeler

Türkler tarafından İslam dünyasında yaygınlaştırılan yapı türü olan türbe aslında Arapça'da toprak anlamına gelen "türb" kökünden türemektedir. Türkçe'de ise içine mezar konulan bir yapı olarak adlandırılmaktadır (Önkal, 2015). Sözcüğün aslı ise "turbahtır" (Tuncer, 1982). Sadece "türbe" terimi kullanılmayıp aynı zamanda "kubbe, künbed, meşhed, makbere ve ravza" gibi çeşitli isimler ile de bilinmektedir (Önkal, 2015). Türbeler İslam dünyasında sultanlar, emirler, tarihi ulu kişiler, din liderleri ve önemli kişiler için yapılmış mezar anıtlarıdır. Malzeme olarak yapımında tuğla, taş, mermer ve devşirme malzemeler kullanılmaktadır. Süslemelerinde ise malzeme olarak tuğla, alçı, çini, ahşap ve kalemişi kullanılmaktadır. Türbelerin alt katında kaide ve cenazelik yer almaktadır. "Kaide" gövdenin zemine sağlam bir şekilde oturmasını ve cenazelik hacmine yükseklik sağlaması için yapılmaktadır. "Cenazelik" ise mumyalanmış cesetlerin ahşap tabut ile ızgaralar üzerine konularak korunduğu alandır. Buraya cenazelik denildiği gibi aynı zamanda "mumyalık, kripta" da denilmektedir. Üst katta ise dış görünüşü ile farklı formlar gösteren gövde, içerde sembolik taştan, tuğladan ya da ahşaptan yapılan sandukalar, kubbe ile örtülü üst mekan, bir ziyaret odası bulunmaktadır (Önkal, 2015).

Kurganlar ve çadırlar Türk mimarisinde birçok yapıya ilham verip özellikle türbelerin kökenini oluşturmaktadır. Türkler atalarından miras aldıkları çadır biçimini toprağa yerleştikten sonra kendilerine ebedi bir ev yapmak amacıyla bu formu türbe şekline dönüştürmüşlerdir. Eski Türklerde mumyalanmış cesetlerin kurganlara yerleştirilmesi ve Göktürklerde mezarların üzerine barklar inşa edilerek içerisine yiyecek ve içecek konulması geleneği İslamiyet'in kabulünden sonra dinin prensipleriyle uyumlu hale getirilmiş ve sonucunda mumyalanmış cesetlerin bulunduğu cenazelik kısmı ve onun üstünde ölünün ruhu için Kur'an ve Fatiha duası okumak amacıyla yapılan üst katlı türbe tipi ortaya çıkmıştır (Önkal, 2015).

Türbeler konusunda farklı tipolojik bulgular ortaya konulmuştur. Anadolu Selçuklu mimarisindeki kümbetlerin üzerine yapılan genel düzeyde kapsayıcı araştırmalar Oluş Arık, Ülkü Ülküsal Bates, Orhan Cezmi Tuncer ve Hakkı Önkal tarafından gerçekleştirilmiştir (Kalafat, 2022).

1986'da yayımlanan "Anadolu Kümbetleri" adlı eserin birinci cildinde Orhan Cezmi Tuncer, Anadolu Selçuklu devrinde inşa edilmiş sadece kümbet formundaki türbeleri ele almaktadır. Orhan Cezmi Tuncer, kümbetleri sınıflandırırken alt ve üst katların iç ve dıştan planlarını referans olarak kullanmaktadır. Aynı döneme ait türbeleri belirli bir sınıflandırma içinde sunan Hakkı Önkal ise; 1996'da yayımladığı "Anadolu Selçuklu Türbeleri" adlı eserinde gövde formunu temel alsa da konumlandırmayı referans almaktadır. Hakkı Önkal'ın tipolojisi yapıların başlık ve gövde formunu birleştirmeye çalışsa da bazı alt başlıkların tek örnek içermesi ya da birbirine uymayan örnekleri barındırması tipolojinin temel problemleri olarak karşımıza çıkmaktadır (Kalafat, 2022).

Ülkü Ülküsal Bates, 1970 yılında tamamladığı doktora tezinde; Anadolu'da 12-14. yüzyıllar arasında inşa edilen türbeleri ele almaktadır. Ülkü Ülküsal Bates, sınıflandırmada tasarım açısından gövde kısmını esas almaktadır. Gövde formunu temel aldığı tipolojideki ilk iki grup tutarlı görünmektedir. Ancak üçüncü tipte değerlendirilen kare türbeler form açısından bazı sorunları içermektedir. Çünkü dikey hatların baskın olduğu yapılar kümbet karakteri gösterirken yatay ve dikey eşitliği olan yapılar da kübik bir türbe karakterini sergilemektedir. Bu nedenle tasarım farkının belirgin olduğu bu örnekler ayrı tipler olarak değerlendirilmelidir (Kalafat, 2022).

Oluş Arık, "Erken Devir Anadolu Türk Mimarisinde Türbe Biçimleri" adlı makalesinde genel tasarımdaki yatay ve dikey hatların baskınlığına dayanarak bölümleme uygulamaktadır. Sınıflandırmada kullandığı yöntem yapının dışarıdan algılanışı üzerine odaklanmaktadır. Tipolojiyi oluştururken temel referansı yapının gövde kısmı ve üst örtüsünün tasarımıdır. Alt başlıklarda bazı problemler olmasına rağmen genel referansın tutarlı olduğu görülmektedir. Düşey hatların baskın olduğu örnekler incelendiğinde bu yapıların tamamının kümbet formunda inşa edildiği anlaşılmaktadır. Bu nedenle kümbet formunu bağımsız bir tip olarak değerlendirdiği sonucuna varmak mümkündür. Alt başlıklardan bağımsız olarak bu ana başlığın doğru kabul edilmesi gerekmektedir. Ancak bu gruptaki yapıların tasarım özellikleri bakımından kümbet olarak değerlendirilip sınıflandırılması daha doğru olmaktadır (Kalafat, 2022).

Tablo 2.1. Hakkı Önkal türbe tipolojisi tablosu

1. KÜMBETLER
1.1. POLİGONAL GÖVDELİLER
1.1.1. Sekiz kenarlı
1.1.2. On kenarlı
1.1.3. On iki kenarlı
1.2. SİLİNDİRİK GÖVDELİLER
1.3. DİLİMLİ GÖVDELİLER
1.4. KÜBİK GÖVDELİLER
2. EYVAN TİPİ TÜRBELER
3. DİKDÖRTGEN PLANLI TÜRBELER
4. KÜMBETLE EYVANIN TERKİBİNDEN MEYDANA GELENLER
5. BİR MEDRESE VEYA CAMİNİN BÜNYESİNE DÂHİL BULUNAN TÜRBELER
5.1. DÂHİL OLDUĞU YAPININ ÇATISI ÜZERİNDE İKİNCİ BİR GÖVDEYE SAHİP TÜRBELER
5.2. DÂHİL OLDUĞU YAPININ BİR HACMİNİ İŞGÂL EDEN TÜRBELER
6. MÜNFERİT PLANLI TÜRBELER

Kaynak: Kalafat, M. (2022)

Tablo 2.2. Orhan Cezmi Tuncer kümbet tipolojisi tablosu

ALT KAT DIŞ PLAN	ALT KAT İÇ PLAN	ÜST KAT DIŞ PLAN	ÜST KAT İÇ PLAN
KARE PLANLILAR	KARE PLANLILAR	SEKİZGEN PLANLILAR	SEKİZGEN PLANLILAR
SEKİZGEN OTURTMALIKLILAR	DİKDÖRTGEN PLANLILAR	KARE PLANLILAR	KARE PLANLILAR
ALT KATI OLMAYANLAR	SEKİZGEN PLANLILAR	ONGEN GÖVDELİ	DİKDÖRTGEN PLANLILAR
	HAÇ PLANLILAR	ONİKİGEN GÖVDELİ	SİLİNDİRİK GÖVDELİ
	DAİRE PLANLILAR	ONALTIGEN GÖVDELİ	ONİKİGEN GÖVDELİ
		SİLİNDİRİK GÖVDELİ	ONGEN PLANLI
		DAİRESEL DİLİMLİ GÖVDELİ	DİLİMLİ

Kaynak: Kalafat, M. (2022)

Tablo 2.3. Oluş Arık türbe tipolojisi tablosu

1. DÜŞEY HATLARIN AĞIR BASTIĞI TÜRBELER
1.1. POLİGONAL PRİZMA GÖVDELİ, PİRAMİDAL KÜLAHLI TÜRBELER
1.1.1. Sekizgen prizmal gövdeli, piramidal külahlı
1.1.2. Ongen prizmal gövde, ongen piramidal külahlı
1.1.3. Onikigen prizmal gövde, onikigen piramidal külahlı
1.1.4. Altıgen prizmal gövdeli
1.1.5. Beşgen prizmal gövdeli
1.2. BİR MEDRESE BÖLMESİNİ İŞGAL EDİP, KÜMBET GİBİ OTURTULMUŞ GÖVDE SİSTEMİ OLANLAR
1.3. KARE PRİZMA GÖVDELİ OLANLAR
1.4. KÜBİK GÖVDE ÜZERİNDE POLİGONAL TANBUR VE PİRAMİDAL KÜLAHLI OLANLAR
1.4.1. Gövdenin Üst Köşelerinden, Dıştan Tromplarla Tanbura Geçilenler
1.4.2. Kübik Gövdenin Üst Köşeleri Pahlanarak Poligonal Tanbur Ve Piramidal Külâha Geçilenler
1.5. KÜBİK GÖVDE ÜZERİNE BİR KUBBESİ OLAN TÜRBELER
1.6. SİLİNDİRİK GÖVDELİ KONİK KÜLAHLI OLANLAR
1.7. PRİZMAL GÖVDENİN, YUKARDA SİLİNDİRİK YAPIYA DÖNÜŞTÜĞÜ KONİK KÜLAHLI TÜRBELER
1.8. KÜBİK GÖVDE ÜZERİNE KÜMBET ŞEKLİNDE İKİNCİ BİR GÖVDE GİBİ ÖRTÜ SİSTEMİ OLANLAR
2. YATAY HATLARIN AĞIR BASTIĞI TÜRBELER
2.1. GÖVDESİ TEK BİR EYVANDAN İBARET OLAN TÜRBELER
2.2. DİKDÖRTGEN PLANLI, BALDAKEN TARZINDA TÜRBELER
3. MÜNFERİT BAZI TİPLER
3.1. KÜMBET-EYVAN BİRLEŞİMİ

Kaynak: Kalafat, M. (2022)

Tablo 2.4. Ülkü Ü. Bates türbe tipolojisi tablosu

1. POLİGONAL TÜRBELER
1.1. Sekizgen
1.2. Onikigen
1.3. Onaltıgen
2. SİLİNDİRİK TÜRBELER
3. KARE TÜRBELER
4. EYVAN TİPİ TÜRBELER
5. DİKDÖRTGEN TÜRBELER
6. KUŞATMA DUVARLI TÜRBELER
7. EKLİ TÜRBELER
7.1. Dahil Olduğu Yapının Bir Odasını ya da Birimini İşgal Eden Türbeler
7.2. Dahil Olduğu Yapının Dışında Eklemlenmiş Türbeler
8. BİR YAPININ MERKEZİ KONUMUNDA CENAZE ODASI

Kaynak: Kalafat, M. (2022)

2.1.1.1. Kümbetler

Kümbet kelimesinin Farsçada "üstü kubbeli bina, gökyüzü" anlamına gelen "günbed" kelimesinde türediği düşünülmektedir. Anadolu Türk sanatında kümbet gövde türü ne olursa olsun genellikle çift cidarlı olarak inşa edilen ve üstü koni veya piramit türünde bir örtü ile kapanan çift katlı bir türbedir. Alt katı cenazelik veya mumyalık gibi isimlerle anılan bu yapılar örtüsü kubbe olanlar için ise "türbe" terimi kullanılmaya devam edilmektedir (Çeşmeli, 2007). Yani kümbet üst örtüye bağlı bir isimdir. Kümbetlerde sandukalar, örtü ile gövde arasında kasnak(tambur), mihrap, oturtmalık (kaide) bazen görülebilmektedir. Tek ya da iki katlı olabilmektedir. Tek katlı kümbetlerde oturtmalıklar (kaide) su basman görevi görmektedir (Tuncer, 1986). Bu yapılar tek olduğu gibi aynı zamanda medrese veya ibadet mekanının bir parçası olarak da inşa edilmektedir (Önkal, 2015).

Şekil 2.4. Yurt tipi Türk çadırları

Kaynak: http://www.turkosfer.com/turklerde-cadir/

Kümbetlerin prototipi (ilk örnek) konusunda farklı görüşler ortaya konulmaktadır. Bunlardan en çok öne çıkanı eski Türk çadırlarının kümbetlerin prototipi olarak kabul edilmektedir. Josef Stryzgowsky'nin öne sürdüğü ve birçok sanat tarihçisi tarafından benimsenen hipoteze göre kümbetler Türklere ait çadır sanatının mimariye geçmiş örnekleridir. Kümbetlerin konik örtü sistemlerinin çadıra benzemesi, bazılarında çadır saçakları, etekleri ve kumaş örgüsü ile süsleme motiflerinin mimaride süsleme elemanı olarak kullanılması bu örtünün çadır biçiminden türediğini göstermektedir (Özkan 1995). Türk kültüründe hükümdarların ölüm törenlerinde kurulan çadır kümbetle ilişkilendirilmektedir (Odabaş Uslu, 1997).

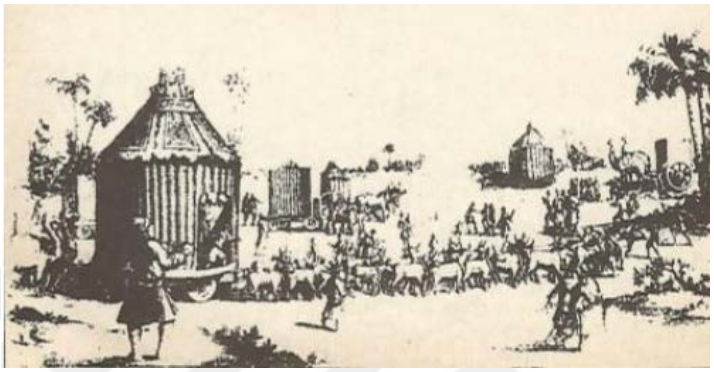

Çizim 2.8. Arabalar üzerindeki çadırların Rubroek çizimi

Kaynak: Vardar, K. (2002)

Emel Esin, Türk stupasının çadır ile kümbet arasındaki geçiş formu olduğunu öne sürmektedir (Esin, 1971). Orhan Cezmi Tuncer, kümbet formunun kökenini Şamanizm döneminde ortaya çıkan barklara dayandırmaktadır. Şamanizm etkisi altındaki Türkler ölüyü kapısı doğuya bakan bir çadıra yerleştirerek gömme törenine kadar ilaçlayıp bekletmektedir. Bu süreçte ölünün iç organları da toprağa gömülmektedir. O dönemde kullanılan bu iki katlı mezar çadırının kümbetlere ilham kaynağı olduğunu belirtmektedir (Odabaş Uslu, 1997). A. A. Novello ise; Ermeni kiliselerinde görülen yüksek kasnak ve konik külahtan etkilenildiğini düşünmektedir (Kuban, 1965). Cezar'a göre Türklerin mimaride kubbeyi tercih etmesinin ve Türk mimarisinin kubbe mimarisi olarak gelişmesinin temelinde, bu çadır biçimine duyulan sempati bulunmaktadır. Cezar'ın anlattığına göre; Rubruk'un 1253 yılında Karakurum'da Bögü Kağan'ı ziyaret ettiği sırada Orta Asya'da gördüğü ve resmini çizdiği arabalar üzerindeki çadırlar hakkındaki bilgisi etkili olmaktadır. Yuvarlak gövdeye ve konik örtüye sahip kümbetler Rubruk'un anlattığı arabalar üzerindeki çadırlara benzemektedir (Cezar, 1977).

Türk İslam mezar yapılarının çadır tipine dayandırılmasına karşı çıkan Doğan Kuban, malzeme ile mimari arasında en azından daire planlı yapılara ait bir geçiş evresinin olması gerektiğini savunmaktadır. Ancak Orta Asya'da daire planlı yapıların birkaç istisna dışında bulunmadığını belirttiği için çadır formunun doğrudan mezar anıtlarına bağlanmasının güç olduğunu ifade etmektedir (Kuban, 1965).

Tablo 2.5. Kümbet formu geometrisinin tarihsel gelişim tablosu

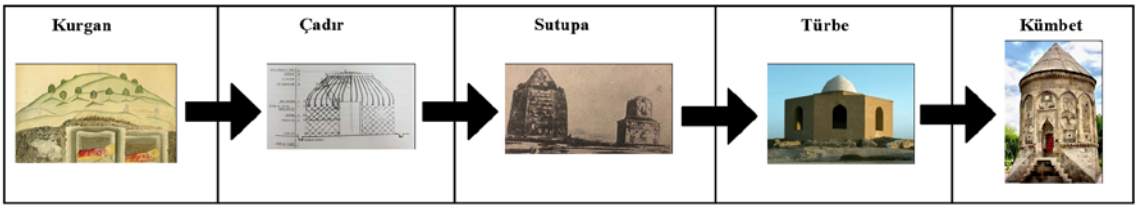

Anadolu Selçuklu Dönemi kümbetlerin yapısal inşa özellikleri; alt kat ve üst kat olarak ikiye ayrılarak incelenmektedir. Alt kat kaide, cenazelik, örtü, pencereler ve menfezler, sandukalar olarak; üst kat ise dış görünüş, pencere, kapı, dış örtü, iç mekan, iç örtü olarak incelenmektedir.

1. Alt Kat

Kümbetlerin gövdelerinin oturtulduğu ve yapının alt bölümünü oluşturan alt kat terimi genel bir ifade olup; alt kat kaide, cenazelik olarak iki kısma ayrılmaktadır (Önkal, 2015).

a) Kaide

Kümbet kaideleri, gövdenin sağlam bir şekilde zemine oturmasını ve içerdiği cenazelik hacmine yükseklik sağlaması amacıyla inşa edilmektedir. Üst katın zeminine kadar yükselen kaideler genellikle birkaç silme sıra ile sonlanmaktadır. Kaideler genellikle dış etkilere karşı daha dayanıklı olan taşla inşa edilmektedir. Kaidelerin toprak üstünde kalan kısımları gövdede kullanılan malzemenin kalitesiyle aynı düzeyde tutularak estetik bütünlük sağlamak amacıyla yapılmaktadır. Eğer gövde düzgün kesme taşlarla kaplanacaksa, kaide de düzgün yontulmuş taşlarla örülmektedir. Günümüzde yapının alt katında bulunan cenazeliklere erişilebilen Anadolu Selçuklu kümbetlerinin çoğunun bir kaidesi bulunmaktadır. Kaideler genellikle köşeleri pahlanmış (eğimli kenara dönüştürüldüğü bir işlem) ve yükseklikleri artırılarak kare planlı olarak yapılmaktadır (Önkal, 2015).

b) Cenazelik

Mumyalanmış cesetlerin ahşap tabutlar içinde ızgaralar üzerine konularak saklandığı hacimdir. Bu işlevi nedeniyle “mumyalık, kripta veya cenazelik” gibi isimlerle anılmaktadır. Cenazelik, ceset konulduktan sonra tamamen kapatılmayıp aksine mumyalı cesedi zaman zaman kontrol etmek ve daha sonra vefat edecek yakınların da defnedilmesini sağlamak için bir kapı ile dışarıya açık tutulmaktadır. Kümbetlerin boyutlarına ve yüksekliklerine bağlı olarak büyüyen veya küçülen cenazelik kapıları düz ya da kemerli olarak inşa edilmektedir. Üst kat girişinin altında bulunan kapılar genellikle zemin seviyesinde yer almaktadır. Farklı yönlere açılan kapılardan bazıları zemin seviyesindeyken diğerleri daha aşağıda konumlandırılmış olup bu bölgelere inmek için bir merdiven kullanılmaktadır (Önkal, 2015).

- **Örtü**

Anadolu Selçuklu kümbetlerinde cenazelik katlarının çoğunda örtü tiplerinden beşik tonoz (yarım silindir biçiminde olan örtü) kullanılmaktadır. Cenazeliklerin yükseklikleri belirli bir ölçüde tutulmaktadır. Zemin üzerinde yükselen yapının kaidesi ve gövdesiyle uyumlu bir oranda inşa edilmektedir. Mimarlar alt kat alanını üst katınkine benzer veya aynı genişlikte tutarken cenazelik yüksekliğini belirli ölçülerde tutmaktadır. Tonoz ve kubbe yüksek örtü şekilleri olmalarına rağmen bu örtüler genellikle duvarları fazla yükseltmeden örülerek mekanı kaplamaktadır. Bazı kümbetlerde ise kaideleri yüksek olduğu için cenazelikler genellikle değirmi tonozla (yarım yuvarlak biçiminde olan örtü) örtülmüş ve bu şekilde çok yüksek cenazelik tipleri ortaya çıkmaktadır. Cenazelik örtülerini incelediğimizde kümbetlerin çoğunun düzgün kesme taş örgüye sahip olduğu kalan bölümünün ise tuğla veya moloz taşla örüldüğü tespit edilmektedir. Ayrıca kümbetlerin büyük çoğunluğunda duvarların düzgün taş veya molozla örüldüğü tuğla örtülü olanlarda dahi duvarlarda taş malzemeye yer verildiği gözlemlenmektedir (Önkal, 2015).

- **Pencereler ve Menfezler**

Cenazelikler genellikle mekanı aydınlatmak ve hava sirkülasyonunu sağlayarak tıkanıklığı önlemek amacıyla bir veya birden fazla mazgal penceresi ile donatılmaktadır. Cenazeliklerin bazılarında hiç pencere veya menfez bulunmamaktadır. Bazılarının sonraki tamirler sırasında kapatılmış olabileceği düşünülmektedir (Önkal, 2015).

- **Sandukalar**

Anadolu Selçuklu kümbetlerinin bazılarında sanduka (asıl mezarının üzerine yerleştirilen, tahta ya da mermer tabut) bulunmaktadır (Önkal, 2015).

2. Üst Kat

Yüksekliği arttıkça köşeleri pahlanarak (eğimli kenara dönüştürüldüğü bir işlem) gövdeyle uyumlu hale gelen kaidelerin üzerinde farklı formlar gösteren gövde yükselmektedir. İç mekanda sembolik sandukaların bulunduğu bazılarının mihrabı (kıble yönündeki duvarın ortasında bulunan oyuk) içerdiği ve dış plana paralel bir şekilde kubbe ile örtülü olduğu görülmektedir. Üst mekan ziyaret odası olarak kullanılmaktadır (Önkal, 2015).

- **Dış Görünüş**

Anadolu Selçuklu kümbetleri, çeşitli dış görünümlere sahip olan yapılardır. Dışta kaideler üzerinde yükselen gövdenin ehrami (piramit biçimi) veya mahruti (koni biçimi) bir külah ile örtüldüğü dikey yapılar olarak tanımlanabilmektedir. Gövde genellikle bir veya birden fazla silme sırasıyla ayrılmaktadır. Her durumda bir kornişle (mimari öğenin tepesinde yatay bir şekilde yer alan dekoratif silme) sonlanır ve üzerinde örtü bulunmaktadır. Anadolu Selçukluları Dönemi'nde en yaygın olarak kullanılan kümbet tipi poligonal kümbetlerdir (Önkal, 2015).

- **Pencere**

Kümbetlerin üst katlarında mazgal pencerelerinin yanı sıra zemin pencereleri de açılmaktadır. Ayrıca hiç pencere içermeyen kümbetlerde bulunmaktadır. Bu pencerelerin bazıları basit veya sadece silmelerle çerçevelenen pencereler iken bazıları mukarnaslı niş içine yerleştirilmiş süslü detaylar içermektedir (Önkal, 2015).

- **Kapı**

Kümbet girişlerinin basit bir açıklıktan oluştuğu durumlar bulunmaktadır. Girişin dikdörtgen veya kemerli bir çerçeve içine yerleştiği de görülmektedir. Bazılarında ise; mukarnaslı bir niş içine yerleştirildiği gözlemlenmektedir (Önkal, 2015).

- **Dış Örtü**

Anadolu Selçuklu Dönemi kümbetlerin örtü şekilleri; ehramı külah (piramit biçimi), mahruti külah (koni biçimi) olarak bulunmaktadır. Bu kümbetlerin çoğunluğu ehramı bir külahla örtülüdür. Sekiz kenarlı gövdeli kümbetler genellikle sekiz yüzeyli (yüzey), on kenarlı kümbetler ise on yüzeyli külahlarla örtülmektedir. Ayrıca alt gövdesi sekizgen olan kümbetlerin örtüleri de mahruti olabilmektedir. Örneğin; Erzurum'daki Emir Saltuk Kümbeti ve Kırşehir'deki Melik Gazi Kümbeti bu özelliktedir. Niğde'deki Hüdavent Hatun Kümbeti ise; altta sekiz kenarlı iken yukarıda gövde on altı kenarlı bir kasnak ile çevrilmekte olup ancak yine sekiz kenarlı bir külahla örtülüdür (Önkal, 2015).

- **İç Mekan**

Anadolu Selçuklu Dönemi kümbetleri, genellikle dış gövde planlarıyla iç mekan planları arasında uyum gösterdiği görülmektedir. Bu uyum dışta poligonal gövdelere sahip yapıların içte de poligonal, kare planlı yapıların içte kare, silindirik gövdeli yapıların içte silindirik ve dilimli gövdeli yapıların içte dilimli bir iç mekana sahip olması şeklinde ortaya çıkmaktadır. Ancak bazı farklı durumlar da gözlemlenebilmektedir. Örneğin; on iki kenarlı gövdelere sahip kümbetlerin iç mekanları genellikle daire planlı olup dıştaki kenar sayısının içe yansımadığı görülmektedir. Konya'daki 2. Kılıç Arslan Kümbeti ise; iç mekanının dıştaki on kenarlı gövdeye yakın bir poligonal şeklinde olduğu ve iç mekanının yarım daire kesitli nişlerle düzenlendiği görülmektedir. Sekiz kenarlı dış gövdeye sahip kümbetlerin iç mekanlarının genellikle sekiz kenarlı bir plana sahip olduğu gözlemlenmektedir. Ancak Kemah'taki Mengücek Gazi Kümbeti içte dairevi bir plana sahiptir. Dışta kare planlı gövdeye sahip kümbetlerin iç mekanlarının tamamının da kare planlı olduğu görülmektedir. Silindirik gövdeli kümbetlerin iç mekanları da genellikle dairevi planlıdır. Alt gövdesi dilimli olan ve içte de dilimli bir mekana sahip tek örnek ise; Tercan'daki Mama Hatun Kümbeti'dir (Önkal, 2015).

- **İç Örtü**

Anadolu Selçuklu Dönemi kümbetlerinde genellikle iç mekan örtüsü olarak kubbe kullanılmaktadır. Ancak kümbetlerde bir örtü tarzı olan tonoz da görülmektedir.

Tonozun şekli genellikle beşik tonozdur. Bazı durumlarda ise üst kat dahili planı dikdörtgen olmasına rağmen tonozla değil kubbe ile örtülmüş kümbetler de mevcuttur. Örneğin; Sivas'daki 1. İzzeddin Keykavus Kümbeti dikdörtgen bir plana sahip olmasına rağmen kubbe ile örtülmüştür. Planları çok kenarlı veya sekizgen olan kümbetlerin çoğunluğu genellikle yarım küre biçiminde kubbe ile örtülüdür. Ancak bazı kümbetler farklı örtü biçimleriyle dikkat çekmektedir. Örneğin; Tercan'daki Mama Hatun Kümbeti dilimli kubbesiyle tek örnektir (Önkal, 2015).

2.2. Anıtsal Mezar Yapılarındaki Süslemelerin Kültürel Arka Planı

İnsanlık tarihinde çizim yeteneği iletişim aracı olarak ortaya çıktığı günden beri önemli bir role sahiptir. Bu yetenek güzellik ve estetik arayışıyla birleşerek süsleme unsuru haline gelmiş ve motiflerin evrimine yol açmaktadır. Ancak birçok eski medeniyetin sanat eserlerinde kullanılan motifler sadece süsleme amacı taşımamaktadır. Mimari eserlerde de görülen motifler aynı zamanda eski medeniyetlerin yaşam kanıtları olup kutsallığı sembolize etmektedir. Ayrıca kültürlerin, inançların ve yaşam algılarının bir yansıması olmaktadır (Halıcı, 2022).

Türk süsleme sanatları da bu bağlamda ele alındığında İslamiyet öncesi dönemdeki coğrafya ve inanç sistemine bağlı olarak figürlü, bitkisel ve geometrik biçimleri temel alan bir süsleme anlayışı geliştirmiştir. Ancak Türklerin İslamiyet'e geçmesi ile birlikte figürlü motiflerin hoş karşılanmaması süsleme anlayışını değiştirmiş ve sembolik anlamlar taşıyan bitkisel ve geometrik biçimlerin yaygın olarak kullanıldığı bir döneme evrilmiştir. Bu anlayış zaman içinde değişerek farklı dönemlerde kendine özgü üslupları ortaya çıkarmaktadır (Halıcı, 2022).

Anıtsal mezar yapılarındaki süslemelerin kültürel arka planına baktığımızda gelenek ve dinsel inanç ortamından ilham alındığı görülmektedir. Din bir birey veya topluluk için hem bir rehberlik kaynağı hem de bir inanç sistemi olarak hizmet etmektedir. Bu kapsam etnik toplulukların ve milletlerin tarih boyunca doğaüstü güçlere duydukları hayranlıkla birlikte bir yol ve inanç sistemine yönelmelerini içermektedir. Din insanların varoluşsal sorulara cevap arayışlarını şekillendirirken aynı zamanda toplumsal normları ve etik değerleri belirleyen bir çerçeve sunmaktadır. Din toplumsal bir olgudur ve diğer sosyal kurumlar gibi ait olduğu toplumun düşünsel ve kültürel gelişimine uyum sağlayarak evrimleşmektedir (Tanrıverdi, 2018). Dinin ölümle yakın bağlantısı mezar ve mezarlıkların zaman içinde kutsal birer mekana hatta ibadethaneye dönüşmesine neden olmaktadır. İbadetin kişiyi Tanrı'ya yaklaştırdığı düşüncesiyle bazıları ulaşılması zor ve engebeli arazilere inşa edildiği gözlemlenmektedir. Bu ibadetin geçerliliğini arttırarak yapılan fedakarlığı güçlendirmeyi amaçlamaktadır (Gülyüz, 2016).

Türklerin tarihine bakıldığında dinin bu perspektiften incelenmesi onların en ilkel dönemlerden olgun ve gelişmiş aşamalara geçtikleri ve diğer eski milletlerden önce varlıklarını sürdürdükleri sonucunu ortaya koymaktadır. Türkler dine her zaman büyük bir ilgi göstermişlerdir. İslamiyet ile tanışmadan önce de dünya üzerindeki çeşitli dinleri deneyimlemişlerdir (Tanrıverdi, 2018). Türklerin İslamiyet'e geçişlerinde dervişlerin ve Sufilerin etkileri olduğu belirtilmektedir (Bozkuş, 1998). Türkler İslam'ı benimsemelerine rağmen önceki inanç ve kültürel değerlerini tamamen terk

etmemektedir. Özellikle ölüm, yas ve mezar ilişkisi konularında eski inançlarını sürdürmeye devam etmektedir (Çığ, 2017).

Selçukluların Anadolu'ya adım attığı dönemle başlayan Türk İslam Çağı zengin kültür birikimini çeşitlendirerek yeni bir sanat anlayışının doğmasına öncülük etmiştir. Hem mimari hem de el sanatlarında gelişen bu Türk etkili sanat anlayışı İslam'ın etkisiyle şekillenmiştir. Anadolu'ya yerleşen Türk sanatçıları geniş bir sanatçı kadrosuyla birlikte geldikleri kültür mirasıyla yeni bir dönemin başlamasına katkı sağlamıştır. Orta Asya ve İran kökenli kültür gelenekleri Anadolu'nun mirasıyla birleşerek benzersiz bir sentez oluşturmaktadır. Bu sentezde eski Türk unsurlarının yanı sıra İran, Irak, Suriye gibi bölgelerin İslam ve yerel Bizans ile Ermeni sanatlarının izleri görülebilmektedir. Kuzeydoğu ve Doğu Anadolu eserlerinde Azerbaycan ve Kafkasya kültürleriyle benzerlikler bulunurken Güneydoğu Anadolu eserlerinde Suriye'nin Eyyubi ve Zengi Dönemi eserleriyle paralellikler dikkat çekmektedir. Orta ve Batı Anadolu'da ise İran'dan Bizans'a, Antik dünyaya ve Akdeniz'e kadar uzanan karmaşık izlere rastlanmaktadır. Sanat eserleri sadece yerel ve komşu kültürlerin sentezinden değil aynı zamanda toplumun düşünce, gelenek ve dinsel inanç ortamından da ilham almaktadır. Bu eserler geçmişin mirasını yansıtan bir sentezin yanı sıra toplumun dünya görüşünden ve kültürel kimliğinden de izler taşımaktadır (Aladağ, 2013).

Selçuklu sanatının temelleri üç temel kaynağa dayanmaktadır. İlk olarak İslam'ın temel felsefesini oluşturan biçimlerin işlenişindeki manevi derinlik önemli bir etkendir. İkinci kaynak yerel kültürlerin kaçınılmaz etkisidir ve üçüncü olarak İslam öncesi dönemlere kadar uzanan Asya Türk sanatının motifleri görülmektedir (Aladağ, 2013).

İslam sanatı genellikle; "nihayeti olmayan desen sanatı" ya da "sonsuzluk sanatı" olarak adlandırılmaktadır. İzleyici üzerinde zaman ve mekanın ötesinde bir sonsuzluk fikri oluşturmaktadır. Bu sonsuz modellerin düşünceyle düşünülmesi izleyicilerin zihinsel olarak ilahi yöne doğru hareket etmelerini sağlayarak sanat dini inancın güçlendirici ve hatırlatıcı bir aracı haline gelmektedir (Çakıroğlu, 2006).

İslami sanat eserinin süslemeleri, ana formları gizleyerek onu yapıyla ilgili bir şekil değişimine uğratma rolünü üstlenmektedir. Bu süslemeler mimari yapının elemanları olmaktan ziyade süsleyen yapının içindeki sonsuz yapının elemanları olarak algılanmaktadır. Ana bina yapısındaki vurgu doğal olan kaba dünyevi faktörleri reddederek nesnenin çubuk ve taşlardan oluşan organik mimari yapısını vurgulamaktadır. Ancak uluhiyetin (ilahi olan) tabiat üstü özelliklerini estetik bir hatırlatıcı olarak sunulmamaktadır. Bu nedenle Müslüman sanatçılar şekil değiştirici olarak süslemelerle yapısal detayları gizlemeye yönelmektedir (Çakıroğlu, 2006).

Anlamsal (semantik) boyutunda süslemeler; "vahdaniyet (birlik, teklik), beka (sonsuzluk), güzellik, tevekkül (güvenmek, dayanmak, sığınmak)" kavramlarını yansıtmaktadır (Çakıroğlu, 2006).

İslam'ın temel kaynağı Kur'an-ı Kerim'dir. Kur'an-ı Kerim'de "ilahi sanata" vurgu yapan bazı ayetler şunlardır:

"Biz en yakın semayı bir süsle, yıdızlarla süsledik." - Saffat, 37/6.

“(Allah) size şekil verdi ve şeklinizi güzel yaptı.” - Gafir, 40/64.

“Gökleri ve yeryüzünü yerli yerince yarattı. Sizi şekillendirdi ve şeklinizide güzel yaptı. Dönüş O’nadır.” - Teğabun, 64/3.

“Andolsun, biz gökte birtakım burçlar yarattık ve seyredenler için onu süsledik.” - Hicr, 15/16.

“Allah yarattığı her şeyi en güzel şekilde yaratır.” - Secde, 32/7.

“(İşte bu) her şeyi sapasağlam yapan Allah’ın sanatıdır.” - Neml, 27/88.

İslam sanatı, Kur'an'ın kelamının bir yansımasıdır. İslam sanatı ile Kur'an arasındaki bağlantı Kur'an'ın sadece şeklinde değil, gerçekte biçime dönüşmeyen özünde ve özellikle tevhid (tek tanrıcılık) inancında yatmaktadır. İslami sanat anlayışı temelde ilahi birliğin belirli yönlerinin ve boyutlarının görsel düzeydeki yansımasıdır (Kırveli, 2015).

Anadolu Selçuklu Dönemi’nde banilerin siyasi ve ekonomik güçleri yapı türleri üzerinde belirgin bir etkiye sahiptir. Baniler, genellikle hükümdarlar, hükümdar eşleri veya anneleridir. Bazı durumlarda ise vezirler ve dönemin önde gelen bürokratlarının da mimari organizasyonda imar faaliyetlerine katkıda bulundukları örnekler bulunmaktadır. Anadolu Selçuklu Dönemi’nde ise anıtsal mezar yapılarında baniler genellikle din adamlarından oluşmaktadır (Gündüz, 2006). Yapılarda baniler isimleri ve birçok sıfatları ile birlikte kitabelerde anılmaktadır. Aynı zamanda bu kitabelerde baninin mağfiret dilemesi ve kendisine dua edilmesi de yer almaktadır (Önkal, 2015).

Her dönemde olduğu gibi iktidardaki güç gösterisi ve prestijin bir parçası olan mimaride bayındırlık ve imar işlerine bakan tüm yapı işlerinin sorumlusu, organize edici ve denetleyicisi olan kişiye “emir-i mimar” denir ve genellikle saraya bağlıdır. Bu mimari faaliyetlerin banileri olduğu gibi mimarları, sanatçıları (nakkaş ve tasarımcı), taş ustaları, duvarcı ustaları ve vasıfsız işçileri de içermektedir. Dinin hayatın her yönünü şekillendirdiği bu dönemde, sanat eserlerini yaptıran banilerin ve sanatçıların eserlerinde; sembolleri, figürleri ve tabiattan ilham alan motifleri seçip kompozisyonlarında kullanarak anlatmak istedikleri şeyleri ifade etmişlerdir (Özkul, 2020). Anadolu Selçuklu Dönemi’nde yapılan kümbetlerin bilinen mimar ve sanatçıları az sayıda olup çoğunlukla belirsizdir. Bununla birlikte eserler üzerinde herhangi bir usta, mimar veya sanatçıya ait iz bulunmaması aynı zamanda dönemin tarihi yazıcılarının bu konuyu ele almamaları baninin isteği doğrultusunda bu bilgilerin gizli tutulduğu düşüncesini güçlendirmektedir (Gündüz, 2006). Baninin yapılarla ilişkisi konusunda yeterli belgeye ulaşılamamaktadır. Yazılı olmasa bu ilişki vardır çünkü yapıları görmeye gittikleri konusunda genel bir açıklama bulunmaktadır (Ögel, 1994).

2.3. Anıtsal Mezar Yapılarındaki Felsefi Kozmik Diyagramlar (Evren Anlatımı)

Evren anlayışının ve düşünce hayatının gelişimini etkileyen en önemli bileşen dini hayattır. Tanrı'nın yaratma gücünün sınırları, yeryüzüne müdahalesi ve gökyüzündeki maddelerle ilgili düşünceler, evren anlayışını ve düşünce hayatını önemli ölçüde etkilemektedir. İnsanlar, yeryüzüne ayak bastıkları andan itibaren evreni

anlamaya yönelmişlerdir. İlk olarak uçsuz bucaksız gökyüzüne ve yeryüzüne mana kazandırmak için çaba göstermişlerdir. Bu mana yorumları coğrafi, ekonomik, sosyolojik ve diğer somut etkenler nedeniyle değişiklik göstermektedir (Aksoy, 2017).

İnsanlar, evrenle tanışmalarına ilk olarak yeryüzü ve gökyüzüyle başlamaktadır. Bu iki temel unsuru hayatlarını sürdürmek için temel gereksinimlerini karşılamak amacıyla kullanmışlardır. İhtiyaçlarını karşılarken bu unsurların bazı güçlerini anladıklarında bunların manevi kökenleriyle ilgili araştırmalara başlanılmıştır. Bu güçler arasında uyum olduğu kadar zıtlıklar da vardır. "Düalizm" bu iki ilkenin kutuplaşması veya zıtlığı olarak tanımlanmaktadır. "Dikotomi" ise; düalizmden farklı olarak adı geçen ilkelerin çatışma içermeksizin birbirleriyle uyum içinde bulunduğu bir kavramdır. Bu iki terim dini anlayışın temelini oluşturmakta ve evren anlayışı ile düşünce hayatını önemli ölçüde etkilemektedir (Aksoy, 2017).

Çizim 2.9. Samsara tekerlek şeması (Bhavacakra-varoluş çarkı)

Kaynakça: https://tr.wikipedia.org/wiki/Samsara

Evren, "gök varlıklarının bütünü, kainat, cihan, alem, kozmos" şeklinde tanımlanmaktadır. Ayrıca evren bütün varlıkların düzenli ve uyumlu bir bütün olarak düşünüldüğü bir kavramı da ifade etmektedir. Evrenin farklı bir kavramı olan "samsara" bir döngüsel yaşam sürecini ifade ederek doğumdan ölüme varan deneyimleri kapsamaktadır. Samsara, dünyevi hayatı anlatmaktadır. Samsara'nın sembolü olarak; "tekerlek şekli" kullanılmaktadır. Bu sembol evreni ve içindeki her şeyi temsil etmektedir. Bu sembolde evrenin başlangıcı ve sonu da anlatılmaktadır. Bu kavram Hinduizm, Budizm ve diğer dinlerde de yeniden doğuş döngüsünü tanımlamak için kullanılmaktadır. Dünyevi yaşamı aşanların nirvana'ya ulaştıkları kabul edilmektedir (Şehribanoğulları, 2019).

Evrenle ilgili simgelerden biri de lotus çiçeği olmaktadır. Lotus, "evrenin bütün güçlerini, seslerini, sayılarını, sonsuz ışığı, mutlak temizliği, yeniden doğma, ruhsal temizliği" ifade etmektedir. Budizm kozmolojisinde bütün yaradılış sularda meydana gelmektedir. Budizmde Şamanizmden farklı olan durum ise; yerin yani toprağın lotus üzerinde bulunmasıdır (Çoruhlu, 2017).

Şekil 2.5. Lotus çiçeği

Kaynakça: https://tr.wikipedia.org/wiki/Lotus_(bitki)

İslam öncesi Türk toplumunda evren tasarımı tamamen kişilerin algıları ve deneyimleriyle zihinlerinde oluşmaktadır. Bu oluşum; beş duyu organıyla hissetmeye, hayal etmeye, sezgilerle algılamaya, kıyaslamaya ve anlamlandırmaya dayanmaktadır. Zihinlerde ortaya çıkan evren modeli, somut nesnelerin hayallerle birleştirilerek tasarımlanmaya çalışılmasıdır. Bu şekilde evrenin bilinmeyen yönlerine ilişkin her detayı açıklayan bir bilgi sistemi oluşturulmaktadır. Doğadaki her kozmik olay birikimli bu bilgi sistemiyle açıklanmaya çalışılmaktadır. Evrende her şeyin insan tasarımının bir yansıması olduğu belirtilmektedir. Mitolojik düşünce ve mitler, evrenle ilgili ilk zihinsel tasarımların kalıplarıdır. Bu kalıplarla birlikte evrenin oluşumu ve düzensizlikten düzene geçiş kültürel kurgularla açıklanmaya çalışılmaktadır. Bu oluşumda insanın fizyolojik yapısı ve düşünce gücü kadar yaşadığı çevre ve koşulları da önemli rol oynadığı düşünülmektedir (Aksoy, 2017).

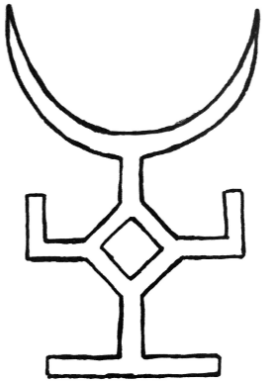

Çizim 2.10. Gök ile yer arasında insan sembolü

Kaynak: Çoruhlu, Y. (2017)

Orta Asya bozkırlarında yarı göçebe hayat tarzını benimseyen Türkler, evren hakkında değişken bir düşünce yapısına sahiptir. Bu durum yaşadıkları coğrafyanın

etkisiyle değişmektedir. Türkler, evren hakkında tek bir tasarım ortaya koymamış ve bu tasarımları da orijinal bir şekilde koruyamamışlardır. Evrensel kozmoloji anlayışına göre evren "gök ve yer" olmak üzere iki ana ilkeye dayanmaktadır. Bu ikili evren imajı Kök Türk Kitabelerinde; "yukarıda mavi gök ve aşağıda yağız yer" şeklinde ifade edilmektedir. Gök ve yer yaratıldığında ikisi arasında insanoğlu yaratılarak yerle göğün birleşmesi sağlanmaktadır. Bu dikotomik kozmoloji de farklı görüşler bulunmaktadır. İranlılar, bu iki ilkeyi; "iyilik ve kötülük" olarak görmekte ve birbirlerine zıt olarak değerlendirmektedir. Zerdüşt ve Mani dinlerinde, "ışık; iyilik simgesi" olarak "karanlık ise; kötülük" simgelemektedir. Türklerde ise gök ve yer iki kutsal ilkeyi temsil eder ve güçleri birbirine eşittir. Türklerdeki gök ve yerden oluşan dikotomik kozmoloji anlayışı daha sonradan "yeraltı" kavramını da içine alarak üç katlı bir anlayışa dönüşmektedir. Bu dönüşüm Türklerin diğer dinlerin etkisinde olduğu dönemlerde belirgin hale gelmektedir (Aksoy, 2017).

Eski Türklerde, evren düzeni sembollerinin ve kavramların proto-Türklerden kaynaklandığı düşünülmektedir. Evrenin gök ve yeri temsil ettiği birbirine zıt ve birbirini tamamlayan iki evrensel nefesten oluştuğunu kabul eden sistem proto-Türklerin öz kozmolojisidir (Esin, 2001). Türklerin evren bilimini Choulardan alabileceği ve hatta Çin ve Doğu Asya evren biliminin de Choulardan kaynaklanabileceği öne sürülmektedir. Çin kaynaklarında Chouların evren düşüncesi bir merkezin simetrik olarak dört ana yöne doğru dağılması olarak tanımlanmaktadır. Büyük bir kara parçasının üzerini örten dört köşeli gök kubbe bulunmaktadır. Bu gök kubbede Gök Tanrı'nın da yaşadığı kutup yıldızının etrafında günlük ve aylık döngüler gerçekleşmektedir. Evren düzenini anlatan şema ise çember içine çizilmiş bir kareden oluşmaktadır. Bu şema yeryüzü ve gökyüzü düzenini birleştirerek evreni temsil etmektedir. Choular, "yeryüzünü denizlerde yüzen dört ya da sekiz köşeli bir düzlük" olarak kabul etmektedir. Chouların kozmografisine bakıldığında; evrenin ilk dönemlerinde bir silindir şeklinde ve kubbeli İç Asya göçebe çadırına benzetildiği gözlemlenmektedir. Choular, son dönemlerinde ise; "göğü kubbe şeklinde, yeryüzünü de su altı uçurumu üzerinde yüzen kare şeklinde" düşünmektedir. Proto-Türklerin kozmolojik düşüncesi "ağaç, demir, ateş ve su" olmak üzere dört öğeden oluşmaktadır (Şehribanoğulları, 2019).

Türklerin evren algısı temel olarak "üniversalizm (evren düzeni)" olarak adlandırılmaktadır. İlk örnek olarak evrenin belirli bir düzende mekan ve zaman içerisinde Choular tarafından açıklandığı görülmektedir. Bu bağlamda Chouların kozmoloji fikirlerini İç Asya'dan kendi yaşadıkları yerlere taşıdığı belirtilmektedir. Diğer bir araştırmacının iddiasına göre eski Türk mitolojisi Çin ve Hint mitolojilerinden etkilenmektedir. Eski Türklerin, Çinlilere benzer şekilde yeryüzü düşüncesini bir dikdörtgen biçiminde tasarladığı bilinmektedir. Bu dikdörtgen içinde bulunan dairenin gökyüzünü temsil ettiği anlaşılmaktadır. Bu şeklin merkezinde ise "kutsal dağ" ve "dünya ağacı" bulunmaktadır. Kutsal dağ ve dünya ağacı, farklı katlara ayrılan göğü ve yeri birleştirmektedir (Şehribanoğulları, 2019).

Evrenin Merkez ile Bağlantısı

Evrenin merkez ile bağlantısı; "yön, eksen ve kutup yıldızı" olarak ayrılmaktadır. Eksen ise; kendi içinde "dünya ağacı, dağ ve çadır direği" olarak ayrılmaktadır.

a) Yön

Eski Türklerin evren anlayışı, dört köşeli ve sekiz yönlü bir dünya modeli üzerinde şekillenmektedir. Dünya modeli olarak; göğün yarım daire şeklinde bir kubbe olduğu düşünülürken, yeryüzünün dört köşeli ve sekiz yönlü olduğu kabul edilmektedir. Bu düşünce, dünya yatay düzlem dört ana yöne bölündüğünde kare şeklini ara yönler eklendiğinde ise; sekizgen bir evren şemasını oluşturduğu şeklinde açıklanmaktadır. Kozmolojik şemada ana yöne ait vakitlerin temsil edildiği belirtilmektedir. Doğunun gün doğuşu olarak sabahı, güneyin öğle saatini, batının gün batışını ve akşamı, kuzeyin ise gece ortası ve gece yarısını temsil ettiği ifade edilmektedir. Bu şekilde eski Türklerin evren anlayışı dört köşe dünya kavramıyla birleştirilip dünya hakimiyeti idealiyle ilişkilendirilmektedir (Şehribanoğulları, 2019).

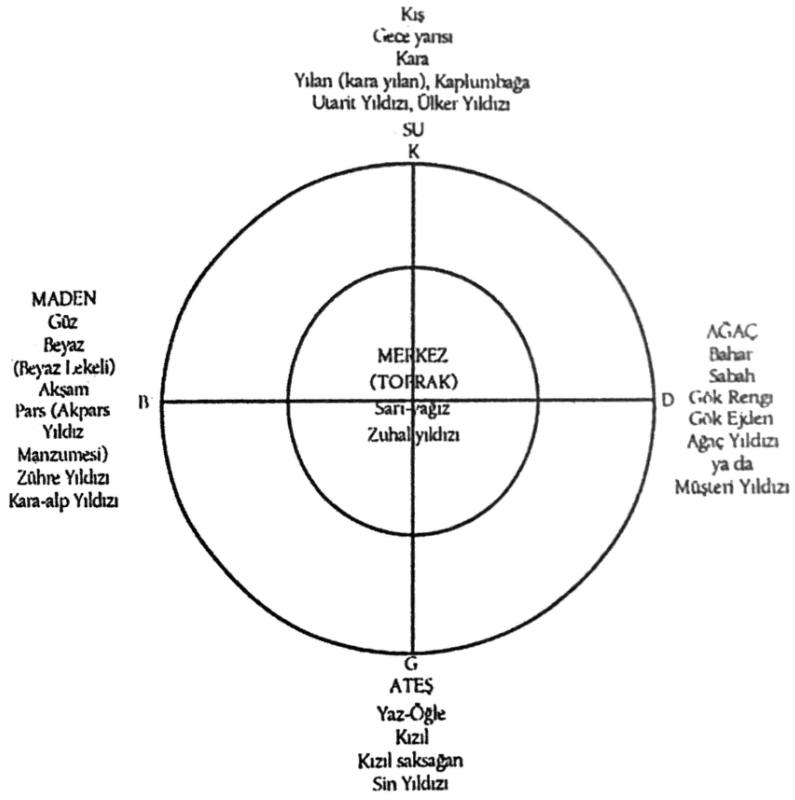

Çizim 2.11. Dört ana yöne göre ele alınan yön ve beş temel unsurlar ile bağlı mevsim, zaman, renk, hayvan ve yıldızlar

Kaynak: Çoruhlu, Y. (2017)

İbnü'l Arabi'nin kesişen daireler şemasında; dairelere temel evren unsurları yazılmaktadır. Dış dairelerde dört yönde: hava, su, toprak, ateş yer almaktadır. İç dairelerde: akıl, irade, ilim gibi insan yapısının unsurları yer almaktadır (Ögel, 1994).

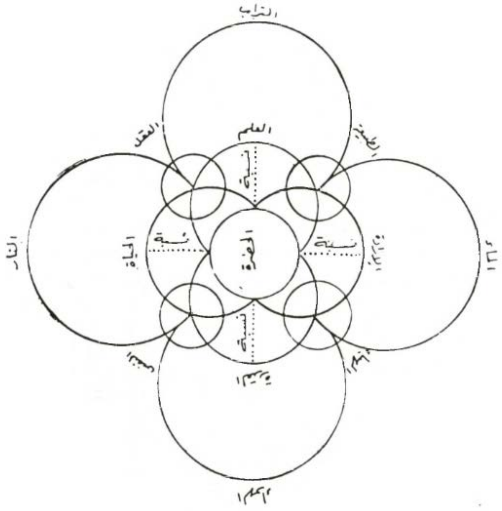

Çizim 2.12. İbnü'l Arabi'nin kesişen daireler şeması yön çizimi

Kaynak: Ögel, S. (1994)

b) Eksen (Ok)

İnsanoğlu, evrensel düzeyleri birbirine bağlayan ve iletişim kurmalarını sağlayan eksene "evrensel sütun veya dünya ekseni" demektedir. Bu sütunların bir ucu yer altına saplanmıştır ve diğer ucunun kutup yıldızına uzandığı düşünülmektedir. Türk toplumlarının düşüncelerinde de dünyaları bir araya getiren merkezin, yerleştirildiği bir kazık olduğu kabul edilmektedir. Türk kültüründe "sırık, direk" kelimeleri ekseni ifade etmek için kullanılmaktadır. "Kutsal dağ, kutsal ağaç, demir direk, altın kazık" gibi imgeler evrenin ekseniyle örtüşen veya onun yerine geçen sembollerdir. Göğe yükselme, Tanrı'ya ulaşma, öteki dünyaya geçme ve mistik yolculuk sürekli olarak kutsal direk boyunca gerçekleştirilmektedir. Dünya modelindeki temel kavramlardan biri de "ok'un (eksen)" yerini alan direktir (Şehribanoğulları, 2019).

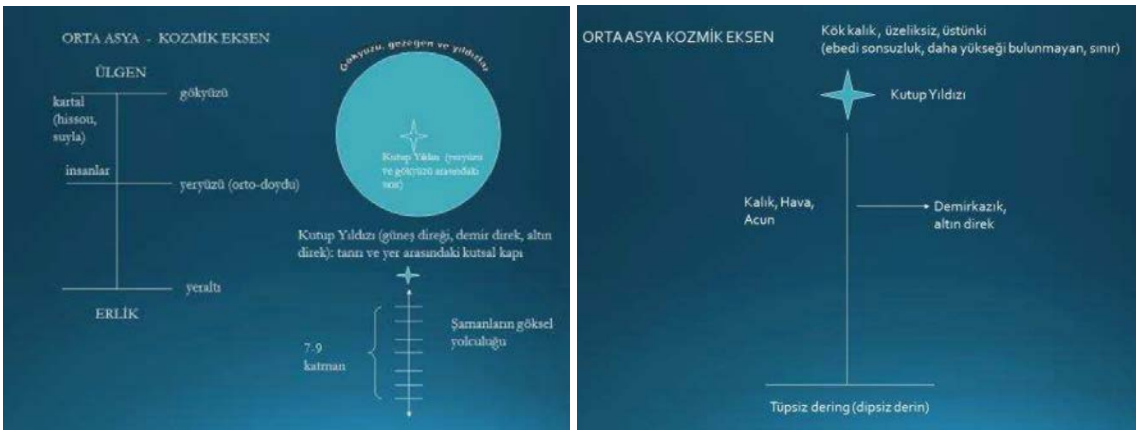

Çizim 2.13. Kozmik eksen şeması

Kaynak: Peker, A.U. (2017)

- **Dünya Ağacı**

Türk toplumlarının, ağaçlara kutsal bir anlam yüklediği ve mabetlerin çevresine ve mezarların yanına ağaç dikmenin kutsal bir görev olduğuna inandığı bilinmektedir. Ağacın kutsal olmasının nedeni sahip olduğu mistik özellikler ve temsil ettiği güçtür. Türk toplumları, ağaçların mevsimlerle değişimini hayatla ve sonsuzlukla ilişkilendirmektedir. Ağaç ayrıca; eski Türk düşüncesinde evrenin dikey yapılanmasını simgeleyen dünya ağacı olarak da görülmektedir. Hayat ağacı ise; doğurganlık, bereket, türeme ve gençlik veya ölümsüzlük gibi anlamları temsil etmektedir. Eski Türkler, evreni hayat ağacı ile sembolize ederek hayat ağacı ile gökyüzünün birleştiğine inanmaktadır. Ağaç aynı zamanda; beslenme, şifa ve Tanrı ile iletişim kurma görevlerine sahiptir. Türk toplumlarında; kökleri yeraltı dünyasını, gövdesiyle orta dünyayı, dal ve yapraklarıyla yukarı dünyayı simgeleyen ağaç evrenin öz varlığını göstermektedir. Kayın, sedir, çam, ardıç ve çınar gibi ağaçlar kutsal kabul edilmektedir. Kozmik ağaç, geçmişi ve geleceği, ölümü ve doğumu, maddeyi ve manayı birleştiren ve ölümsüzlüğü temsil eden bir semboldür (Şehribanoğulları, 2019).

Çizim 2.14. Dolgan şamanlarına ait tepesinde kartal bulunan dünya ağacı çizimi

Kaynak: Çoruhlu, Y. (2017)

- **Dağ**

Türk mitolojisine göre toprak, tepe ve dağlar; Tanrı Ülgen ile şeytan Erlik arasındaki rekabet ve çatışma sonucunda yaratılmıştır. Göktürk ve Uygurlar, devletin merkezi olarak kabul ettikleri dağlık ve ormanlık bölge olan Ötüken'i seçmişlerdir. Ötüken, Türklerin kutsal dağı ve Türk yurdunun merkezi olarak kabul edilmiştir. Türkler bu bölgeyi terkederlerse felaketlerle karşılaşacaklarına inanmışlardır. Dünya genel olarak; kozmik bir okyanusla çevrili dört köşeli bir şekilde düşünülmektedir. Bu Dünya'nın bir kaplumbağanın üzerinde taşındığı düşünülen bir mitolojiye dayanmaktadır. Dağ orman kültüyle birleşmiş olarak eski Türklerin kutsal merkez anlayışını temsil ederek devletin merkezi olarak kabul edilmektedir. Dağın merkez olarak kabul edilmesi üretim ve çiftçilik gibi olaylarla insanların yaşam koşullarını iyileştirmektedir. Dağların sembolizmi, hükümdarlık makamıyla bağlantılı olarak

düşünülmektedir. Dağ gökyüzüne kadar yükseldiği için büyük önem taşımaktadır. Dağ tepelerinde bulutlar toplanır ve şimşekler çakmaktadır. Dağ, evrensel ve kutsal bir simge olarak kabul edilip aynı zamanda Tanrı'nın makamı olduğu düşünülmektedir. Altın dağ, Tanrı'nın tahtının olduğu yer olarak kabul edilmektedir. Kutsal dağın adı demir dağ olarak da geçmektedir. Bazı kaynaklarda ise; Ötüken dağları, Kan-Tengri, Altun-Yış gibi dağların isimleri geçmektedir. Türk hükümdarlarının saraylarının bulunduğu dağa Altun Dağ denilmektedir. Kahramanların ruhları da öldükten sonra altın bir bozkıra veya dağa gittiğine inanılmaktadır. Türk mitolojisinde dağlar, toprak ve tepe gibi doğal öğelerin yanı sıra kutsal ve kozmik anlamlara sahiptir (Şehribanoğulları, 2019).

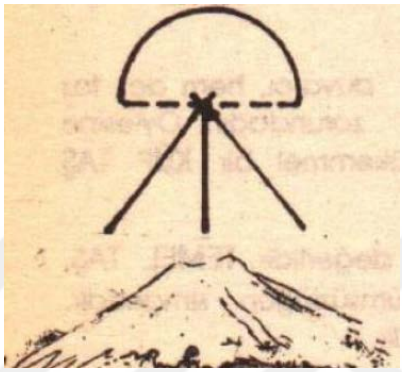

Çizim 2.15. Dağın merkezi bağlantısının çizimi

Kaynak: Şehribanoğulları, G. (2019)

- **Çadır Direği**

Altay, Kuzey Türk destanlarında "göğün direği" kavramının önemli bir rol oynadığı belirtilmektedir. Türklerde çadır direği, göğün direğine benzetilerek evrensel bir sembol haline getirilmektedir. Çadırın içindeki düşünce dünyası çadırın eşiği koruyucu bir kapı ve çadırın ortası da dünya merkezi ile ilişkilendirilmektedir. Çadır direği, Dünya Ağacı'nın ekseni olarak kabul edilmektedir. Türk çadırlarının silindir şekli kozmografik bir sembol olarak ortaya çıkmaktadır. Göktürklerde çadırın yeri doğu ve batı merkezi olan eşikten şeref katına kadar olan bölümle belirlenmektedir. Gök Tanrı'nın betimlemeleri genellikle simgesel olarak yapılmaktadır. Çadırlar mikrokozmos (küçük evren) olarak kabul edilmektedir. Çadırın çatısı da kubbe şekli "gök" ve "Gök Tanrı" simgesi olmaktadır. "Demir Kazık" adı verilen direk, çeşitli kaynaklarda yer alan ve Kutup Yıldızı'na kadar uzanan ağaç olarak nitelendirilmektedir. Demir Kazık ve dünya direği semanın yeraltı dünyası ile dünyaların birbirine bağlanmasını sağlamaktadır. Mitolojik düşüncede gök ışığını sızdıran deliklerden geçmesiyle üç dünyayı bir arada tutmaktadır. Eski toplumların dünya görüşünde kendi hükümdarlıklarının dünyanın merkezinde olduğu düşüncesi Hunlara ve Göktürklere de yayılmıştır. Göktürklerde çadırlar kainatın sembolü haline gelmiştir. Hakanların tahta çıkış töreninde çadırlar önemli bir yer almaktadır. Hakan bir halı üzerine otururken boy beyler ise çadır etrafında dönerek Hakan'ı temsil eden güneşi simgelemektedir (Şehribanoğulları, 2019).

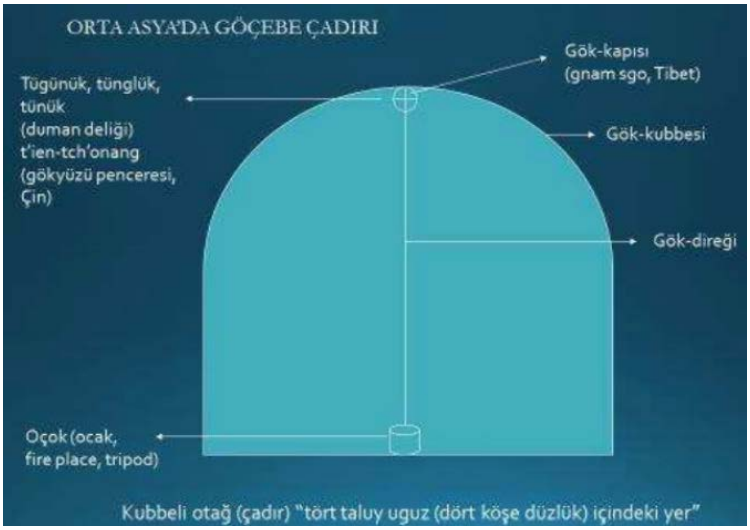

Çizim 2.16. Orta Asya'da göçebe çadır şeması

Kaynak: Peker, A.U. (2017)

c) Kutup Yıldızı

Eski Türklerin evren düşüncesinde, Kutup Yıldızı gök kubbesinin etrafında dönerek gökyüzünün merkezini oluşturduğu kabul edilmektedir. Türkler, Kutup Yıldızı'nı "demir kazık" veya "altın kazık" olarak adlandırmaktadır. Bazı Türk toplulukları bu yıldızı kuluçkaya veya göğe yükselen bir bakır dağa benzetmektedir. Türklerin Kutup Yıldızı'na bu kadar saygı göstermelerinin sebeplerinden biri diğer gezegenlerin ve yıldızların bu yıldız etrafında dönmesidir. Kutup Yıldızı, Türklerin hayatında önemli bir sembol olmuş ve Türk mitolojisinde atları koruyan bir kazık olarak betimlenmektedir. "Demir direk, dünya ağacı ve dağ" üç dünyayı birbirine bağlayan unsurlar olarak kabul edilmektedir (Şehribanoğulları, 2019).

Yapılarda Evren Anlatımı

Yapılardaki evren imgeleri sadece dini yapılara bağlı olmamaktadır. Yapıların evren imgesi ilk olarak çadırın küçük evren olduğuna dayanmaktadır. Anadolu Türk mimarisinde de medreseler, kervansaraylar, türbeler, kümbetler de evren imgesi bulunmaktadır. Kozmos imajı olan dört eyvan ve merkezi avlulu plan çok eskilere dayanan bir geçmişi olup Selçuklular da bağlantısı yoğun olarak görülmektedir. Anadolu Selçuklular da aynı ölçüyü kullanmaktadır. Burada merkezi avlulu dört eyvanlı plan şemasına yüklenen anlam dört ana yönü birbirine dik kesen iki eksen üzerindeki eyvanlarca vurgulanan bir merkez etrafında dengeli bir bütünde kozmos imgesi kullanılmaktadır. Eyvan konutta da önemli bir yer tutmaktadır. Güneydoğu Anadolu'da gölgelikli yarı açık mekan olarak sıcaktan korunmak için tercih edilmektedir. Eyvan merkezi avlulu yapılarda avluya, merkezi kubbeli yapılar da kubbeli orta birime yönelmektedir. Merkeze yönelme mekanlar arasında ortak bir bağ oluşturmaktadır. Odalar birbirine değil avlu veya kubbeye açılmaktadır. Birinden ötekine bu şekilde ulaşım sağlanmaktadır (Ögel, 1986).

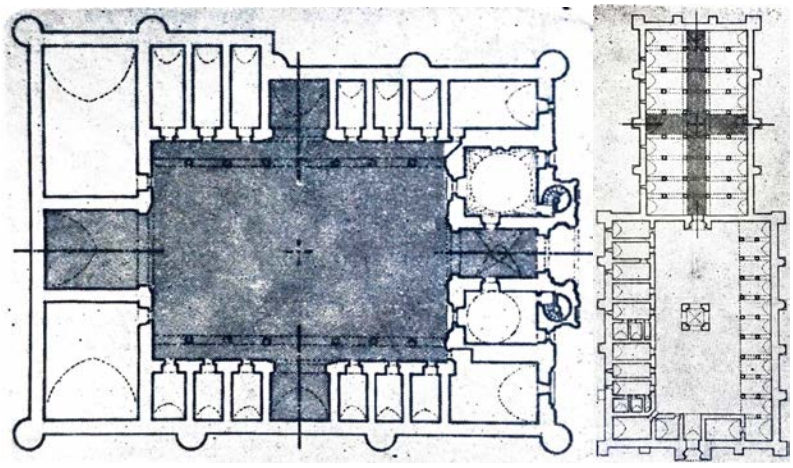

Çizim 2.17. Dört eyvan ve merkezi avlulu plan tipleri

Kaynak: Ögel, S. (1986)

- **Kümbetler**

Anadolu Selçuklu dönemine ait imgeler taşıyan önemli bir yapı türü kümbetlerdir. Bu yapılar, ölü çadırı geleneğine dayanmaktadır. Kümbetler, çadır formundaki üst yapıda bulunan sivri külah ile bağlantı kurmaktadır. Oğuz Türkleri ölü çadırını ölüm sonrası yaşamın diğer dünyadaki konutu olarak görmelerinden dolayı ölü çadırın geleneğinin gücüne işaret etmektedir (Ögel, 1994).

Ögel'in bir diğer görüşüne göre; kümbet yapıları herhangi bir çadırın kopyası değil, bir geleneksel imgelerin devamıdır. Anadolu Selçuklu Dönemi'nde neden Büyük Selçuklu Dönemi'ne ait kubbeli mezar anıtları değil de külahlı kümbetlerin tercih edildiği sorusu önemlidir. Yer altı gömü odası varlığı kubbeli mekan bütünlüğünü bozar düşüncesiyle Anadolu kümbetlerinin belki basık olsa da kubbeli olduklarını hatırlamamız gerekmektedir. Külah ikinci ve dışarıdan görünen bir unsur olup arazi işareti niteliğinde bir örtüdür. Türkistan ve İran'daki kubbeli mezar odaları da çift kubbelidir. Sivri külahın, konik çadıra uygunluğu ve eski bir Anadolu formu ile bağlantısı vardır. Bizans kubbelerinden ziyade Gürcü ve Ermeni kiliselerinin kulelerine benzerlik gösteren bir yüzey şekillenmesine kadar giden bir benzerlik bulunmaktadır. Kümbet gövdeleri çoğunlukla din ve özgün konulara sahip olmalarına rağmen genellikle Gürcü ve Ermeni kiliselerinden etkilenmiş kabul edilmektedir. Bu durum bir dinsel yapı unsurunun o din ile ilgisi olmayan bir geleneği yaşatan kümbette bir etki yaratması açıklanması güç bir durumdur. Ancak çadırdan gelen ve kullanılabilir bir biçim tanıması nedeniyle yerli yapı ustaları ve mimarların kule formunu sorunsuz bir şekilde kabul ettiği düşünülmektedir (Ögel, 1994).

Yapılarda Evren Anlatımında Kozmik Öğeler (Süslemenin Yeri)

İslam'ın ilk yüzyıllarından itibaren sanatçılar geometrik ifadelere ilgi göstermektedir. Platonik felsefenin özellikle Plotinus aracılığıyla Arap düşünürlerce benimsenmesi anlamlı sayıların önemini vurgulamaktadır. Bu anlayış, tasavvuf

geleneğiyle sanatçılara aktarılmaktadır. Belirli sanat metinlerinin olmamasına rağmen el sanatı loncalarının oluşumuyla ilişkilendirilen İhvan-ı Safa'nın Risail'i gibi metinler sanatçılara rehberlik etmektedir. İhvan-ı Safa, 10. yüzyıl İslam düşüncesinin önemli bir topluluğudur. Temelde ruhun Tanrı'ya ulaşmasını hedefleyen, dine felsefeyi yeniden sentezlemeyi deneyen ve eklektik düşünceleri benimseyen bir grup olarak bilinmektedir. İhvan-ı Safa, İslam ansiklopedistleri olarak da anılır ve çeşitli konularda derinlemesine çalışmalar yapmaktadır. İhvan-ı Safa'nın el sanatlarında geometriye verdiği önem ve becerinin Tanrı'ya yaklaşma ilkesi sanatçıları nesiller boyunca etkilemektedir. Tasavvuf düşüncesinin yayılmasıyla birlikte geometrik örneklerin önemi artmaktadır. Geometri ve sayılar tüm bilginin temeli olan birlik yaşantısına ulaşmayı sağlamaktadır. Sayılar birliğin anlamını açıklarlar ve tüm varlıkların temelini oluşturmaktadır. Geometri, insan ruhunun dünya üzerinde bağımsız düşünebilme yeteneğini geliştirir ve bu dünyadan kurtularak sonsuz evrene ulaşmasına olanak tanımaktadır. Türk sanatında geometrik motifler mimari süslemede önemli bir rol oynamaktadır. Anadolu Selçuklu sanatında yıldız motifinin oluşumu ve uygulaması sadece tasavvufa ait bir ürün değil aynı zamanda bir yorum olmaktadır (Ögel, 1986).

Geometrik süslemeler, evrensel imgeler olarak kabul edilirler çünkü yapı planlarında bulunan kozmik diyagramlara en yakın ve destekleyici olanlardır. Geometrik sistemlerdeki temel figürler: daire, üçgen, altıgen, sekizgen gibi. Bu figürlere çağlar boyunca farklı anlamlar yüklenmektedir. Bu anlamların kökenlerine indiğimizde Platon'un temel geometrik figürlerine rastlanmaktadır. Timeos diyalogunda Platon kozmik yasalardan bahseder ve geometrik biçimlerin temsil ettiği evren unsurlarını tanımlamaktadır. Küp; yer, piramit; ateş, üçgen prizma; hava, 12 yüzlü prizma; kosmos, 20 yüzlü prizma; su olarak Platon'un eserlerinde yer almaktadır (Ögel, 1994).

Pisagor'un sayısal evren yasalarından etkilenen Platon, bu geometrik biçimlerin köşe ve yüz sayıları ile bölünebilirliklerinden kaynaklanan sayıları evrensel sayılar olarak kabul etmektedir. Çünkü evrendeki oluşumlar ölçülerek matematiksel oranlarla ifade edilebilmektedir. Bu nedenle, matematik evrensel yasaların kaynağı ve tanrısal bilgeliktir (Ögel, 1994).

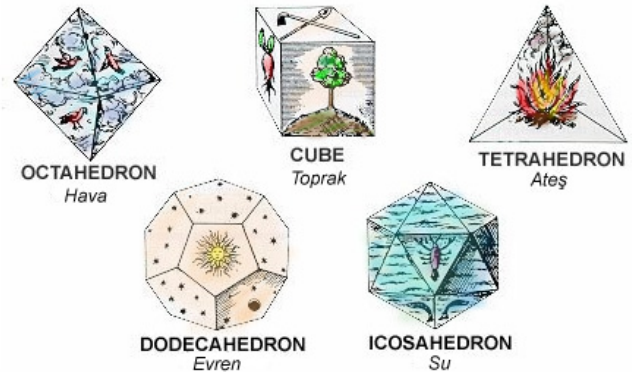

Çizim 2.18. Beş Platonik cisim çizimi

Kaynak: https://www.facebook.com/devletplaton/posts/be%C5%9F-platonik-cisimoktahedron-tetrahedron-dodekahedron-k%C3%BCp-%C4%B1cosahedronbu-be%C5%9F-%C5%9Feki/1128529407191908/?locale=tr_TR

İslam sanatında daire sonsuzluğun, evrenin düzeninde birlik ve bütünlüğün temsili olarak kullanılmaktadır. Diğer geometrik şekiller de daire üzerinden oluşturulabilmektedir. Daire, sonsuz potansiyele sahip olduğu için devamlı tekrar etme prensibiyle İslam sanatındaki geometrik düzenlerde sıkça kullanılmaktadır. İnsan bilincini simgeleyen; üçgen, ahengin prensibini, iki varlık arasındaki bağı ifade eden; kare, gökyüzünü ve maddeyi temsil eden; altıgen dairenin türevi olan temel geometrik şekillerdir (Ögel, 1994).

Şekil 2.6. Emir Kemarettin Kümbeti daire motifi

Kaynak: Önkal, H. (2015)

Kare, Pisagor'a göre adaleti ve en mükemmel oranı temsil eden sayı olarak kabul edilmektedir. Doğada dört ritim egemendir. Dört ana yön, dört unsur, dört fiziksel nitelik, dört rüzgar ve dört ürün bu duruma örnek verilmektedir. Dört sayısı, yeryüzüyle sıkı bir bağlantıya sahiptir çünkü kare ve onun türü olan dörtgen yer yüzünün değişmez sembolüdür. Bu bağlamda dört eyvanlı planın evrenin temsili olduğu, camilerdeki kubbenin (daire) ve dörtgen alt yapısının vazgeçilmez bir uyum içinde olduğu anlaşılmaktadır (Ögel, 1994).

Şekil 2.7. 1.İzzeddin Keykavus Şifahanesi Kümbeti kare motifi

Kaynak: Önkal, H. (2015)

Dairenin bölünmesiyle elde edilen 6 ve 12, güneşin çizdiği çemberle ilişkilendirilen kozmik sayılardır ve güneşin bir yılda geçtiği 12 gezegenle (Zodiak sistemi) bağlantılıdır. 6 dünyanın yaratıldığı gün sayısını temsil etmektedir. Merkez noktasıyla birlikte 7'yi oluşturur ve 7 gök katını ifade etmektedir. Güneş, ay ve yer kürenin hareket ritimleri kozmik sayıların temelini oluşturarak bu üçlü ilişki 3 sayısına vurgu yapmaktadır. Sayılar arasındaki bu ilişkiler önemlidir. Örneğin, 3; 6'ya götürür (üç büyük dinde dünyanın yaratıldığı gün sayısı), 6; 12'ye çıkar ki 12, 3 ve 4'ü birleştiren bir sayıdır (İslam'da 12 İmam, Hristiyanlıkta 12 havari), 12 evreni idare eden yasaların tümünü içermektedir. Ay ritminin sayısı 7'dir (altıgen ve merkezi) ve 3'ün katı

olan gök sayısı 9'da (7 kat gök veya 9 kat gök) evren sayıları dizisine dahil edilmektedir. Tüm bölünmeler ve artışlar evreni düzenleyen yasaların birliğinde simetri ve denge ile birleşmektedir (Ögel, 1994).

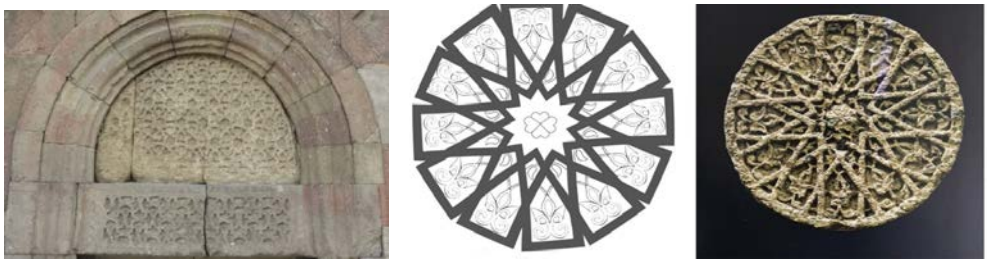

a) b)

Çizim 2.19. a) Emir Saltuk Kümbeti altı köşeli yıldız motifi görseli b) Hasan Padişah Kümbeti on iki köşeli yıldız motifi çizimi ve görseli

Kaynak: a) Önkal, H. (2015) b) Koçer, F. (2021)

Daire, zaman hareketi içinde zamansızlığı ile merkez etrafında sonsuz oluşumu anlatan evren birliğinin en ideal ifadesidir. İslam düşünürleri, insan varlığının maddi dünyasının algılanmasıyla iç dünyası arasındaki safhalara, tabakalara; aklın ve faaliyetin oluşturduğu konsantrik (merkezleri aynı olan) daireler halinde bağlanmaktadır. Orta çağ filozoflarının sıkça kullandığı bu imge Platon ve Aristo'nun felsefelerinin bir sentezi olarak yorumlanmaktadır. Platon, farklı gerçeklik seviyelerini bağlantı içinde gördüğü için dairenin merkezinden bütün daireleri kesen ışınlar çıkması şeklinde ifade etmektedir. Bu ışınlar, tek bir ışık kaynağından merkezden çıktığı için evrensel akıl olarak yorumlanmaktadır. İslam filozofları, aklın birliği öğretisini benimsemişlerdir çünkü akıl; tüm kavrama, bilinç, anlama düzeylerini aydınlatır ve ruh kişisel değişimler içindedir (Ögel, 1994).

Yıldız sistemlerinde daire ve içine çizilebilen temel geometrik şekillerin kesişmesi bu sistemlerin temelidir. Bu şekiller, bir resmin gizli geometrik yapısı gibi gizlenmiş olsa da yakından ve dikkatlice incelendiğinde algılanabilmektedir. Bu örneklerin yapısını çözmeye çalışanlar sürekli tekrarlanan tek yıldız motifine, onu oluşturan daire içindeki kapalı geometrik şekiller ve kesişmelere odaklanmaktadır. Ancak nasıl oluşursa oluşsun önemli olan iletişimdeki mesajı ifade eden görünüştür. Bu niteliğiyle ilk planda görünen motiflerin sürekli tekrarının devamı sonsuz hareketin görüntülerinin bir merkeze bağlı olmasıdır. Sonsuz bir şekilde devam ediyormuş gibi tekrar sonsuz bir örneğin parçası bitkisel örneklerin ve İslam sanatının tüm süslemesinin bilinen temel özelliğidir. Ancak böylesine bir hareketi belki de en etkileyici şekilde açıklayan yıldız sistemleridir. Kapalı geometrik şekillerle oluşturulmalarına rağmen önemli olan bağlantılı olup tek bir yıldızdan diğerine sürekli geçiş halinde olan çizgilerin hareketidir. Yıldızları oluşturan kolların (ışınların) hiçbiri kapalı değildir ve hepsi bir yıldızdan diğerine atlayarak sonsuza doğru ilerlemektedir. Bu nedenle sürekli iç içe geçişin ön plana çıkarıldığı düşüncesi ortaya çıkmaktadır. Amaç çokluk içinde birlik ifadesini sağlayan bu sürekli harekettir (Ögel, 1994).

Evrenin yasaları sonsuz ve değişmeyen yasalardır. Evrenin matematiği her görünüm ve gücün anlamıyla yüklenmiş imgelerle, geometrik şekillerle, yüksek düzeyde bir matematik sistemde yansıtılmaktadır. Sistem, evrenin matematiği kadar karmaşık; temel figürler temel gerçekler kadar basit ve berraktır. Yıldız merkezler etrafındaki ritmik uyum evrensel düzenin ritmidir. Bitiş gibi görünen noktalar, kesişme noktalarıdır ve çizgiler bir merkezden diğerine sonsuz bir şekilde ilerleyerek gitmektedir. Her biri kendi başına bir yol olsa da arkalarındaki güç onları diğer çizgilere daima aynı kesişmelere yönlendirerek bir düzen oluşturmaktadır. Sürekli tekrar içindeki iki hareket vurgulanmaktadır. Birincisi, çizgilerin yolu yani yıldız kollarını oluşturan şekillerin bir yıldızdan diğerine atlayarak devam eden yoludur. Bu yollar sonsuza gitmektedir. Bu nedenle, onlara açık sistem adı verilmektedir. Burada güçlü bir zaman boyutu oluşmaktadır. Hareket, zaman içinde bir akış hareketidir. Düzgün altıgen, sekizgen, beşgenlerin daire içinde kesişmesiyle kuruluyor olsa da gizli olduğundan bu sonsuz çizgilerin üstün bir irade tarafından merkezler etrafında daire içinde ışınsal kollar oluşturması şeklinde okunmaktadır. Bu daireler ikinci hareket olarak, merkez etrafındaki dönüşü sürekli tekrarlamaktadır. Evrendeki daire dönüş hareketi dönen çark, çarkıfelek benzeri bir şekilde tekrarlamaktadır (Ögel, 1994).

2.4. Örneklem Grubunu Oluşturan Kümbetlerin Yer Aldığı Yapılarla İlişkileri

Anıtsal mezar yapıları, ölüm ve yaşam döngüsünün iç içe geçtiği mesajını yansıtmak amacıyla inşa edilmektedir. Bu yapıların tipolojik açıdan farklı örnekleri bulunmakla birlikte Türk İslam mimarlığının erken dönemlerinden itibaren başka yapılarla ilişkilendirildiği görülmektedir. Günümüzde mezarlıkların yerleşim alanlarının dışına çekilmesi ve yüksek duvarlarla çevrilmesiyle mezar anıtlarının toplumsal ortamdan soyutlandığı gözlemlense de geleneksel Türk mimarlığında mezar anıtları ve mezarlıklar günlük yaşamın bir parçası olarak sosyal yapı türleriyle ilişkilidir. Günümüzde başka bir yapıyla ilişkilendirilen mezar anıtlarının durumu, bağımsız olarak inşa edilenlere göre çok daha iyi durumdadır. Geçmişte, kabirde yatan kişiye hayır duaları okunması için mezar anıtı inşa edilirken; günümüzde, mezar anıtlarının ziyaretgahlara dönüşmesi ile ölüden medet umulan bir noktaya geldiği belirtilmektedir (Aksoy Demircan, 2015).

Mezara defnedilen kişi ile anıtsal mezar yapısının ilişkilendirildiği yapılarla arasında sembolik bir bağ bulunmaktadır. Bu durumun temel nedeni yapı ile banisi arasındaki ilişki ve Müslüman Türk toplumunda var olan ahiret inancıdır. Ölüm, İslam inancına göre; Allah'a dönüş, O'na kavuşma ve buluşma anlamına gelmektedir. İslam sanatında kullanılan motifler, renkler ve şekillerde inanç sistemi yansıtılıp insan ile madde arasında sembolik bir bağ kurmaktadır. İslam inancının toplumsal dayanışmayı ve manevi gücü kuvvetlendiren etkisiyle Türklerin hakimiyetlerini sürdürdüğü tüm topraklarda, banisinin mezarını da içeren sayısız vakıf eseri inşa edilmiştir. Bu eserler arasında mezar anıtının bir pencere veya kapıyla başka bir yapıya (medrese, cami vb.) açılmasının amacı baninin tüm mal varlığını vakfetmiş olması ve unutulmaması ayrıca ruhu için dua okunmasıdır (Aksoy Demircan, 2015).

Anadolu Selçuklu dönemi anıtsal mezar yapılarından kümbetlerin yer aldığı yapılar ile ilişkileri incelendiğinde iki kategoriye ayrılmaktadır;

a) Bir medrese veya caminin bünyesine dahil bulunan ve dahil olduğu yapının bir hacmini kaplayan kümbet tipi

- **Mahperi Hunad Hatun Kümbeti**

Kayseri Hunad Hatun Külliyesi, Anadolu Selçuklu mimarisinde ölçüleri ve planlaması açısından en düzenli külliye olarak nitelendirilmektedir. Bu külliye simetrik bir şekilde tasarlanmış olmasına rağmen caminin alt mekan birimi kümbet nedeniyle iç mekandan koparılmıştır. Bu durum külliyenin simetrik oluşunu etkilemesine rağmen kümbetin inşasından çekinilmemiştir. Dışa açılan bir kapısı bulunmayan kümbetin girişi medresedeki bir odadan sağlanarak medrese ile kümbet arasında organik bir bağ meydana gelmiştir (Aksoy Demircan, 2015) Medresenin ana eyvan hizasında olup ana eyvanın sağındaki odadan ikinci bir odaya geçilmesinden sonra ulaşılmaktadır (Güder, 2018).

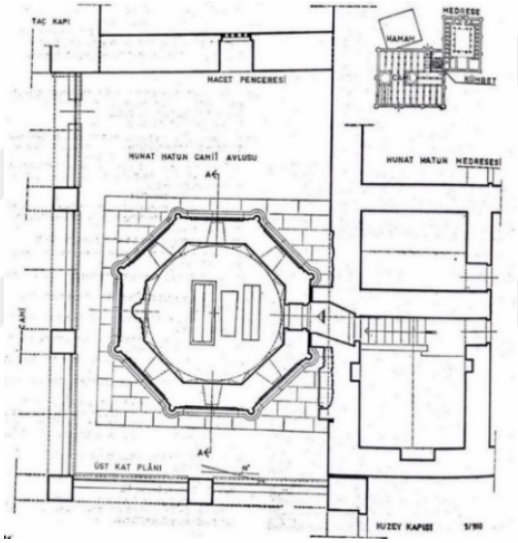

Çizim 2.20. Mahperi Hunad Hatun Kümbeti planı ve yapı ile bağlantısı

Kaynak: Tuncer, O.C. (1978)

b) Bir medrese veya caminin bünyesine dahil bulunan ve dahil olduğu yapının çatısı üzerinde ikinci bir gövdeye sahip olan kümbet tipi

- **1.İzzeddin Keykavus Şifahanesi Kümbeti**

Sivas I. İzzeddin Keykavus Külliyesi'nde eyvanlardan biri kümbete dönüştürülmüştür. Darüşşifanın sağ kanadındaki yan eyvanın içinde yer almaktadır. 1.İzzeddin Keykavus Şifahanesi Kümbeti, eyvanlardan birinin sonradan dönüşmesiyle olmasının sebebi Sultan ve ailesinin isteği olup bunun üzerine başlayan uygulama sonraki dönemlerde sultanlar tarafından tercih edilmemesidir (Gündüz, 2006).

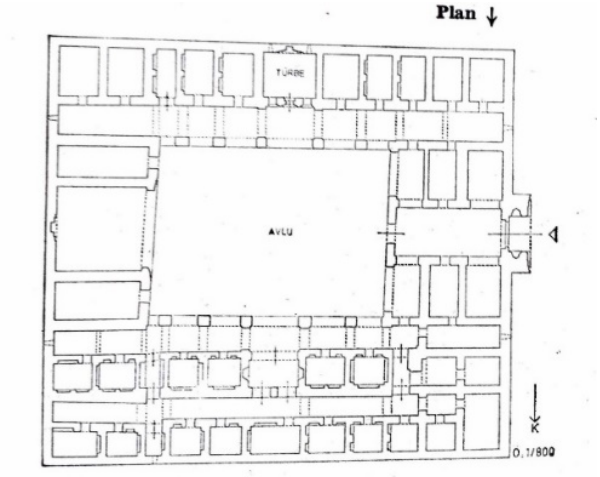

Çizim 2.21. 1.İzzeddin Keykavus Şifahanesi Kümbeti planı ve yapı ile bağlantısı

Kaynak: Tuncer, O.C. (1978)

- **Seyfeddin Turumtay (Gök Medrese) Kümbeti**

Seyfeddin Turumtay Kümbeti'nde, kümbet ile cami ilişkisi uygulanmıştır. Kümbet camiye bitişik inşa edilmiştir. İç mekanda da geçiş sağlanmıştır. Amasya Gök Medrese Cami'nde uygulanan giriş eyvanın tercih edilmesi yapıların karşılıklı konumları ile ilişkili olup Bani Turumtay ve Yörgüç Paşa arasında ortaya çıkan bir meydan okuma ya da kişisel güç kapışması şeklinde olduğu ifade edilmektedir (Gündüz, 2006).

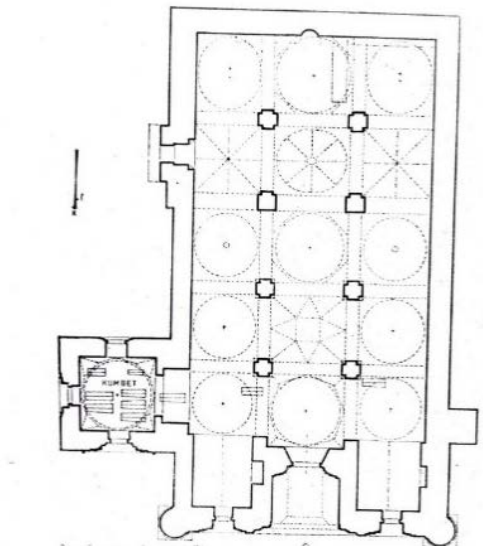

Çizim 2.22. Seyfeddin Turumtay Kümbeti planı ve yapı ile bağlantısı

Kaynak: Tuncer, O.C. (1978)

- **Burma Minareli Cami Kümbeti**

Burma Minareli Cami Kümbeti'nde, kümbet ile cami ilişkisi uygulanmıştır. Bu yapı, Seyfeddin Turumtay Kümbeti'nde olduğu gibi camiye bitişik inşa edilmiştir. İç mekanda da geçiş sağlanmıştır (Gündüz, 2006).

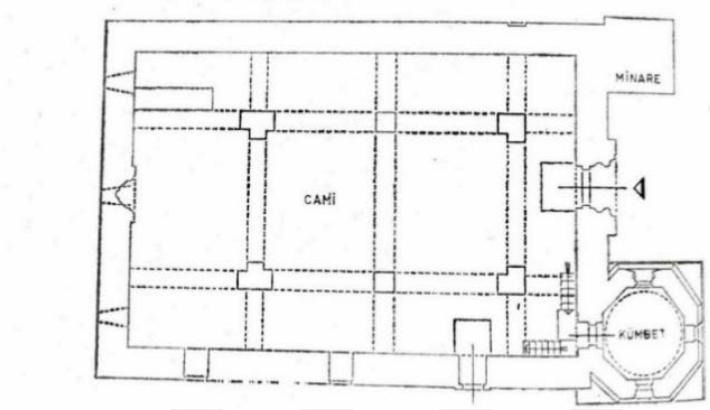

Çizim 2.23. Burma Minareli Cami Kümbeti planı ve yapı ile bağlantısı

Kaynak: Tuncer, O.C. (1978)

2.5.Örneklem Grubunu Oluşturan Kümbetlerde Görülen Süsleme Çeşitleri ve Sembolizmi

İnsanoğlu, medeniyetin temel taşı olarak düşüncelerini ve duygularını ifade etmenin yollarını daima aramıştır. Bu ifade biçimlerinin en etkili araçlarından biri sembollerdir. İnsanoğlu, varoluşunun hemen hemen her döneminde kendini temsil eden çeşitli semboller kullanarak bu sembollere dini, mistik, sezgisel ve ideolojik anlamlar yüklemiştir. Zamanla bazı semboller kaybolmuş olsa da farklı medeniyetlerde çeşitli anlamlar yüklenerek günümüze kadar gelmiştir (Türeli, 2006). Genel olarak süslemedeki motifler farklı kaynaklar çerçevesinde derlenerek oluşturulmaktadır. Emel Esin'in "Orta Asya'dan Osmanlıya Türk Sanatında İkonografik Motifler" adlı eserinde ve Yaşar Çoruhlu'nun "Türk Mitolojisinin Ana Hatları" adlı eseri Türk sanatındaki figürlü süslemelere yönelik yapılmış bulunan en kapsamlı çalışmalardır. Anadolu Selçuklu Dönemi mimarisi süslemeleri ve evren ile ilişkili anlatımı açısından Semra Ögel'in "Anadolu'nun Selçuklu Çehresi" adlı eseri ve Ali Uzay Peker'in "Selçuklu Mimarisi'nde Anlam" adlı Kayseri Büsam Şehir Akademi 2017 Bahar Dönemi Konferansı anlamsal açıdan ışık tutmaktadır. Anadolu Selçuklu mimarisinde kümbetlere dair kapsayıcı bir ikonografik analiz bulunmamaktadır.

2.5.1. Yazı Süslemeleri

Sağdan sola doğru çizilen bir çizgi, Arap yazısının yazım yönünü temsil etmektedir. Bu aynı zamanda insanın vücudunun sol yanındaki kalbe doğru yönlendirilen bir hareketi sembolize etmektedir. Ayrıca güzel biçimlerdeki kelimelerle

uğraşmak insanın dağılmış ruh öğelerini merkezlerine geri getirmeyi sağladığı ifade edilmektedir (Çakıroğlu, 2006).

- **Kufi Yazı Kuşağı**

Türk İslam sanatının çıkış noktası olan din etkileri, mimaride sembolik bir motif dili geliştirmiştir. Anadolu Selçuklu dönemi mimarisindeki süslemelerdeki yazı kompozisyonları içerisinde bulunan harfler aracılığıyla sembolik anlamlara yer verilmektedir. Kufi yazı türü, kuşaklar ve kitabelerde bulunmasının yanı sıra süsleme kompozisyonlarında da görülmektedir (Yıldız ve Shahbazzadeh, 2020).

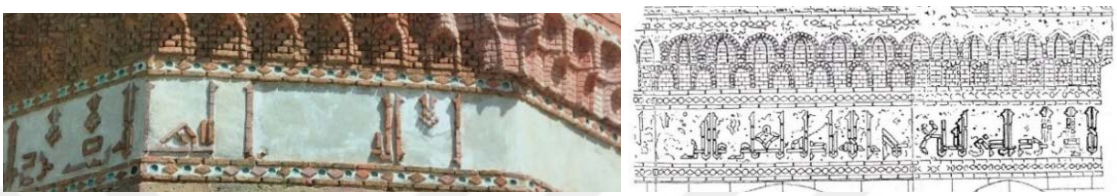

Çizim 2.24. a) Bekar Sultan Kümbeti kufi yazı kuşağı örneği b) çizimi

Kaynak: a) Önkal, H. (2015) b) Tuncer, O.C. (1978)

a) Kufi Elif Harfi

Çeşitli kompozisyonlarda kullanılan kufi elif harfi süslemesi Allah'ı sembolize etmektedir (Yıldız ve Shahbazzadeh, 2020).

Şekil 2.8. 1.İzzeddin Keykavus Şifahanesi Kümbeti kufi Elif harfi örneği

Kaynak: Önkal, H. (2015)

Çizim 2.25. Kufi Elif harfi çizimi

Kaynak: Yıldız, Ş. Ö. ve Shahbazzadeh, E. F. (2020)

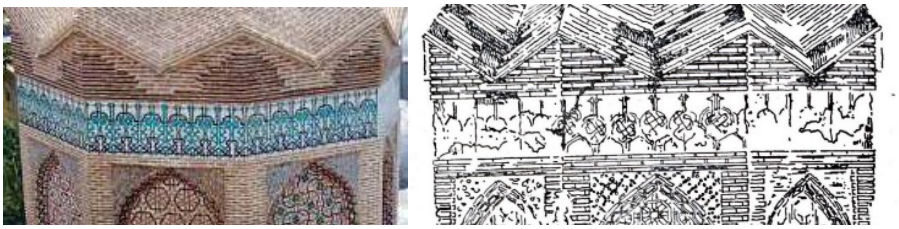

a) b)

Çizim 2.26. a) Seyfeddin Turumtay (Gök Medrese) Kümbeti kufi Elif harfi örneği b) çizimi

Kaynak: a) Önkal, H. (2015) b) Tuncer, O.C. (1978)

b) Kufi He Harfi

Arap harfleri aracılığıyla yapılan sembolizmde he harfi; göz, sıfır, ay, ayın halesi (çember şeklinde görünen bir optik fenomen) olarak ifade edilmektedir (Çelik, 2017).

Şekil 2.9. 1.İzzeddin Keykavus Şifahanesi Kümbeti kufi He harfi örneği

Kaynak: Önkal, H. (2015)

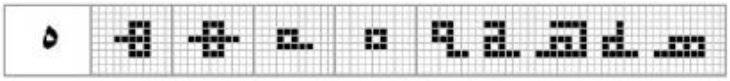

Çizim 2.27. Kufi He harfi çizimi

Kaynak: Yıldız, Ş. Ö. ve Shahbazzadeh, E. F. (2020)

2.5.2. Figürlü Süslemeler

Figür süslemeleri doğayı taklit eden realizmden kaçarak soyutlaştığında, bu eserlerin dünyadan ne kadar uzaklaşacağı ve tabiatüstü kavramları çağrıştıracağı konusunda farklı yorumlar ortaya çıkabilmektedir. Bu sayede, Tanrı'yı maddi dünyanın ötesinde arayan izleyicilere; sonsuzluk ve ulvi (yüce) aleme taşımayı hedefleyen yeni bir sanat anlayışı ortaya çıkmaktadır (Çakıroğlu, 2006).

- **Burç ve Takımyıldızları**

On İki Hayvanlı Türk Takvimi, Türklerin eski zamanlardan günümüze kalan takvim sistemlerinden biridir. Bu takvimde yıllar sırasıyla şu hayvanları temsil eden on iki dönemden oluşmaktadır: sıçan (fare), öküz, pars (tilki), tavşan, ejderha, yılan, at, koyun, maymun, tavuk, köpek ve domuz. Aynı zamanda bu takvimdeki dönemler kümbetlerin cephe sayısını on iki burç ve takımyıldızı ile ilişkilendirmektedir. Bu da yılın on iki aya bölünmesi ile uyumludur. Kadim (başlangıcı geçmişin derinliklerinde bulunan) dönemlerde de bir yılın on iki bölüme ayrıldığı bilinmektedir. Aynı şekilde günler de on iki eşit parçaya bölünerek bunlara "saat-ı muavvice" adını vermişlerdir. Hitay ve Uygur gökbilimcileri, bir günü on iki bölüme ayırmışlar ve her bir bölüme "çağ" adını vermişlerdir. Günümüz zaman ölçümlerine göre bir çağ yaklaşık iki saate denk gelmektedir. Çağların isimleri ise; sıçan, öküz, pars, tavşan, ejderha, yılan, at, koyun, maymun, tavuk, köpek ve domuz şeklindedir. Gün içinde daha kısa zamanları ölçmek için her çağ sekiz eşit bölüme ayrılıp bunlara "keh" denilmektedir (Polatoğlu vd., 2022).

Emir Saltuk Kümbeti'nin sekizgen olması, bir çağın sekiz eşit parçaya bölünmesi ile kehlere ayrılmasının birbiriyle bağlantılı olduğunu düşündürmektedir. Buradaki motifler, on iki burç ve takımyıldızı veya On İki Hayvanlı Türk Takvimi'ni tam olarak yansıtmayabilir ancak büyük oranda bu takvime bağlantılıdır. Bu eski takvim sistemi, Türk kültürünün zaman ölçümü ve takvimleme konusundaki ilgisini gösteren önemli bir unsurdur (Polatoğlu vd., 2022).

a) b) c) d)

e) f) g)

Şekil 2.10. Emir Saltuk Kümbeti a) boğa b) ejder c) tavşan d) kartal e) fare f) kartal başlı aslan griffon g) Lir takımyıldızı motifleri

Kaynak: https://commons.wikimedia.org/wiki/Category:Emir_Saltuk_Tomb

Lir takımyıldızı motifi, farklı kaynaklarda çeşitli yorumlara konu olarak yarasaya benzeyen bir şekilde de tasvir edilmektedir (Tuncer, 1986). Ancak yarasanın dönemin kültürüyle doğrudan bir bağlantısı bulunmamaktadır. Bu motif; fare, boğa, tavşan, ejderha ve kartal gibi doğrudan takımyıldızları ile astronomi açısından önemli bir ilişkiye sahiptir (Polatoğlu vd., 2022). Bu sembol hayat ağacına benzetilmektedir (Beygu, 1936). Abdurrahman es-Sufi'nin "Kitabu's-Suver" kitabındaki lir takımyıldızı (Silyak) kümbetteki motif ile büyük bir benzerlik taşımaktadır (Polatoğlu vd., 2022).
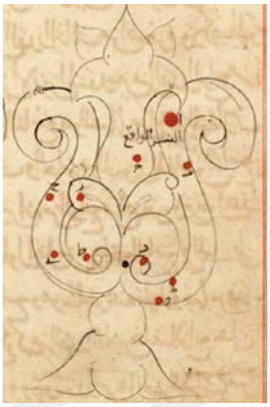
Çizim 2.28. Kitabu's-Suver'de geçen lir takımyıldızı çizimi

Kaynak: Sufi,1300 akt. Polatoğlu, A., Polatoğlu, S. ve Akbaş, Ö. F. (2022)

- **Kozmik Dağ**

İbnü'l Arabi'nin "İnsanlık Ağacı ve Dört Ruhani Kuşun Huzurunda, Varlığın Müşahedesinde Yaratılış İttihadı" adlı risalesi Anadolu Selçuklu döneminde üretilmiş bir metindir. Bu risalede, "kozmik ağaç aracılığıyla yaratılışın hiyerarşik düzeni" kavramı yer almaktadır. Bu düzen, insanın maddi dünyadan ruhsal dünyaya geçişini sembolize eden bir yolculuğu ifade etmektedir. Evrenin katmanları; cenazeliğin yer altında olduğu, dua odasının yer üstünde veya atmosferde yer aldığı, kubbenin ise gök kubbe ve ötesindeki alemi temsil ettiği şeklinde ifade edilmektedir. Bu kozmik dağ fikri en yaygın olarak Kafkasya, Kuzey İran ve Kaf Dağı'nda ortaya çıkmaktadır. Kuzey İran'dan Doğu Anadolu'ya çizgi çizildiğinde Kars'tan Kayseri'ye kadar uzanan dağlık bir bölge ortaya çıkmaktadır. Kaf Dağı ve kozmik dağ sembolizmi bu bölgede önem taşımaktadır. Bu bölge aynı zamanda ölülerin gömülmesi için en uygun yer olarak kabul edilmektedir. Çünkü bu kozmik dağ aracılığıyla yani bir kule aracılığıyla ruhun Allah'a ulaştığı simgelenmektedir. Döner Kümbet üzerinde bulunan yaşam ağaçları ve sfenksler de bu fikirle uyumludur. Hüdavent Hatun Kümbet'inde harpiler, ruhu göğe çıkaran ve aynı zamanda astronomik simgelerdir. Güneş diskleri ve hayat ağaçları da bu simgeler arasında yer almaktadır. Bu simgeler, evrenin katmanlarını temsil ederken aynı zamanda kutsal ve spiritüel anlamlara sahiptir. Harpiler, yükselişi ve geçişi simgelerken; güneş diskleri, güneşin hayati gücünü ve aydınlığı temsil etmektedir. Hayat ağaçları ise; yaşamın sürekliliğini ve yeniden doğuşu sembolize etmektedir. Böylelikle insanın maddi dünyadan ruhsal dünyaya geçişini kozmik dağın zirvesine ulaşmasını ve evrensel bir bağlantı kurmasını ifade etmektedir (Peker, 2017).

Çizim 2.29. Kozmik dağ- Hüdavent Hatun Kümbeti Kozmik dağ

Kaynak: Peker, A. U. (2017)

- **Türk Damgaları**

Türk damgaları; ok- yay motifi, Tengri- Tanrı motifi, cennet motifi, bayat motifi olarak yer almaktadır.

a) Ok- Yay Motifi

Anadolu Türk sanatının anıtsal yapılarında sıklıkla karşılaştığımız aslen Oğuzların Bozoklar kolunun Yazır boyunun damgası "𐰴 - 𐰽"olan ve sonradan Köktürk alfabesinde "𐰴 - 𐰯" harfine dönüşen semboldür. Bu damga, Türk mimari süslemelerinde yan yana veya bir merkeze doğru yönelmiş dört ok şeklinde geometrik motif ve kompozisyon olarak yer almaktadır (Duran, 2019).

Çizim 2.30. Kayseri Döner Kümbet ok- yay motifi örnekleri ve çizimi

Kaynak: Aslan, Y. ve Duran, R. (2022)

Bozoklar kolunun Kayı ve Beydili boyu "ok-yay" biçimindeki damgayı almıştır. Kayı boyu, genellikle iki yanda birer ok ve ortada oklu bir yay "𐰇𐰋𐰇-𐰇𐰋𐰇-𐰇𐰋𐰇" şeklini benimserken; Beydili, sadece yatay veya dikey tek "ok-yay", " 𐰇 - 𐰇 - 𐰇" biçimini tercih etmiştir. Bu damgalar çeşitli eşyalar, mimari eserler veya mezar taşları gibi yerlerde tek başına kullanılmaktadır. Ancak 12. yüzyılın sonlarından itibaren Anadolu Selçuklu ve sonrasında Anadolu'da kurulan Türk devlet yapılarında motif haline gelmiştir (Duran, 2019). Bu sembol mezarda yatanların yiğitliğini, kahramanlıklarını ve savaşçılıklarını simgelemektedir (Özkan, 2000). Ok ve yay Selçuklu sultanlarının hakimiyet ve hükümdarlık sembolleri olarak da bilinmektedir. Ok aynı zamanda bağlılık, davet

sembolü olarak da kullanılmaktadır (Göksu, 2020). Yay da Oğuz Kaan destanında gök kubbeye benzetilmektedir. Destanda "oklarımız erişsin, göğe değ bu yay gibi" olarak geçmektedir (Erçel, 2014). Antik Yunan da ise ok işareti güneşin ışıklarını göstermek için kullanılmaktadır. Akış ve nüfuz etme olarak da ifade edilmektedir (Öztürk, 2018).

Şekil 2.11. 1.İzzeddin Keykavus Şifahanesi Kümbeti üzerindeki ok ve yay motifleri

Kaynak: Önkal, H. (2015)

b) Tengri- Tanrı Motifi

Tengri (Gök Tanrı) inancı, Türklerin ata yurdu olan Altaylar'da başlamış bir inanç sistemidir. Tengri inancı, Türklerin genlerine işlemiş ve silinemeyeceğine inandıkları bir kılavuz olup eğer bu inanç silinirse Türk ulusunun da yok olacağına inanılmaktadır. Eski Türklerin inandığı Gök Tanrı her şeyin yaratıcısı olarak kabul edilmektedir. Gökyüzü, yeryüzü ve yer altının yaratıcısı olarak görülmektedir. Gök Tanrı günlük hayata müdahale etmez, cinsiyetsizdir ve adına kurban kesilmez. Temel felsefesi "eşitler arası eşitlik" prensibiyle açıklanmaktadır. Bu prensibe göre; Tanrı, insan ve doğa birbirine eşittir ve birbirlerini bütündür. Bu üç unsurdan birisi olmadan diğerleri de olmamaktadır. Dolayısıyla bütüncül olarak Tanrı hem doğanın bir parçası olan insandır hem de doğanın kendisidir (Aslan ve Duran, 2020).

Tablo 2.6. Biçimlerine göre Tanrı damgaları tablosu

TD1	TD2	TD3	TD4	TD5
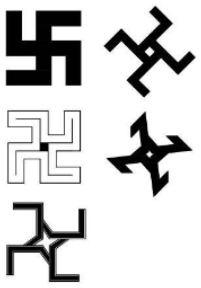			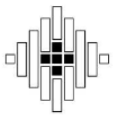	

1. Kolları Tek Yöne Kırılma Yapan Tanrı Damgası (TD1).
2. Kolları Çift Yöne Kırılma Yapan Tanrı Damgası (TD2).
3. Kolları Kırılma Yapmayan Tanrı Damgası (TD3).
4. Dört Yön Tanrı Damgası[3] (TD4).
5. Daire İçerisine Yerleştirilmiş Tanrı Damgası (TD5).

Kaynak: Aslan, Y. ve Duran, R. (2022)

Türk kültüründe “Oz, Oğ, Og ve Ok” şeklinde isimlendirmelerle Tengri-Tanrı damgası, Tanrı'ya ulaşmayı, Tanrı’nın birliğini temsil etmektedir. Bu sembol, manevi bir yolculuğu simgeler ve insanın “Oz”laşarak ya da yanarak Tanrı'ya erişmesini ifade etmektedir. Bu süreç, insanın ruhsal olarak yükselmesini ve Tanrı'ya yaklaşmasını ifade etmektedir. Ayrıca “çarkıfelek, gamalı haç veya sıvastika” olarak da bilinmektedir. Bu motif, Orhun'daki Köktürk yazıtlarında “ ” işareti olarak yer almaktadır (Duran, 2019). Alman Nazileri tarafından “vahşet” sembolü olarak kullanılan, öncesinde ise Hindistan'da “şans, talih, iyilik” gibi kavramları temsil eden bu sembol Budist meditasyon ve ritüellerinde konuya giriş ve konuyu kapatış biçimi olarak kullanılmaktadır (İsi, 2024). Çarkıfelek, güneş ve tanrı damgası Churchward göre; Mu kozmolojisinden gelmektedir ve tüm dünyadaki kozmolojilerin kaynağı olarak bahsetmektedir (Churchward, 2000). Genel olarak, evrenin ve gökyüzünün bir merkez etrafında dönüşünü ifade etmektedir. Bu ifade, aynı zamanda zamana vurgu yaparak yok oluşun ve faniliğin zamanla ilişkili olduğunu belirtmektedir (Sert ve Susuz, 2018). Türk kültüründe bu motif Tanrı'ya olan inancı ve O’na ulaşma arzusunu sembolize etmek için kullanılmaktadır (Duran, 2019).

Damganın anlamı, Türklerin İslamiyet'e geçişiyle birlikte İslami inanca da evrilmektedir. İslam tasavvufunda göğe yükselmenin ve ruhsal yükselişin sembolü olarak kabul edilmektedir. Bu süreçte, insanın Tanrı'ya yaklaşması hedeflenmektedir. Türklerin manevi yolculuklarında ve inanç sistemlerinde önemli bir rol oynamaktadır. Aynı zamanda Türk kültüründe manevi arayışları ve ruhsal dönüşümleri temsil etmektedir (Aslan ve Duran, 2020). Türklerin İslamiyet'i kabulü ile yaratıcıya inanç, O'na bağlılık, teslimiyet, sahiplenme, O'na kavuşma ve O'nda bir olmayı ifade etmektedir. Mevlana Celaleddin-i Rumi'nin sema ayininden ilham alınarak yorumlanan bu sembol, semazenlerin çapraz ellerle omuzlarını kavuşturmaları ve sağ ayak başparmağının sol ayak başparmağı üzerine gelmesi Allah'a olan inançlarını, bağlılıklarını ve teslimiyetlerini ifade etmektedir. Ayrıca “birliği ve bir olmayı” vurgulamaktadır. Türk kültüründe, Sufizm ve tasavvuf inancının mimari eserlere yansımasını temsil etmektedir. Türkler ölümden sonra ikinci bir hayatın varlığına yani bir tür ahirete inanmaktadır. Bu inanç doğrultusunda, bir tarafta ölümü ve yok oluşu sembolize ederken diğer taraftan da varoluşu ifade etmektedir. Türklerin ölümden sonraki yaşama olan inancını ve ruhani dünya ile bağlantısını temsil etmektedir (Kuru, 2020).

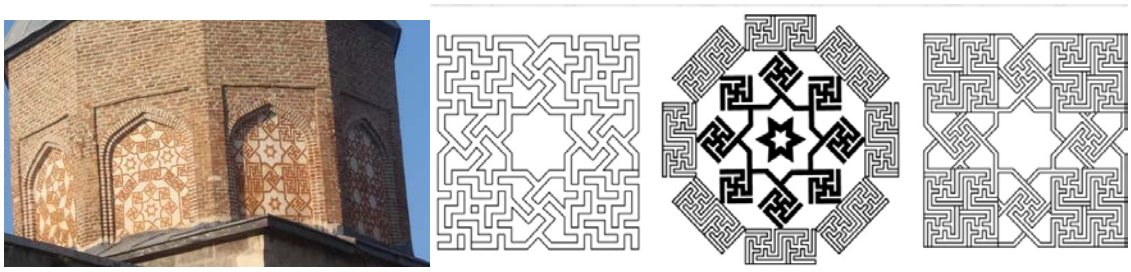

Çizim 2.31. 1.İzzeddin Keykavus Şifahanesi Kümbeti Tanrı damgası motifi

Kaynak: Aslan, Y. ve Duran, R. (2022)

TD5 olarak adlandırılan “ ⊕” biçimli Tanrı damgası, Saymalıtaş kaya resimlerinde erken örneklerde görülen bir tasarımdır. Bu damganın biçimi, merkezden dört yöne açılan ve daireyle sonlanan şeritlerden veya merkezden çevreye dağılan dört şeridin uçlarında çatal yapmasıyla oluşmaktadır. Bu damga, farklı kültürlerde de ortaya çıkmış olup yaygın bir biçime sahiptir. Bu sembol, birçok kültür ve coğrafyada kutsal bir anlam taşımaktadır. Damga, merkezdeki dörtlü sistemle Tanrı'nın dört bir yanda (her yerde) olduğunu yansıtmaktadır. İmgesel (hayali) anlamı ise; insan gözü evren içerisinde bir nokta olarak çevresinde bir daire oluşturur ve aklında ya da hayal gücünde Tanrı'yı daire biçimiyle mekandan uzak olarak tasarladığı bahsedilmektedir. Ayrıca daire anlam olarak; göğü dolayısıyla Tanrı'yı, O’nun gücünü, iktidarını ve bir anlamda devleti de temsil etmektedir. Her kültürde insanın yaşayıp üretip düşündüğü mekanlarda bu sembol, başı ve sonu olmayan daire (halka, tekerlek, yuvarlak, küre) şekliyle Tanrı'nın sonsuzluğunu anlamaya ve ifade etmeye çalışan sanatçının madde üzerindeki ortaya çıkmasıdır. Bu damga motife dönüşmeden önce duvarlara kazıma tekniğiyle usta damgası olarak işlenmiştir (Aslan ve Duran, 2020). Güneş motifi olarak da yer almaktadır.

Şekil 2.12. Himmet Dede Kümbeti Tanrı damgası motifi

Kaynak: Şahin, M. K. ve Varis, S. (2017)

Tanrı damgasının farklı biçimlerinden biri olan TD4, “ ” şeklindeki damga merkezden dört yöne dikey ve yatay doğrultuda düz olarak ilerleyen bir tasarıma sahiptir. Bu damga yaygın olarak “kilim motifi” veya “tepe üstü konmuş dörtgen” olarak anılan geometrik süslemeler arasında yer almaktadır (Aslan ve Duran, 2020). Bu motif aynı zamanda göz motifi olarak da değerlendirilmektedir. İnsanlar, kötü ruhların var olduğuna ve bazı insanların gözleriyle kötülük saçtığına inanmaktadır. Bu nedenle yaşadıkları sıkıntılardan, kıskançlıklardan, uğursuzluklardan ve nazarlardan korunmak için farklı göz motifleri kullanmaktadır (Sert ve Susuz, 2018).

Şekil 2.13. Melikgazi Kümbeti Tanrı damgası motifi

Kaynak: Aslan, Y. ve Duran, R. (2022)

Tablo 2.7. TD4 biçimli Tanrı damgasının alt tiplerin tablosu

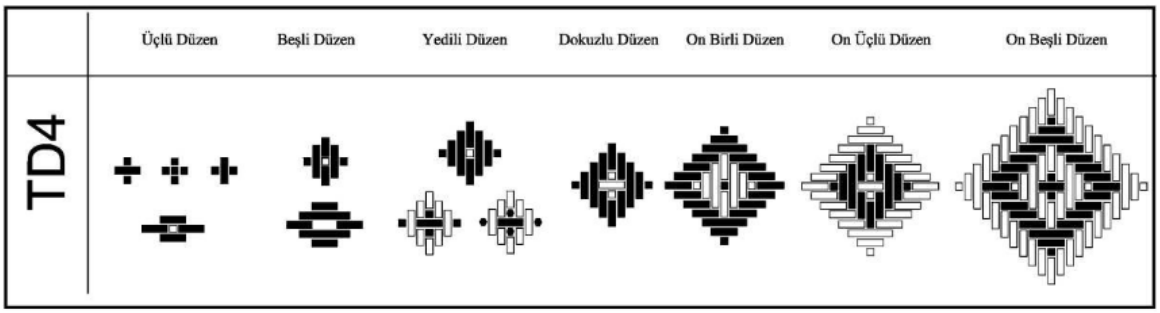

Kaynak: Aslan, Y. ve Duran, R. (2022)

c) Cennet Motifi

Cennet damgası, Türk İslam kültüründe sekiz (8) sayısına atfedilen anlamlar doğrultusunda "sekiz Cennet" ibaresiyle ilişkilendirilerek geliştirilen bir damgadır. Şekil olarak, sekiz kollu yıldız "" veya sekiz köşeli başka bir biçime "" sahiptir. Genellikle geometrik kompozisyonlarla birlikte kullanılmaktadır. Türk mitolojisinde sekiz (8); dünyanın köşelerini, gök katlarını, Tanrı katını temsil etmektedir. İslam inancında ise; sekiz Cennet kapısıyla bağlantılı olarak sekiz Cennet ifadesine veya bağımsız olarak sadece Cennet kavramına karşılık gelmektedir. Bu bağlamda, sekiz köşeli Cennet damgası tanrısal bir mekan olan Cennet'i temsil etmek amacıyla kullanılmaktadır (Aslan ve Duran, 2022).

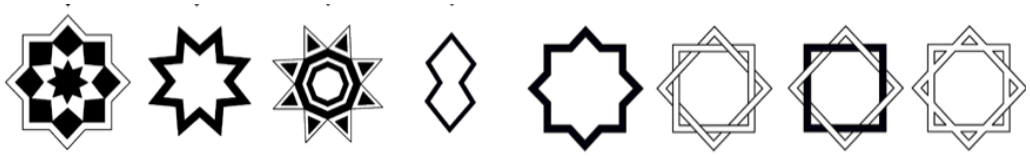

Çizim 2.32. Cennet damgası biçimleri

Kaynak: Aslan, Y. ve Duran, R. (2022)

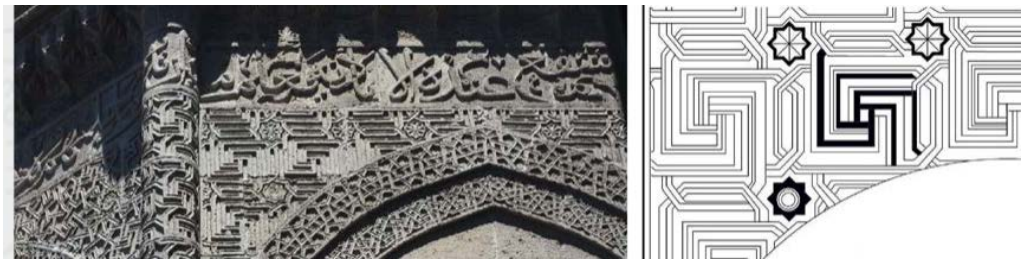

Çizim 2.33. Kayseri Hunad Hatun Kümbeti cennet ve Tanrı damgası motifi

Kaynak: Aslan, Y. ve Duran, R. (2022)

d) Bayat Motifi

Bayat damgası, Oğuzların bir boyu olan Bayat boyuna aittir. Bu sembol, Anadolu Selçuklu mimari süslemelerinde genel geometrik kompozisyon içinde dikkatli bakıldığında fark edilmektedir. Ancak yazılı belgelere yansıyan " 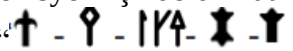 " görünümünden kısmen farklı bir yapıya sahiptir (Duran, 2019). Bu damga, eski Türkçede zenginlik ya da güç anlamına gelmektedir. Ayrıca boy, soy ve aidiyet kavramları ile de ifade edilmektedir (Seval, 2017).

a) b)

Şekil 2.14. a) Melike Adile (Çifte) Kümbeti b) Şeyh Bedreddin Kümbeti bayat motifi

Kaynak: Önkal, H. (2015)

- **Su Damlası Motifi**

Su, İslami düşüncede genellikle rahmet olarak algılanarak verimlilik ile doğurganlığın sembolü olarak görülmektedir. İslam geleneğinde su birçok gerçeği sembolize etmektedir. Kur'an-ı Kerim'de gökten yağan su, ilahi bir işaret olarak kabul edilmektedir. Cennet bahçelerinde ise; kaynak suları ve ırmaklar bulunduğu belirtilmektedir. Türklerde su, iyi ruhların bulunduğu kutsal mekanlardır. Yer ile su ilişkisinde su kutsal olup yaşam kaynağıdır (Demir, 2013).

Şekil 2.15. Kalender Baba Kümbeti su damlası motifi

Kaynak: Önkal, H. (2015)

- **Su Yolu Motifi**

Anadolu'da su; akıp giden her şeyi silen, örten ve yeniden yaratan bir yapıya sahiptir. Hayat, temizlik, üreme, bereket, sonsuzluğun ve devamlılığın sembolü olarak kabul edilmektedir. Akışıyla; hayatı, yeniden doğuşu, yaşamı, yaşamın sürekliliğini,

yenilenmeyi ve erdemi temsil etmektedir. Anadolu kültüründe yaşamın kendisini temsil etmektedir (Çelik, 2017).

Çizim 2.34. Su yolu motifi

Kaynak: Sert, F. N. ve Susuz, M. (2018)

Şekil 2.16. Emir Kemarettin Kümbeti su yolu motifi

Kaynak: Önkal, H. (2015)

- **Düğüm Motifi**

Düğüm motifi, Allah'a yönelmeyi ve bağlılığı tekrarlamaktadır. Bu düğümler bir yandan, Allah'a olan imanı tazelerken; diğer yandan, hayatın sonunu hatırlatmaktadır. İnsanoğlu, ölümlü olduğunun bilincinde olarak aklı ve kalbiyle bu düğümü sınırsız, sonsuz ve benzersiz olan Allah'ın yardımına ve şefaatine mazhar olmak veya O'na olan bağlılığını sunmak için atmaktadır. Al-i İmran Suresi 103. Ayet'te: "Ve topluca Allah'ın ipine yapışın, ayrılmayın" denilmektedir. İslam alimleri, burada Allah'ın ipi olarak Kur'an-ı Kerim'in kastedildiğini belirtmektedir. Dolayısıyla bahsi geçen bu düğümler Kur'an'ın anlattığı doğrultusunda Allah'a ulaşma hedefiyle örülmektedir. Çünkü Allah'ın armağanı olan hayat, göbek bağının düğümlenmesiyle başlayan insan hayatı Allah'a yaraşır şekilde yaşanmalı ve öyle son bulmalıdır. Bir Müslümanın ölümünden sonra cesedi kefenlenirken baş ve ayak tarafı bağlanarak düğümlenmektedir. Böylece bir düğümle başlayan hayat yine bir düğümle sona ermektedir (Kuru, 2008).

a) b)

Şekil 2.17. a) Elimoğlu (Alimoğlu) Hurşit Kümbeti b) Şirin Hatun- Boğatay Aka Kümbeti düğüm motifi

Kaynak: Önkal, H. (2015)

- **Kartal ve Kuş Motifi** (Gök Tanrı, uçmak ve yükselmek ile ilgili taşıyıcılık ve koruma işlevi)

Kuş sembolü, şaman törenlerinde şamanın biçimine girdiği hayvanlar arasında önemli bir yer tutmaktadır. Bu yardımcı kuşlar, şamanın gökyüzü yolculuğunda rehberlik etmek amacıyla kullanılmaktadır (Alp ve Mutlu, 2021). Orta Asya Türk mitolojilerinde ise; kuşlar gökyüzüne çıkmak ve yeraltına inmek için şeklini aldıkları, koruyucu ruh olarak görülen, kendisinden yardım istenilen ve genellikle ongon (ruh temsili put ya da totem) olarak kabul edilen kutsal hayvanlardır. Kuşun kutsallığı; yukarıda bahsedilen ongon hayvan, hayvan-ana, koruyucu ruh ve yardımcı ruh kültleri ve şekil değiştirme inancı çerçevesinde anlaşılmaktadır. Bu nedenle kuş sembolizmi özellikle uçma fiilini insanlara sağladığı için önemli bir işlev taşımaktadır. Yükseklere uçan kuşların, Gök Tanrı katına daha kolay ulaştığı inancı göz önüne alındığında bu kuşların en önemli olanlarının kartal olarak düşünülebileceği ortaya çıkmaktadır. İnançlarda, mitolojide ve sanatta gökyüzünün temsilcisi olarak büyük rol oynayan kartal aynı zamanda ruhları öte dünyaya götüren ve gelecekten haber veren kutsal bir kuşu sembolize etmektedir. Orta Asya Altay Türkleri, kartalı kutsal sayarak mezarları üzerine kartal pençesi koymayı gelenek haline getirmişlerdir (Alp ve Mutlu, 2021).

a) Çift Başlı Kartal Motifi

Anadolu Selçuklu Dönemi'nde çift başlı kartal sembolü, kökenleri dini geleneklere dayanan ancak zamanla dini önemini yitirerek farklı anlamlar yüklenen bir sembol olmuştur. Bu sembol; uğur, şans, kuvvet, kudret gibi anlamlarla ilişkilendirilmektedir. Selçuklular, kartalı dini bir simge olarak görmemişlerdir. Bunun yerine kartalı iktidar sembolü olarak kullanmışlardır. Tarihsel olarak insanlığın ilk dönemlerinden itibaren devletler, şehirler, hükümdarlar veya aileler tarafından kullanılan resim ve kabartma gibi öğelerden oluşan armalar bilinmektedir. Selçuklular da kendilerini temsil eden sembol olarak çift başlı kartal imgesini seçmişler ve yaşam alanlarıyla birlikte para birimleri olan sikkelerinde de kullanmışlardır. Ayrıca Zümrüdüanka ve ejderhalarla da ilişkilendirilerek yeniden doğuş, zaman ile gök ilişkisi de ifade edilmektedir (Özel, 2018).

Çizim 2.35. Niğde Hüdavent Hatun Kümbeti çift başlı kartal motifi çizimi

Kaynak: https://okuryazarim.com/anadolu-selcuklu-sanatinda-cift-basli-kartal/

- **At, Geyik ve Diğer Hayvan Motifleri** (Yer, toprak, kurban ve koruyucu ruhlar işlevi)

Hayvanlar, doğa güçlerine karşı savaşan yardımcı üyeler olarak nitelendirilmektedir. Tarih boyunca farklı hayvanların özellikleri tanrılar, krallar, komutanlar ve büyükler tarafından kullanılarak hayvan sembolizmi işlevsel bir boyut kazanmıştır. Hayvan sembolizmi, hayvanların kendileri değil taşıdıkları nitelik ve özellikler üzerine odaklanmaktadır. Bu nedenle bazı hayvanlar iyilik, güç, barış, egemenlik ve bereketin sembolü olarak görülürken; bazıları kötülük, uğursuzluk, savaş, yıkım ve ölümün sembolü olarak görülmektedir. Boynuzlu hayvanlar genellikle uğur, güç ve bereketin sembolüdür. Çünkü verimlilikleri bu anlamlara katkıda bulunmaktadır. Yılan, akrep gibi toprakta sürüngen hayvanlar ise kötülüğün sembolü olarak kabul edilmektedir (Alp ve Mutlu, 2021).

a) Geyik Motifi

Geyik, Orta Asya göçebe sanatının özgün ve yaygın motifidir. Yer ve göğün simgesi olarak ruhları diğer dünyaya taşıdığına inanılmaktadır. Dağ tekesi ve geyik motifleri, MÖ. 1000 yılında Avrasya'da yaşayan bütün göçebe boyların önemli bir sembolüdür (Alp ve Mutlu, 2021). Türk mitolojisinde en eski sembollerden biri olan geyik kutsal olarak kabul edilip tanrının elçisi olarak görülmektedir. Ana veya dişi geyik, Tanrı'ya yakınlaşmanın ve koruyucu ruhların temsilcisi olarak zihinde tasarlanan ilahi veya dişi ruhtur. Şaman törenlerinde atalarından biri olarak kabul edilen hayvanlardan biridir. Göktürk Dönemi'nde avlanıp kurban edilmektedir. Kuzeyde yaşayan Yakut Türkleri önemli taşıt araçları olarak gördükleri geyikleri iyi niyetli ve koruyucu ruhlara idik veya adak olarak sunmaktadır. Beyaz geyik, gökyüzü ile ilişkilendirilirken; al ve kahverengi geyikler, yeraltı unsurlarıyla ilişkilendirilmektedir (Mirzaoğlu ve Sıvac, 2005).

Çizim 2.36. Himmet Dede Kümbeti geyik motifi

Kaynak: Şahin, M. K. ve Varis, S. (2017)

b) At Motifi

At, Türk kültüründe kutsal bir yere sahiptir ve göçebe Türk medeniyetinin sembollerinden biridir. Bozkır Türk kavimlerinin kutsal hayvanı olarak kabul edilen at, eti, sütü, derisi ve dışkısı gibi farklı yönleriyle hayati öneme sahiptir. Aynı zamanda bozkır ordularının üstünlüğünü sağlayan bir savaş aracıdır. Şamanlar için ruh götürücü ve ölüm hayvanıdır. Şamanlar ayrıca mistik yolculuklarında atı kullanır ve cenaze törenlerinde at simgesel olarak yer almaktadır. Yas, alamet, savaş ve yiğitlik sembolü olarak da bilinmektedir (Alp ve Mutlu, 2021).

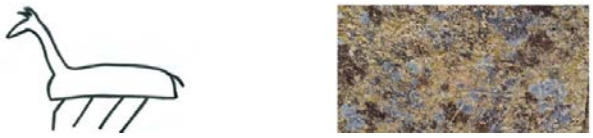

Çizim 2.37. Himmet Dede Kümbeti at motifi

Kaynak: Şahin, M. K. ve Varis, S. (2017)

c) Boğa Motifi

Boğa; kudret, güç, hükümdarlık ve liderlik sembolü olarak kabul edilmektedir. Dede Korkut hikayelerinde de boğa güç, kuvvet ve yiğitlik sembolü olarak önemli bir rol oynamaktadır (Özcan, 2020).

d) Keçi Motifi

Eski Türk inanışına göre, dağlar ve dağlarda bulunan her taş, kaya, bitki ve hayvan atalarından izler taşımaktadır. Özellikle taşlar, kayalıklar atalarının ebedi ruhlarının somut göstergeleri olarak kabul edilmektedir. Bu mekanların geçmişlerinin, varoluşlarının ve geleceklerinin sırrını barındırdığı inanılmaktadır. Bu özel ve kutsal mekanları ziyaret etmek ve oraya bir "iz bırakmak" veya "damga koymak" Tanrı'ya ve ataların ruhuna olan bağlılığı göstermenin, toplum içinde saygınlık kazanmanın ve ölümden sonraki hayata hazırlığın bir gerekliliği olarak kabul edilmektedir. Teke tasvirleri ve Türk kağan yazıtlarındaki dağ keçisi damgaları, kağanların egemenlik sembolü ve hanedan arması olarak kullanılmaktadır. Coğrafi şartlar ve dinsel inançların etkili olduğu Asya yaşamında keçi figürü de içinde yer aldığı hayvan motifleri hayat tarzının belirleyici unsurlarından biri olmaktadır. Başlangıçta avlanma amacıyla yararlanılan keçi sonradan olağanüstü özelliklerinin keşfedilmesiyle Tanrı'nın elçisi, habercisi olarak kutsal kabul edilmektedir (Ünal ve Yaşar, 2021).

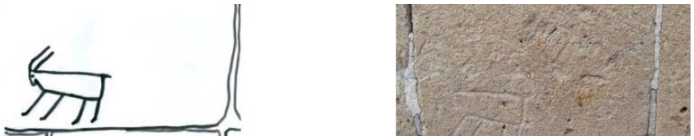

Çizim 2.38. Himmet Dede Kümbeti keçi motifi

Kaynak: Şahin, M. K. ve Varis, S. (2017)

e) Tavşan Motifi

Tavşan, Göktürkler de av hayvanı olarak değerlendirilmektedir. Bu nedenle şans getireceğine inanılırken aynı zamanda bolluk ve bereketin sembolü olmaktadır. Türkler de İslamiyet'in kabulünden sonra ise; bereket, bolluk, uyanıklık ve bol şansın sembolü olarak görülmektedir (Yücel ve Sanal, 2021).

Çizim 2.39. Himmet Dede Kümbeti tavşan motifi

Kaynak: Şahin, M. K. ve Varis, S. (2017)

f) Balık Motifi

Altay yaratılış destanında, balığın dünyanın yaratılmasında yardımcı olduğuna ve dünyanın balık üzerinde durduğuna inanılmaktadır. Türkler için balık, bereketin sembolü olarak kabul edilerek uğur ile bolluğun temsilcisi olarak görülmektedir (Kayalı, 2016). Balığın çok sayıda yumurta yapması üremeyi temsil etmesiyle birlikte yaşam döngüsünü göstermektedir. Balıkların bir arada gezmeleri de birliği ifade etmektedir (Özcan, 2020).

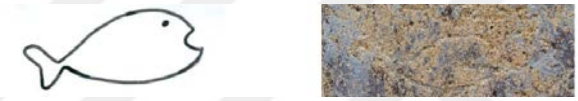

Çizim 2.40. Himmet Dede Kümbeti balık motifi

Kaynak: Şahin, M. K. ve Varis, S. (2017)

g) Deve Motifi

Türk mitolojisinde deve "Alplik" simgesidir. Alplik; güç, kuvvet ve kudretle ilişkilendirilmektedir. Dede Korkut hikayelerinde kahramanların gösterişi için yendikleri develer gücün sembolü olarak kabul edilmektedir. Onlara atfedilen güç, dayanıklılık ve kudret, insanların doğaya karşı olan zorlu yaşam mücadelesine hayranlıkla bakmasını sağlamaktadır (Kahraman, 2016).

Çizim 2.41. Himmet Dede Kümbeti deve motifi

Kaynak: Şahin, M. K. ve Varis, S. (2017)

e) Aslan Motifi

Aslan figürü, gücün, kudretin, iyiliğin ve aydınlığın simgesi olarak kabul edilmektedir. Ayrıca hükümdarlığı da sembolize ederek gücünün yanı sıra liderlik ve

otoriteyi temsil etmektedir. Bu güç sembolü özellikle saray, kale ve şehre giriş kapılarında kullanılarak kötülükten ve düşmandan koruyan bir unsura dönüştürülmüştür. Selçuklu hayat ağacı tasvirlerinde, ağacın altında simetrik şekilde bekçi hayvan olarak aslan figürü kullanılmaktadır (Özkul ve Sönmez, 2019).

Şekil 2.18. Kayseri Döner Kümbet aslan ve hayat ağacı motifi

Kaynak: Önkal, H. (2015)

f) Koyun Motifi

Koyun, eski Türklerde Gök Tanrı'ya sunulan kurbanlık hayvanlardır (Parla, 2019). Sakinlik, barış, bolluk ve bereketi temsil eden bir simge olarak kabul edilmektedir. Ayrıca Türk Hayvan Takvimi'nde yıl sembollerinden biridir (Kahraman, 2016).

Şekil 2.19. Hüdavent Hatun Kümbeti aslan ve koyun motifi

Kaynak: Önkal, H. (2015)

- **Sfenks Motifi**

Sfenks; gövdesi aslana, başı insana benzeyen, kanatları bulunan bir varlık olarak tasvir edilmektedir. Bu da onun hareket halinde olduğunu göstermektedir. Egemenliğin, güneşin, ebedi ışığın, yeniden dirilişin, ölümden sonraki hayatın sembolü olarak kabul edilmektedir. Cennetin ve hayat ağacının koruyucusu olarak da bilinmektedir (Öztürk ve Arısoy, 2018).

Şekil 2.20. Kayseri Döner Kümbet sfenks motifi

Kaynak: Önkal, H. (2015)

- **Griffon Motifi**

Türk sanatında, kartal başlı griffonlar sıkça kullanılmaktadır. Yırtıcı kuşların Gök Tanrı'nın simgesi olduğu ifade edilmektedir (Öztürk ve Arısoy, 2018). Kanatlı veya kanatsız olarak tasvir edilen bir aslan bedeni ile kartal pençe ve baş kısmının birleştirilmesiyle oluşmaktadır. Griffonun sembolik anlamı; semayı, şafağı, güneşi ve gökyüzü ile ilgili kavramları temsil etmenin yanı sıra güç, kuvvet, koruyucu, başarıyı, zaferi, bilgi, bilgelik, sezgi, kurtuluş, aydınlık gibi özellikleri de simgelemektedir (Levent, 2022).

Şekil 2.21. Emir Saltuk Kümbeti kartal başlı aslan gövdeli griffon motifi

Kaynak: https://commons.wikimedia.org/wiki/Category:Emir_Saltuk_Tomb

- **Ab-ı Hayat İçeren Vazo Motifi**

Cennetten dünyevi hayata geçiş yaparak ölümlülüğünü bilen insanın, ebedi hayata tekrar kavuşma arzusu tüm insanlığın ortak hayali olarak belirtilmektedir. İnsanın güçlü yaşama arzusu ile ölümlülüğünün bilincinde oluşuyla birleşince ab-ı hayat temalı mitler doğmaktadır. Ebedi hayatın sembolü olarak kabul edilen hayat ağacının içinden yükselen vazo formları Yakutlara ait bir efsanedeki sembolizmi hatırlatmaktadır. Bu efsaneye göre; kökleri ölüler diyarı Hades'e ve tepesi göğün dokuz katına kadar uzanan yüzyıllarca yaşamış bir hayat ağacının köklerinden ebedi hayat suyu akmaktadır. Ağacın dalları ve kozalaklarından damlayan öz suyunu ya da reçinesini içen canlılar gençliklerini yeniden kazanmaktadır. Bu nedenle hayat ağacının içinden çıkan ve ebedi hayat suyu içeren vazolar hayat ağacı ikonografisindeki ölümsüzlük simgesini güçlendirmektedir. Kayseri Döner Kümbet'in simetrik aslan

figürleriyle korunan, palmiye şeklindeki hayat ağacı yarım ay şeklindeki ayaklı bir vazo formunun içinden yükselmektedir (Çoraklı, 2020).

Şekil 2.22. Kayseri Döner Kümbeti Ab-ı hayat içeren vazodan yükselen hayat ağacı

Kaynak: Çoraklı, B. (2020)

- **Güneş ve Ay Motifi**

Güneş ve ay figürleri, yaşamın döngüsünü, doğum ve ölümü, gece ve gündüzü simgelemektedir. Yüce, ulu, kutlu, yaşam döngüsü, güç ve kudret, ışık ve aydınlık gibi hem iyilik hem de korku ve saygı unsurlarıyla ilişkilidir. Eski Türklerde güneş; ışık, ısıyı sağlayan kutsal ve tanrısal bir güç olarak Gök Tanrı ile ilişkilidir. Türk inanç sisteminde güneş, gök, ay ve yıldızlar gibi unsurlar koruyucu olarak kabul edilmektedir. Gökyüzü unsurları, Gök Tanrı inancındaki gibi kutsal mekanlar olarak kabul edilmektedir. Bu mekanlar, Tanrı'lara adanan kurban ritüelleri ve Tanrı'lardan yardım ve bilgi almak, O'nlara yalvarmak ve tapınmak gibi faaliyetler için kullanılmaktadır. Uygurlar, çok eski zamanlardan beri güneşi Tanrı olarak kabul edip tapınmaktadır. Uygurların ilk inandığı Tanrı'ları güneş şeklindeki mezarlar ve güneş sembolü meşalelerdir. Ayrıca Göktürk kağanları, doğan güneşi önemseyerek selamlamaktadır. Orta Asya kavimlerinde ay ve güneşe olan saygı, ant içme geleneği eski çağlardan beri bilinmektedir. Doğa ruhlarına olan saygı anlamında ele alınmaktadır. Şamanlara göre, kötü ruhların güneş ve ayla mücadelesi tutulmalara neden olmaktadır. Yakutlara göre; güneş ve ay iki kardeştir. Türk ve Moğol kavimlerinde güneş, dişi olarak temsil edilirken; ay, baba sembolü olarak görülmektedir. Onlara Güneş Han ve Ay Han adları da verilmektedir (Alp ve Mutlu, 2021).

Şekil 2.23. Güneş ve Ay- Hüdavent Hatun Kümbeti güneş ve ay motifi

Kaynak: Önkal, H. (2015)

- **Ejder Motifi**

Türk mitolojisinde ejder iyilik, bolluk, refah, şifa, güç, iktidar, koruma, hayat ve yaşam döngüsü, yeniden doğuş gibi olumlu kavramları ifade etmektedir. Çin mitolojisinde de ejder bereket ve bolluk sembolü olarak önemli bir rol üstlenmektedir. Ön Asya ve Avrupa kültürlerinde genellikle kötülüğün simgesi olarak görülmektedir. Ejderin suyla sıkça ilişkilendirildiği görülmektedir. Türk kozmolojisinde ejder bahar mevsiminde yer altından çıkarak gökyüzüne karışarak yağmurların yağmasını ve bereketin gelmesini sağlayan sembol olarak düşünülmektedir. Çin'de ise; Nisan ayı ejdere özgü kabul edilerek bu ayda yağan yağmurların bereketle birlikte şifa verici olduğuna inanılmaktadır. Su yapılarındaki ejder başlı lüleler de suyun hayat kaynağı olarak kabul edildiği ve şifa verici özelliğinin vurgulandığı önemli semboller arasındadır (Saz, 2021).

Gök çarkı, yaşam ve evrenle bağlantısından dolayı Türk mitoloji ve kozmolojisi içinde önemli bir yer tutan bir sembol olarak kabul edilmektedir. Bu sembolde, çarkın dönüşünün iki ejder tarafından gerçekleştirildiğine inanılmaktadır. Ejder, Türkler için hayati bir unsur olarak kabul edilmektedir. Hatta zamanı ölçmek için kullanılan takvimde bir yılı temsil etmektedir. Bu şekilde ejderin zaman ve gök ile ilişkisi aynı zamanda bolluk ve bereket kavramlarıyla da ilişkilendirilerek vurgulanmaktadır. Divanü Lügati’t-Türk'te ejder yılının; bolluk, bereket ve yağışların bol olduğu bir yıl olarak tanımlandığı görülmektedir (Saz, 2021).

Şekil 2.24. Emir Saltuk Kümbeti Dolanmış çift ejderha motifi

Kaynak: https://commons.wikimedia.org/wiki/Category:Emir_Saltuk_Tomb

- **Simurg (Siren, Harbi) Motifi**

Siren figürü, Türk mitolojisinin önemli bir unsuru olup özellikle Umay Ana kültü ile güçlü bir bağlantıya sahiptir. Farklı isimlerle anılan (Sireng, Humay, Hüma gibi) bu kadın başlı kuş vücutlu mitik varlık Türk mitolojisinin güçlü ve koruyucu dişi tanrıçası Umay Ana'nın sembolü olarak kabul edilmektedir. Umay Ana'nın kanatlı bir kuş olarak yeryüzüne indiği inancı, kadın ve kuş figürlerinin Siren figürünün bir özelliği olarak tasvir edilmesini desteklemektedir. Türk sanatında siren olarak adlandırılan figür, Yunan mitolojisindeki habis ve kötücül ruhlar olan sirenlerle tamamen farklıdır. Türk mitolojisinde sirenler; bekçi, koruyucu, uğur ve talih getirici gibi olumlu niteliklere sahiptir. Bu ayrım Siren figürünün Türk sanatındaki olumlu ve koruyucu anlatısını vurgulamaktadır. Türk sanatında Siren figürünün koruyucu ve bereket getirici yönleri

bu figürlerin kalelerde, saraylarda ve mezar sembolizminde kullanılmasını sağlamıştır (Saz, 2021).

Şekil 2.25. Hüdavent Hatun Kümbeti simurg motifi

Kaynak: Saz, S. (2021)

- **İnsan Motifi**

Türkler, İslamiyet'i kabul ettikten sonra eski inanç sistemlerinden gelen alışkanlıklarını sürdürerek her zaman tasvir yasağına uymamışlardır. Bu nedenle hayvan figürleri başta olmak üzere insan figürlerini de süsleme unsuru olarak pek çok malzeme üzerinde kullanmışlardır. Anadolu Selçuklu figür sanatı, göçebe Avrasya figür sanatından etkilenmiştir. Özellikle Orta Asya'da insan ve hayvan figürleri Şamanizm ve atlı göçebe kültürüne ait izleri taşıyan kozmolojik ve mitolojik simgeler olarak işlenmektedir (Alsan, 2019).

a) b) c)

Çizim 2.42. a) Niğde Hüdavent Hatun Kümbeti Güneydoğu cephe penceresi üzerindeki sol panodaki insan başı motifleri b) Kuzeydoğu kenardaki sağ pano üzerindeki insan başları c) Taçkapı sütunce başlığı üzerindeki insan başı motifleri

Kaynak: Alsan, Ş. S. (2019)

a) Kadın Motifi

Eski Türklerde kadınlar doğanın gücünü temsil eden önemli figürler olarak kabul edilip toplumun birliğinin koruyucuları olarak görülmektedir. Bu nedenle

mitolojide kadın figürleri toplumun hayatının temel taşları olarak kabul edilerek saygıyla anılmaktadır. Kadın figürü aynı zamanda doğurganlığı temsil ederek üremeyle hayatın ve devamlılığın sembolüdür (Özcan, 2020).

Şekil 2.26. Hüdavent Hatun Kümbeti taçlı ve gözü yaşlı kadın başı kabartması

Kaynak: Parla, C. (2019)

b) Süvari Motifi

Bir süvarinin ya da atlı kahramanın en önemli silahının at olduğu bilinmektedir. Atın savaş meydanlarında kahraman binicisiyle birlikte gösterdiği güç onu egemenlik ve üstünlük simgesi haline getirmektedir. At sırtında tasvir edilmiş bir atlı asker sıradan bir asker değil gerçek bir imparatorun, padişahın veya kahramanın gücünün sembolüdür (Maraşlı, 2014).

Çizim 2.43. Himmet Dede Kümbeti süvari motifi

Kaynak: Şahin, M. K. ve Varis, S. (2017)

- **İstiridye Motifi**

İstiridye, içinde inci saklaması nedeniyle bir hazine sakladığı görüşünden dolayı değerli ve önemli bir simgedir. Kurganlarda bulunan istiridye kabuklarının veya bu kabuklardan yapılmış gerdanlıkların; doğurganlık, dişilik ve yeniden doğuşu sembolize eden istiridyeyi temsil ettiği öne sürülmektedir. İstiridyenin İslam öncesi Türk topluluklarında da doğuş ve yaradılışla bağlantılı bir anlam taşıdığı düşünülmektedir. Budizm gibi diğer inanç sistemlerinde de istiridyenin yeniden doğuşla ilişkilendirildiği ifade edilmektedir. Budist manastırlarında, mağara resimlerinde deniz kabuklarının görülmesi bu sembolün yeniden doğuş kavramıyla ilişkilendirilebileceğini göstermektedir. İslam inancında istiridye kavramı, doğrudan Kur'an'da veya diğer kutsal kitaplarda belirli bir bağlamda yer almamaktadır. Ancak istiridyenin içerisinde sakladığı inci ile Kur'an'da geçen inci kavramı arasında bağlantılar kurulmaktadır. Bu bağlamda, Rahman Suresi'nin 22. ayetinde geçen "ikisinden de inci ve mercan çıkar"

ifadesi cennet nimetleri arasında değerli taşlardan bahsedildiği bir anlam taşımaktadır. Bu ayetteki inci ve mercan, değerli süs eşyaları olarak vurgulanmaktadır. Nur Suresi'nin 35. ayetinde ise "O'nun nurunun temsili, içinde lamba bulunan bir kandil gibidir. O lamba bir billur içindedir; o billur da sanki inciye benzer bir yıldız gibidir" şeklinde anlatılmaktadır. Bu ifade, Allah'ın nurlu olduğu bu nurun değerli ve parlak bir şekilde inciye benzeyen bir yıldız gibi olduğu şeklinde bir anlam taşırmaktadır (Kuru, 2008).

Şekil 2.27. Himmet Dede Kümbeti istiridye motifi örneği

Kaynak: https://eskisehir.ktb.gov.tr/TR-336940/himmet-baba-turbesi-seyitgazi.html

- **Mandala Motifi**

Sanskritçe'de "daire" anlamına gelen "mandala" kelimesiyle ifade edilen, daire içine alınmış kutsal yerleri belirten bir terimdir. Aynı zamanda Buda'nın arı ülkesini yani cennetini betimleyen ve Budist ikonografisine örnek teşkil eden mandalaların iki ve üç boyutlu örnekleri bulunmaktadır. Mandalalar, Vedalar Çağı Hindistan'ında önemli bir sembolik anlam taşımaktadır. Bu semboller, Tanrılar için bir zarf işlevi görmekte ve üç kozmik bölge (yer altı, yer, gök) arasında iletişim sağladığı düşünülmektedir. Mandalalar, Tantracılık da evrenin doğuşu ve yapılışıyla ilişkilendirilerek yeni bağlamlar içine sokulmuş ve aydınlanmaya ulaşmak isteyen kişilere görsel yardımda bulunmak için hazırlanan içlerinde Buda'nın sembolü olan lotus (nilüfer) ile diğer sembollerin bulunduğu eş merkezli çemberlerden oluşan tören diyagramlarıdır. Kozmik yaratılış tanrısallığın bir tezahürüdür. Budist mistisizminde boşluk; bir yandan var olmama, diğer yandan elmas öz olma hali olarak kabul edilmektedir. Budist mistik, hızla Buda haline erişmeyi ve elmastan varlığa dönüşmeyi amaçlamaktadır. Ancak bu yol gösterici bir öğretmen tarafından hayata geçirilebilecek bir erginleşmeyi içeren süreçtir. Böylece yaratılış ve oluşum sürecini bedeninde birleştirip sonuçta ilk birlik halini ve mutlak hakikati kavrayabilmektedir (Parla, 2019).

Hüdavent Hatun Kümbeti'nin figürlü kabartmaları, konumları ve simgeledikleri değerlerin yanı sıra kaide, sahanlık ve gövdesinin alt ve üst bölümlerinden alınan yatay kesitler, yapının eş merkezli dört halkalı mandala kurgusunu vurgulamaktadır. Kümbetin gövdesinin alt bölümünde, Budist mistisizminde öne çıkan sekiz taç yapraklı lotus ile evrensel olarak cennetle ilişkilendirilen sekiz sayısını temsil eden semboller bulunmaktadır. Üst bölümünde ise, insanın iyi ile kötü eylemlerini yakıp yok eden ve aydınlanmayı simgeleyen on altı yapraklı lotus sembolizmi yer almaktadır. Budistlerin zihinsel alıştırmalarında odaklandıkları sekiz yapraklı kalp lotusu, yapraklarına sembolik harfler yazılmış olan ve çok parlak on altı taç yapraklı lotus ile bir yapıya

biçim vermektedir. Bu nedenle daha önce örneği bilinmeyen bir teknikle yapının cephelerinin üst bölümünde on altı cepheli kasnak bölümleri oluşturulmuş ve böylece yapı baninin inanç ve arzularının tam bir evren imgesini yansıtmaktadır. Kümbetin kasnak bölümünün on altı cepheli yapılmasının temel nedeni Budist mistisizminde yer alan on altı gök bölgesini simgelemek ve on altı yapraklı lotus üzerindeki varlık ötesi alemleri tasvir etmektedir. Bu amaca yönelik olarak tasarlanan kümbet on altı köşe sütunceleriyle belirginleştirilmektedir (Parla, 2019).

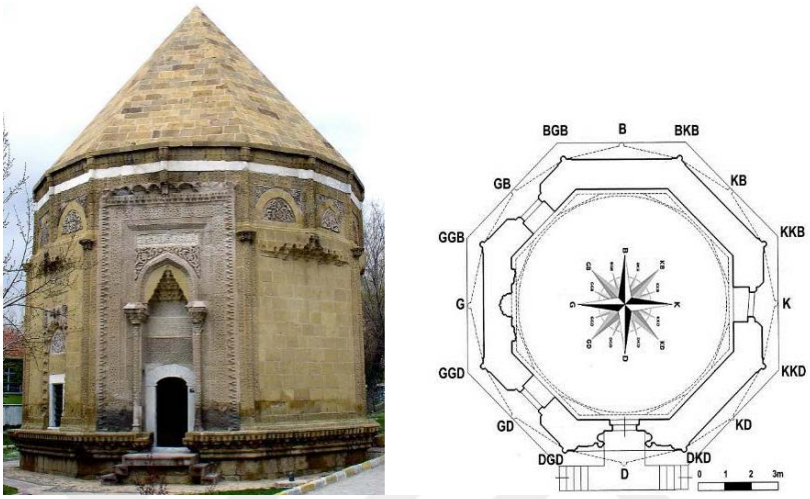

Çizim 2.44. Hüdavent Hatun Kümbeti mandala kullanım örneği

Kaynak: Parla, C. (2019)

2.5.3. Geometrik Süslemeler

İslamiyet'in kabulünden sonra geometrik semboller, İslam düşünce tarzında Tanrı ile insan birliğinden kaynaklanan sonsuzluğa yönelik kompozisyonlardır. Düzen içinde sonsuzluğa ilerleyen bir yolun ifadesini sunmaktadır. Bu nedenle geometrik düzenlemeler kainatın ahengini, düzenini ve ritmini göstermek amacıyla kullanılarak bu mistik havanın bir yansıması olduğu düşünülmektedir (Çelikbaş, 2018). Geometrik süslemeler, sonu olmayan bir dokuyu sergilemektedir. Göz süsleme yüzeyinde bir çizgiyi takip eder ve sonsuzluk içinde dönüp durmaktadır. İnsan bu şekilde kendini sonsuz bir bütünün içinde hissetmektedir. Bu mistik dokular aynı zamanda, ebediyetin ve ölümsüzlüğün bir formülü gibi insanı etkilemektedir. Aynı zamanda Tanrı'nın her yerde ve mekansız olduğu görüşünü de açıklamaktadır (Çakıroğlu, 2006).

- **Mukarnas**

Mukarnas, kelimesi Arapça, Farsça ve Osmanlıca sözlüklerde genellikle "kademeli çıkıntıları olan basamaklı çatma tavan, bir başlık türü, rengarenk alacalı işleme" gibi anlamlarla tanımlanmaktadır. Ancak klasik sözlüklerde bu kelimenin bir karşılığı bulunmamaktadır. Mukarnas, düşey bir yüzeyden daha taşkın bir yüzeye geçmek ve ona bindirmelik görevi yapmak amacıyla kullanılan taş veya tuğladan yapılmış küçük prizmaların birbiri üzerine oturduğu bir yapı elemanıdır. Mukarnas,

geometrik bir tasarımın üçüncü boyuta taşındığı bir uygulama olup bu sayede ışık ile gölge oyunlarıyla soyut anlamlara açılabilmektedir. Boyut atlamayı sembolize etmektedir (Aladağ, 2013).

Şekil 2.28. Şehinşah (Sitte Melik) Kümbeti munkarnas görseli

Kaynak: Önkal, H. (2015)

- **Daire Motifi**

Daire, en güçlü ve evrensel simgelerden biri olarak kabul edilip en kutsal sayılandır. Şekil olarak güneşi ve ayı temsil ederken soyut anlamda bütünlük ve topluluk gibi fikirleri ifade etmektedir. Ruh ve ruhsal alemi de temsil etmektedir. Daire, bütün geometrik şekillerin temel öğesidir. Kendini çoğaltarak kare, dikdörtgen, poligon, yıldızlar gibi birçok formu oluşturmaktadır. Bu sebeple sonsuzluğun sembolü olarak da kabul edilmektedir. Daire, yaşamın bir yönünü ve temeldeki bütünlüğü temsil etmektedir. Sufi dervişlerinin sema ritüeli, evrendeki sonsuz dönüşler gibi dairenin sonsuzluğunu sembolize etmektedir. Bu nedenle Sufizm de dairesel danslar önemli bir ritüeldir. Yerleşik Orta Asya kültüründe ve İslamiyet'i kabul ettikten sonra Türk sanatında daire önemli bir rol oynamıştır. Daire, tek tanrı inancının da bir simgesi olarak kabul edilmektedir. Bu nokta bazen "kaos" olarak da adlandırılmaktadır. Bu noktadan her şey başlar ve aynı noktada her şey son bulmaktadır. Tanrı tek olup her şey onunla başlar ve bitmektedir (Çelikbaş, 2018).

Şekil 2.29. Emir Kemarettin Kümbeti Kümbetinde kullanılan daire motifi

Kaynak: Önkal, H. (2015)

- **Üçgen Motifi**

Üç eşit kenarı olan eşkenar üçgen; geçmiş, şimdi ve gelecek gibi her biri aynı derecede önemli üç bileşeni temsil etmektedir. Aynı zamanda sivri ucunu yukarı ya da aşağı işaret etmesine bağlı olarak erillik, ateşi ya da dişilik, suyu da sembolize edebilmektedir. Tepe noktası yukarıda olan üçgen; etkin eril enerji, aktif karakterleri, ateşi ve Hz. İsa'nın tanrısallığını yansıtmaktadır. Ucu aşağı bakan üçgen ise; dişil kozmik enerjiyi temsil etmektedir. Kenarların üstte birleşmesi; yab-yam (baba ile anne)

duruşunun sanattaki temsili gibi dişi ve erkek üreme güçlerinin birleşmesini ifade etmektedir. Anadolu coğrafyasında da muskalar üçgen şeklindedir. Eşkenar üçgen, bütün üçlü masonik değerlerin simgesidir. Bu üçgenin kenarları; özgürlük, eşitlik ve kardeşliği simgelemektedir. Açıları ise; aklını, gücünü ve güzelliğini göstermektedir. Muskalar tüm bu mistik ve sembolik anlamlarıyla birlikte hem tabu hem de totem olma özelliğine sahiptir. Nazar motifleri de Türk kültüründe önemli bir sembol olarak yer almaktadır. Kötülükleri uzaklaştırılmasına ve kişiyi korunmaya inanıldığı için yaygın olarak kullanılmaktadır (Çelikbaş, 2018).

Çizim 2.45. a) Üçgenin sembolik anlamları b) Nazar motiflerinden üçgen örnekler

Kaynak: Çelikbaş, E. Ö. (2018)

Şekil 2.30. Kırşehir Melik Gazi Kümbetinde kullanılan üçgen motifi

Kaynak: Önkal, H. (2015)

- **Kare Motifi**

Kare, yer; daire, göğü simgelemektedir. Ruh ve ruhsal alem, daireyle; madde ve maddi alem, kareyle simgelenmektedir. İslam dininde de Kabe küp biçiminde ortada bulunur ve hacı adayları etrafında daire çizmektedir. Bu aynı zamanda daire içinde kare sembolizmine de örnektir. Kare; sağlamlık, durağanlık hissi verdiği için dünyayı ve maddeyi temsil etmektedir. Ayrıca dört kenarı olduğu için ana yönleri, elementleri ve mevsimleri de temsil etmektedir. Orta Asya Türk boylarında da Kara Bölük boyunun simgesidir (Çelikbaş, 2018).

Şekil 2.31. 1.İzzeddin Keykavus Şifahanesi Kümbetinde kullanılan kare motifi

Kaynak: Önkal, H. (2015)

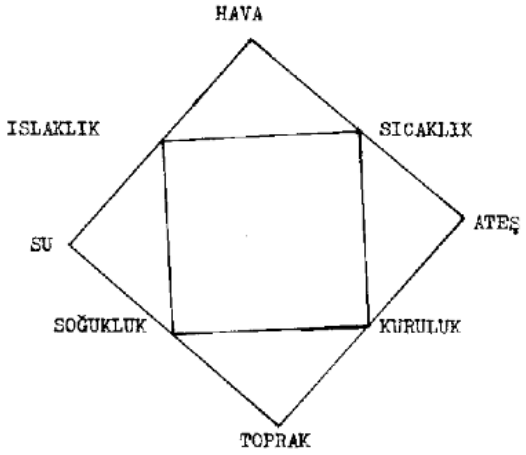

Çizim 2.46. Kare ve dört element bağlamında anlamları

Kaynak: Çelikbaş, E. Ö. (2018)

- **Yıldız Motifi**

Anadolu Selçuklu taş süslemelerinde yaygın olarak kullanılan süsleme düzenlemeleri yıldız sistemleri veya yıldız ağları olarak adlandırılmaktadır. Bu düzenlemelerin temel özelliği birbirini kesen kırık çizgilerden oluşmasıdır. Basit bir düzenlemeye sahip olanlar birbiri üzerine gelen kırık veya düz çizgiler kullanılarak oluşturulmaktadır. Yıldız motifleri ise; farklı yönlere doğru uzanan çizgilerin ortak bir noktada birleşerek yıldız şeklini oluşturmasıyla oluşmaktadır. Bu yıldız motifleri, süslemeyi birbirine bağlayarak sonsuz düzende bir kompozisyon oluşturmaktadır. Çeşitli yönlere ve merkezlere doğru uzanan çizgiler ortada birleştiğinde yıldız motifleri oluşmaktadır. Ardışık tekrarlarla yıldız sistemleri oluşturulmaktadır. Bu sayede geometrik bir düzen kurularak sonsuzluk fikri verilmektedir. Yıldız sistemleri birbirleriyle kesişen veya bir noktada birleşen çizgilerin sayılarıyla doğru orantılı olarak beş, altı, sekiz, on, on iki gibi kollu yıldızlar oluşturmaktadır. Kesişen veya birleşen düz veya kırık çizgilerin sayısı arttıkça yıldız kollarının sayısı da artmaktadır. Ayrıca yıldız biçimlerinin oluşturduğu süsleme kompozisyonları arasında kapalı şekillerin (beşgen, altıgen, sekizgen, ongen, üçgen, eşkenar dörtgen vb.) yani yıldız biçimlerinin oluşturduğu düzenlemeler de bulunmaktadır. Bu tür kompozisyonlar kesişme, birleşme veya birbirine bağlanma kavramları üzerine kurulmaktadır (Türeli, 2006).

a) Beşgen/ Beş Köşeli Yıldız Motifi

Türk halk kültürü içinde, yaygın bir koruyucu sembol olarak kabul edilen nazarlık olarak kullanılmaktadır. Ayrıca bu sembolün İslam'ın beş şartını, günlük Müslüman ibadeti olan namazın vakitlerini belirtmektedir. Evrensel olarak birlik ve sonsuzluk anlamına da gelmektedir (Çelik, 2017).

Şekil 2.32. Kırkkızlar Kümbeti beş köşeli yıldız motifi

Kaynak: Önkal, H. (2015)

b) Altı Köşeli Yıldız/ Altıgen Motifi

Altı kollu yıldız, İslamiyet öncesinde Türkler arasında On iki Hayvanlı Türk Takvimi'nde burç sembolü olarak gösterilmektedir. Aynı zamanda Ön Türk boylarında "Tamga" olarak da kullanılan bu sembol iç içe geçmiş iki eşkenar üçgenden oluşur ve "Kün-Eki" adıyla anılmaktadır. MÖ. 3000 yıllarında Ortadoğu'ya indiği düşünülen bu sembol, Ön Türk tarihinde yaradan ile yaratılanı temsil etmektedir. Türk boylarında "Temur Kazık" olarak adlandırılan bu yıldız daha sonra "Çolpan Yıldızı" olarak anılarak tüm Türk boyları tarafından Tanrı'nın bir lütfu ve yol göstericisi olarak kabul edilmektedir. Çeşitli uygarlıklar tarafından, altı köşeli yıldız çarkıfelek ve güneş kursu gibi şekillerle birlikte kullanılmaktadır (Türeli, 2006).

Altı köşeli yıldızın sembolizmi üçgen olarak da incelenebilmektedir. Hemen hemen her millet ve kültürde üç sayısı kutsal, simgesel veya mistik anlamlar taşımaktadır. Üçgenin simgelediği kavramlara örnek olarak aile, zaman, doğa, madde ve atom üçlüleri verilebilmektedir. İslam inancına göre; bu sembolün "nazar" kuramıyla da bağlantılı olduğu düşünülmektedir (Türeli, 2006).

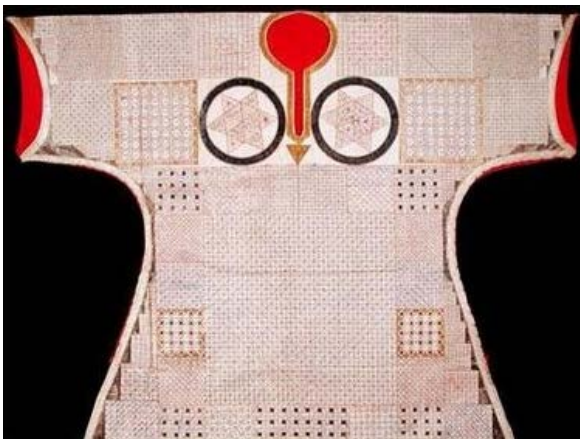

Şekil 2.33. Padişah gömleklerinde koruma olarak nazarlık altı köşeli yıldız motifi

Kaynak: Çelikbaş, E. Ö. (2018)

Süleyman mührü, kozmik bütünlüğün sentezi olarak anlam kazanmaktadır. Mühürdeki simgelere göre; yedi temel metali ve göğü özetleyen yedi gezegeni içinde toplayarak her gezegen bir elemente karşılık gelmektedir. Bunlar; gümüş simgesi (Ay), demir simgesi (Mars), bakır simgesi (Venüs), kalay simgesi (Jüpiter), krom simgesi (Merkür), kurşun simgesi (Satürn) olarak yer almaktadır. Güneş ise; iki kurşun simgesinin ortasında yer almaktadır. Doğumdan ölüme kadar olan yaşam çizgisini ifade etmektedir (Çelikbaş, 2018). Ay bir gezegen kabul edilip güneş ortada bulunup uçlarda ise 6 gezegen bulunduğu şeklinde düşünülmektedir (Türeli, 2006). İslam dünyasında Hz. Süleyman'ın mühür yüzüğüne "Mühr-ü Süleyman" veya "Mühr-i Süleyman" adı verilmektedir. İslam inanışına göre bu yüzüğün ortaya çıkış hikayesi şöyledir: Hz. Süleyman tahta çıktıktan sonra Hebron ile Kudüs arasındaki bir vadide bulunurken rüzgarlar, su, cinler ve hayvanlar üzerinde hakimiyet sahibi olma gücünü bu dört aleme ait dört koruyucu melekten almaktadır. Her bir melek ona kıymetli bir taş vermektedir. Hz. Süleyman bu taşları tunç ve demirden yapılmış bir yüzüğe yerleştirmektedir. İyi cinlere verdiği emirleri; tunç yüzükle mühürlerken, kötü cinlere verdiği emirleri ise; demir yüzükle mühürlemektedir. İslam yazarları Hz. Süleyman'ın mührünü eserlerinde sık sık anlatmaktadır. Taberi (M.S. 838-923) Hz. Süleyman'ın Cennet'ten getirilen yüzüğünün onun mührü olduğunu belirtmektedir. Dört yüzlü yüzükte "Güç Allah'ındır", "Üstün olan Allah'tır", "En yüce yetki Allah'ındır", "Bütüne hakim olan Allah'tır" yazılarının bulunduğunu aktarmaktadır. Ayrıca bazı rivayetlerde mührün üzerinde bir adem otunun da bulunduğu söylenmektedir. Bu mühür; güç, iktidar ve saltanat simgesi olarak düşünülerek bazı tasvirlerde gizli güçlere vurgu yapılmaktadır. Ancak bazı yerlerde ise; manevi güç, devamlılık ve iktidar arzusunun bir sembolü olarak kullanılmaktadır (Türeli, 2006).

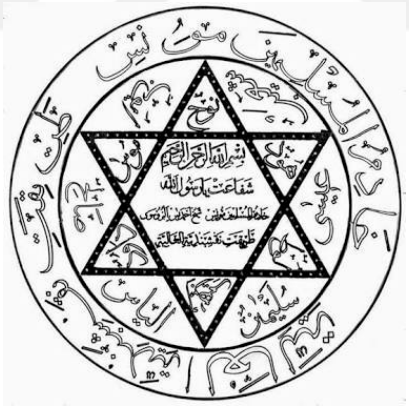

Çizim 2.47. Mühr-i Süleyman motifi

Kaynak: Çelikbaş, E. Ö. (2018)

Heksagram olarak da bilinen altı kollu yıldız, Yunan alfabesinin ilk harfi olan Alpha'nın sembolüdür. Bu sembolün sihirli bir güce sahip olduğuna inanılır ve insanları kötülüklerden korumak amacıyla tılsım olarak kullanılmaktadır. Ayrıca Mısırlılar da piramit şeklinde Firavunu ve dünyanın giriş, çıkış kapılarını temsil ettiği düşünülmektedir. Efsaneye göre; Büyük İskender'in askerleri Mısır seferi sırasında Gize'nin büyük piramidinin içinde Hermes'in mezarını ve "zümrüt tablet" adlı bir metni

bulmaktadır. Zümrüt tablet "Yalan söylemeden, çok doğru ve gerçektir ki: Yukarıda olan aşağıda olanla, aşağıda olan da yukarıda olanla aynıdır" ifadesiyle her bireyin makrokozmosu andıran bir mikrokozmos olduğunu ve yaşamında kendine özgü bir yol çizeceğini vurgulamaktadır. Bu ifadenin sembolü altı köşeli yıldızın tarifini içeren bir ucu aşağı ve bir ucu yukarı bakarak kesişen iki eşkenar üçgendir. Hermes Trismegistos'un adı "üç kere büyük" veya "üç kere güçlü" anlamına gelmektedir. Alemi manevi, psişik ve cismani sahalara denk gelen sembollerle temsil etmektedir (Türeli, 2006).

a) b)

Şekil 2.34. a) Emir Saltuk Kümbeti b) Hüdavent Hatun Kümbeti altı köşeli yıldız motifi

Kaynak: Özkan, H. (2016)

c) Sekiz Köşeli Yıldız/ Sekizgen Motifi

Sekiz köşeli yıldız, doğumdan ölüme kadar olan yaşam çizgisini temsil etmektedir (Gümüştekin, 2011). Yakut mitolojisine göre; bir şamanın kendisine ait bir ağacı vardı ve bu özel ağaca "Turuu" adı verilmektedir. Gençler, şaman olma niyetiyle yanlarına bir ağaç dikerler ve bu ağaç büyüdükçe şamanlık rütbeleri artmaktadır. Ancak şamanın ölümüyle birlikte bu kutsal ağaç da yok edilmektedir. Mitolojide anlatıldığına göre; Tanrı ilk şamanı yarattığında onun evinin kapısının önüne sekiz dallı bir ağaç dikmektedir. İslam inancında ise sekiz; ebedi mutluluğun, kemalin ve sonsuzluğun sayısı olarak kabul edilmektedir. Allah'ın Arş'ını taşıyan sekiz melek tarafından sembolize edilen sekiz kollu yıldız, cennetin sekiz kapısı olduğu inancıyla da ilişkilendirilmektedir. Cennetin cehennemden bir tane fazla kapısı olması, Allah'ın merhametinin azabından daha büyük olduğu düşüncesini yansıtmaktadır. Cenneti temsil etmektedir (Erkaya, 2015). Selçuklularda da kullanılan sekiz köşeli yıldızın her bir köşesi bir anlam taşımaktadır. Türklerin yaşamında, inanç ritüellerinde ve sanatında sıklıkla kullanılan sekiz sayısının önemi İslamiyet'in öğretileriyle ilişkilidir. Bu öğretiler arasında merhamet ve şefkat, doğruluk, sadakat, cömertlik, sabır, sır tutma, fakr-u acizlik (kulun Allah'a muhtaç olduğunu bilmesi) bilinciyle yaşama ve yaratıcılarına şükretme gibi değerler bulunmaktadır. Bu sekiz esasın insanlarda bulunması gereken temel özellikler olduğuna inanılarak bu özellikler olmazsa dünyada huzurun sağlanamayacağı düşüncesi hakimdir (Sönmeztürk vd, 2022).

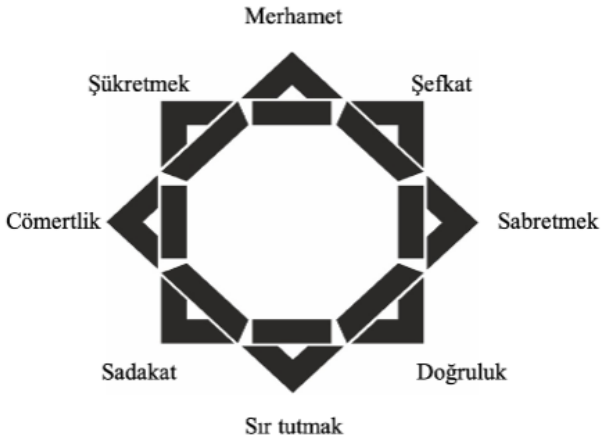

Çizim 2.48. Selçuklu yıldızı

Kaynak: Sönmeztürk, G., İşbilir, S. ve Göçer, M. (2022)

Tatar Han'ın "sekiz soyu" var olup Doğu Moğollarının kabile teşkilatında da sekiz sayısı önemlidir. Ayrıca Göktürk harfleriyle yazılmış Uygur yazıtlarında da "sekiz Oğuz" tabiri geçmektedir. Sekiz Oğuzlar doğudaki Moğol kabileleri olabileceği belirtilmektedir. Bu bağlamda Oğuz deyimi yalnızca Oğuz kavimlerini gösteren etnik bir ad değildir. Sekiz kollu yıldızın farklı kültürlerde ve dinlerde bu kadar yaygın ve önemli olmasının nedeni insanların evrenin ve kozmosun derin anlamlarını araştırma ve anlamlandırma isteğidir. Aynı sembolün farklı toplumlar tarafından farklı yorumlanması, insanlığın ortak inançlarını ve insan doğasındaki merakı yansıtmaktadır. Bu nedenle sekiz kollu yıldız birçok farklı inanç ve kültürde ortak bir sembol olarak varlığını sürdürmektedir. İnsanların evrensel arayışlarının bir simgesi haline gelmektedir (Erkaya, 2015).

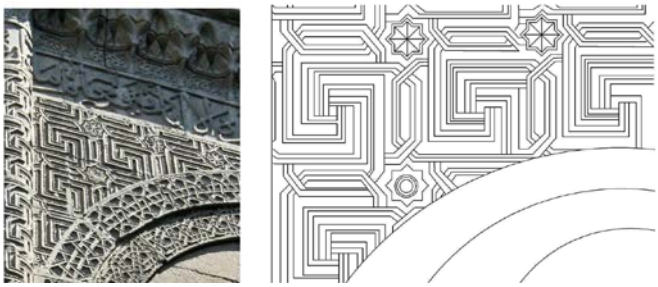

Çizim 2.49. Mahperi Hatun Kümbeti sekiz köşeli yıldız motifi

Kaynak: Aslan Y. ve Duran, R. (2022)

d) On Köşeli Yıldız/ Ongen Motifi

On sayısı; kosmosun düzeniyle, ilahi niteliklere yükselme ve kutsal diyarın sırlarıyla ilişkilidir. İçsel ve dışsal varlığın haritası olan hayat ağacını simgelemektedir.

Tanrı ile olan ilahi birliğin sağlanmasını ifade etmektedir. Sefirot, ağacı Tevrat'ta hayat ağacı olarak beliren ağacın kabaladaki karşılığıdır. Hayat ağacı, evrenin farklı tezahür seviyeleri olan sefirottan oluşur ve 10 sefirot 22 yolla birbirine bağlıdır. Sefirotlar; keter (taç), hokhmah (akıl, hikmet, bilgelik), binah (anlayış), hesed (merhamet), gevurah (adalet), tiferet (güzellik), nezah (zafer), hod (ihtişam), yesod (temel), malkut (krallık) olarak yer almaktadır. On sefirot'un sonu başlangıçlarıyla, başlangıçları sonlarıyla bağlıdır. Beyaz parlak noktanın belirdiği yerde keter olarak adlandırılmaktadır. Bu noktadan dokuz büyük küre ortaya çıkar ve bir ağaç formunu almaktadır. Bu dokuz küre, ilk taç küresiyle birleşerek ilk sefirot sistemi oluşturulmaktadır. Bu küreler ayn sof'un (sonu olmayan) doğasındaki on soyut noktanın ilk sınırlanmasıdır. Ayn sof'un gücü bu kürelere inmez, aksine onlara ışığını yansıtarak güneşin ışığının dünya ve gezegenler üzerinde yansıması gibi bir etki yaratmaktadır. Bu on küreye safirler denir. Birçok haham için safir kelimesi sephira'nın (sefirot'un tekili) kökünü oluşturmaktadır. Ayn sof'un bir noktaya yani keter'e çekilmesiyle oluşan boş alan artık alemler veya küreler olarak adlandırılan dört eş merkezli küre tarafından doldurulmaktadır. On sefirot'un ışığı her bir kürede sırayla parlamaktadır. Bu durum, dört sembolik ağacın kurulmasına yol açarak her bir ağaç on sefirot küresinin yansımasını içermektedir (Hall, 2008).

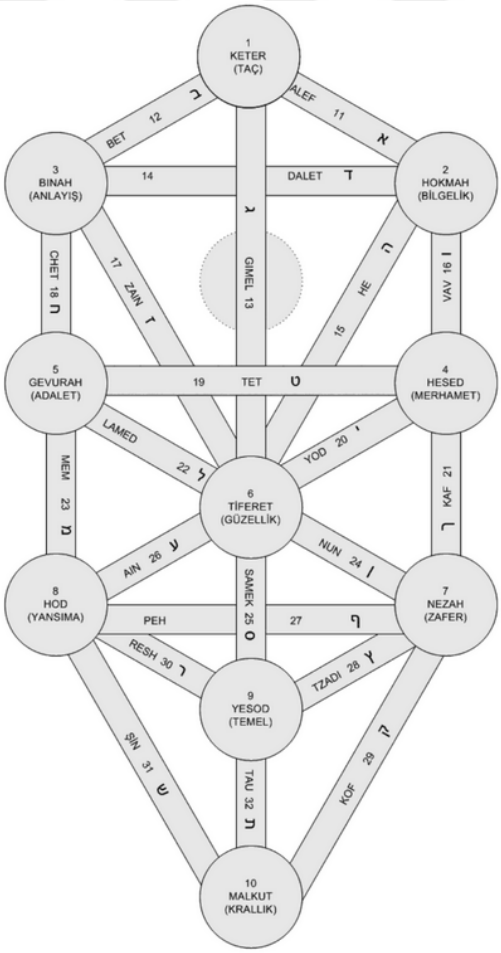

Çizim 2.50. Kabala şema çizimi

Kaynak: Ülkü, A. E. (2021)

Sefirot'un ve sefirot'a verilen özelliklerin Pisagorcuların tetraktislerinin (10 numarının bir eşkenar üçgen biçimi oluşturduğu mistik dini sembol) kozmik sistem içinde parçalı bir bütün olarak sembolize ettiği şekilde sembolik temsiller olduğu ifade edilmektedir. Hem matematiksel bir düşünceye sahiptir hem de metafiziksel bir semboldür (Hall, 2008).

Tablo 2.8. Adem' in bedenini oluşturan on sefirot ve karşılık geldikleri evren kısımları tablosu

No.	SEFIROT	EVREN	ALTERNATİF
1	Keter—Taç	İlk Hareket Ettirici	Yıldızlı Gök
2	Hokmah—Hikmet	Zodyak	İlk Hareket
3	Binalı—İdrak	Satürn	Zodyak
4	Hesed—Merhamet	Jüpiter	Satürn
5	Geburah— Şiddet	Mars	Jüpiter
6	Tifaret—Güzellik	Güneş	Mars
7	Netzah—Zafer	Venüs	Güneş
8	Hod—İhtişam	Merkür	Venüs
9	Yesod—Temel	Moon	Merkür
10	Melakut—Krallık	Elementler	Moon

Kaynak: Hall, M. P. (2008)

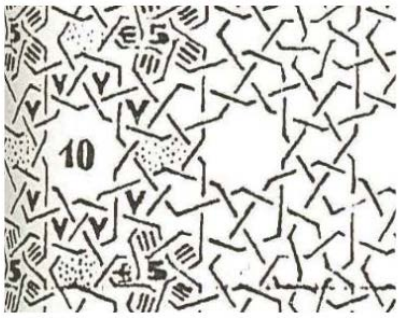

Çizim 2.51. Ahlat Usta Şagirt Kümbeti on köşeli yıldız çizimi

Kaynak: Altın, A. (2022)

2.5.4. Bitkisel Süslemeler

Sonsuzluk anlatısı ile yapılan bitkisel süsleme, İslam mimarisinde yeniden doğuşun, bereketin ve cennet bahçelerinin sembolüdür. Bu sayede insan kendini sonu olmayan bir bütünün içinde hissetmektedir. Ebediyetin ve ölümsüzlüğün bir formülü gibi algılanmaktadır (Çakıroğlu, 2006).

- **Kayın ile Hayat Ağacı Figürü** (Kozmogoni (evrenin doğumu), yükselme ve merdiven işlevi)

Farklı kültürlerde evrenin merkezinde bulunan kozmik ağaç inanışı, çeşitli ağaç türleriyle sembolize edilmektedir. Bu kutsal ağaç dünyanın merkezinden göğe kadar uzanır ve gök ile yer arasında bir merdiven olarak kabul edilmektedir. Ağaç tanrıya ulaşmada en önemli araç olarak görülmektedir. Orta Asya Türk kültüründe bitki ve ağaç sembolizmi yaratılış efsaneleriyle başlamaktadır. Uygurlar ve Kırgızlar, hakanların ağaçtan türediğine inanmaktadır. Şamanlar için en önemli ağaç türü kayın ağacıdır. Yakutlar ise; karaçamı kutsal kabul etmektedir. Altay mitolojisine göre; gökyüzüne doğru yükselen devasa bir çam ağacı vardır. Bu ağacın tepesinde Tanrı Bay Ülgen oturmaktadır. Şaman davullarında da bu ağaçlara rastlanmaktadır. Altay yaratılış destanında olduğu gibi bu ağaçların dokuz dalları bulunmaktadır. Ağacın bir yanında ay, diğer yanında güneş bulunmaktadır. Abakan Tatarlarına göre; büyük bir demir dağın üzerinde yedi dallı bir kayın ağacı vardır. Bu örneklerden anlaşılacağı üzere, Orta Asya ve Sibirya mitolojisinde ağaç yaratılışla bağlantılı olup kutsal bir rol oynamaktadır. Şamanizm'de ölümsüzlüğü ve hayatı simgeleyen kozmik ağaç şamanların temel unsuru olarak kabul edilmektedir. Evren ağacının, göğe kadar uzandığı ve köklerinin yeraltı dünyasına ulaştığına inanılmaktadır. İnsanların ruhları da kuşlar gibi bu ağacın dallarında konumlanmaktadır. Kayın ağacı, şaman ayinlerinde dünyayı cennete bağlayan bir merdiven olarak işlev görmektedir. Şaman, cennete doğru ilerlerken zengin kayın ağacının dokuz basamağına tırmanır ve bulutların başladığı yere kadar yükselerek ağacın tepesinde bulutlara ulaşmaktadır. Servi ağacı da hayat ağacı olarak kabul edilmektedir. Bu durum, ağaç sembolizminin özellikle Gök Tanrı'ya veya diğer kutsal varlıklara ulaşmak için bir merdiven ya da yükselme aracı olarak kullanıldığını göstermektedir. Kozmik açıdan dalları gökyüzünü, gövdesi yeryüzünü, kökleri ise yer altını sembolize ederek evrenin tasarımına gönderme yapmaktadır. Dolayısıyla ağaç; hem yükselme prototipi, evrenin tasarımı, yaratılışın temel unsurlarından biri, beslenme ve verimlilik yönleriyle kutsal kabul edilmektedir (Alp ve Mutlu, 2021). Ağacın belirli yerlerde kök salıp yerleşmesinden dolayı yerleşik yaşamı ve yaşadığı yere kök salmayı da ifade etmektedir. Ağaç kökleri ile atalarını, gövdesi ile hayattaki neslini, dalları ile de gelecek neslini sembolize ettiği düşünülmektedir. Bu nedenle her ailenin bir soy ağacı vardır. Ağacın canlılığı ile soyun devamı arasında bir bağ bulunmaktadır (Özkul, 2019).

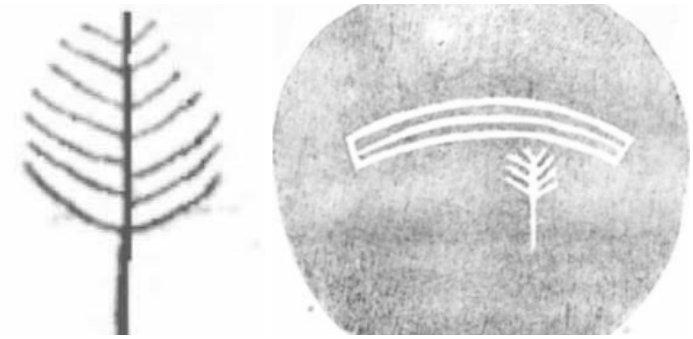

Şekil 2.35. Şaman davulu üzerinde kayın ağacı

Kaynak: Şehribanoğulları, G. (2019)

Hayat ağacı; evrenin direği, barışın, bereketin, bilimin, hikmetin, kudretin, sonsuzluğun ve devletin koruyucu gücünü sembolize etmesi ile devlet ağacı olarak da nitelendirilmektedir. Kutsal ağaç, cennet ağacı gibi adlar da almaktadır. Ağacın kendisinden ziyade onun arkasında var olduğu düşünülen bir takım gizli ruhani varlıklara karşı bir saygı bulunmaktadır. Bu güçten dolayı kutsal olarak kabul edilmektedir. İslam kültüründe de hayat ağacı tuba ağacı ve sidre ağacı olarak anılmaktadır. Tuba ağacı cennetteki bir ağaçtır. Güzelliği, iyiliği, huzuru, rahatlığı, göz aydınlığını, her türlü nimeti, ölümsüz hayatı, şeref ve yüceliği, sürekli zenginliği sembolize etmektedir. Hayat bahşeder, saadet kaynağıdır. Dünyanın düzeni ve insanlar arasında dayanışmayı sağlamaktadır. İnsanlarla kader birliğinde bulunur, uluhiyet onda tezahür eder, tanrının sıfatlarını taşımaktadır. İlahi dinlerde ışık, ateş, nur hayat ağacı üzerine inmektedir. Türk düşüncesinde kutsal olarak kabul edilen mübarek ağaç Tanrı'ya ve cennete ulaşmanın bir yoludur (Özkul, 2019).

- **Nar Motifi**

Meyveler; sadece faydalı, lezzetli ve şifalı bir besin kaynağı olmakla kalmayarak aynı zamanda sosyokültürel hayatın da vazgeçilmez bir parçasıdır. Çünkü pek çok meyve içerdikleri vitaminlerle insana canlılık ve enerji sağlamaktadır. Aynı zamanda içlerinde sakladığı çekirdek ve taneler nedeniyle yaratıcının insanlara sunduğu değerli bir armağan olarak kabul edilerek kutsal bir yiyecek olarak görülmektedir. Bazı meyveler, farklı zaman dilimleri ve coğrafyalarda yaşayan pek çok toplumun inanç sistemlerinde bolluk, bereket, doğum, yaşam, ölümsüzlük gibi sembolik anlamlar ifade etmektedir. Nar da bu tür anlamlarla yüklü olan meyvelerden biridir (Çağlıtütüncigil, 2013). Mitolojide aşkın meyvesi olarak bilinen nar; bereketin, verimliliğin ve doğurganlığın sembolüdür. Eski Yunan mitolojisinde büyük Tanrı Zeus, nar meyvesini ikiye bölerek yarısını Tanrıça Hera'ya verir ve diğer yarısını kendisi yemektedir. Böylece yeni bir beraberlik doğar ve içindeki sayısız taneleri kadar sonsuz bir aşkın doğmasına neden olmaktadır. Kur'an-ı Kerim'de ise nar meyvesi, çiçeği ve taneleri "Cennet meyvesi" olarak kabul edilmektedir. Türk kültüründe nar kutsal kabul edilmektedir. Anadolu'da yeni gelinin evine nar taneleri serpilerek evliliğin sürekli ve bereketli, ailenin zengin ve çocukların uzun ömürlü olacağına inanılmaktadır. Anadolu türkülerinde de narın bu sembolik anlamları çeşitli biçimlerde yansıtılmaktadır. Aşk konulu türkülerde nar aşkı, sevgiyi ve sevgiliyi ifade etmekte sıkça kullanılan bir meyvedir (Mirzaoğlu ve Sıvac, 2005).

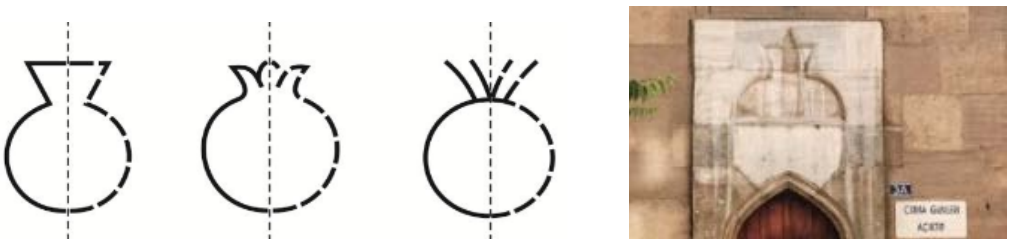

a) b)

Çizim 2.52. a) Türk sanatında nar motifi çizimi b) Ulaş Baba Kümbeti nar motifi görseli

Kaynak: a) Çağlıtütüncigil, E. (2013) b) Önkal, H. (2015)

- **Lale Motifi**

İlahi bir sembol olarak karşımıza çıkan lale; Allah'ı, Allah'ın birliğini, aşkı, sevgiyi temsil etmektedir. Lale çiçeğinin altı yaprağı da imanın altı gereksinimini temsil etmektedir (Kuru, 1997).

a) b)

Çizim 2.53. a) Lale motifi çizimi b) Nureddin Salih Kemankeş Kümbeti lale motifi görseli

Kaynak: a) Kuru, A.Ç. (1997) b) Önkal, H. (2015)

- **Çam Kozalak Motifi**

Dört mevsim boyunca yeşil kalan kozalaklı ağaçlar, sonsuz yaşamın ve ebedi ilkelerin beden bulmasını simgelemektedir. Onlar tükenmez bir varoluşun sembolüdürler. Her zaman varlıklarını sürdürerek ebediyete uzandıklarına inanılmaktadır. Çam ağacını önemli kılan özelliklerden biri her mevsim ve her şart altında yeşil kalabilmesidir. Bu özellik toplumlar arasında çam ağacının ölümsüzlüğü temsil ettiğine dair inancın doğmasına olanak sağlamaktadır. Kozalaklar; epifiz bezini, ruhani dünyayı, bilgeliği temsil etmektedir (Kelam, 2019). Kozalak aynı zaman da bolluk ve bereketin de simgesidir (Gümüştekin, 2011). Örnek olarak; Emir Saltuk Kümbeti'nin pencere paye başlıkları çam kozalağına benzer bir şekilde işlenmiştir (Özkan, 2016).

Şekil 2.36. Emir Saltuk Kümbeti çam kozalak motifi

Kaynak: Önkal, H. (2015)

- **Çiçek Motifi**

Çiçek motifi, cenneti simgeleyen önemli bir sembol olarak karşımıza çıkmaktadır. Ahiret inancının bir göstergesi olarak kabul edilmektedir (Özcan, 2020). Gülbezekler de çiçek motifidir. Bu çiçek motifleri, Budizm'de Buda'yı temsil etmektedir. Buda ise; uyanmak, idrak etmek, bilinçlenmek anlamına gelmektedir (Kuru, 1997).

Şekil 2.37. Burma Minareli Cami Kümbeti çiçek motifi

Kaynak: Önkal, H. (2015)

- **Palmet Motifi**

Palmet motifi, zafer anlamına gelmektedir. Sıcak iklim bitkisi olan palmiye ve hurma ağaçlarının yapraklarını temsil etmektedir. Palmet formu çok parçalı ve simetrik yapısı sayesinde sayısız şekil oluşturabilmektedir. Palmet motifinin kökeni genellikle Mısır sanatına dayandırılmaktadır. MÖ. 3000 civarında Mısır sanatında görülen bu motif MÖ. 2000'in başlarında Mısır ile Minos uygarlığı ilişkileri sonucunda Minos sanatında palmet olarak yer bulmuş ardından Mezopotamya, Anadolu, Hitit ve Fenike sanatına geçmiştir. Yunan sanatında da ortaya çıkan palmet motifinin muhtemelen Helenistik dönemde doğu sanatlarına yayıldığı düşünülmektedir. Türk sanatındaki palmetin kaynağı konusunda kesin bir şey söylemese de Hun sanatında palmet motiflerine rastlanması Türklerde bu motifin kaynağını Orta Asya'da araştırma gerekliliğini göstermektedir (Kuru, 1997).

a) b)

Çizim 2.54. a) Palmet motifi çizimi b) Hüdavent Hatun Kümbeti palmet motifi görseli

Kaynak: a) Kuru, A.Ç. (1997) b) Önkal, H. (2015)

- **Rumi (Yaprak) Motifi**

Rumi motifi, Türk süsleme sanatında yaygın kullanılan stilize yaprak olup sonsuzluk prensibiyle devam etmektedir (Yaraşir, 2022). Ruhun ölümsüzlüğünü göstermektedir (Gümüştekin, 2011). Bitkisel desenler; yaratıcının sonsuzluğunu ve evrenin karmaşıklığını yansıtmak amacıyla kullanılmaktadır. İslam inancında, cennetin güzellikleri ve bolluğu ile ilişkilendirilen bu motifler insanları ruhsal bir yükselişe teşvik etmek ve dünya ve ahiret arasındaki bağlantıyı vurgulamak için tasarlanmaktadır (Sağlam, 2020).

Şekil 2.38. Emir Saltuk Kümbeti yaprak motifi

Kaynak: Önkal, H. (2015)

- **Lotus Motifi**

Lotus, saflığı ve yeniden doğuşu temsil etmektedir. Bataklıkta yetişmiş olmasına rağmen her zaman yaprakları temiz ve önemli bir çiçek olarak varlığını sürdürmektedir. Bu nedenle Asya'nın kutsal simgelerinden biri olarak kabul edilir ve bedenin saflığını temsil etmektedir. Budist ve Uygur resim sanatlarında, lotus önemli bir rol oynamaktadır. Özellikle cennet sahnelerinde Buda'ya uygun bulunan ruh bir çocuk gibi dünyaya gelen lotus çiçeği olarak tasvir edilmektedir (Şehribanoğulları, 2019).

2.5.5. Gülbezek, Madalyon (Rozet) ve Kabaralar

Gülbezek, madalyon (rozet) ve kabaraları kendi içlerinde inceleyecek olursak;

- **Madalyon**

Madalyonlar güneşi sembolize etmektedir (Ertunç ve Yaman 2019). Güneş ise; yaşamın döngüsünü, aydınlığı temsil etmektedir.

- **Gülbezek**

Gülbezekler stilize edilmiş güller veya sade bir çiçek formundadır (Ertunç ve Yaman 2019). Çiçek motifi olduğu için cenneti simgelemektedir.

- **Beş Uçlu Yıldız Motifi Türk Bayrağı Köşeli -Ak Hun Devleti Sikkesi**

Beş uçlu yıldız motifi, Türk bayrağında olduğu şekliyle hilal ile kullanımına ilk olarak Ak Hun Devleti'nin sikkelerinde rastlanmaktadır. Beş uçlu yıldız, başladığı

noktada son bulduğu için sonsuzluk anlamına gelmektedir. Ayrıca bereket, elementler (hava, toprak, ateş, su) ile ruhun birleşimini ve insan vücudunun altın oranı olarak da bilinmektedir (Koçer, 2020). Türklerde hakimiyet ve bayrağın sembolü olan hilal ve yıldız, Kut inancından gelmektedir. Kut inancı, devlet başkanının Tanrı'nın seçilmiş temsilcisi olarak görülmesi ve toplumun ona karşı olan bağlılığını güçlendirmesiyle ilişkilidir. Türk bayrağındaki hilal gece güneşinin batıdan doğuya taşınarak yeni bir güneş gibi doğmasını ifade etmektedir. Hilal şeklini alan ayın, yıldızlar ile bir araya gelmesi hayır ve saadet anlamına gelmektedir. Hükümdarlık simgesi olarak kullanılmaktadır (Soysaldı ve Gök, 2020).

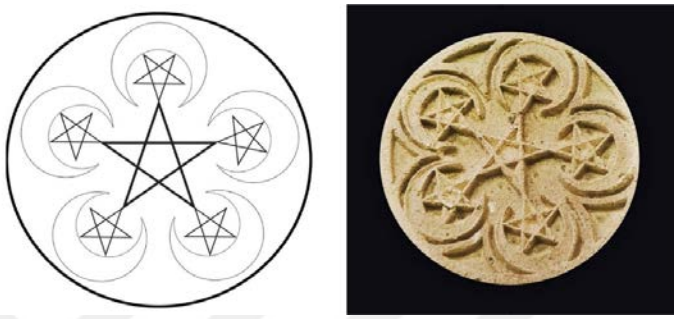

a) b)

Çizim 2.55. a) Hasan Padişah Kümbeti beş uçlu yıldız madalyonu çizimi b) görseli

Kaynak: Koçer, F. (2021)

- **On İki Uçlu Yıldız/ Onikigen Motifi**

İyilik ve yenilenen hayatın sembolü olarak ifade edilmektedir (Gümüştekin, 2011).

a) b)

Çizim 2.56. a) Hasan Padişah Kümbeti on iki uçlu yıldız madalyonu çizimi b) görseli

Kaynak: Koçer, F. (2021)

Çarkıfelek

Çarkıfelek, İslam öncesi Türk toplumlarında evren olarak ifade edilmektedir. Eski Türk inancında, altın veya demir bir kazık etrafında yıllık dolanımın yanı sıra yıldızları taşıyan bir gök kubbenin bir benzetme olarak gök çarkının döndüğü ve en alttaki çarkıfeleğin bir çift göksel ejder tarafından çevrildiği düşünülmektedir (Çetin, 2017). Gökyüzünün bu döngüsel hareketi eski Türk mitolojisinde ve kültüründe dört unsur olan sıcaklık, soğukluk, kuruluk ve yaşlık gibi niteliklerin ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Gökyüzüne dair inançlar toplumun hayatını ve doğal olayları açıklamada önemli bir rol oynamaktadır. Felek kelimesi gökyüzüyle ilgili olup eski Türk mitolojisinde önemli bir yere sahiptir. Felek kelimesinin çoğul anlamı "eflak" da; ayı, güneşi ve bütün yıldızları ve gezegenleri kapsamaktadır. Eski Türkler, yıldızları taşıyan tekerleğin yani gök çarkının durmadan döndüğüne inanmışlardır. Eski Türklerde "çark, çığrı, evren" kavramlarıyla birlikte "acun" kelimesi de kullanılmaktadır. Türk Budizm'inde "ajun, acun" kelimesi dünya anlamına gelmektedir. Gökyüzündeki dönüş ve yörüngeye bağlı olan hareketler, çark, çıkrık veya tekerlek sembolüyle ifade edilmektedir (Şehribanoğulları, 2019). İslami tasavvufta çarkıfelek, kendi etrafında yanarak dönmeyi ve aynı zamanda kendi etrafını aydınlatmayı temsil etmektedir. Sufilerin sema yapması, daireler çizerek ve gruplar halinde eksenleri etrafında dönerek göğe (Tanrıya kavuşma) yükselme inancına dayanmaktadır. O'nda bir olmayı, üst boyuta geçişi ifade etmektedir (Çetin, 2017). Evrenin ve gökyüzünün bir merkez etrafında dönüşünü de temsil etmektedir (Ögel, 1994). Türk İslam sanatında çarkıfelek motifi, mezar taşlarında ölümle ilişkili olarak kader ve sonsuzluk gibi anlamlarda da kullanılmaktadır. Bununla birlikte çarkıfeleğin bir merkezden hareket eden kolları, sonsuz ve kısır bir döngü çevresinde tekrar aynı noktaya geldiğini göstermektedir. Çarkıfeleğin dönüşü; zaman kavramına ve zamana bağlı olarak yok oluş ve faniliğe dikkat çekmektedir. Bu nedenle motifin mezar taşlarına yansıması, topraktan gelenin toprağa geri döndüğü anlamına gelmektedir. Çarkıfelek Türk kültüründe bereket, iyilik, şans ve talih sembolü olarak da kullanılmaktadır (Çetin, 2017).

Şekil 2.39. Hasan Padişah Kümbeti çarkıfelek görseli

Kaynak: Koçer, F. (2021)

- **Kabara** (sonsuzluk)

Kabara, gök kubbeyi ve sonsuzluğu temsil etmektedir. Kullanılan üç boyutlu küreler, tüm noktaların merkezden eşit uzaklıkta olduğu ve bu noktaların oluşturduğu yüzeyle sınırlandırılan cisimler olarak genellikle içi dolu şekilde tasarlanmaktadır (Yıldız ve Mercin, 2023).

Şekil 2.40. Himmet Dede Kümbeti kabara görseli

Kaynak: https://eskisehir.ktb.gov.tr/TR-336940/himmet-baba-turbesi-seyitgazi.html

2.5.6. Renklerin Sembolizmi

Örneklem grubunu oluşturan kümbetlerde genellikle tercih edilen renkler arasında kırmızı, mavi, turuncu ve beyaz bulunmaktadır.

- **Kırmızı**

Kırmızı renk; güneş, savaşçılığı, ateşi, hakimiyeti, aşkı, hazzı ve evlilikle ilgili bir dizi özelliği temsil etmektedir. Türk kültüründe kırmızı renk, güney yönünü ifade etmektedir. Kırmızı renginin olumlu ve olumsuz anlamları bulunmaktadır. Ancak her iki durumda da kuvvet, iktidar, şiddet, güç ve yoğunluk hissi vermektedir (Gür, 2021).

Şekil 2.41. Melik Mengücek Gazi Kümbeti kırmızı renk kullanımı

Kaynak: Önkal, H. (2015)

- **Mavi**

Mavi renk, gökyüzünün rengi olması nedeniyle çoğu zaman gökyüzü unsurlarına işaret eden çeşitli ögelerin sembolü olarak kullanılmaktadır. Mavinin bu anlamı bazen beyaz veya yeşille de ilişkilendirilmektedir. Bu renk, kullanıldığında oranın Gök Tanrı veya gökte olduğuna inanılan ruhlarla ilişkili olduğunu göstermektedir. Türklerde doğu yönünün simgesidir (Gür, 2021).

Şekil 2.42. 1.İzzeddin Keykavus Şifahanesi Kümbeti mavi renk kullanımı

Kaynak: Önkal, H. (2015)

- **Turuncu**

Gökteki güneşle yer altındaki ateşin birleştiği varsayılan renktir. Bu nedenle vahiy yoluna ve tanrı aşkına ulaşmanın yanı sıra ruhsal dengeyi simgelemektedir. Bağlılık ve doğruluğu yansıtmaktadır (Özcan, 2020).

Şekil 2.43. 1.İzzeddin Keykavus Şifahanesi Kümbeti turuncu renk kullanımı

Kaynak: Önkal, H. (2015)

- **Beyaz**

Türk kültüründe beyaz; temizlik, aydınlık, ululuk gibi anlamlar içermektedir. Bu renk; adaleti, gücü, devlet büyüklerinin ve rütbenin de sembolüdür. Aynı zamanda; ışık, güneş, hava, saflık, temizlik, masumiyet, sadelik, mükemmellik, kutsallık ve kurtuluşu temsil etmektedir (Özcan, 2020).

Şekil 2.44. Bekar Sultan Kümbeti beyaz renk kullanımı

Kaynak: Önkal, H. (2015)

2.6. Örneklem Grubunu Oluşturan Kümbetlerde Görülen Malzeme ve Teknikler

Anıtsal mezar yapılarında görülen malzemeler; yapı malzemeleri ve süsleme malzemeleri olarak ayrılıp incelenmektedir.

2.6.1.Malzemeler

Yapı malzemesi seçiminde; bölgenin malzeme kaynakları, ekonomik durum, gelenekler ve ustaların becerisi önemli rol oynamaktadır. Bununla birlikte, yapının banisinin siyasi ve ekonomik gücü de malzeme seçimlerini etkilemektedir. Anadolu Selçuklu döneminde temel yapı malzemesi olarak, taşın seçilmesinde coğrafi özellikler büyük rol oynamaktadır (Gündüz, 2006).

a) Yapı Malzemeleri

Anadolu Selçuklu döneminde kümbet yapılarının inşasında; devşirme, tuğla, taş, mermer malzeme kullanılmaktadır. Malzeme tercihinde bölgede bulunan taş ocaklarının varlığının etkili olduğu düşünülmektedir. Taş ve tuğla yapının inşasında en yaygın kullanılan malzeme çeşididir (Önkal, 2015). Kesme taş ve moloz taş olmak üzere tercih edilen taş malzemedir. Taş malzeme Anadolu'da yoğun olarak. Bazı durumlarda taşın renkli olarak kullanıldığı da gözlemlenmektedir. Tuğla, taşa göre daha az maliyet gerektiren bir malzemedir. Tümüyle tuğladan inşa edilmiş yapılar dışında tuğla ve taş olmak üzere iki farklı malzemenin bir arada kullanıldığı kümbetler de bulunmaktadır. Devşirme malzeme ise; tek başına inşa malzemesi olarak kullanılmamaktadır. Bizans dönemi devşirme malzemeler kullanılmaktadır (Gündüz, 2006). Mermer kullanımı azdır ve eşik söve ve lentolarda görülmektedir (Tuncer, 1986).

b) Süslemelerin Malzemeleri

Anadolu Selçuklu döneminde kümbet yapılarının süslemelerinde malzemesi; taş, tuğla, alçı, çini, ahşap, kalem işi olarak altı gruba ayrılmaktadır.

1. Taş Süsleme

Anadolu Selçuklu kümbetlerinde oldukça zengin taş süslemesi gözlemlenmektedir. Kümbetlerde taş süslemesi genellikle portal (giriş kapısı), mihrab (kıble yönündeki duvarın ortasında bulunan oyuk) ve pencere çevrelerinde yoğunlaşmaktadır. Sitte Melik Kümbeti, Halifet Gazi Kümbeti, Mama Hatun Kümbeti ve Çifte Kümbet gibi örnekler de giriş açıklığı yerleştirildiği niş, geometrik örgü süslemeli geniş bir silme ile çerçevelenmektedir. Genellikle mukarnas (geometrik bir tasarımın üç boyutlu yüzey biçimlenmesi) sıraları ile doldurulmuş kavsarayı (giriş kapısı üzerindeki iç bükey kabartmalar ile süsleme kısımı) süslemeli bir kemer kuşatmaktadır. Bitkisel süslemelerde de taş süslemesi kullanılmaktadır. Örneğin; Kırşehir'deki Melik Gazi Kümbeti'nin portal nişini çevreleyen silmelerin süslemelerinde palmet motifleri gözlemlenmektedir. Mukarnas ile yazı da taş süslemelerde önemli bir yer tutmaktadır. Zengin taş süslemesine sahip hemen bütün kümbetlerde portal nişleri, mihrab nişleri veya pencere nişleri mukarnaslarla doldurularak süslenmektedir. Yazının da süslemede başarılı bir şekilde kullanıldığı korniş (mimari öğenin tepesinde yatay bir şekilde yer alan dekoratif silme) altında gövdeyi çepeçevre dolaşan yazı kuşakları

yapıya anlam ve estetik zenginlik katmaktadır. Anadolu Selçuklu kümbetlerinde figürlü taş süslemesine de rastlanmaktadır. Döner Kümbet, Emir Saltuk Kümbeti ve Hüdavent Hatun Kümbeti gibi örnekler de kabartma insan, aslan, ejder, çift başlı kartal ve hayat ağacı gibi figürler yer almaktadır (Önkal, 2015).

2. Tuğla Süsleme

Büyük Selçuklular Dönemi'nde ustalıkla yapı ve süsleme malzemesi olarak kullanılan tuğla, Anadolu Selçuklu mimarisinde kısmen önemini yitirmektedir. Ancak tuğla geleneğinin tamamen terkedilmediğini gösteren örnekler bulunmaktadır. Tamamen tuğla ile inşa edilmiş veya bir bölümü tuğla ile yapılmış kümbetlerde tuğla süslemesine rastlanmaktadır. Tuğlaların dar ve geniş yüzleri dik, yatık ve diyagonal olarak dizilmesiyle zengin geometrik desenler elde edilmektedir. Anadolu Selçuklu kümbetleri arasında, tuğlanın sağladığı bu imkandan geniş ölçüde istifade edilerek cepheleri değişik tuğla süslemeleri ile zenginleştirilmiş en güzel örnek Pınarbaşı'ndaki Melik Gazi Kümbeti'dir. Bu kümbetin cephelerinin köşelerinde tuğlalar her sırada yarım tuğla boyu kaydırılarak aralarda göçükler meydana getirilmektedir. Yan cepheler tuğlaların dik ve yatık dizilmesiyle üst köşelerden alt kenarın merkezine doğru inen paralel çapraz hatlarla süslenmektedir. Mengücek Gazi Kümbeti'nin girişindeki kemer alınlığı ve kitabeler kesme tuğla tekniği kullanılarak hazırlanmaktadır. Sivas'taki İzzeddin Keykavus Kümbeti'nin kasnağında ise yüzeysel nişler, sırlı ve sırsız tuğla şeritleriyle zengin bir kompozisyonla süslenmektedir. Niksar'daki Kırkkızlar Kümbeti'nin pencere alınlıkları tuğla süslemelerine örnek verilebilmektedir (Önkal, 2015).

3. Çini Süsleme

Anadolu Selçuklu Dönemi kümbetlerinde mimariye renk katan çini süsleme, iç mekanlarda ve dış cephelerde yaygın bir şekilde kullanılmaktadır. Örneğin; 1. İzzeddin Keykavus Kümbeti'nde kapı ve pencere alınlıkları, geometrik örgü motifleriyle zarif bir şekilde dekore edilip üstlerine örgülü kufi kitabeler yerleştirilmektedir. Ayrıca çini süslemenin on kenarlı kasnakta da kesme tuğla ile kullanıldığı bilinmektedir. Diğer kümbetlerde çini süslemelerin yazı kuşaklarında kullanıldığı görülmektedir. Örneğin; 2. Kılıç Arslan Kümbeti'nin kubbesinin orijinal şekliyle firuze çinilerle kaplı olduğu bilinmekle birlikte günümüze bu çinilerden hiçbirinin ulaşmadığı belirtilmektedir. Ayrıca çini süslemenin kümetlerde kullanıldığı diğer bir yerin de sandukalar olduğu bilinmektedir. Çini çanakların Selçuklu kümbetlerinde süs unsuru olarak kullanıldığı görülmektedir. Bu çini çanaklar tuğla veya taştan inşa edilmiş kümbetlerde farklı yerlere konulmaktadır. Kemah'taki Mengücek Gazi Kümbeti'nde kemer alınlıklarına yerleştirilen çini çanaklar buna örnek verilebilmektedir (Önkal, 2015).

4. Ahşap Süsleme

Ahşap süsleme örnekleri sandukalarda (asıl mezarının üzerine yerleştirilen, tahta ya da mermer tabut) bulunmaktadır (Tuncer, 1986).

5. Kalem işi Süsleme

Anadolu Selçuklu kümbetlerinde iç mekan duvar süslemesi olarak renkli kalem işi süslemelerin de kullanıldığı görülmektedir. Pınarbaşı Melik Gazi, Mengücek Gazi, Sivas İzzeddin Keykavus Kümbet'lerinde de kalem işi süslemesi görülmektedir. Ancak bunların daha sonraki devirlere ait olduğu belirtilmektedir (Önkal, 2015).

6. Alçı Süsleme

Anadolu Selçuklu kümbetlerinde alçı hem yüzey ve ara dolgu maddesi olarak hem de süs malzemesi olarak kullanılmaktadır. Ancak bazı Büyük Selçuklu Dönemi yapılarında olduğu gibi alçı süslemesi açından zenginlik seviyesine ulaşamamaktadır. Mengücek Gazi Kümbeti, İzzeddin Keykavus Kümbeti, Gök Medrese Cami Kümbeti, Kırkkızlar Kümbeti gibi kümbetlerde kesme tuğla şeritleri, çini mozaikler ve alçı zemin üzerine yerleştirilerek çeşitli geometrik kompozisyonlar elde edilmektedir. Genellikle Anadolu Selçuklu kümbetlerinde alçı daha çok yüzey ve ara dolgu maddesi olarak kullanılmaktadır (Önkal, 2015).

2.6.2. Teknikler

İnşa malzemelerinin uygulama teknikleri incelendiğinde yapının tamamında kesme taşın inşa malzemesi olarak kullanıldığı eserlerde uygulanan teknik sandık duvar tekniği olarak adlandırılmaktadır. Bu teknikte iç ve dışta kesme taş örgüyle yapılan duvarın iç kısmı moloz taşla doldurulmaktadır. Yani duvarın iç kısmı moloz taşla dolu olup dışarıdan düzgün kesme taşlarla kaplanmaktadır. Tuğla duvar tekniği genellikle tuğladan yapılmış bir dolgu duvarı ve önündeki tuğla örgü kaplamayı içermektedir. Tuğla örgü, tuğlaların belirli bir düzende yan yana getirilmesiyle oluşturulur ve üç farklı istifleme şekline sahiptir. Bunlar; yatay, düşey ve eğik olarak ayrılmaktadır (Gündüz, 2006).

2.7. Örneklem Grubunu Oluşturan Kümbetler

Gövde Tipine Göre Sınıflandırma Listesi

A. Poligonal Gövde

- Sekiz kenarlı kümbet tipi
  1. Bekar Sultan Kümbeti
  2. Emir Saltuk Kümbeti
  3. Şehinşah (Sitte Melik) Kümbeti
  4. Emir Kemarettin Kümbeti
  5. Melik Mengücek Gazi Kümbeti
  6. Alaeddin Camisi Avlusunda Yarım Kümbet
  7. Kırkkızlar Kümbeti
  8. Halifet Gazi Kümbeti
  9. Selime Sultan Kümbeti
  10. Nureddin Salih Kemankeş Kümbeti
  11. Melike Adile (Çifte) Kümbeti
  12. Melik Gazi Kümbeti
  13. Kesikbaş Kümbeti

14. Şeyh Bedreddin Kümbet
15. Ulaş Baba Kümbeti
16. Himmet Dede Kümbeti
17. Emir Nureddin Sebhan Kümbet
18. Hüdavent Hatun Kümbeti

- Bir medrese veya caminin bünyesine dahil bulunan ve dahil olduğu yapının çatısı üzerinde ikinci bir gövdeye sahip olan on kenarlı kümbet tipi
  1. 1.İzzeddin Keykavus Şifahanesi Kümbeti

- Bir medrese veya caminin bünyesine dahil bulunan ve dahil olduğu yapının çatısı üzerinde ikinci bir gövdeye sahip olan sekiz kenarlı kümbet tipi
  1. Seyfeddin Torumtay (Gök Medrese) Kümbeti
  2. Burma Minareli Cami Kümbeti

- Bir medrese veya caminin bünyesine dahil bulunan ve dahil olduğu yapının bir hacmini kaplayan sekiz kenarlı kümbet tipi
  1. Mahperi Hunad Hatun Kümbeti

- On kenarlı kümbet tipi
  1. 2. Kılıç Arslan Kümbeti

- Oniki kenarlı kümbet tipi
  1. Şahcihan Hatun (Döner) Kümbeti

B. Silindirik Gövde
   1. Ulu (Usta Şagirt) Kümbet
   2. Hasan Padişah Kümbeti
   3. Hüseyin Timur - Esen Tekin Kümbeti
   4. Elimoğlu (Alimoğlu) Hurşit Kümbeti
   5. Şirin Hatun - Boğatay Aka Kümbeti
   6. Kalender Baba Kümbeti

C. Kübik Gövde
   1. Melik Gazi Kümbeti
   2. Ebül Kasım Ali Tüsi Kümbeti

D. Münferid Tipler (Dilimli Gövde ve Sur ile Çevrili Kümbet Tipi)
   1. Mama Hatun Kümbeti

Gövde Tipine Göre Sınıflandırma Listesindeki Sıra ile Örneklem Grubunu Oluşturan Anıtsal Mezar Yapıları

A. Poligonal Gövde

- **Sekiz kenarlı kümbet tipi**

1. Bekar Sultan Kümbeti

Yeri: Niğde/Aksaray/Bekar Köyü

Tarihi: 12.yy. 3. Çeyreği

Banisi: Belli değildir.

Mimarı: Belli değildir.

Ölçüler:

İç kenar uzunluğu: 2,39m.-2,46m.

Dış kenar uzunluğu: 3,15m.-3,19m.

Dahili alanı:28,24 m²

Harici alanı: 48,63 m²

Harici alanın dahili alana oranı: 1:1,7 (Önkal, 2015).

İnşa Tekniği:

Taş ve tuğlanın birlikte kullanıldığı gövdede kesme taş, iç ve dış örtülerde ise tuğla tercih edilmektedir. 0,95 m. kalınlıktaki duvarlar üzerinde dik ve yüksek bir ehrami külah ile yükselirken, devamında kubbenin köşelerindeki sivri kemerler ve tromplar aracılığıyla geçiş sağlanmaktadır (Önkal, 2015).

Yapının Bugünkü Durumu:

Yapı, kapı sövesinin kırılması, iç kubbeyi örten külahın batı bölümünün ve üst kısmının yıkılması, yazı kuşağının büyük ölçüde dökülmesi gibi zararlarla günümüze ulaşmaktadır. Yapıdaki bu hasarlar yazı kuşağı ile ilgili kısmı dışında restore edilmiştir (Önkal, 2015).

Şekil 2.45. Bekar Sultan Kümbeti

Kaynak: Önkal, H. (2015)

Mimari Özellikleri:

Bekar Sultan Kümbeti, taştan sekizgen bir gövdeye sahiptir ve üzeri mukarnaslı bir kornişle desteklenmiş olup tuğla bir külahla örtülü bir yapıdır (Arık, 1967). Giriş, batı kenarında sivri kemerli açıklıkla yerleştirilmiş olup ince bir silme bir dikdörtgen çerçeve içinde yer almaktadır. Kapı kemerinin üstüne kitabe için dikdörtgen bir taş plaka yerleştirilmiş olup ancak bu plaka kitabe eklenmeden bırakılmıştır. 2,10 x 0,95 m. ölçülerindeki bir kapıdan geçilerek sekizgen bir plana sahip kümbete girilmektedir. Duvarlar yarım küre şeklindeki kubbeye destek olması için kesme taşlarla kaplıdır. Kubbe yuvarlağı, sekiz trompla desteklenmiş olup bu tromplar arasına sivri kemerli alınlıklar yerleştirilmiştir. İç duvarlar kireçle sıvanmıştır. Sadece doğu kenarında daralan bir mazgal penceresi bulunmaktadır ve yapıda başka pencere yoktur. Bu kümbette alt katın olmaması dikkat çekmektedir. 1975 yılında yapılan kazılarda alt kat girişi ortaya çıkmamıştır. Üst gövdenin altında sadece temele ait moloz taş örgü bulunmaktadır. Dışta kare planlı taş bir kaide üzerinde yükselen sekizgen gövde, korniş altında çevreleyen kufi yazı kuşağına kadar düzenli kesme taşlarla kaplanmıştır. Her cephe yarım daire kemerli yüzeysel nişlerle süslenmiştir. Köşelerde pilasterler (dört köşeli sütun) ve kemer köşelikleri kesme taştan yapılmıştır. Gövdenin üst kısmında yaklaşık 0,65 m. genişliğinde kesme tuğladan yapılmış kufi yazı (dik, sert, köşeli yazı) kuşağı bulunmaktadır. Harap edilmiş olan kufi yazı kuşağı, altta ve üstte kesme tuğladan yapılmış baklava motifleri ile çiniden dairelerin arka arkaya sıralanmış ince şeritlerle çevrilidir. Kufi yazı kuşağının üzerinde iki sıra mukarnasın bulunduğu tuğladan yapılmış bir korniş bulunmaktadır. Mukarnas yuvaları ile yuvaların arasında, tuğlalar hafifçe kaydırılarak göçükler oluşturulmuştur. Kornişin üzerinde tuğladan yapılmış dik ve yüksek bir ehramı külah bulunmaktadır (Önkal, 2015).

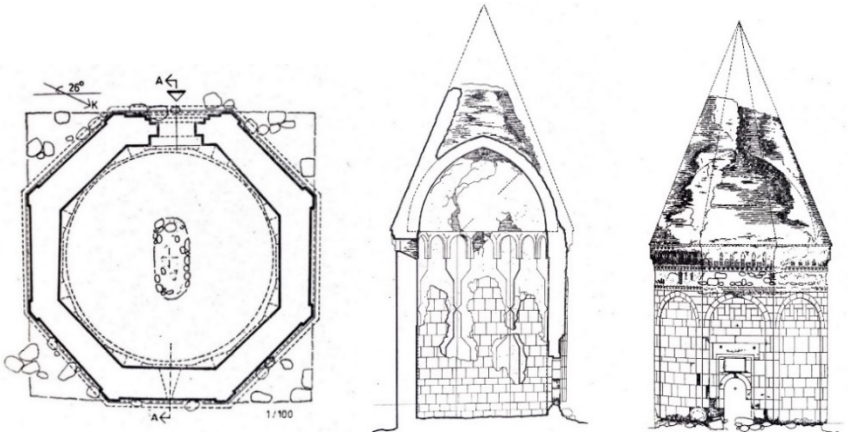

a) b) c)

Çizim 2.57. a) Bekar Sultan Kümbeti plan b) kesit c) görünüş çizimi

Kaynak: Tuncer, O.C. (1986)

Eserin Kitabeleri:

Yapının batı kenarı ve bitişik iki kenarda büyük tahribata uğramış olan kufi yazı kuşağından sadece Ayete'l Kürsi'nin izleri anlaşılabilmektedir. Başka hiçbir yazı veya kitabe bulunmamaktadır (Önkal, 2015).

Şekil 2.46. Bekar Sultan Kümbeti kufi yazı kuşağı

Kaynak: Önkal, H. (2015)

Süsleme:

Yapının dış cephelerinde kesme tuğla ve çini mozaiklerle oluşturulan kemerli nişlerle zenginleştirilmiş kufi yazı kuşağı ve mukarnaslı korniş kullanılmaktadır (Önkal, 2015).

Süsleme Özellikleri:

- **Külah Dış Süslemeleri**
  -
- **Külah Altı Silme Dış Süslemeleri**

Geometrik Süslemeler: Daire (Mavi) ve Kare (Kırmızı) Motifi, Mukarnas

Yazı Süslemeleri: Kufi Yazı Kuşağı (Besmele ve Ayetel Kursi- (Kırmızı))

Şekil 2.47. Bekar Sultan Kümbeti külah altı silme dış süslemeleri

Kaynak: Önkal, H. (2015)

- **Kasnakta Dış Süslemeleri**
  -
- **Pencere ve Çevresi Dış Süslemeleri**
  -
- **Kapı ve Çevresi Dış Süslemeleri**
  -
- **Gövde Dış Süslemeleri**
  -
- **Gövde Alt Silme Dış Süslemeleri**
  -

2. Emir Saltuk Kümbeti

Yeri: Erzurum

Tarihi: 1189/1190

Banisi: Dördüncü hükümdar İzzeddin Saltuk olduğu tahmin edilmektedir (Önkal, 2015).

Mimarı: Belli değildir.

Ölçüler:

Üst kat iç kenar uzunluğu: 3,52m.-3,60m.

Üst kat dış kenar uzunluğu: 4,75m.-4,78m.

Üst katın dahili alanı:60,16 m²

Üst katın harici alanı: 109,12 m²

Üst kat harici alanın dahili alana oranı: 1:1,8

Alt kat iç kenar uzunluğu: 5,40m.-4,26m.

Alt katın dahili alanı:23,00 m²

Üst katın dahili alanın alt katın dahili alana oranı: 2,6

Harici alanın alt kat dahili alanına oranı: 1:4,7 (Önkal, 2015).

İnşa Tekniği:

Emir Saltuk Kümbeti, farklı renklerde ve kalitelerde taşlar kullanılarak inşa edilmiştir. Alt katta, üst kat kubbesinde ve dışta tamamen kesme taş kullanılırken, üst katın iç duvarları ise düzensiz taşlarla yapılmış olup bu duvarların kireçle sıvanmış olabileceği düşünülmektedir. Ayrıca cenazelik girişinin kemerinin işçiliği, üst katın tonoz örgüsünün temizliği ile uyumsuz olacak bir şekilde ve acemice bir örgüye sahiptir. Bu durumun yapılan tamirler sonucunda ortaya çıktığı düşünülmektedir. Kümbetin alt katının kapladığı alan yapının oturduğu alana göre oldukça küçüktür ve belirgin bir orantısızlık mevcuttur. Cenazelik temelinin kalınlığı 3,50 m.'ye ulaşmaktadır ki bu durum, cenazelik inşa edildikten sonra yapının etrafında dolaşan üst kat duvarlarının yapıldığını düşündürmektedir. Kümbetin mevcut külahı eğri profillidir. Orijinalinde ise mahruti külahı olduğu ifade edilmektedir (Önkal, 2015).

Yapının Bugünkü Durumu:

Kümbetin bugüne kadar iyi bir durumda korunduğu söylenebilmektedir. 1956 yılında Maarif Vekaleti tarafından kubbesi tamir edilmiş olup, alt kat tonozu da onarılmıştır (Önkal, 2015).

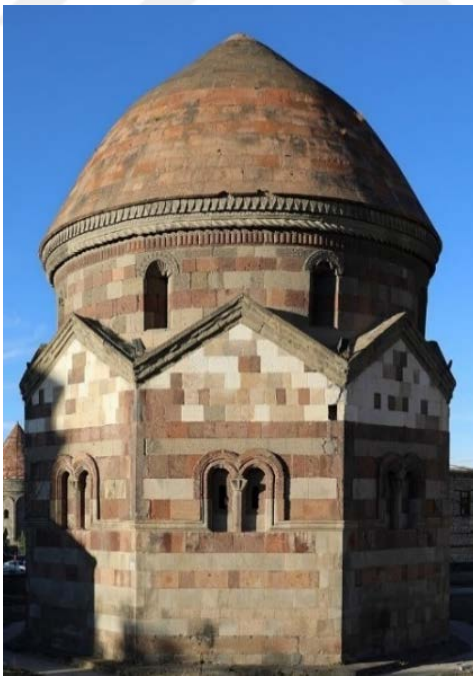

Şekil 2.48. Emir Saltuk Kümbeti

Kaynak: https://commons.wikimedia.org/wiki/Category:Emir_Saltuk_Tomb

Mimari Özellikleri:

Emir Saltuk Kümbeti, üçgen alınlıklarla son bulan, sekizgen bir gövde üzerinde yükselen, mahruti külahla örtülmüş, üst kısmı kubbeli, taş bir yapıdır. İki katlı kümbetin alt kat girişi kümbetin içinde düzenlenmiş olup, üst kat girişi ise; sekizgen gövdenin kuzey yönündeki kenarının ortasında yer almaktadır. Bu kümbette kapının lentosunda (yapılarda kapı ve pencere gibi dikey boşlukların üzerine yatay olarak konulan ve duvarın devam etmesini sağlayan blok) kullanılan motifler, Amasya Halifet Gazi Kümbeti'nin portal çerçevesinde görülen geometrik süslemelerle aynıdır. Kapının üzerinde yarım daire şeklinde bir kemer bulunmakta olup, bu kemer düzenli on iki kenarlı çokgenlerin kesişiminden oluşturulan bir örgü ile süslenmektedir. Kapıdan geçildiğinde ise; sekiz kenarlı geniş bir salona ulaşılmaktadır. Ana mihverler üzerinde çift çift yerleştirilmiş sekiz pencereden ışık alan mekan, yarım küre şeklindeki bir kubbe ile örtülmektedir. Sekizgen yapıdan kubbenin yuvarlak kısmına geçiş sekiz köşeye yerleştirilmiş ve istiridye kabuğu şeklinde dilimlenmiş sekiz trompcukla (kubbenin oluşturduğu yatay yüklerin düşeye çevrilerek taşıyıcılara aktarılması için kullanılan geçiş elemanları) sağlanmaktadır. Günümüzde zemin seviyesinden 2,68 m. yüksekte bulunan ve 0,45 x 1,11 m. ölçülerindeki ikiz pencereler birer kemerle son bulmaktadır. Üst kattaki iç duvarlar, düzensiz taşlarla örülürken kubbede ise; düzenli kesme taşlar dikkat çekmektedir. Kümbetin alt katına, kümbetin içinden ve üst kat girişi önünden açılmış bir kapıdan girilmektedir. Kapı taştan yapılmış düzensiz kemerli bir açıklıktadır. Cenazelik, 5,40 x 4,26 m. ölçülerinde, dikdörtgen planda bir mekandır ve kuzey-güney istikametinde uzanan bir beşik tonoz ile örtülmektedir. Duvarları ve tonozu oldukça düzenli kesme taşlarla kaplı olan cenazelikte sanduka bulunmamaktadır. Hiçbir pencere veya havalandırma boşluğu bulunmayan bu katta, döşemeler taştan yapılmıştır (Önkal, 2015).

Kümbetin dış görünümü, üçgen alınlıklarla son bulan sekizgen gövde ve üstüvane kasnağın mahruti külahından oluşmaktadır. Farklı renklerde taşlarla kaplanmış sekizgen gövdenin her cephesi üçgen alınlıklarla sonlandırılmış ve bu alınlıklarda beyaz taş kullanılmıştır. Siyah taştan oluşan ve birbiri ardına gelen üç düz silmeden oluşan bir korniş bu alınlıkları sınırlamakta ve sekizgen gövdenin üzerinde zikzaklar çizerek yapıyı çevrelemektedir. Zıt renklerin bir arada kullanılması etkileyici bir izlenim bırakmaktadır. Her cephesinin ortasına, bugünkü zeminden 3,21 m. yüksekte, çift gözlü nişler açılmaktadır. Birbirini takip eden birçok silmelerin kemer kavisleri çizerek çevrelediği nişler, farklı başlıklı poligonal kısa sütuncelerle ikiye bölünmektedir. Nişleri çevreleyen silmeler, nişlerin taban seviyesinde yatay olarak genişleyerek gövdeyi enine ikiye bölmekte ve gövdenin tek düzlüğünü kırmaktadır. Ana mihverler üzerinde bulunan nişlerde içeri doğru genişleyen pencereler açılmaktadır. Sekizgen gövdenin yaklaşık 0,50 m. gerisinde silindir bir kasnak bulunmaktadır. Kasnak da gövde gibi iki renkli taşlarla kaplıdır. Kasnak yüzeyinde sekizgen gövdenin köşelerine gelecek şekilde sekiz niş açılmaktadır. Nişler gövdeyi çevreleyen zikzak motifin aşağıya sarkan köşeleri üzerine yerleştirilmektedir ve bu şekilde ritmik bir düzen sağlanmaktadır. İç kısmı istiridye kabuğu biçiminde dilimlenmiş üçgen kesitli nişler, birer yarım daire kemerle son bulmaktadır. Bu nişlerin yüzeyleri hayvan figürleri veya bitkisel motiflerle süslenmiştir. Giriş açıklığının sağındaki ilk nişte birbirlerine dolanmış gövdeleri ile dikey olarak verilen ejderler, açık ağızları ile adeta birbirlerini tehdit etmektedirler. İkinci nişte bir yarasa, üçüncüde bir kartal, dördüncüde uzun kulaklı tavşanı andıran bir

hayvan, beşincide bir boğa başı ve boynuzları arasında küçük bir insan başı, altıncı ve yedinci nişlerde bitkisel motifler, sekizincide ise; kartal başlı aslan vücutlu griffon bulunmaktadır. Silindir kasnak, dört sıra silmeden oluşan farklı bir korniş ile sonlanmaktadır. Alt sıradaki ilk silme dik olarak yan yana sıralanmış sayısız kısa kaval silmelerden oluşmaktadır. İkincisi iri bir halatı, üçüncüsü ise; iki düz silmeyi temsil etmektedir. Dördüncüsü ise; tepeleri aşağıya sarkmış ve yan yana dizilmiş yapraklardan oluşmaktadır. Kornişin üzerinde eğri profilli bir külah yükselmektedir. Külahın tepesinde ise; taştan bir topuz bulunmaktadır (Önkal, 2015).

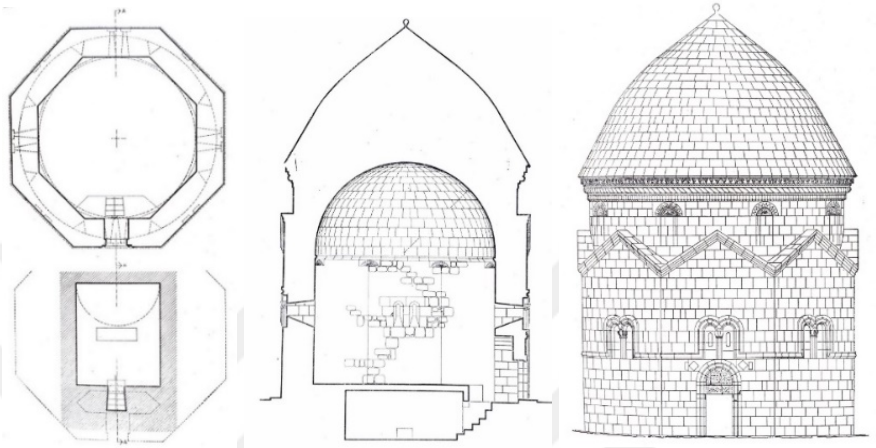

a) b) c)

Çizim 2.58. a) Emir Saltuk Kümbeti üst kat ve alt kat plan b) kesit c) görünüş çizimi

Kaynak: Tuncer, O.C. (1986)

Eserin Kitabeleri:

Eser hakkında hiçbir yazı veya kitabe bulunmamaktadır (Önkal, 2015).

Süsleme:

Süslemeler yapının dışında toplanmıştır. İç kısımda; kubbenin yuvarlak bir şekilde geçişi için kullanılan tromplar tarafından dilimlenmektedir. Dış kısımda ise; sekizgen gövde silmeler ve çift çift yerleştirilmiş nişlerle süslenmektedir. Bu nişlerin bazıları dört adet pencere bulundurmaktadır. Silindir şeklindeki kasnakta açılmış üçgen kesitli nişlere rastlanmaktadır. Bu nişlerin üstlerinde kabartma figür ve motifler yer almaktadır (Önkal, 2015). Bu figürlerin On İki Hayvanlı Türk Takvimine ait hayvanlar olduğu düşünülmektedir. Selçuklular bu eski takvimi kabartmalarında kullanarak Orta-Asya geleneklerine bağlılıklarını ve bu geleneğin ne kadar etkili olduğunu göstermektedir. 12. yüzyıldan itibaren Türkler, Orta Asya'dan İran'a kadar uzanan geniş coğrafyada edindikleri zengin kültür, inanç ve sanat birikimlerini Anadolu'ya taşımışlardır. Bu birikimi Anadolu'da yaşayan yerli halkların kültürel ve sanatsal değerleriyle harmanlayarak özgün bir sentez oluşturmuşlardır (Çabuk ve Eren, 2023).

Süsleme Özellikleri:

- **Külah Dış Süslemeleri**

Geometrik Süslemeler: Daire Motifi

Şekil 2.49. Emir Saltuk Kümbeti külah dış süslemeleri

Kaynak: Önkal, H. (2015)

- **Külah Altı Silme Dış Süslemeleri**

Bitkisel Süslemeler: Üçgen Dilimli Yaprak Motifi

Figürlü Süslemeler: Su Yolu Motifi

Şekil 2.50. Emir Saltuk Kümbeti külah altı silme dış süslemeleri

Kaynak: https://commons.wikimedia.org/wiki/Category:Emir_Saltuk_Tomb

- **Kasnakta Dış Süslemeleri**

Figürlü Süslemeler: Burç ve TakımYıldızları (Boğa, Ejderha, Tavşan, Kartal, Fare, Kartal Başlı Aslan Griffon, Lir Takımyıldızı Figürü)

a) b) c) d) e) f) g)

Şekil 2.51. Emir Saltuk Kümbeti kasnakta dış süslemeleri a)boğa b) ejder c) tavşan d) kartal e) fare f) kartal başlı aslan griffon g) Lir takımyıldızı motifleri

Kaynak: https://commons.wikimedia.org/wiki/Category:Emir_Saltuk_Tomb

- **Pencere ve Çevresi Dış Süslemeleri**

Bitkisel Süslemeler: Çam Kozalak Motifi

Şekil 2.52. Emir Saltuk Kümbeti pencere ve çevresi dış süslemeleri

Kaynak: https://commons.wikimedia.org/wiki/Category:Emir_Saltuk_Tomb

- **Kapı ve Çevresi Dış Süslemeleri**

Geometrik Süslemeler: Altı Köşeli Yıldız Motifi

Şekil 2.53. Emir Saltuk Kümbeti kapı ve çevresi dış süslemeleri

Kaynak: https://commons.wikimedia.org/wiki/Category:Emir_Saltuk_Tomb

- **Gövde Dış Süslemeleri**
  -
- **Gövde Alt Silme Dış Süslemeleri**
  -

3. Şehinşah (Sitte Melik) Kümbeti

Yeri: Sivas/Divriği

Tarihi: 1193

Banisi: Gazi Emir Mengücek

Mimarı: Meragalı Tutbeg veya Behramoğlu (Tuncer, 1986).

Ölçüler:

İç kenar uzunluğu: 2,50m.-2,56m.

Dış kenar uzunluğu: 3,36m.-3,41m.

Dahili alanı:30,00 m²

Harici alanı: 55,76 m²

Dış yükseklik: 12,70m.

Gövde genişliği: 8,15m.

Yüksekliğin ene oranı: 1:1,5 (Önkal, 2015).

İnşa Tekniği:

Sitte Melik Kümbeti'nde sadece taş malzeme kullanılmaktadır. Yapıyı örten kubbe ve külah 1,10 m. kalınlığındaki duvarlara dayandırılmaktadır. Yapıda açılan mazgal pencereler, gövdenin üst kısmında yer alır ve dışa doğru daralmaktadır. İç mekan örtüsünde köşeler belirtilmiş kubbemsi mahrutidir (Önkal, 2015).

Yapının Bugünkü Durumu:

Yapı, son yirmi beş yılda farklı zamanlarda çeşitli onarımlardan geçmiştir. En son onarım, 1970 yılında gerçekleşmiş olup çatısı yenilenmiş çürüyen taş kaplamaları değiştirilip etrafı bir duvarla çevrilerek koruma altına alınmıştır. Bu sayede yapı bugün oldukça iyi durumdadır. Süslemelerin büyük bir kısmı ile kitabeleri hala korunmaktadır (Önkal, 2015).

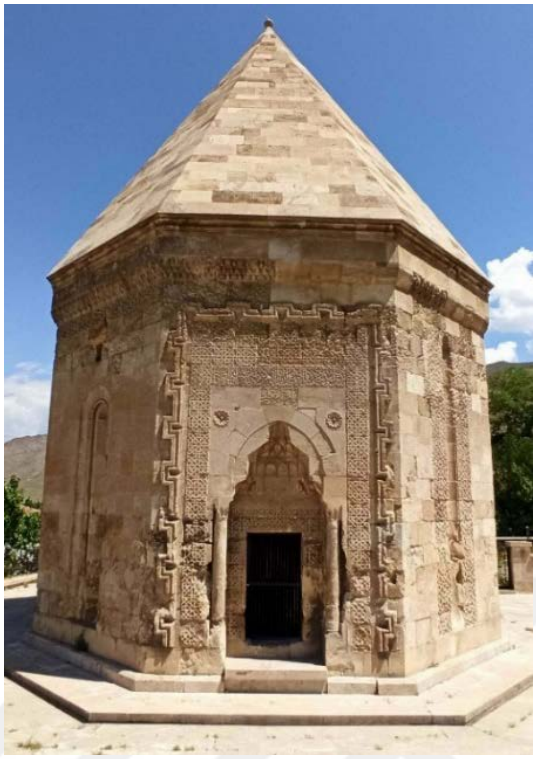

Şekil 2.54. Şehinşah (Sitte Melik) Kümbeti

Kaynak: Önkal, H. (2015)

Mimari Özellikleri:

Sitte Melik Kümbeti, sekiz kenarlı bir gövdenin yine sekiz yüzlü bir külahla örtülmesiyle oluşmaktadır. Anadolu'daki en eski mezar abidelerinden biri olan Sitte Melik Kümbeti'nin girişi güney kenarından açılmaktadır. 1,45 x 0,77 m. ölçülerindeki dikdörtgen şekilli kapı açıklığının söveleri ve atkısının cepheleri üstünde kesişen sekizgenlerin vücuda getirdiği simetrik birbirine geçme süsler vardır. Kapının üzerinde düzgün bir işçilik gösteren, dört sıra mukarnaslı kavsara (giriş kapısı üzerindeki iç bükey kabartmalar ile bezeli kısım) yer almaktadır. Kavsarayı sivri bir kemer kuşatmaktadır. Üstü dört sıra mukarnasla son bulan ve içine kapı açıklığının yerleştirildiği bu nişin köşelerine düz gövdeli birer sütunce konulmaktadır. Mukarnaslı başlıklara sahip sütuncelerin kaideleri yarım daire kavislidir. Sütunceler nişin köşelerine gömülmemiş çevresi boş bırakılmıştır. Kapı nişinin yan yüzeylerine üçgen kesitli dar nişler açılıp bu nişlerin etrafı iç içe sekizgenlerin kesişmesinden elde edilen bir geçme süsle kuşatılmıştır. Dikdörtgen bir çerçeve oluşturan dar geometrik şerit yanlarda tek sıra halinde uzanırken üstte çift sıra halini almaktadır. Kavsarayı kuşatan yüzey süslemesiz olarak boş bırakılmış sivri kemerin tepesine küçük bir dikdörtgen çerçeve içine tarih kitabesi yerleştirilmiştir. Üzerinde sülüs (üçte bir) hatla yazılmış bani kitabesi bulunmaktadır. Portal nişi ve kitabeler üstte iki katlı ve geometrik süslemeli bir silme ile dikdörtgen çerçeve içine alınmıştır. Kemer köşelikleri ortasında on iki dilimli birer gülbezek bulunmaktadır. Dikdörtgen çerçeveyi oluşturan silmeler merkezdeki

yıldızcığın etrafında iç içe geçmiş iki sekizgenin kesişmesinden oluşmaktadır. Dışta bu çerçeveyi köşeli çıkıntılar yapan ve silmelerin yüzeysel süslemesi ile zıt bir silme bulunmaktadır. Kümbete dikdörtgen bir kapıdan girilmektedir. İçeride sekizgen bir plana sahip olan kümbetin duvarları oldukça temiz ve özenle işlenmiş taşlarla kaplanmıştır. Mekanın üstü kubbe şeklinde örtü ile kapatılmıştır. İç mekan doğu, batı ve güneybatı kenarlarına açılan üç tane yuvarlak pencere ile aydınlatılmaktadır. 0,70 x 1,50 m. ölçülerindeki pencereler üst kısımları Bursa kemerleri ile son bulmaktadır ve dışa doğru daralarak küçülmektedirler. Zemin, taş döşelidir ve burada beş tane sanduka yerinin olduğu belirtilmektedir. Kümbetin günümüzde alt katı bulunmamaktadır. Binanın dışı sarımtırak kalker taşı ile kaplanmıştır. Güneydeki giriş cephesi dışında diğer iki kenar da (sağ ve sol da) süslenmiştir. Girişin sağındaki kenarın ortasında yarım daire şeklinde bir niş bulunmaktadır. Bu niş 0,65 m. yükseklikte başlayarak mukarnaslı bir konsolun altına kadar uzanmakta olup bir kavsarayla son bulmaktadır. Niş geometrik desenlerle süslenmiş bir çerçeve içine alınmıştır. Soldaki kenarda ise derinleşen bir niş bulunmaktadır. Bu kenarda mazgal penceresi açılması sebebiyle buradaki niş diğerine göre daha kısadır. Üçgen şeklindeki bu niş de kavsarayla son bulmaktadır. Nişi üstte yuvarlak bir kemerle çevreleyen silmelerden oluşmakta, dıştaki içbükey silme süslemesiz olarak boş bırakılmıştır. Mazgal pencereleri, dışta sivri kemerli küçük ve basit açıklıklar olarak görülmektedir. Portalı çerçeveleyen köşeli silmelerin hemen üstünde geometrik desenli bir friz (taban kirişi ile çatı arasında kalan, kabartmalarla bezeli ya da düz şerit) bulunmaktadır. Üstünde çıkıntı yapan mukarnaslı konsol ve onun üstünde de kitabe şeridi bulunmaktadır. Armudi bir silmeyle çevrili kornişin üzerinde yükselen ve tepesinde taştan bir topuz bulunan ehrami külahla yapı son bulmaktadır (Önkal, 2015)

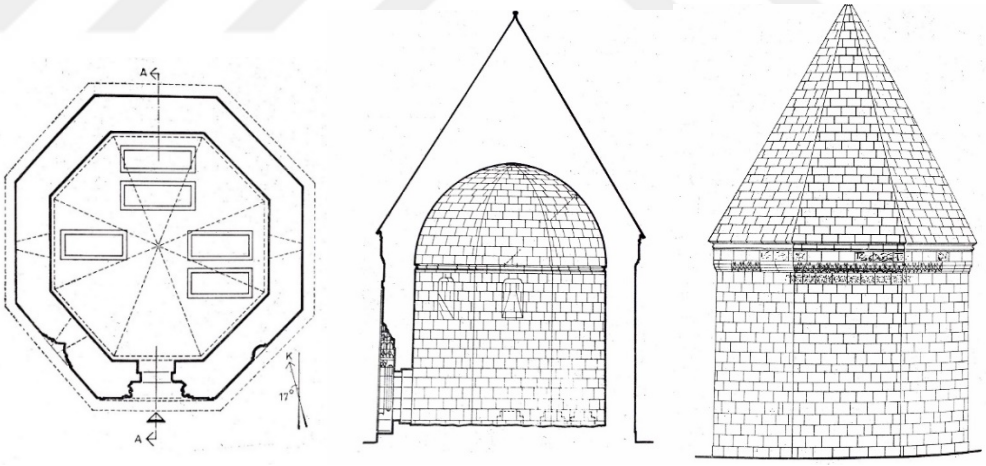

a) b) c)

Çizim 2.59. a) Şehinşah (Sitte Melik) Kümbeti plan b) kesit c) görünüş çizimi

Kaynak: Tuncer, O.C. (1986)

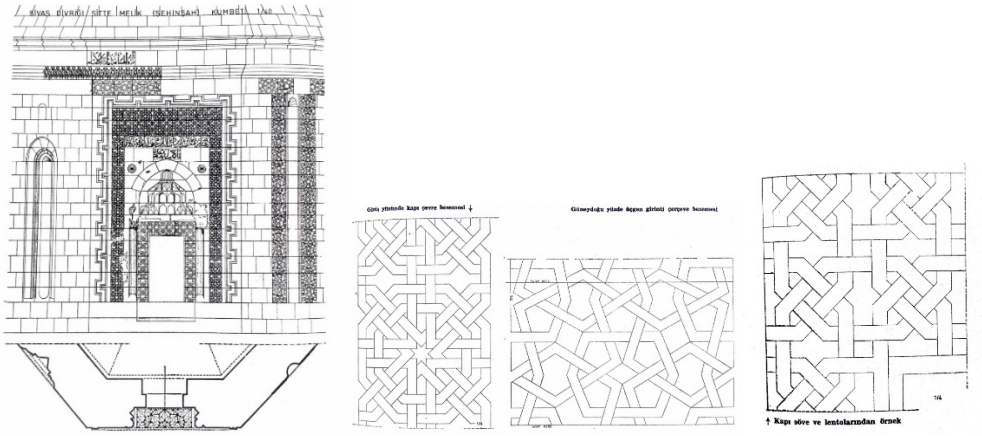

Çizim 2.60. Şehinşah (Sitte Melik) Kümbeti süsleme detay çizimleri

Kaynak: Tuncer, O.C. (1986)

Eserin Kitabeleri:

Yapının kitabeleri arasında tarihi, sanatçıyı belirten, inşası ve bani hakkında bilgi veren dört adet kitabe bulunmaktadır. Tarih kitabesi, mukarnaslı kavsarayı saran kemerin tam tepesine yerleştirilmiş dikdörtgen bir çerçeve içinde bulunur ve sülüs hattıyla yazılmıştır. Kitabe şu şekildedir: “592/1196 tarihinde”. Bu sayede yapının 1196 yılında tamamlandığı bilgisini elde edilmektedir. İnşa kitabesi tarih kitabesinin hemen üstünde yer alıp kabartma sülüs hatla yazılmıştır. Bu kitabe şu şekildedir: "Bu şerefli, mübarek kümbet, yüce kumandan, Emir Seyfüddin Şahinşah bin Süleyman'a aittir. Ölüm herkesin geçeceği bir kapıdır." Bu kitabeden, Seyfüddin Şahinşah'ın vefat ettiği anlaşılmaktadır (Önkal, 2015).

Şekil 2.55. Şehinşah (Sitte Melik) Kümbeti tarih ve inşa kitabesi

Kaynak: Önkal, H. (2015)

Bani kitabesi, korniş altında sekizgen gövdeyi çevrelemektedir. Bugün bir kısmı silikleşmiş olan kitabenin eksik kısımları tamamlandığında şu şekilde çevrilebilir: "(Bu kümbetin yapılmasını) milletin ve Müslümanların, (Sultanı) halkın tacı, din büyüklerinin dayanağı, zamanın direği, devletin yücesi, milletin yıldızı, ümmetin değerlisi, yüceliğin güneşi, tevhidci, gazilerin sığınağı, müminlerin koruyucusu, kafir ve

müşriklerin katili, inatçıları ve mülhidleri ezen, mürted ve zındıkları kahreden, Halifenin desteği, sultanların ve meliklerin azizi, miskinlerin ve zayıfların hamisi, mazlumların ve yetimlerin babası, zalimlerden hesap soran, Ermenistan, Şam ve Rılm'u dize getiren, Alp Kutluğ, Uluğ Hümayun Ceboğa Tuğrul-Tekin, Mengücek oğullarının iftiharı, zaferler babası Şahinşah (bin Süleyman) İshak bin merhum, said, şehid, gazi, emir Mengücek, Emirü'l-müminin dayanağı (emretti). (Allah devletini daim, gücünü artırsın. Tahtında uğurla oturmasını nasip etsin ve emr-i Hak gelince ruhunu esirgesin, 590 yılının birinci ayında)." Son kitabe sanatçının kitabesi olup, yapının güneydoğu kenarının üst sağ kısmında bulunmaktadır. Ancak günümüzde bu kitabe oldukça harap durumdadır. Okunabilen kısımlarıyla şu şekildedir: " ..... Behram'ın oğlu ....". Mimarın ismi Tut-Bey ve memleketinin de Meraga olduğu öne sürülmektedir (Önkal, 2015).

Şekil 2.56. Şehinşah (Sitte Melik) Kümbeti bani ve sanatçı kitabesi

Kaynak: Önkal, H. (2015)

Süsleme:

Sitte Melik kümbetinin süslemeleri, ön cephe ile sağda ve solda bağlı kenarlarda toplanmıştır. Kümbetin güney kenarı portal gibi süslenmiştir. Portal nişini çerçeveleyen geometrik silme inşa kitabesi ile birleşerek birbiriyle karışmaktadır. Silmeyi süsleyen iç içe geçmiş sekizgenlerden meydana gelen geometrik örgü bulunmaktadır (Önkal, 2015).

Süsleme Özellikleri:

- **Külah Dış Süslemeleri**

Geometrik Süslemeler: Daire Motifi

Şekil 2.57. Şehinşah (Sitte Melik) Kümbeti külah dış süslemeleri

Kaynak: Önkal, H. (2015)

- **Külah Altı Silme Dış Süslemeleri**

Yazı Süslemeleri: Kufi Yazı Kuşağı

Geometrik Süslemeler: Sekiz Köşeli Yıldız Motifi, Mukarnas

Şekil 2.58. Şehinşah (Sitte Melik) Kümbeti külah altı silme dış süslemeleri

Kaynak: Önkal, H. (2015)

- **Kasnakta Dış Süslemeleri**
  -
- **Pencere ve Çevresi Dış Süslemeleri**
  -
- **Kapı ve Çevresi Dış Süslemeleri**

Gülbezek, Madalyon ve Kabara Süslemeleri: Gülbezek

Yazı Süslemeleri: Kufi Yazı Kuşağı

Geometrik Süslemeler Sekiz Köşeli Yıldız Motifi, Mukarnas

Figürlü Süslemeler: Su Yolu Motifi

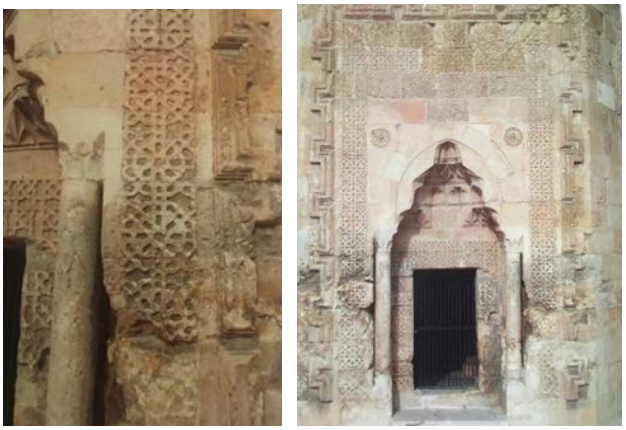

Şekil 2.59. Şehinşah (Sitte Melik) Kümbeti kapı ve çevresi dış süslemeleri

Kaynak: Önkal, H. (2015)

- **Gövde Dış Süslemeleri**

Figürlü Süslemeler: Sekiz Köşeli Yıldız Motifi

Gülbezek, Madalyon ve Kabara Süslemeleri: İstiridye Motifi

Şekil 2.60. Şehinşah (Sitte Melik) Kümbeti gövde dış süslemeleri

Kaynak: Önkal, H. (2015)

- **Gövde Alt Silme Dış Süslemeleri**

-

4. Emir Kemarettin Kümbeti

Yeri: Sivas/Divriği

Tarihi: 1196

Banisi: Kamerüddin Ruzbe – Seyfüddin Şahinşah'ın hacibi (Hükümdar ve vezirden sonra gelen en yetkili devlet adamıdır.) (Önkal, 2015).

Mimarı: Belli değildir.

Ölçüler:

İç kenar uzunluğu: 2,62m.-2,68m.

Dış kenar uzunluğu: 3,49m.-3,56m.

Dahili alanı:33,68 m²

Harici alanı: 59,44 m²

Dış yükseklik: 11,10m.

Gövde genişliği: 8,55m.

Yüksekliğin ene oranı: 1:1,3 (Önkal, 2015).

İnşa Tekniği:

Kamerüddin Kümbeti, sadece kesme taş kullanılarak inşa edilmiştir. Duvarların kalınlığı 1,05 m. sekizgen gövdenin genişliği ile yüksekliği dengesizdir. Bu yüzden külahın yüksekliği normal olmasına rağmen kümbet dengesiz bir görünüşe sahiptir. Gövdenin genişliği 8,55 m. iken, yüksekliği 5,50 metredir. Kamerüddin Kümbeti'nin iç mekanı kubbe şeklinde bir tavanla kaplıdır (Önkal, 2015).

Yapının Bugünkü Durumu:

Kamerüddin Kümbeti, günümüzde oldukça iyi durumdadır. Kümbetin restorasyonunda kubbesi ve gövdesindeki çürümüş taş kaplamalar değiştirilmiştir. Gövdenin yaklaşık yarısı bu yenileme çalışmaları kapsamında tamamlanmıştır. Ancak kubbedeki taş kaplama düzgün bir şekilde monte edilmediği için düşecekmiş gibi durmaktadır. Kümbet içinde bazı yerlerde kaplama yenilenip zemin taşlarla kaplanmıştır. Bununla birlikte kuzey ve özellikle batı duvarında ciddi çatlaklar bulunmaktadır (Önkal, 2015).

Şekil 2.61. Emir Kemarettin Kümbeti

Kaynak: Önkal, H. (2015)

Mimari Özellikleri:

Sekiz kenarlı ve ehrami külahlı kümbetin giriş açıklığı kuzeydeki kenarın ortasındadır. Kapı 0,80 x 1,38 m. ebatlarındadır ve dikdörtgen şekillidir. Kapı 30 cm. derinliğindeki yüzeysel kemerli bir niş içine yerleştirilmiştir. Kapının lentosu, iki katlı olup alttaki kat süslemesiz ve bütün bir blok taştan yapılmıştır. Üstteki kat ise; geçmelidir. Kemer alınlığının ortasında ikinci katın üzerinde 0,30 x 0,50 m. ölçülerinde iki satırlık tarih kitabesi bulunmaktadır. Yüzeysel niş, dilimli bir kemerle son bulmaktadır. Kemer yüzü, silmelerle süslenmiştir. Kemerin tepesine ikinci bir kitabe yerleştirilmiştir. Kümbetin dış cepheleri ve külahı tamamen kesme taşla kaplıdır. Girişin bulunduğu kuzey kenar ile ona sağda ve solda bağlı iki kenarın korniş altındaki iki taş sırası üzerinde bugün değişik boyda yarım kürecikler şeklinde oyuklar bulunmaktadır. Bu oyukların zamanında renkli çini çanakların yuvası olduğu, kalan iz ve geri kalanlardan anlaşılmaktadır. İki yandaki kenarlarda altta altışar üstte ise üçer adet yuva bulunmaktadır. Kuzey cephesinde ise; üsttekiler yan kenarlarınkinden daha büyük olmak üzere yine üçü altta olmak üzere toplam yedi adet yuva mevcuttur. Bunlardan başka doğu ve batı kenarlarında da bu şekilde yuvalar görülmektedir. Kamerüddin Kümbeti, sekizgen bir gövdeye sahiptir ve tepesinde küçük bir topuz bulunan bir ehrami külah ile son bulmaktadır (Önkal, 2015).

Kümbetin içi, sekizgen bir plana sahiptir. Duvarlar tamamen kesme taşla kaplıdır ve kubbemsi bir silme ile ayrılmaktadır. Kapının bulunduğu kenar dışında ana mihverlerin üzerinde üç adet mazgal penceresi bulunmaktadır. Bu küçük sade mazgal pencereleri 0,43 x 0,54 m. ölçülerindedir ve dışa doğru daralarak küçülmektedir. Yapının döşemesi taş kaplamadır ve içindeki tek sanduka da son onarım esnasında bordür taşlarıyla belirtilmiştir (Önkal, 2015).

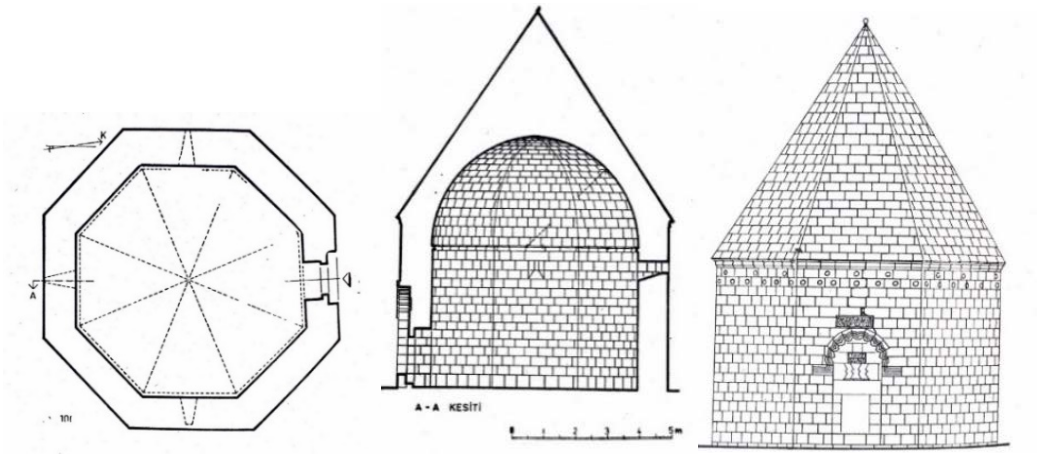

a) b) c)

Çizim 2.61. a) Emir Kemarettin Kümbeti plan b) kesit c) görünüş çizimi

Kaynak: Tuncer, O.C. (1986)

Eserin Kitabeleri:

Kamerüddin Kümbeti'nde, kuzey kenarı üzerinde bulunan iki kitabe mevcuttur. Bunlardan biri kemerin üzerindeki bani kitabesi, diğeri ise; alınlık ortasındaki tarih kitabesidir. Kemer üzerindeki bani kitabesi şu şekildedir: "Büyük asalet sahibi, hacıların ve Haremeyn'in yüzakı Emirü'l-Hacib Kamerüddin Ruzbe'". Tarih kitabesi ise "592 senesi şaban ayının yirmisinde" (19 Temmuz 1196) şeklindedir (Önkal, 2015).

Şekil 2.62. Emir Kemarettin Kümbeti tarih ve bani kitabesi

Kaynak: Önkal, H. (2015)

Süsleme:

Kamerüddin Kümbeti süslemelerinde, kapının üzerindeki dilimli kemer ve korniş altında bazı köşelerde çini çanaklar bulunmaktadır. Bu yapıda tamamen taşın kullanılması, çini çanaklarla tezat oluşturmaktadır (Önkal, 2015).

Süsleme Özellikleri:

- **Külah Dış Süslemeleri**

Geometrik Süslemeler: Daire Motifi

Şekil 2.63. Emir Kemarettin Kümbeti külah dış süslemeleri

Kaynak: Önkal, H. (2015)

- **Külah Altı Silme Dış Süslemeleri**

Geometrik Süslemeler: Daire Motifi

Şekil 2.64. Emir Kemarettin Kümbeti külah altı silme dış süslemeleri

Kaynak: Önkal, H. (2015)

Kasnakta Dış Süslemeleri

-

- **Pencere ve Çevresi Dış Süslemeleri**

-

- **Kapı ve Çevresi Dış Süslemeleri**

Yazı Süslemeleri: Kufi Yazı Kuşağı

Figürlü Süslemeler: Su Yolu Motifi

Şekil 2.65. Emir Kemarettin Kümbeti kapı ve çevresi dış süslemeleri

Kaynak: Önkal, H. (2015)

- **Gövde Dış Süslemeleri**

-

- **Gövde Alt Silme Dış Süslemeleri**

-

5. Melik Mengücek Gazi Kümbeti

Yeri: Erzincan/Kemah

Tarihi: 1227 -12.yy sonu/13.yy başı

Banisi: Selçukşah/ Şeyhu'l-meşayinh SSehmüddin

Mimarı: Taberli İbrahim oğlu Ömer (Önkal, 2015).

Ölçüler:

Üst kat çapı: 5,90m.

Üst katın dahili alanı: 27,31 m²

Üst katın haricen kapladığı yüzey: 50,80 m²

Alt katın dahili alanı:27,84 m²

Alt katın haricen kapladığı yüzey: 52,80 m²

Alt kat alanın üst kat alanına oranı: 1:1 (Önkal, 2015).

İnşa Tekniği:

Yapının iç ve dış duvarları tuğla ile kaplanmıştır. İç duvarlar kireç ile sıvanmış olsa da muhtemelen daha sonradan yapılmıştır. Duvarların üst katında en dar yerlerde kalınlık 0,80 m.'dır. Alt katta ise duvar kalınlıkları 1,15-1,20 m. arasında değişebilmektedir. Alt kattaki sekizgen ayakların her bir kenarı 25 cm.'dir. Köşe pilasterlerinde 12 x 12 x 3 cm. boyutlarında tuğlalar kullanılıp taşa sadece temel ve kaide kısmında yer verilmiştir. Kapı söveleri ve atkısı, giriş açıklığının üstündeki kemer tuğla kullanılarak yapılmıştır. Kesme tuğla veya tuğla, mozaik alınlığı süsleyen desenlerde, kemerin yüzeyinde ve kitabe yazıların olduğu yerlerde kullanılmıştır. Tuğlaların arası kireç ve alçı ile doldurulmuştur (Önkal, 2015).

Yapının Bugünkü Durumu:

Mengücek Gazi Kümbeti'nde son zamanlarda bazı onarımlar yapılmıştır. Alt kat girişinin önüne sonradan eklenen basit toprak damlı yapı kaldırılarak çimentolu harç kullanılarak üst kata çıkışı sağlayan beşer basamaklı bir merdiven eklenmiştir. İç kısımdaki sonraki dönemlere ait yazılar kötü bir şekilde yenilenmiştir. Tuğladan olan yapının külahı yıkılmış ve yerine ahşaptan yapılan ehrami bir külah konulup üzeri de bakır levhalarla kaplanmıştır. Gövdenin alt ve üst kısımlarındaki dökülen tuğla kaplama son onarım sırasında kötü bir şekilde yenilenmiştir (Önkal, 2015).

Şekil 2.66. Melik Mengücek Gazi Kümbeti

Kaynak: Önkal, H. (2015)

Mimari Özellikleri:

Mengücek Gazi Kümbeti, sekizgen bir kaide üzerinde yükselen ehrami külahlı sekiz kenarlı bir gövdeye sahiptir. Yapının üst katı, dışta sekizgen, içte ise dairevi bir plana sahiptir. Yapı bütünüyle tuğla malzemesinden olmayıp, temel ve kısmen taş kaidesi bundan hariç tutulmaktadır. Sekiz kenarlı yapının her kenarı köşe pilasterlerinin sınırladığı dikdörtgen çerçevelerle süslenmektedir. Duvarlar ve köşe pilasterleri tuğlaların yatay sıralarla örülmesiyle oluşturulmuştur. Dış cephelerinden girişin bulunduğu kenarda kuzeydoğu kenarı ile bu kenara bitişik kuzey kenarının üst kısmında kesme tuğlalarla kabartma olarak yazılmış üç kitabe bulunmaktadır. Kuzey doğudaki kitabe Kufi, kuzeydeki ise Sülüs hatla yazılmıştır. Ancak günümüzde her iki kitabe de kısmen harap durumdadır. Yapının üst kat girişi, doğu kenarında açılmış olup, 1,02 x 1,61 m. ölçülerinde tuğla atkılı kapının üzerinde kufi bir kitabe bulunmaktadır. Giriş açıklığı ve onun üzerinde yer alan kemer alınlık tablası, derzleri süslenmiş kademelenen dar ve kabartmalı silmelerle dikdörtgen bir çerçeve içine alınmıştır. Çerçeve ile kemer kavsi arasında oluşan üçgen alanlar alçı zeminin çizilmesiyle elde edilen vazo şekilleriyle süslenmiştir. Kemerin tam tepesine ve köşelerinin ortasına çini çanak yerleştirilmiştir. Aynı zamanda kemer alınlık kompozisyonun tam ortasında da çini çanak yer almaktadır (Önkal, 2015).

İç mekan da 5,90 m. çapında dairevi bir planı olan kümbet kubbe ile örtülmektedir. Silindirik gövde ile kubbe, tuğla örgü olup üzeri kireçle sıvalıdır. Kubbe eteği altında rumilerle birlikte kalem işi süslemeler şerit şeklinde yapıyı içte kuşatmaktadır. Ana eksenler üzerinde şerit çerçeveye takılmış gibi gözüken aynı tarzda

fakat değişik örnekleri kapsayan dört beyzi (yumurta biçiminde olan, söbe) madalyon bulunmaktadır. Gövdenin güney kısmında, sivri kemerli birer çerçeve içine alınıp ve sıva üzerine siyah boya ile yazılmış biri Arapça, diğeri Farsça iki kitabe bulunmaktadır. Kubbenin göbeğine ise; nebatı motiflerle süslü bir daire ile çerçeve içine alınmış İhlas Suresi yazılmıştır. Sure çerçeve içine tam olarak sığdırılamadığından son iki kelimesi içe kaydırılmıştır (Önkal, 2015). Girişin solunda, üst kat boyunca uzanan ahşap bir sanduka bulunmaktadır. Mekanın içinde hiçbir pencere yer almamaktadır (Kındığılı, 2019).

Yapının alt katın girişi, üst kattaki gibi doğuda ve üst kat girişinin hemen altındadır. 0,80 x 1,10 metre ebatlarındaki kapıdan 1,20 metre derinliğinde sivri bir beşik tonozlu bir koridordan geçilerek girilmektedir. Ortada sekiz kenarlı ve süslerle işlenmiş tuğla örgülü bir ayak bulunmaktadır. Bu ayak sekiz kenarlı katın örtüsünü oluşturur ve aynı zamanda üst katın tabanını desteklemektedir. Ayakla sekizgenin kenarları arasındaki mesafe, ortası düz iki yanı kavisli bir beşik tonozla örtülüdür. Zemin toprak olan cenazelik, batı kenarında 0,15 x 0,30 m ölçülerinde küçük bir mazgal penceresinden ışık almaktadır. Cenazeliğin batı tarafında üç ahşap sanduka yer almaktadır. Mengücek Gazi'ye ait sandukada cesedin mumyalı olduğu anlaşılmaktadır. Ancak mumya büyük ölçüde bozulmuş olup, ceset iskelete dönüşmüştür (Önkal, 2015). Cenazelik katındaki orta desteğin yeri ve göğü birleştiren kozmolojik bir unsur olarak görüldüğü belirtilmektedir. Bu bağlamda cenazelik mekanının sekizgen planı dünyayı, ortadaki sekizgen kesitli destek ise dünya ağacını simgelemektedir (Parla, 2010).

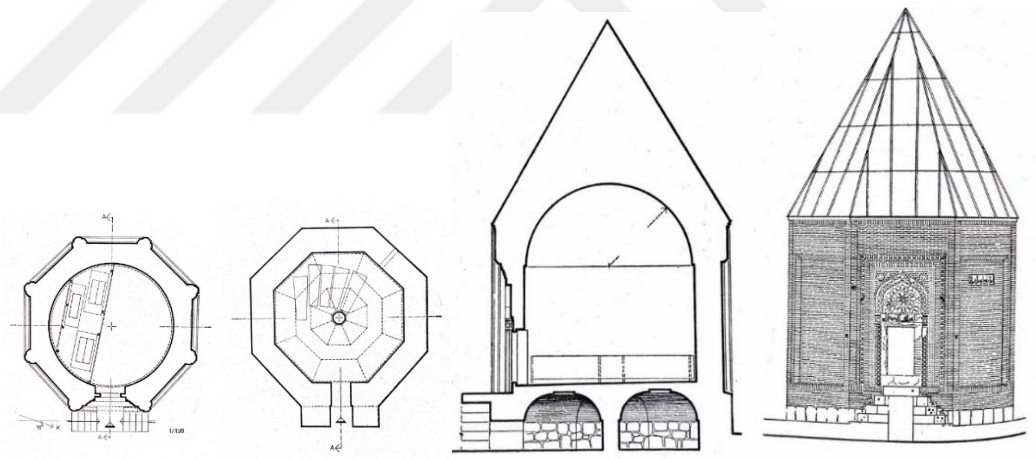

a) b) c)

Çizim 2.62. a) Melik Mengücek Gazi Kümbeti üst kat ve alt kat plan b) kesit c) görünüş çizimi

Kaynak: Tuncer, O.C. (1986)

Eserin Kitabeleri:

Mengücek Gazi Kümbeti'nde, orijinal üç kitabe bulunmaktadır. Bunlardan ilki kapı lentosu üzerindedir ve içeriğinde kesme tuğla ile kabartma olarak kufi hatla

yazılmış bir ayet yer almaktadır. İkinci kitabe, girişin bulunduğu kenara bitişik kuzeydoğu cephesi üzerindeki dikdörtgen çerçeve içine alınmış ve kesme tuğla ile yine kufi hatla yazılmış olan bu kitabe muhtemelen sanatçı kitabesidir. Ancak bugünkü durumda kitabeden yalnızca "bin İbrahim" kelimeleri okunabilmektedir. Diğer kısımları tahrip olduğundan herhangi bir yorum yapmak mümkün değildir. Yapının üçüncü orijinal kitabesi ise; kuzey duvarının üst kısmında olup yine dikdörtgen bir çerçeve içine alınmıştır. Zaman ve hava şartları sebebiyle kısmen silinmiş bu kitabe diğerlerinden farklı olarak sülüs hatla yazılmıştır (Önkal, 2015).

a) b)

Şekil 2.67. a) Melik Mengücek Gazi Kümbeti ayet b) sanatçı kitabesi

Kaynak: https://www.turkiyenintarihieserleri.com/?oku=1003

Kümbet içinde de iki ayrı kitabe mevcuttur. Siyah boya ile üst katın güney duvarına yazılmış ve sivri kemerli çerçeveler içine alınmış bu iki kitabeden biri Farsça, diğeri Arapça'dır. Sağdaki Farsça kitabede "Alim, adil, dünyayı koruyan cihangir, Erzurum, Erzincan, Kemal ve Diyarbakır vilayetleri ile kalelerini fetheden, kafirlerin ciğerini yakan, eli kılıç tutan, himayekar olan padişahın öncü arslanı, ilahi nazarla mahfuz olan Mengücek Gazi, Allah nuruna ebedi bir istirahat, sükun ve karar versin ve kalbini büyük mağfireti ile nurlara garketsin ve onu cennetinde iskan etsin." soldakine ise "Melik, alim, adil, teyit olunmuş, mansur, muzaffer, din ve dünyanın yardımcısı, İslam ve Müslümanların koruyucusu Selçukoğulları ve Mengüceklilerin iftiharı, Ebu'l-feth Selçukşah bin Behramşah bin Davut bin İshak. O Mengüceklilerin kardeşi idi. Allah ona rahmet ve mağfiret eylesin ve onu cennet bahçesinde iskan etsin." yer almaktadır. Kümbet içinde ve kubbe eteği altında uzanan yazılar 1236/1820-1821 yılında yazılmıştır (Önkal, 2015).

Süsleme:

Mengücek Gazi Kümbeti'nin süslemeleri giriş cephesinde toplanmıştır. Diğer kenarlar köşe pilasterlerinin sonlandırdığı dikdörtgen çerçevelerle canlandırılmıştır. Kuzeydoğu ve kuzeydeki kenarların çerçevelerinin üst kısmında kitabeler bu kenarlara farklılık katmaktadır. Kümbet içindeki kalem işi süslemeler daha sonraki dönemlere aittir. Alt katta ise tek unsur ayak derzlerindeki süslemelerdir. Yatay olarak dizilmiş tuğla derz işlemeleri Sivas'taki 1. İzzeddin Keykavus kümbetinin yan eyvanlarında görülen derz süslemelerini anımsatmaktadır. Kümbetde firuze renkli çanaklarla yapılmış çini süslemeleri bulunmaktadır. Kemer köşelerinde kemerin kilit taşı yerinde ve alınlığın ortasında kullanılan bu seramik tabaklar da orijinaldir (Önkal, 2015).

Süsleme Özellikleri:

- **Külah Dış Süslemeleri**
  -
- **Külah Altı Silme Dış Süslemeleri**
  -
- **Kasnakta Dış Süslemeleri**
  -
- **Pencere ve Çevresi Dış Süslemeleri**
  -
- **Kapı ve Çevresi Dış Süslemeleri**

Geometrik Süslemeler: Altı Köşeli Yıldız Motifi (Kırmızı ve Mavi), Daire (Mavi) ve Kare (Mavi)

Yazı Süslemeleri: Kufi Yazı Kuşağı

Şekil 2.68. Melik Mengücek Gazi Kümbeti kapı ve çevresi dış süslemeleri

Kaynak: Önkal, H. (2015)

- **Gövde Dış Süslemeleri**

Yazı Süslemeleri: Kufi Yazı Kuşağı

Şekil 2.69. Melik Mengücek Gazi Kümbeti gövde dış süslemeleri

Kaynak: Önkal, H. (2015)

- **Gövde Alt Silme Dış Süslemeleri**
  -

6. Alaeddin Camisi Avlusunda Yarım Kümbet (Sultan 1. İzzeddin Keykavus Kümbeti adı ile de bilinmektedir.)

Yeri: Konya

Tarihi: 1219

Banisi: Sultan 1. İzzeddin Keykavus

Mimarı: Muhammed bin Havlan ed- Dımaşki (Önkal, 2015). Mütevellisi veya Atabeyi Ayaz'a emredilir (Tuncer, 1986).

Ölçüler:

Üst katın dahili çapı: 7,92 m.

Üst kat dış kenar uzunluğu: 4,35 m.

Üst katın dahili alanı: 49,23 m²

Üst katın harici alanı: 95,44 m²

Üst kat harici alanın dahili alana oranı: 1:1,9

Alt kat iç kenar uzunluğu: 4,50 m.-0,65 m.

Alt kat dış kenar uzunluğu: 10,37 m.-11,02 m.

Alt katın dahili alanı: 31,93 m²

Alt katın harici alanı: 114,27 m²

Üst katın dahili alanın alt katın dahili alana oranı: 1:1,5 (Önkal, 2015).

İnşa Tekniği:

Yapı kesme taş ve mermer kullanılarak inşa edilmiştir. Üst katın içi düzenli kesme taşlarla kaplanıp gövdenin dışı ise mermer kaplanmıştır. Alt katta ise kabaca yontulmuş taşlar kullanılmıştır. Yapının dış yüzeyi, sekiz kenarlı bir gövdeye sahipken iç yüzeyinde yarım daire kesitli nişler yer almaktadır. Yapının bazı yazarlara göre üst kısmının yıkılmış olduğu iddia edilmektedir. Ancak kümbet yıkılmamış, sadece tamamlanamamıştır. Bundan dolayı köşeleri süsleyen detaylar bazı köşelerin üst kısmında tamamlanmamış ve alt kat girişinin kemerinin tamamlanamadığı buraya bir blok taşının eklenmiş olduğu görülmektedir (Önkal, 2015).

Yapının Bugünkü Durumu:

Kümbetin yarım kalmış yapısı, neredeyse hiç hasar görmeden günümüze kadar ulaşmıştır. Alt kat tonozunun tepesi delinip üst kata çıkışı sağlayan merdiven yer yer

yıkılmış ve bir bölümü toprak altında kalmıştır. Son onarım sırasında bu hasarlar yenilenip yapının üstü kapatılmıştır (Önkal, 2015).

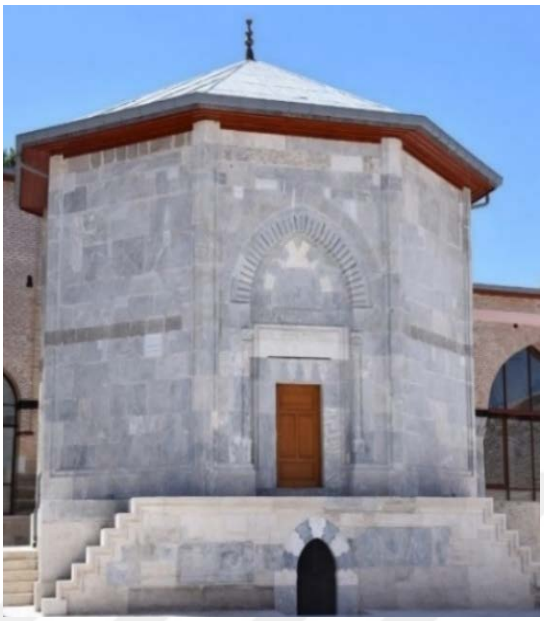

Şekil 2.70. Alaeddin Camisi Avlusunda Yarım Kümbet

Kaynak: Önkal, H. (2015)

Mimari Özellikleri:

Yapı, 10,37 x 11,02 m. bir kaide üzerine inşa edilmiş dıştan sekiz kenarlı bir gövdeye sahiptir. Kaideden sekizgene geçişte köşelerde üçgenler oluşturulmuş ve bu detaylar korunmuştur. Üst kata girişi kuzey kenarında yer alan çift yönlü bir merdivenle sağlanmaktadır. Yapılan kazı çalışmalarında bu merdivenlerin sekizgen gövdenin köşeleri hizasından başlayarak profilli basamaklarla yükseldiği ve merdivenlerin henüz tamamlanmadığı ortaya çıkmıştır. Restitüsyon planına göre üst kat kapısının önünde altı adet basamakla çıkılması gereken 7,30 x 1,03 m. ölçülerinde dar ve uzun bir sahanlık bulunmaktadır. Yapının dış duvarları mermerlerle kaplanmıştır ancak bazı kısımlarda gödene taşı kullanılmıştır. Köşeler duvar yüzeylerinden 5 cm. çıkıntılar yaparak belirlenmiş ve giriş açıklığını çevreleyen ince bir silme ile kenarları kuşatan aynı karakterli diğer bir silme köşelerde poligonal yüzeyler bırakarak kesişmektedir. Her kenar çifte silmelerle çerçevelenerek büyük ve geniş birer pano görünümündedir. Doğu ve batıya açılan düz atkılı iki pencere profilli çerçeveler içine alınarak silmelerle süslenmiştir. Üst kata girişi sağlayan dikdörtgen kapı açıklığının lentosu iki katlı olup iki renkli taşlarla örülmüştür. Giriş açıklığı iki silme ile çerçevelenmiştir. Dıştaki silme zemine kadar inmemekte köşe sütunlarının altından geçmekte ve köşede tekrar yukarıya yönelerek portal nişini ve kemerini çerçevelemektedir. Köşelerdeki sütunlar "U" şeklindeki kaidelere oturur ve gövdeleri zikzaklar yapan yivlerle süslenmiştir. Sütun başlıkları iki katlıdır ve palmet süslemelerinden oluşmaktadır. Bu sütun başlıklarının yarım metre üzerinde nişi çerçeveleyen portal kemeri 34 adet dirsek yapan çubuğun

meydana getirmesi ile oluşmaktadır. Çubuklar yarım daire kavisli zar başlıklara sahip olup niş kemeri içindeki kitabe alanı boş bırakılmıştır (Önkal, 2015).

Yapının içi tamamen düzgün kesme taşlarla kaplanmıştır. Doğu ve batıya açılan pencereler düz atkılı olup içten sivri kemerlerle sonlanmıştır. Kümbetin iç kısmı onikigene çevrilmiş olup girişin ve pencerelerin bulunduğu kenarlar dışındaki duvarlara dokuz niş açılmıştır. Bu nişlerin çoğu mihrab nişi hariç zeminden tavana kadar uzanmaktadır. Mihrab nişi yedi sıra mukarnasla doldurulmuş bir kavsara ve dolambaçlı süsleme gösteren sivri bir kemerle çerçevelenmektedir. Köşelerdeki sütunceler, iki katlı sütun başlıkları ile sonlanmaktadır. Nişin alt kısmına ikişer yüzü süslenmiş zar başlıklar yerleştirilmiştir. Mukarnas altında nişin iç duvarı üç bölüme ayrılmış ve her bir bölümün ortasına birer nişcik oyulmuştur. Bu nişciklerin etrafı dolambaçlı süsleme ile kuşatılmıştır (Önkal, 2015).

Kümbetin alt katına geçişi sağlayan kemer yarım kalmıştır. Bu yarıda kalan kemerin üzerine sonradan bir taş blok konularak bırakılmıştır. İçe doğru 0,82 m. mesafede ikinci bir kemer bulunmaktadır. Bu ikinci kemer sivri bir beşik tonoz ile kaplı dar bir koridoru örtmektedir. Daha aşağıda ise üçüncü bir kemer bulunmaktadır. Bu kemer alt kata inişi sağlayan açıklığın iç kemeridir. Alt katın planı haçvari şekildedir. 4,50 x 4,50 m. ölçütündeki merkezi kareye 0,75 m. derinliğinde sivri kemerli dört kol eklenmiştir. Cenazelik, çapraz tonozla örtülmüştür. Cenazeliğin tonozunun tepesi sonradan delinmiştir. Bu katta mazgal penceresi bulunmamaktadır (Önkal, 2015).

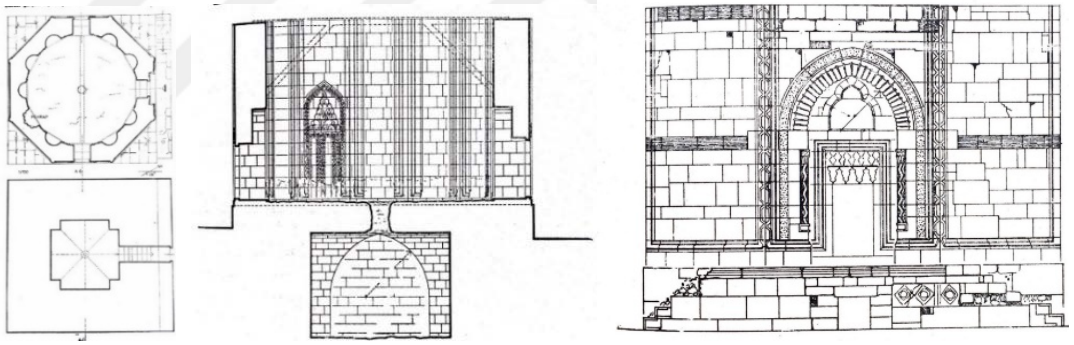

a) b) c)

Çizim 2.63. a) Alaeddin Camisi Avlusunda Yarım Kümbeti üst kat ve alt kat plan b) kesit c) görünüş çizimi

Kaynak: Tuncer, O.C. (1986)

Eserin Kitabeleri:

Niş kemerinin üst kısmında bulunan üç dilimli kitabe bölümü boştur. Ancak caminin kuzey avlu duvarındaki kitabelerden biri kümbet ile ilgili olup kümbetin yapılış tarihi ve yapının sahibi konusunda bilgi vermektedir. Kitabe de "Bu mescid ve temiz kümbetin yapılmasını, fetihlerin babası, din ve dünyanın azizi, Galib Sultan, Kılıç

Arslan'ın oğlu şehid Keyhüsrev'in oğlu, Emirü'l-Müminin'in yardımcısı Keykavus, mütevelli ve Atabeyi Ayaz'a 616 senesinde emretti.” yer almaktadır (Önkal, 2015).

Süsleme:

Kümbet süslemeleri yoğunluğu iç kısımda mihrapta, dış kısımda ise portaldadır. Portal nişi, yan yana sıralanmış dirsekli sütunların oluşturduğu kemer ile cephede büyük bir ilgi uyandırmaktadır. Nişin köşelerindeki zikzak desenli sütunceler avluyu çevreleyen duvarın kuzeyindeki portaldakilerle aynıdır (Önkal, 2015).

Süsleme Özellikleri:

- **Külah Dış Süslemeleri**
  -
- **Külah Altı Silme Dış Süslemeleri**
  -
- **Kasnakta Dış Süslemeleri**
  -
- **Pencere ve Çevresi Dış Süslemeleri**
  -
- **Kapı ve Çevresi Dış Süslemeleri**

Geometrik Süslemeler: Altı Köşeli Yıldız Motifi

Figürlü Süslemeler: Su Yolu Motifi

Bitkisel Süslemeler: Palmet Motifi

Şekil 2.71. Alaeddin Camisi Avlusunda Yarım Kümbet kapı ve çevresi dış süslemeleri

Kaynak: Önkal, H. (2015)

- **Gövde Dış Süslemeleri**

Figürlü Süslemeler: Düğüm Motifi

Şekil 2.72. Alaeddin Camisi Avlusunda Yarım Kümbet gövde dış süslemeleri

Kaynak: https://www.sanatinyolculugu.com/sultan-i-i%CC%87zzeddi%CC%82n-keyka%CC%82vus-turbesi/

- **Gövde Alt Silme Dış Süslemeleri**

Geometrik Süslemeler: Daire ve Kare Motifi

Şekil 2.73. Alaeddin Camisi Avlusunda Yarım Kümbet gövde alt silme dış süslemeleri

Kaynak: Önkal, H. (2015)

7. Kırkkızlar Kümbeti

Yeri: Tokat/Niksar

Tarihi: 1220

Banisi: Belli değildir.

Mimarı: Merendli Ebu Bekir oğlu Ahmet

Ölçüler:

Alt kat iç kenar uzunluğu: 2,10 m.-2,14 m.

Alt kat dış kenar uzunluğu: 3,05 m.-3,07 m.

Alt katın dahili alanı: 21,60 m²

Alt katın harici alanı: 44,64 m²

Üst katın dahili alanı: 21,60 m²

Üst katın harici alanı: 44,64 m²

Harici alanın dahili alana oranı: 1:2 (Önkal, 2015).

İnşa Tekniği:

Kırkkızlar Kümbeti'nde genellikle tuğla malzeme kullanılmış olsa da kesme taş da yer almaktadır. Sadece alt kata denk gelen temelin dış kaplaması taştan yapılmıştır. Diğer tüm bölümlerde; duvarlarda, çerçevelerde, tromplarda kubbe ve külahta tuğla kullanılmıştır. Bugün alt katın yıkık olan örtü tarzı tam olarak anlaşılamamaktadır. Eğer ortada bir ayağa dayanan tonozla örtülü ise bu durumda Mengücek Gazi kümbetinin alt kat düzenlemesinin burada tekrarlandığı söylenebilmektedir. Ancak böyle bir ayak varken cenaze odasının çökmesi durumu sorgulatmaktadır. Üst katta kubbeye destek olması için küçük tromplar tercih edilmiştir. Duvar kalınlığı alt ve üst katlarda 1,10 m olarak eşittir. Bu kümbette üst gövdeyi taşıyan temel niteliğindeki alt kat duvarlarının daha kalın olmamasıdır. Oysa birçok kümbet de alt kat duvarları daha kalın yapılarak üst gövde daha sağlam bir temele oturtulmaktadır (Önkal, 2015).

Yapının Bugünkü Durumu:

Kırkkızlar Kümbetinin alt kat örtüsü ve üst kat döşemesi yıkılmış, üst katın pencere ve kapı çerçeveleri hasar görmüş, üst katın kubbesi kısmen çökmüş ve külahı tamamen yok olmuştur. Ancak Vakıflar Genel Müdürlüğü yapıya müdahale edip ilk onarım çalışmalarını 1976 yılında yapmıştır. İlk aşamada kümbetin çevresi temizlenip alt kat zemini düzeltilmiştir. 2005 yılındaki son onarım sayesinde de kümbet, tüm bu hasarlardan kurtulup orijinal haline kavuşmuştur (Önkal, 2015).

Şekil 2.74. Kırkkızlar Kümbeti

Kaynak: Önkal, H. (2015)

Mimari Özellikleri:

Yapı taştan yapılmış sekiz kenarlı bir temel üzerine inşa edilip tuğladan yapılmış sekizgen bir gövdeden oluşmaktadır. İlk kubbe yenilenmiş ve daha önce yıkık olan ehrami külah restore edilmiştir. İki katlı olan kümbetin alt katına kuzeybatı kenarında sivri kemerli bir açıklıktan girilmektedir. 1 x 0,65 m. boyutlarındaki kapının kemer tek parça bir taştan oyularak yapılmıştır. Cenaze odasının döşemesi eşik seviyesinin altında olup buraya üç basamaklı merdivenle inilmektedir. Alt kat dışarıda olduğu gibi içeride de sekizgen bir plana sahiptir. Cenaze odasının iç duvarları düzenli sıralanmış tuğlalarla örülmüştür. Bugün restore edilmiş olan alt katın örtüsü çökmektedir. O dönemdeki kalıntılardan alt katın kubbemsi bir tonozla örtülü olduğu anlaşılmaktadır. Cenaze odası üç mazgal penceresi ile aydınlatılmaktadır. Bu pencerelerden ikisi girişin karşısındaki kenarlarda, üçüncüsü ise girişin hemen solundaki kenarda yer almaktadır. İçeride dışa doğru daralan 70 x 0,45 m. ölçülerindeki pencereler bulunmaktadır. Güney kenardaki pencerenin altında üstte daralan 13 cm. derinliğinde küçük bir niş bulunmaktadır. Nişin fonksiyonu kesin olarak anlaşılamamakla birlikte kıble istikametini gösterici bir rolü olabileceği düşünülmektedir. Zemini çimento ile kaplı olan cenaze odasında sanduka bulunmamaktadır. (Önkal, 2015).

Kümbetin üst katına, alt kat girişinin bulunduğu kuzeybatı kenarında yer alan bir kapı ile girilmektedir. Kapı pencereler gibi oldukça hasar görmüş olup söveleri, atkısı ve eşiği yok olmuştur. Kapının üstünde yarım tuğlalarla örülmüş taşkın bir sivri kemer bulunmaktadır. Kemerin alınlığı çini mozaik ve pişmiş kesme tuğlalarla kesişen poligonlardan oluşan geometrik bir desenle süslenmiştir. Orta kısmında altı köşeli bir yıldızın oluşturduğu kompozisyonun kesişen çini ve kesme tuğla şeritleri alçı zeminden biraz içeride bulunmaktadır. Zeminin rengi açık tonlu tuğla rengidir. Kapı üzerindeki kemer kademelenen tuğla ile dikdörtgen bir çerçeve içine alınmıştır. Kemer köşelikleri ise; tuğlaların dik ve yatay şekilde konumlandırılmasıyla doldurulmaktadır. Üst katın döşemesi de yıkıktır. Kümbetin üst katı da sekiz kenarlı bir plana sahiptir ve sekiz köşede sekiz tromp ile desteklenen on altıgen bir yarım küre kubbe ile örtülüdür. Kırkkızlar Kümbeti, duvarları tamamen kireçle sıvalı olmasına rağmen sıva büyük ölçüde dökülmüştür. Kubbenin bir bölümü çökmüş durumda olup sadece alt katta bulunan yüzeysel nişin benzerinin üst katta da olduğu görülmektedir. Kümbetin üst katını aydınlatan dikdörtgen şeklindeki pencereler temel kısmı 2,21 metre yüksekliğe kadar kesme taşla kaplıdır. Üst kısımda ise tamamen tuğla kullanılıp bu tuğlalar üstte kemerlerle birbirlerine bağlanmıştır. Gövdenin üst kısmı yıkılmış olup kemerlerin alt kısımlarından bazı izler bulunmaktadır. Bu kemerler dikdörtgen çerçeve içerisindedir. Pencereler kapının düzenini yansıtmaktadır. Ancak alınlıkları ve süslemeleri farklılık göstermektedir. Girişin karşısındaki pencerenin alınlığı harç zemine yatay bir şekilde gömülmüş beş köşeli poligonlarla süslenmiştir. Diğer pencerenin alınlığı ise çini ve kesme tuğla şeritlerin birbirleriyle iliklenmesiyle oluşturulmuş bir kompozisyonla süslenmiştir. Kemer köşelikleri ise; yarım tuğlaların dik ve yatık konumlanması ile doldurulmuştur (Önkal, 2015).

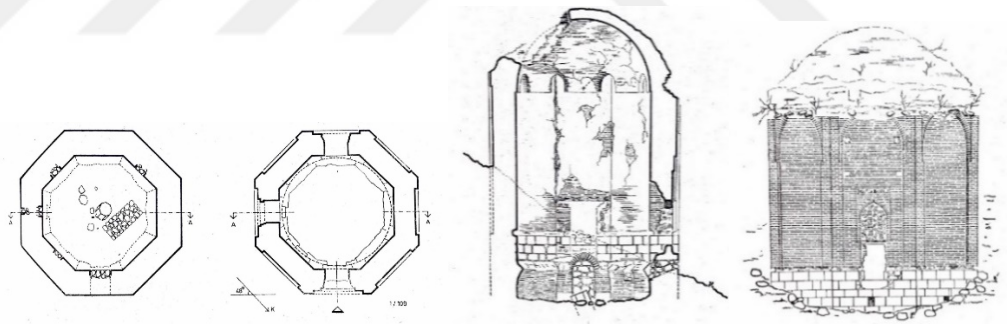

a) b) c)

Çizim 2.64. a) Kırkkızlar Kümbeti rölöve projesi alt kat ve üst kat plan b) kesit c) görünüş çizimi

Kaynak: Tuncer, O.C. (1986)

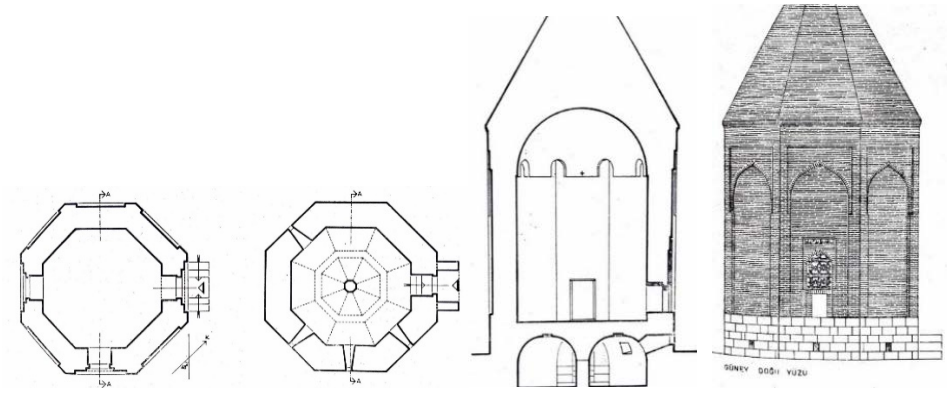

a) b) c)

Çizim 2.65. a) Kırkkızlar Kümbeti restorasyon projesi üst kat ve alt kat plan b) kesit c) görünüş çizimi

Kaynak: Tuncer, O.C. (1986)

Eserin Kitabeleri:

Güneydoğu penceresinin alınlığı üzerinde kesme tuğladan kufi hatla yazılmış bir satırlık sanatçı kitabesi "Ahmed bin Ebu Bekir'in" ifadesini içermektedir (Önkal, 2015).

Şekil 2.75. Kırkkızlar Kümbeti sanatçı kitabesi

Kaynak: Önkal, H. (2015)

Süsleme:

Kümbetin süslemeleri dışarıda kapı ve pencere alınlıklarında yoğunlaşmaktadır. Alınlık süslemelerinde çini mozaik şeritler kesme tuğla ile geometrik kompozisyonlar oluşturmak için kullanılmıştır (Önkal, 2015).

Süsleme Özellikleri:

- **Külah Dış Süslemeleri**
  -
- **Külah Altı Silme Dış Süslemeleri**
  -

- **Kasnakta Dış Süslemeleri**
  -
- **Pencere ve Çevresi Dış Süslemeleri**

Yazı Süslemeleri: Kufi Yazı Kuşağı (Kırmızı)

Geometrik Süslemeler: Altı Köşeli Yıldız Motifi (Mavi, Kırmızı), Beşgen Motifi

Şekil 2.76. Kırkkızlar Kümbeti pencere ve çevresi dış süslemeleri

Kaynak: Önkal, H. (2015)

- **Kapı ve Çevresi Dış Süslemeleri**

Geometrik Süslemeler: Altı Köşeli Yıldız Motifi (Kırmızı)

Şekil 2.77. Kırkkızlar Kümbeti kapı ve çevresi dış süslemeleri

Kaynak: Önkal, H. (2015)

- **Gövde Dış Süslemeleri**
  -
- **Gövde Alt Silme Dış Süslemeleri**
  -

8. Halifet Gazi Kümbeti

Yeri: Amasya

Tarihi: 1225

Banisi: Halifet Gazi olduğu tahmin edilmektedir (Önkal, 2015).

Mimarı: Belli değildir.

Ölçüler:

İç kenar uzunluğu: 1,98m.-2,11m.

Dış kenar uzunluğu: 2,65 m.-2,85 m.

Dahili alanı: 19,60 m²

Harici alanı: 37,92 m²

Harici alanın dahili alana oranı: 1:1,9 (Önkal, 2015).

İnşa Tekniği:

Halifet Gazi Kümbeti, kesme taş ve moloz taşın bir arada kullanıldığı bir yapıdır. Dış duvar ve külah kaplamalarında tamamen kesme taş kullanılırken iç duvarlarda moloz taş tercih edilmiş ve bu yüzeyler kireçle sıvanmıştır. Kubbe kalınlıkları 0,90 m. olan sekizgenin duvarları üzerine oturtulmuştur. Kümbette çift gözlü pencereler bulunmaktadır. Ayrıca alt katta bir merkezi ayağa sahiptir (Önkal, 2015).

Yapının Bugünkü Durumu:

Kümbet külah kaplamasını, kısmen dış kaplamasını kaybetmiş ve pencereleri büyük ölçüde hasar görmüş durumdayken 1975 yılında Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından restore edilmiştir (Önkal, 2015).

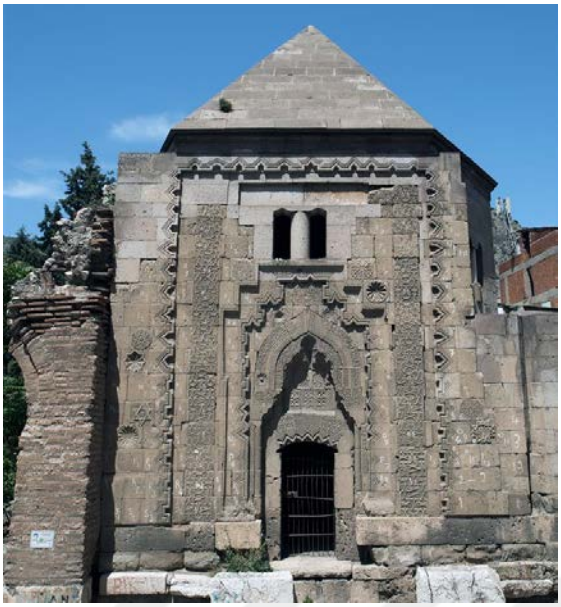

Şekil 2.78. Halifet Gazi Kümbeti

Kaynak: Önkal, H. (2015)

Mimari Özellikleri:

Geniş bir sekizgen gövdeli ve ehrami külahla kaplı olan Halifet Gazi Kümbeti taş bir yapıdır. Kümbetin eski bir Bizans yapısının üzerine inşa edildiği bu yapının kalıntılarından anlaşılmaktadır. Kümbetin girişinin bulunduğu güney cephesi diğer cephelere göre daha özenle süslenmiştir. Basık kemerli kapının alt kısmı kırık silmelerle üst kısmı ise farklı ve daha karmaşık bitki motifleriyle süslenmiştir. Beş sıra mukarnaslı kavsara alttaki üç sırada düzdür ve köşelere doğru ince uzanmaktadır. Kavsara taşkın bir sivri kemerle çevrilidir. Kemer yüzü, süslemeler, yazı şeritleri ve rozetlerle süslenmiştir. Nişin köşelerine burmalı sütunlar yerleştirilmiştir. Burmalı ince bir silme zaman zaman zikzaklar, zaman zaman köşeli girinti ve çıkıntılar yaparak yükselir ve yukarıda kemer kavsine uyarak kademelenerek nişi çevrelemektedir. Kemer ile bu silme arasındaki yüzeyler rozetler ve geometrik örnekle süslenmektedir. Üstteki kademelere ayak uyduran içbükey ikinci bir silme bu silmeyi takip etmektedir. Üçüncü daha geniş bir silme nişi dikdörtgen bir çerçeve içine almaktadır. Yanlardakiler Erzurum'daki Emir Saltuk kümbetinin kapı lentosunu süsleyen örnekle aynı şekilde süslenen üstteki silme kesişen altıgenlerle dekore edilmiştir. Bu çerçeve ile kademelenen içbükey çerçevenin arasında kalan yüzeyde yuvarlak ve bodur bir sütunla ikiye bölünen bir mazgal penceresi ile kademelerin üzerine konulmuş rozetler yer almaktadır. Portal yarım yıldızların teşkil ettiği sonuncu bir çerçeve ile çevrelenmektedir. Bu sonuncu çerçevenin dışında kalmak üzere iki yana, asimetrik olarak mühr-i Süleymanlar, yıldızlı rozetler işlenmiştir (Önkal, 2015).

1,61 x 0,77 m. ebatlı basık kemerli kapıdan geçilince sekiz kenarlı üst kata girilmektedir. Kümbetin kubbesi ve duvarları son onarım sırasında kireçle sıvanmış ve içi tamamen yenilenmiştir. Köşelerde kubbe yuvarlağına intikali sağlayacak unsurlar

kullanılmamaktadır. Doğu ve batı kenarlarının ortasında iki açıklık bulunmaktadır. Doğudaki açıklık, bir pencere iken; zemin seviyesindeki batıdaki açıklık, bitişiğindeki hacimle ilişkisi bir kapı ile sağlanmaktadır. Bu açıklıklar dışında kümbet kuzey, güney, doğu ve güneydoğu kenarlarında bulunan mazgal pencereleri ile de aydınlatılmaktadır. Doğudaki dar ve yüksek pencerenin üzeri yarım daire kemerli bütün taştan oyulmuş bir Bizans kafesine sahiptir. Pencere üç sıra mukarnasla nihayetlenen bir niş içine yerleştirilmiştir. Kavsarının düz yüzeyleri bitki motifleriyle süslenmiştir. Niş sivri bir kemer içindedir. Pencere nişi zikzaklar çizen bir kaval silme ile dikdörtgen çerçeve içine alınmaktadır. Çerçeve ile kemer arasında kalan boşluğa enine uzanan mazgal penceresi açılmaktadır. Güney ve güneydoğu kenarlarında yer alan pencereler yer aldıkları kenarın eksenlerinden sağa veya sola kaymaktadır. Bu pencereler dar dikdörtgen şeklindedir ve çiftler halinde düzenlenmiştir. Güney ve güneydoğu kenarlarında çift çift yerleştirilmiş mazgal pencereleri dışta kısa bir sütunla ikiye bölünmüş kemerli pencereler olarak yer almaktadır. Kuzeydeki pencere ise; dar ve yüksek bir dikdörtgen iken doğudaki pencere ise; enine bir dikdörtgen şeklindedir. Kuzeydeki tek pencere içerideki şeklini dışarıda da korumaktadır. Yer döşemesi tuğla ile kaplanmış çimentodur. Yapının ortasında mermerden yapılmış bir sanduka bulunmaktadır. Yapının alt katının varlığı bilinmektedir. Son onarımda sandukanın güneydoğu köşesinde açık bir delik ve batıdaki açıklık duvar boşluğu içinde derinlik bulunması bu katın varlığını göstermektedir. Ancak cenazeliğe inmek mümkün olmamaktadır. Cenazeliğin ortasında bir ayak bulunmaktadır **(**Önkal, 2015).

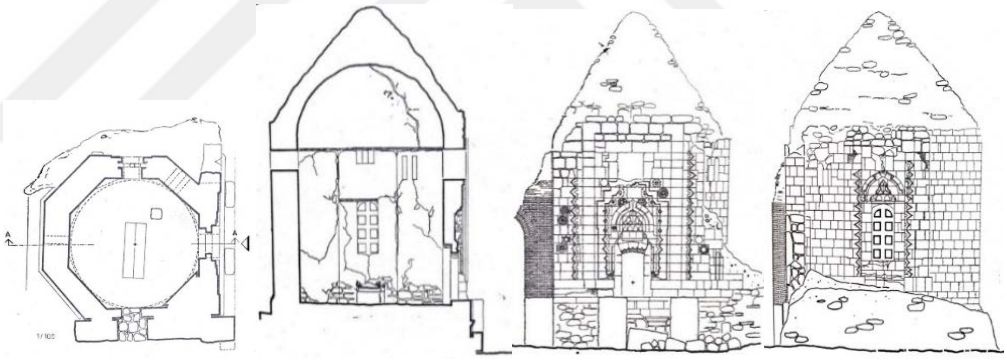

a) b) c)

Çizim 2.66. a) Halifet Gazi Kümbeti plan b) kesit c) görünüş çizimleri

Kaynak: Tuncer, O.C. (1986)

Eserin Kitabeleri:

Nişin üstündeki kemerdeki kufi hatla yazılmış Ayete'l-Kürsi'yi içerdiği söylenmektedir. Ancak kemer yüzündeki şeride Ayete'l-Kürsi'nin o yazı şekliyle sığdırılmasının zor olduğunu belirtilmektedir. Ayrıca şeridin başındaki şekillerin kilit taşının her iki yanında tekrarlandığı fark edilmektedir. Bu durum eğer şerit bir yazı şeridiyse Ayete'l-Kürsi'yi içermediğini göstermektedir. Dolayısıyla kufi hatları

hatırlatan şekillerin şeridin dekoratif bir öğe olabileceği söylenmektedir. Yapıya ait herhangi bir kitabenin olmadığı da belirtilmektedir. (Önkal, 2015).

Şekil 2.79. Halifet Gazi Kümbeti kufi yazı şeridi

Kaynak: Önkal, H. (2015)

Süsleme:

Halifet Gazi Kümbeti, süslemeleri büyük bir kısmının güney kenarındaki cepheye odaklandığı bir yapıdır. Güney cephesi daha geniş tutularak büyük bir portal gibi süslenmiştir. Rozetlerin yerleştirilmesiyle simetri kaybolmuş ve süslemede dengesizlik oluşmuştur. Doğu kenarındaki pencere de süslenmiş olsa da diğer kenarlara göre daha sade tutulmuş ve mukarnaslı niş bir silme ile çerçevelenmiştir. Yapının iç kısmında ise hiçbir süsleme bulunmamaktadır (Önkal, 2015).

Süsleme Özellikleri:

- **Külah Dış Süslemeleri**
  -
- **Külah Altı Silme Dış Süslemeleri**
  -
- **Kasnakta Dış Süslemeleri**
  -
- **Pencere ve Çevresi Dış Süslemeleri**

Geometrik Süslemeler: Mukarnas

Figürlü Süslemeler: Su Yolu Motifi

Bitkisel Süslemeler: Palmet ve Rumi (Yaprak) Motifi

Şekil 2.80. Halifet Gazi Kümbeti pencere ve çevresi dış süslemeleri

Kaynak: Önkal, H. (2015)

- **Kapı ve Çevresi Dış Süslemeleri**

Geometrik Süslemeler: Mukarnas, Altı ve Sekiz Köşeli Yıldız Motifi

Bitkisel Süslemeler: Palmet ve Rumi (Yaprak) Motifi

Yazı Süslemeleri: Kufi Yazı Kuşağı

Gülbezek, Madalyon ve Kabara Süslemeleri: Altı, Sekiz ve On İki Köşeli Madalyon, Gülbezek

Figürlü Süslemeler: Türk Damgası (Ok- Yay, Bayat, Cennet Motifi), Düğüm Motifi, Su Yolu Motifi

Şekil 2.81. Halifet Gazi Kümbeti kapı ve çevresi dış süslemeleri

Kaynak: Önkal, H. (2015)

- **Gövde Dış Süslemeleri**
  -
- **Gövde Alt Silme Dış Süslemeleri**
  -

9. Selime Sultan Kümbeti

Yeri: Niğde/Aksaray/Selime Köyü

Tarihi: 13.yy. 1. Çeyreği

Banisi: Belli değildir.

Mimarı: Belli değildir.

Ölçüler:

Üst kat iç kenar uzunluğu: 1,95 m.- 2,25 m.

Üst kat dış kenar uzunluğu: 3,30 m.- 3,39 m.

Üst katın dahili alanı: 21,36 m²

Üst katın harici alanı: 53,04 m²

Üst kat harici alanın dahili alana oranı: 1:2,4

Alt kat iç kenar uzunluğu: 2,21 m.-2,23 m., 1,60 m.- 1,13 m.

Alt katın dahili alanı: 17,59 m²

Üst katın dahili alanın alt katın dahili alana oranı: 1:1,2 (Önkal, 2015).

İnşa Tekniği:

Selime Sultan Kümbeti'nde taş ve tuğla birlikte kullanılmıştır. Kesme taş kaidede ve cephe nişlerinde kullanıp üst ve alt katların içinde moloz taşa yer verilmektedir. Tuğla ise iç kubbede, kemer köşeliklerinde, köşe pilasterlerinde, gövdenin üst kısmı ile külah da kullanılmıştır. Kümbet de kubbeye geçiş unsuru kullanılmaksızın kubbe doğrudan duvarlara oturtulmaktadır. Yapının alt katı haçvari bir plana sahiptir (Önkal, 2015).

Yapının Bugünkü Durumu:

Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından 1975 yılında yapının çatlak ve yıkılmış duvarları restore edilmeye başlanmıştır. 1976 yılında restorasyon çalışmaları devam etmiştir. Bu süreçte taş kaplamalar yenilenip tuğla örgü elden geçirilmiş ve duvardaki çatlaklar giderilmeye çalışılmıştır. 1976'da külah tuğla ile yeniden örülmüştür (Önkal, 2015).

Şekil 2.82. Selime Sultan Kümbeti

Kaynak: Önkal, H. (2015)

Mimari Özellikleri:

Selime Sultan Kümbeti, taştan sekiz kenarlı bir kaide üzerinde yine, sekiz kenarlı gövde halinde yükselen ve ehrami bir külahla sonlanan taş ve tuğla birlikte kullanıldığı bir yapıdır. İki katlı kümbetin üst kat girişi kuzey kenarında açılmış olup buraya üç basamaklı bir merdivenle çıkılmaktadır. Sivri kemeri ve söveleri tuğla örgü olan 0,75 x 1,40 m. ölçülerindeki kapı yüksek ve kemerli bir niş içine yerleştirilmiştir. Kapının kemeri üzerinde figürlerle süslenmiş bir bordür uzanır. Nişin köşelerine, gövdesi ufki ve şakuli tuğla dizileriyle süslenmiş sütunceler yerleştirilmiştir. Nişin sivri kemeri yarım tuğlaların dik ve yatık konulmasıyla örülüp süslenmiştir. Kemer alınlığı kesme taş kaplama olup herhangi bir süs içermemektedir. Yarım altıgenlerin kesişmesiyle elde edilen bir geçme motifiyle süslü içbükey bir silme nişi dikdörtgen çerçeve içine almaktadır. Sadece bu kenarda köşe pilasterleri tuğla ile zikzaklar yapılarak örülmüştür. Kümbetin dışı alt kata denk gelen kısma kadar kesme taşla kaplanmıştır. Üst gövde ise tuğla ile örülmüş ve girişin bulunduğu kuzey kenarı hariç diğer kenarlar sivri kemerli nişlerle süslenmiştir. Üst kısmında yer alan çerçeve içindeki yüzeyler köşe pilasterleri ve gövdenin yukarısı tuğla sıraları ile kaplıdır. Üst kat mazgal pencereleri bulundukları kenarlarda küçük birer dikdörtgen açıklık şeklinde yer almaktadır (Önkal, 2015).

İç mekanda üst kat, sekizgen bir plana sahiptir. Duvarları kubbeye kadar moloz taş örgü olan yapı tuğladan yarım küre bir kubbe ile örtülmüş olup kubbe duvarlara köşeler düzlenerek oturtulmuştur. İç mekan, altı adet mazgal penceresi ile

aydınlatılmaktadır. Bu altı pencere kuzey ve batı cepheleri hariç diğer cephelerde yüksekte yer almakta ve dışa doğru daralarak küçülmektedir. Kümbetin zemini topraktır ve içinde altı sanduka bulunmaktadır. (Önkal, 2015).

Kümbetin alt kat girişi, doğu kenarında yer almakta ve 1,20 x 0,74 m. ölçülerinde dikdörtgen bir kapıyla girilmektedir. Buradan geçilerek dört kollu haçvari bir plana sahip olan cenazeliğe ulaşılmaktadır. Merkezi kare mekan 2,21 x 2,23 m. ölçülerinde olup çapraz tonozlarla örtülmüştür. Cenazelikte moloz taşı kullanılmış olup güneydeki kolun dip duvarında tek bir pencere bulunmaktadır. Bu pencere içten dışa doğru daralarak küçülmektedir ve cenazeliğin havalanmasına olanak vermektedir. Selime Sultan kümbetinde mumyaları bozulmuş cesetlere ait yedi kafatası bir tahta masa üzerine sıralanmaktadır. Rivayete göre bu pırıl pırıl kafatasları yağmur yağmadığı senelerde ırmakta yıkanarak yağmur duasında kullanılmaktadır (Önkal, 2015).

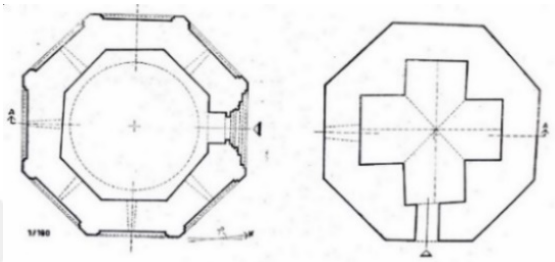

Çizim 2.67. Selime Sultan Kümbeti üst kat ve alt kat plan çizimleri

Kaynak: Tuncer, O.C. (1986)

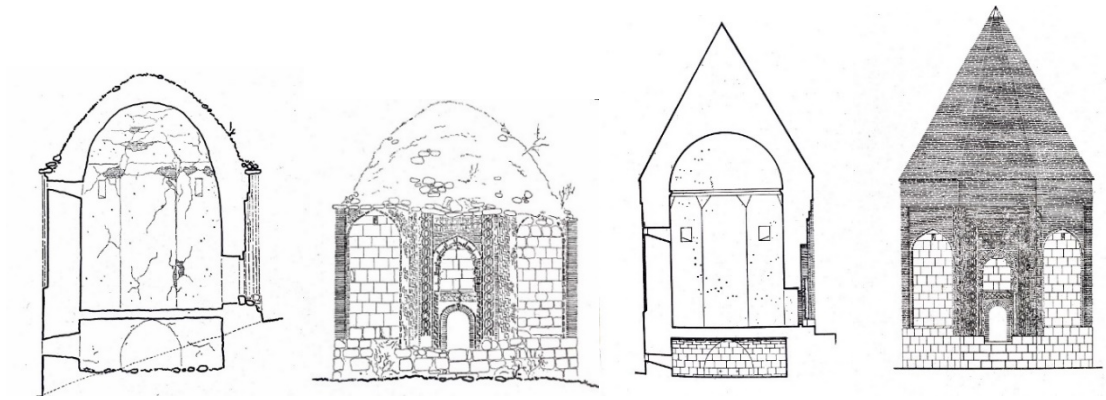

a) b)

Çizim 2.68. a) Selime Sultan Kümbeti rölöve projesi b) restorasyon projesi kesit, görünüş çizimleri

Kaynak: Tuncer, O.C. (1986)

Eserin Kitabeleri:

Yapıya ait herhangi bir kitabe mevcut değildir (Önkal, 2015).

Süsleme:

Selime Sultan Kümbeti'nde üst kat girişinin bulunduğu kuzey kenarı ön cephe olarak kabul edilmiş ve bu kenar bütünüyle süslenmiştir. Tuğlaların farklı düzenlenmesiyle oluşturulan süslemeler kapı nişini çerçeveleyen kısımları doldurmaktadır. Nişin üst kısmındaki bordürü süsleyen kareler içinde kesişen yarım sekizgenlerin oluşturduğu kompozisyon son onarım sırasında büyük hasar görmüştür. Kümbetin diğer cephelerinde kemerli nişlerle hareketlendirilmiş süslemeler dışında süsleme bulunmamaktadır (Önkal, 2015).

Süsleme Özellikleri:

- **Külah Dış Süslemeleri**
  -
- **Külah Altı Silme Dış Süslemeleri**
  -
- **Kasnakta Dış Süslemeleri**
  -
- **Pencere ve Çevresi Dış Süslemeleri**
  -
- **Kapı ve Çevresi Dış Süslemeleri**

Figürlü Süslemeler: Türk Damgası (Tanrı Damgası Motifi), Düğüm Motifi

Şekil 2.83. Selime Sultan Kümbeti kapı ve çevresi dış süslemeleri

Kaynak: Önkal, H. (2015)

- **Gövde Dış Süslemeleri**
  -

- **Gövde Alt Silme Dış Süslemeleri**
  -

10. Nureddin Salih Kemankeş Kümbeti

Yeri: Sivas/Divriği

Tarihi: 1240/1241

Banisi: Mengücekoğlu Ahmet Şah'ın Hacibi (Hacip Siraceddin Dendar bin Mevdud)

Mimarı: Belli değildir.

Ölçüler:

İç kenar uzunluğu: 2,15 m.-2,25 m.

Dış kenar uzunluğu: 2,95 m.-3,08 m.

Dahili alanı: 23,28 m²

Harici alanı: 43,44 m²

Dahili alanın harici alana oranı: 1:1,8 (Önkal, 2015).

İnşa Tekniği:

Yapı yalnızca kesme taş malzeme kullanılarak inşa edilmiştir. İç ve dış duvarlar, kubbe ve külah tamamen taş kaplamadır. İç mekan bir kubbe ile örtülüdür. Kümbetin içi oldukça basıktır ve mazgal pencereleri bulunmamakla birlikte zemin seviyesinde açılmış bir alt pencere bulunmaktadır. Ayrıca duvar kalınlıkları 0,95-1 m. arasında değişiklik göstermektedir (Önkal, 2015).

Yapının Bugünkü Durumu:

Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından 1970-1971 yıllarında gerçekleştirilen restorasyon çalışmaları kapsamında külah kaplaması tamamen yenilenmiş ve beden duvarlarının çürüyen kaplamaları değiştirilmiştir. Ayrıca kitabeyi içeren atkı sağ ucundan kırılmış ve her an düşüp parçalanma tehlikesiyle karşı karşıya kalmakta iken son onarımlarla sorunlar giderilmiştir (Önkal, 2015).

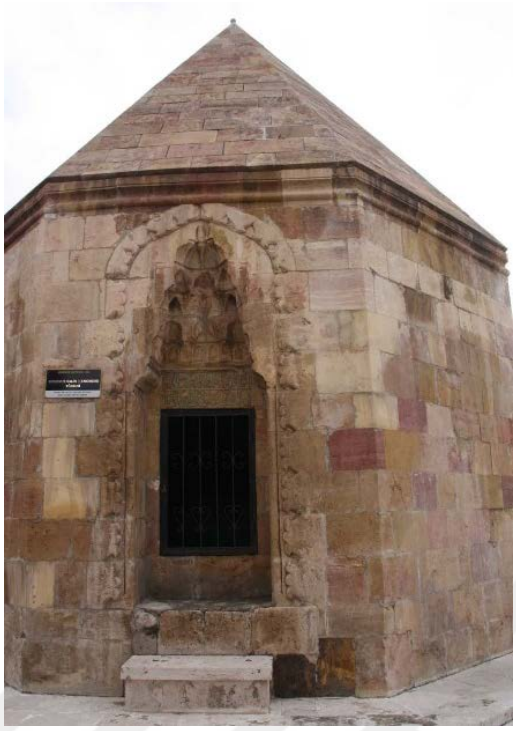

Şekil 2.84. Nureddin Salih Kemankeş Kümbeti

Kaynak: Önkal, H. (2015)

Mimari Özellikleri:

Yapının bitişiğinde inşa edilmiş olan mescit sebebiyle etrafı kuşatılmış olan kümbet sekiz kenarlı ve ehrami külahlıdır. Yapı dışarıdan da tamamen kesme taşla kaplıdır. Yapının kuzeydoğusunda bulunan kapısı 0.89 x 1.35 m. ölçülerinde dikdörtgen şekilli bir açıklıktır ve bu açıklığın üzerine iki satırlık bir kitabe yerleştirilmiştir. Kitabe üzerinde yedi sıra mukarnaslı kavsara bulunmaktadır. Kapı açıklığının yerleştirildiği mukarnaslı nişin köşelerine basit kaidesi ve başlığı olan birer sütun yerleştirilmiştir. Nişin etrafı üç bölümlü taşların oluşturduğu bir bordürle çevrilidir. Bu bordür hem dilim sayıları üçten ikiye iner hem de kemer şeklinde kavislenmektedir. Giriş ve pencere açıklığının bulunduğu kenarlar haricindeki duvarlar sade ve herhangi bir süs içermemektedir. Batı kenardaki pencere dışarıda düz atkılıdır. Sekizgen gövde, yukarıda oyuk ve kaval bir silmenin teşkil ettiği kornişle son bulmaktadır. Gövde, tepesinde küçük bir topuz bulunan sekiz yüzeyli bir ehramla örtülüdür (Önkal, 2015).

Yapıya giriş yapıldığında sekiz kenarlı üst kata girilmektedir. Bu kat tamamen kesme taşla kaplı olup kubbemsi bir mahrutla örtülmüştür. Batı kenarında ve zemin seviyesinde açılmış tek bir pencere ile aydınlatılmaktadır. 0.17 x 0.62 m. ölçülerindeki bu pencere kareye yakın bir açıklık olup kemerli bir niş içine yerleştirilmiştir. Zemini taş döşemeli olan kümbet de iki sanduka bulunmaktadır. Bir alt katının olduğundan şüphe edilmeyen yapının cenazeliği toprak altında kalmıştır (Önkal, 2015).

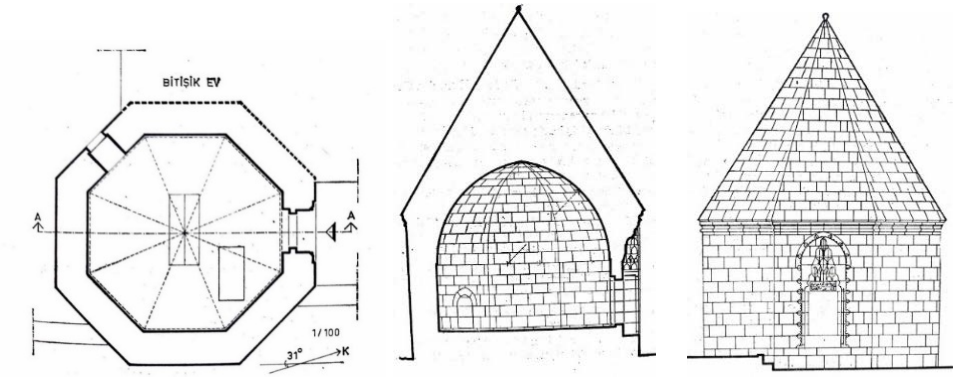

a) b) c)

Çizim 2.69. a) Nureddin Salih Kemankeş Kümbeti plan b) kesit c) görünüş çizimleri

Kaynak: Tuncer, O.C. (1986)

Eserin Kitabeleri:

Kümbetin tek giriş açıklığı üzerinde uzanan atkıya yerleştirilmiş olan bir kitabe bulunmaktadır. Bu kitabede iki satır halinde şu ifadeler yer almaktadır: "Bu kümbetin yapılmasını 638/1240-1241'de Hacib Siracüddin Dendar bin Mevdud oğlu Nureddin Salih için emretti." Bu kitabeden kümbetin Nureddin Salih adına babası Hacib Siracü'd-din Dendar tarafından yaptırıldığı anlaşılmaktadır (Önkal, 2015).

Şekil 2.85. Nureddin Salih Kemankeş Kümbeti bani ve tarih kitabesi

Kaynak: Önkal, H. (2015)

Süsleme:

Kümbetin tek süslemeli kısmı girişin bulunduğu kuzeydoğu kenarıdır. Bu bölümdeki niş yedi sıra mukarnasla son bulur ve nişin etrafı çeşitli desenlerde olan bir bordürle çevrilidir. Genel olarak yapı sade bir görünüme sahiptir (Önkal, 2015).

Süsleme Özellikleri:

- **Külah Dış Süslemeleri**

Geometrik Süslemeler: Daire Motifi

Şekil 2.86. Nureddin Salih Kemankeş Kümbeti külah dış süslemeleri

Kaynak: Önkal, H. (2015)

- **Külah Altı Silme Dış Süslemeleri**
  -
- **Kasnakta Dış Süslemeleri**
  -
- **Pencere ve Çevresi Dış Süslemeleri**

Bitkisel Süslemeler: Lale Motifi

Geometrik Süslemeler: Mukarnas

Yazı Süslemeleri: Kufi Yazı Kuşağı

Şekil 2.87. Nureddin Salih Kemankeş Kümbeti pencere ve çevresi dış süslemeleri

Kaynak: Önkal, H. (2015)

- **Kapı ve Çevresi Dış Süslemeleri**
  -
- **Gövde Dış Süslemeleri**
  -
- **Gövde Alt Silme Dış Süslemeleri**
  -

11. Melike Adile (Çifte) Kümbeti

Yeri: Kayseri

Tarihi: 1247

Banisi: Melike Adile'nin ölümünden dokuz sene sonra kızları tarafından yaptırılmaktadır (Önkal, 2015).

Mimarı: Usta, duvara ismini yazmışsa da okunamamaktadır (Önkal, 2015).

Ölçüler:

Üst kat iç kenar uzunluğu: 2,43 m.- 2,53 m.

Üst kat dış kenar uzunluğu: 3,35 m.

Üst katın dahili alanı: 29,76 m²

Üst katın harici alanı: 59,84 m²

Üst katın harici alanın üst katın dahili alana oranı: 1:2

Alt kat iç kenar uzunluğu: 5,28 m.-5,30 m.

Alt kat dış kenar uzunluğu: 8,55 m.-8,57 m.

Alt katın dahili alanı: 27,98 m²

Alt katın harici alanı: 63,27 m²

Alt kat harici alanın dahili alana oranı: 1:2,2

Üst katın dahili alanının alt kat alanına oranı: 1:1

Dış yükseklik: 14,50 m.

Gövde genişliği: 6,20 m.

Yüksekliğin ene oranı: 1:2,3 (Önkal, 2015).

İnşa Tekniği:

Yapı taş malzeme ile inşa edilmiştir. Yapının iç mekan köşeleri belirtilmiş sivri bir kubbe ile örtülüdür. Mazgal pencereleri kemerlidir. Pencere boşlukları kemer

şeklinde taşa oyulmuştur. Bu yapıda taşlar temiz bir şekilde yontulmuştur. Bu da yapının temiz işçiliğini ortaya koymaktadır (Önkal, 2015).

Yapının Bugünkü Durumu:

Kümbet, üst kata çıkışı sağlayan merdiveni ve külahı zamanla hasar görmüş olsa da 1975 yılında yeni bir külahla bu hasarlar telafi edilmiştir. Ancak merdiven yenilenmemiştir. Bugün üst kata çıkış için yüksek metal bir merdiven kullanılmaktadır. Kümbet sağlam ve kısmen bakımlı bir durumda bulunmaktadır (Önkal, 2015).

Şekil 2.88. Melike Adile (Çifte) Kümbeti

Kaynak: Önkal, H. (2015)

Mimari Özellikleri:

Kümbet; kare planlı bir kaide üzerinde yükselen, sekizgen gövdeli ve basık bir ehrami külahla örtülü bir taş yapıdır. Çift katlı olan kümbetin alt ve üst kat giriş açıklıkları farklı yönlere yerleştirilmiştir. Üst kata, batıda yer alan kapıdan bugün yıkılmış tek yönlü ve yedi basamaklı bir merdivenle çıkılmaktadır. Portalın bulunduğu kenarın dışında kalan yedi cephe hafifçe kademelenen iki süslemesiz sivri kemerle düzenlenmiştir. Gövdenin üst kısmında dört pencere dikdörtgen çerçeveli olarak yer almaktadır. Kübik kaideyi sınırlandıran silmelerle aynı karaktere sahip iki silmenin oluşturduğu korniş altında bir yazı kuşağı gövdeyi çevreleyerek kuşatmaktadır. Mukarnaslı bir niş içine yerleştirilmiş 1,94 x 0,84 m. ebadındaki basık kemerli kapıdan geçilerek üst kata girilmektedir. Üst kat, ölçüleri 2,43 m. ile 2,53 m. arasında değişen sekizgen bir plana sahiptir. İç mekan bir kubbe ile örtülüdür. Güney kenarına mihrab

nişi yer almaktadır. Mihrab nişi, içbükey bir kademe ile derinleşen düz bir silme ile dikdörtgen çerçeve içine alınmış olup bunu yıldızların doldurduğu geniş bir çerçeve takip etmektedir. Silmede orta eksen üzerinde yıldızlar sıralanmış aralarda da bu kesite yarım giren farklı türde yıldızlar bulunmaktadır. Mihrab da yıldız kompozisyonları ahşap tekniği ile işlenmiştir. Üç yüzeyli mihrab nişinde köşelerinde zar başlıklı kup kaideli ince sütunceler bulunur ve yedi sıra mukarnasla son bulmaktadır. Mukarnaslı kavsaranın konturları ile çerçeve arasında kalan üçgen şekilli yüzeyler boş bırakılmıştır. Mekan, karşılıklı açılmış dört mazgal penceresi ile aydınlatılmaktadır. 1,45 x 0,70 m. ölçülerindeki sivri kemerli bu pencereler dışa doğru daralıp küçülmektedir. Pencereler taşa sivri kemer kavisleri çizilerek oyulmuştur (Önkal, 2015). Üst kat zemini moloz taş kaplamalıdır ve sanduka bulunmamaktadır (Bekmez, 2020).

Yapının alt kat kapısı, kuzey yönde yer almakta olup 1,40 x 0,72 m. ölçülerinde dikdörtgen bir açıklıktır. Bu düz kapıdan geçilerek üç basamaklı merdivenle inilerek 5,28 x 5,30 m. ölçülerinde kare planlı ve beşik tonozlu cenazelik bölümüne girilmektedir. Giriş açıklığının bulunduğu kuzey kenarı ile karşısındaki kenar iri blok taşlarla örülmüş alttan üç sırası kesme taş örgü olan yan duvarların üst kısmı, kuzey-güney doğrultusunda beşik tonoz şeklinde moloz taşla örülmüş ve kireçle sıvanmıştır. Güney duvarında küçük bir delik dışında cenazeliğin aydınlanması ve havalandırılması için pencere veya menfez bulunmamaktadır. Zemin taş toprakla kaplı olan cenazelikte sanduka bulunmamaktadır. Kübik bir kaide üzerinde yükselen sekiz kenarlı gövdenin üst kata girişini içeren batı cephesi bir portal gibi düzenlenmiştir. Basık kemerli esas giriş açıklığı, yedi sıra mukarnasla son bulan bir niş içine alınmaktadır. Nişin köşelerindeki süslü sütuncelerin üzerinde mukarnaslı kavsarayı çevreleyen sivri bir kemer bulunmaktadır. Bu kemer yan yana sıralanan palmet örnekleri ile süslenmiştir. Kavsaranın konturları ile kemer arasındaki alanlar birer rozet yerleştirilerek kemer köşelikleri boş bırakılmıştır. Nişi, girift bir geçme motifi ile süslü dar bir silme dikdörtgen çerçeve içine almaktadır. Bu çerçeve içinde, kemerin üstünde, beyaz mermerden beş satırlık bir kitabe bulunmaktadır. Silmeyi geniş çerçeve takip etmektedir. Bu geniş çerçevede orta eksen üzerinde yıldızlar sıralanmakta ve bu yıldızların aralarında kesite yarım giren daha büyük farklı yıldızlar yer almaktadır. Oyma yarım yıldızlarla süslü dar silme nihai çerçeveyi oluşturmaktadır. Gövdenin sekiz köşesine başlıkları bulunan sekiz sütun yerleştirilmiştir. Geometrik süslemelerle kaplı bu sütunlar korniş altındaki ikinci taş sırası hizasında son bulmaktadırlar (Önkal, 2015).

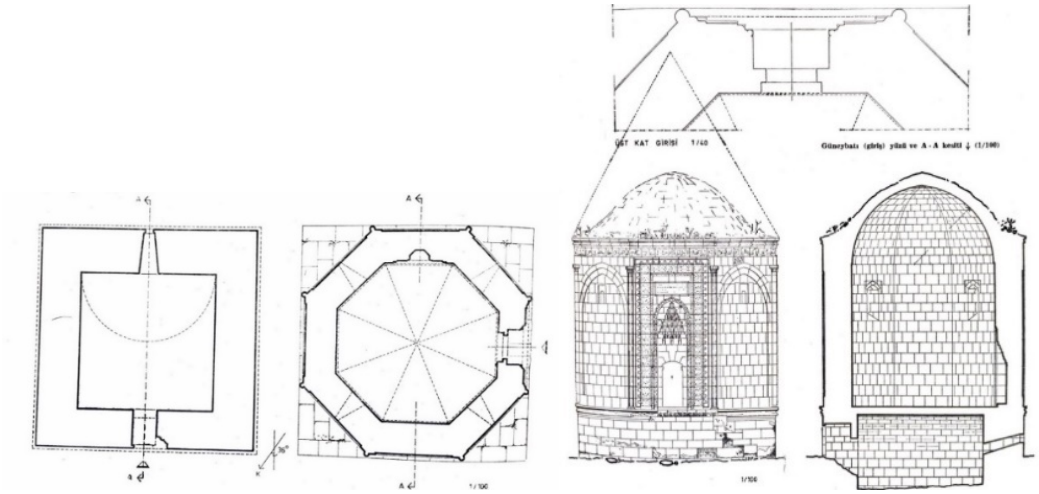

a) b) c)

Çizim 2.70. a) Melike Adile (Çifte) Kümbeti alt kat ve üst kat plan b) görünüş c) kesit çizimi

Kaynak: Tuncer, O.C. (1986)

Eserin Kitabeleri:

Korniş altında gövdeyi çevreleyen kufi yazı kuşağı Bakara Suresi'nin ilk ayetini içermektedir. Kapı kemerinin üstündeki beş satırlık kitabede ise şunlar yazmaktadır: "Bu kümbet Melikü'l-Adil Ebu Bekir'in kızına aittir. Allah her ikisinin kabrini nurlandırsın ve onların ruhlarını temiz kılsın. Bu kümbetin yapılmasını onun namuslu kızları emretti. Allah onları emellerine kavuştursun ve hallerini güzel eylesin." Kitabeden yapının Melikü'l-Adil Ebu Bekir'in kızı adına 645/1247-1248 senesinde inşa ettirildiği anlaşmaktadır. Cephenin solundaki kemerin yanında üçüncü bir kitabe bulunmaktadır. Sanatçı kitabesi olduğu anlaşılan bu üçüncü kitabeyi maalesef okunamamaktadır (Önkal, 2015).

a) b)

Şekil 2.89. a) Melike Adile (Çifte) Kümbeti ayet kufi kuşağı b) bani ve tarih kitabesi

Kaynak: Bekmez, A. (2020)

Süsleme:

Kümbet de iç ve dış cephelerde süslemeler yer almaktadır. Mihrab nişi mukarnaslar ve geometrik desenlerle süslüdür. Dış cephede dar bir cepheye yerleştirilen portalın oranları daraltılmış ve uzatılmıştır. Portalda geometrik süslemelerin yanı sıra bitkisel motifler de bulunmaktadır (Önkal, 2015).

Süsleme Özellikleri:

- **Külah Dış Süslemeleri**
  -
- **Külah Altı Silme Dış Süslemeleri**

Yazı Süslemeleri: Kufi Yazı Kuşağı

Şekil 2.90. Melike Adile (Çifte) Kümbeti külah altı silme dış süslemeleri

Kaynak: Önkal, H. (2015)

- **Kasnakta Dış Süslemeleri**
  -
- **Pencere ve Çevresi Dış Süslemeleri**
  -
- **Kapı ve Çevresi Dış Süslemeleri**

Yazı Süslemeleri: Kufi Yazı Kuşağı

Gülbezek, Madalyon ve Kabara Süslemeleri: Gülbezek, Altı Köşeli Yıldız Madalyonu

Figürlü Süslemeler: Türk Damgası (Bayat Motifi)

Geometrik Süslemeler: Mukarnas, Altı ve Sekiz Köşeli Yıldız Motifi

Bitkisel Süslemeler: Palmet Motifi

Şekil 2.91. Melike Adile (Çifte) Kümbeti kapı ve çevresi dış süslemeleri

Kaynak: Önkal, H. (2015)

- **Gövde Dış Süslemeleri**

Figürlü Süslemeler: Türk Damgası (Bayat Motifi)

Şekil 2.92. Melike Adile (Çifte) Kümbeti gövde dış süslemeleri

Kaynak: Önkal, H. (2015)

- **Gövde Alt Silme Dış Süslemeleri**

-

12. Melik Gazi Kümbeti

Yeri: Kırşehir

Tarihi: 1250/1260

Banisi: Melik Muzafferü'd- din'in haremine mensup bir kadın olduğu bilinmektedir (Önkal, 2015).

Mimarı: Belli değildir.

Ölçüler:

Üst kat iç kenar uzunluğu: 1,78 m.- 1,83 m.

Üst kat dış kenar uzunluğu: 2,53 m.- 2,60 m.

Üst katın dahili alanı: 15,44 m²

Üst katın harici alanı: 31,36 m²

Harici alanın dahili alana oranı: 1:2:2

Alt kat iç kenar uzunluğu: 4,19 m.- 4,22 m.

Alt kat dış kenar uzunluğu: 6,15 m.

Alt katın dahili alanı: 17,68 m²

Alt katın harici alanı: 37,82 m²

Harici alanın dahili alana oranı: 1:2,1

Alt katın harici alanının üst kat harici alanına oranı: 1:2,1 (Önkal, 2015).

İnşa Tekniği:

Yapı sadece kesme taşlar kullanılarak inşa edilmiştir. Bu kümbet sekizgen gövdeli ve mahruti bir külahlıdır. İç örtü kubbe şeklindedir. İç kısımda silmeli kemerlerin sırtları arasında pandantifler kullanılmış ve kubbe bu şekilde elde edilen dairevi tabana oturtulmaktadır. Dış kısımda ise sekizgen gövdenin kenarları üçgenli alınlıklarla sonlandırılmış ve aralarda kalan üçgen şekilli yüzeyler külahın dairevi tabanına benzer bir kaide oluşturmuştur. Duvar kalınlıkları 0,90- 0,95 m. arasında değişmektedir ve alt kat duvarları da aynı kalınlığa sahiptir (Önkal, 2015).

Yapının Bugünkü Durumu:

Yapı günümüze iyi bir şekilde ulaşmıştır. Bozulan taş kaplamaların yerinin çimento ile kaplandığında alınan şikayetlerle bu kısımlar yeniden kesme taşlarla kaplanmış ve yıkılan külahın tepesi onarılmıştır (Önkal, 2015).

Şekil 2.93. Melik Gazi Kümbeti

Kaynak: Önkal, H. (2015)

Mimari Özellikleri:

Kümbet köşeleri, pahlanmış kare planlı kübik bir kaide üzerinde yükselen sekizgen bir gövdeye sahiptir. Bu gövde, mahruti bir külahla örtülmüştür. Kaide, kuzeydoğu ve kuzeybatı köşelerinde yarım pahlanmış ve üçgenli çıkıntılar şeklindedir. Gövdenin üstünde aşağıya doğru uzanan büyük üçgenler yüksek bir konik kaide oluşturmaktadır. Bu üçgenler genellikle çadır örtüsünün kenarlarını hatırlatmaktadır. Dışarı doğru taşan yüksek konik kaide kümbeti tamamlamaktadır. Dış cephedeki sekiz köşe geometrik desenlerle süslenmiştir. Dikdörtgen pencereler dışarıda sivri kemerli nişlere yerleştirilmiştir. Kümbetin güney kenarında 0,82 x 1,41 m. ölçülerinde düz bir kapı bulunmaktadır. Bu kapıya altı basamaklı ve tek yönlü bir merdivenle çıkılmaktadır. Kapının lentosu üzerine üç satırlık bir kitabe yazılmıştır. Giriş açıklığı 0,58 m. derinliğinde ve üç sıra mukarnasla sonlanan bir niş içine yerleştirilmiştir. Nişin köşelerine geometrik örnekli geçmelerle süslenmiş sütunlar konulmuştur. Basit kaideleri ve başlıkları bulunan niş iki sivri kemerli silme ile çerçevelenmektedir. İçteki silme de rumi kıvrımları ile çevrelenmiş üç yapraklı palmetler ters yönde sıralanmaktadır. Daha geniş ikinci konkav silme ise kesişen rumilerin arasında kalan yüzeylerin yine rumi kıvrımları ve palmetlerle doldurulmasıyla süslenmiştir (Önkal, 2015).

Yapının üst katının iç mekanı sekiz kenarlıdır. Her kenar zeminden 0,35 m. yükseklikte birleşen ve böylece kesintisiz uzayan bir kaval silmenin vücuda getirdiği sivri kemerlerle oluşturulmuştur. Böylece kubbe ile kemer sırtları arasında sekiz

pandantif meydana gelmiştir. Mekan yarım küre bir kubbe ile örtülmüş ve kubbe yuvarlağına sekiz pandantif ile geçiş sağlanmaktadır. Duvarlar gibi düzgün kesme taşla kaplı olduğu anlaşılan kubbenin büyük bir kısmı günümüzde çimento ile kaplanmıştır. Kümbet basit kırık kemerli nişler içine yerleştirilmiş dikdörtgen şekilli üç pencere ile aydınlanmaktadır (Önkal, 2015)**.**

Kümbetin alt katına, üst kat girişinin yer aldığı güney kenarında açılmış düz atkılı bir kapı ile girilmektedir. Bu kata dört basamaklı bir merdivenle inilir ve bu merdivenin ikinci basamağı 0,90 m. yüksekliktedir. 4,19 x 4,22 m. ölçülerindeki kare salon tamamen kesme taşla kaplıdır. Kare mekan doğu kenarında açılmış ve içten dışa doğru daralıp küçülen tek mazgal penceresi ile aydınlanmaktadır. Kümbetin bu katında son onarım esnasında konulmuş bir sanduka bulunmaktadır (Önkal, 2015).

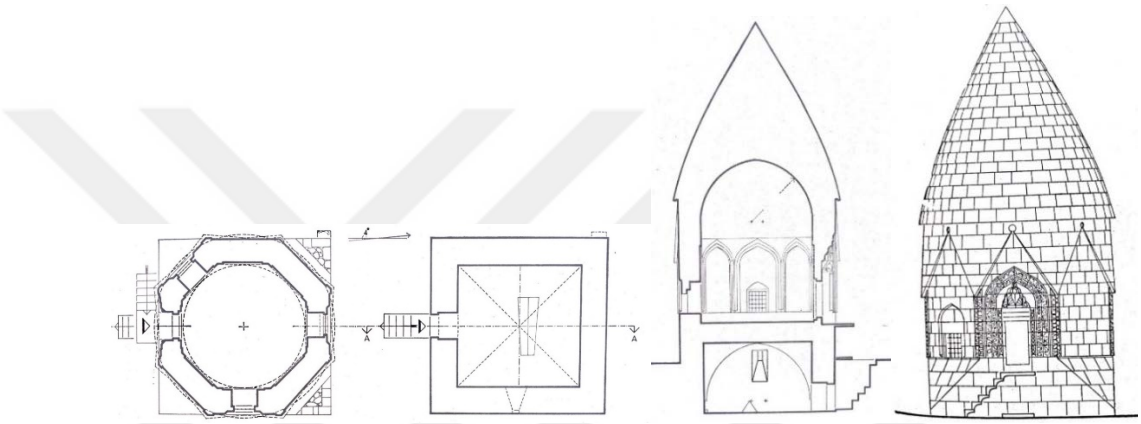

a) b) c)

Çizim 2.71. a) Melik Gazi Kümbeti üst kat ve alt kat plan b) kesit c) görünüş çizimi

Kaynak: Tuncer, O.C. (1986)

Eserin Kitabeleri:

Kümbetin kapı lentosu üzerinde üç satır halinde Arapça bir kitabe bulunmaktadır. Kitabe şu şekildedir: “Allah'a hamd olsun ki, Melik Muzafferü'd-din'in harem ehlinden Allanın rahmetine muhtaç kulu (cariyesi) (tevfiki daim olsun), Cenab-ı Hakkın tasadduk edenleri mükafatlandırdığı ve ihsan sahiplerinin ecrini zayi etmediği bir günde Halikına yaklaşmak dileğiyle Ebu Hanife ve Şafii (Allah onlardan razı olsun) mezhebiyle meşgul olanlar için (Melik Muzafferü'd-din'in) tasaddukta bulunma arzusunu gerçekleştirmekte muvaffak kıldı” (Önkal, 2015).

Şekil 2.94. Melik Gazi Kümbeti bani kitabesi

Kaynak: Önkal, H. (2015)

Süsleme:

Yapıda bitki ve yazı süslemeleri bir arada bulunmaktadır. Yapının süslemeleri iç kısımda önemsenmesine rağmen özellikle kapı nişi etrafında toplandığı görülmektedir. Nişi çevreleyen süslemeler bitkisel motiflerle süslenmiştir. Köşe sütunları ve sütun gövdeleri geometrik desenlerle süslenmiştir. Yazı unsuru ise sadece belirli bir alana odaklanmaktadır. İç kısımda düzenli taş sıraları ve kemer süslemeleri yer almaktadır (Önkal, 2015).

Süsleme Özellikleri:

- **Külah Dış Süslemeleri**
  -
- **Külah Altı Silme Dış Süslemeleri**
  -
- **Kasnakta Dış Süslemeleri**

Geometrik Süslemeler: Üçgen Motifi

- **Pencere ve Çevresi Dış Süslemeleri**
  -
- **Kapı ve Çevresi Dış Süslemeleri**

Figürlü Süslemeler: Düğüm Motifi

Yazı Süslemeleri: Kufi Yazı Kuşağı

Geometrik Süslemeler: Mukarnas

Bitkisel Süslemeler: Palmet, Rumi (Yaprak) Motifi

Şekil 2.95. Melik Gazi Kümbeti kapı ve çevresi dış süslemeleri

Kaynak: Önkal, H. (2015)

- **Gövde Dış Süslemeleri**

Figürlü Süslemeler: Düğüm Motifi

Şekil 2.96. Melik Gazi Kümbeti gövde dış süslemeleri

Kaynak: Önkal, H. (2015)

- **Gövde Alt Silme Dış Süslemeleri**

-

13. Kesikbaş Kümbeti

Yeri: Konya

Tarihi: 1260/1261

Banisi: Belli değildir.

Mimarı: Belli değildir.

Ölçüler:

Üst kat iç kenar uzunluğu: 2,30 m.- 2,45 m.

Üst kat dış kenar uzunluğu: 3,20 m.

Üst katın dahili alanı: 27,84 m²

Üst katın harici alanı: 49,60 m²

Üst katın harici alanın dahili alana oranı: 1:1,7

Alt kat iç kenar uzunluğu: 2,88 m.-1,15 m.

Alt katın dahili alanı: 21,53 m²

Üst katın dahili alanının alt kat alanına oranı: 1:1,2

Dış yükseklik: 15,20 m.

Gövde genişliği: 7,75 m.

Yüksekliğin ene oranı: 1:1,9 (Önkal, 2015).

İnşa Tekniği:

Kesikbaş kümbetinde, taş ve tuğla malzeme birlikte kullanılmıştır. Alt katta tamamen taş kullanılırken portal ve üst kat iç duvarları taş ve tuğla malzeme ile bir arada örülmüştür. Taşlar küçük parçalara kesilip araları derzlenerek tuğla gibi kullanılmıştır. Duvarlar 0,95-1,05 m. kalınlığındadır ve 5,60 m. çapındaki kubbeyi desteklemektedir. Alt kat haçvari bir plana sahiptir ve merkezi kare şeklindeki bölüm basık bir kubbe ile örtülüdür (Önkal, 2015).

Yapının Bugünkü Durumu:

Kümbetin ön cephesindeki portal blokunun bir kısmının yıkılması sonucunda kümbet en fazla bu bölgede hasar görmüştür. Bugün bu hasarlar giderilmiş ve üst kata çıkışı sağlayan iki yönlü merdiven yapılmıştır. Yapı genel olarak iyi durumdadır (Önkal, 2015).

Şekil 2.97. Kesikbaş Kümbeti

Kaynak: Önkal, H. (2015)

Mimari Özellikleri:

Kesikbaş kümbeti, sekiz kenarlı bir gövdenin külahla örtülmesinden oluşan tuğla bir yapıdır. Yapı diğer benzerleri gibi iki katlıdır ve her iki katına ait kapılar alt katta ve üst katta güney kenarına yerleştirilmiştir. İlk halinde üst kata çıkış için iki yönlü merdiven bulunmaktadır ancak bunlardan bir iz mevcut değildir. Son zamanlarda merdiven eklenmiş ve kısmen yıkık durumda olan portal bloku tamamlanmıştır. Kapının bulunduğu güney kenarının genişliği sağa ve sola doğru taşınarak daha geniş ve yüksek bir cephe oluşturulmuştur. Bu cephede 1 x 1,89 m. ölçülerinde sivri kemerli bir kapı açılmış ve dört sıra mukarnasla sonlanan bir niş içine yerleştirilmiştir. Nişin köşelerinde basit kaide ve başlıkları bulunan sütunceler bulunmaktadır. Kapının sivri kemerinin iki parça taşla inşa edildiği görülmektedir. Nişi çevreleyen basit silmeler ise bazı bölgelerde hasar görüp üst kısımları ise tamamen kaybolmuştur. Kümbetin duvarlarında bulunan pencereler dar açıklıklar halinde niş kemerlerinin altında yer almaktadır. Ayrıca kümbetin üst kısmında tuğlaların özel bir şekilde dizilmesiyle oluşturulan bir korniş bulunmaktadır. Bu kornişin üzerinde ise tuğla örgüsüyle yapılmış bir külah bulunmaktadır. Kesikbaş kümbetinin ön ve yan cepheleri kemerli nişlerle düzenlenmiştir (Önkal, 2015).

Yapının üst kat planı sekiz kenarlıdır. Yapının iç mekanı taş ve tuğla ile sıralanmasıyla örülmüş olup 5,60 m. çapında bir kubbe ile örtülüdür. Kubbe yuvarlağına sekiz köşeye yerleştirilmiş ve iki sıra basit mukarnasla elde edilen sekiz trompcukla geçiş sağlanmaktadır. Kubbenin yüzeyi birbirinin üzerine binen yarım daire kemer

şekilleri ile süslenmiştir. Kemerlerin içleri ayrıca yarım baklava motifleri ile doldurularak süslenmiştir. Kubbenin renkleri zemin kırmızıya yarım daire kemerleri zeminden ayıran tuğlalar sarıya kemer örgülerinin tuğlaları sırası ile kırmızı ve maviye boyanmıştır. Bugün kubbe eteğindekiler dışında diğer renklerin tamamen silindiği bilinmektedir. Mekanın aydınlatılması için kuzey kenarı ile ona sağlı sollu iki yandaki beş mazgal penceresi bulunmaktadır. Dar dikdörtgen şekilli bu pencereler dışta kemerli birer açıklık halini almaktadır (Önkal, 2015).

Kesikbaş kümbetinde, üst kat girişinin altında bulunan daire kemerli bir geçitle alt kata inilmektedir. 1975 yılında ön kısmı bu geçidin yıkılmıştır. Alt kat 1,15 m. derinliğinde ve beşik tonozlu dört kolun her bir kenarının 2,88 m. olduğu merkezi bir kare etrafında toplanmıştır. Bu yapı haçvari bir plana sahiptir. Kemerler arasında pandantiflere oturan basit bir kubbe ya da daha doğru bir ifadeyle kubbemsi tonoz alt katı örtmektedir. Bu katta sanduka veya mumya bulunmamaktadır. Ayrıca bu kat hafif yontma taşlarla kaplanmıştır. Doğu, batı ve kuzeydeki kolların tonozlarının dip tarafında bulunan dikdörtgen şekilli hava delikleri sonradan kapatılmıştır. Zemin ise sıkıştırılmış topraktan oluşmaktadır (Önkal, 2015).

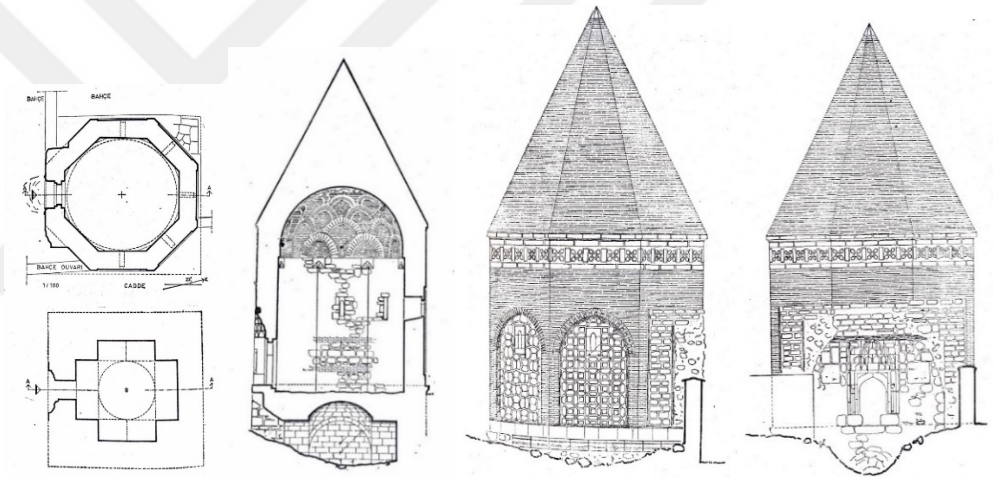

a) b) c)

Çizim 2.72. a) Kesikbaş Kümbeti üst kat ve alt kat plan b) kesit c) görünüş çizimi

Kaynak: Tuncer, O.C. (1986)

Eserin Kitabeleri:

Yapıya ait günümüze ulaşmış herhangi bir kitabe bulunmamaktadır (Önkal, 2015).

Süsleme:

Cephelerdeki yüzeysel niş dolgularında görülen taşların derzlenmesiyle elde edilen geometrik geçmelerle süslenmektedir (Önkal, 2015).

Süsleme Özellikleri:

- **Külah Dış Süslemeleri**
  -
- **Külah Altı Silme Dış Süslemeleri**

  Figürlü Süslemeler: Tanrı Damgası

Şekil 2.98. Kesikbaş Kümbeti külah altı silme dış süslemeleri

Kaynak: Önkal, H. (2015)

- **Kasnakta Dış Süslemeleri**
  -
- **Pencere ve Çevresi Dış Süslemeleri**
  -
- **Kapı ve Çevresi Dış Süslemeleri**

Geometrik Süslemeler: Mukarnas

Şekil 2.99. Kesikbaş Kümbeti kapı ve çevresi dış süslemeleri

Kaynak: Önkal, H. (2015)

- **Gövde Dış Süslemeleri**

Geometrik Süslemeler: Sekizgen Motifi

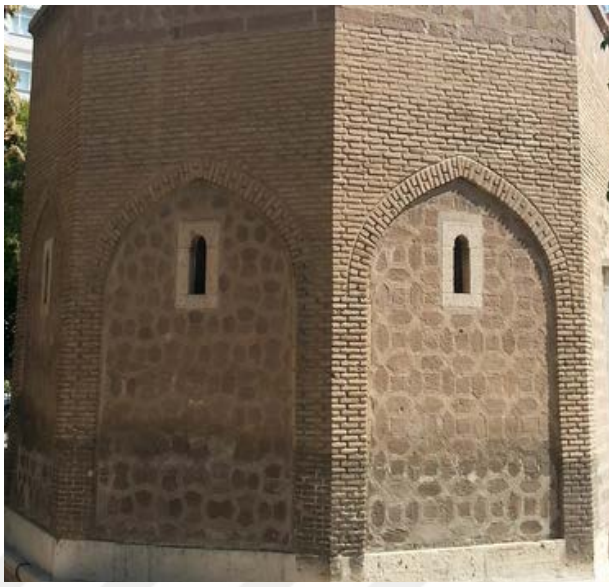

Şekil 2.100. Kesikbaş Kümbeti gövde dış süslemeleri

Kaynak: Önkal, H. (2015)

- **Gövde Alt Silme Dış Süslemeleri**

-

14. Şeyh Bedreddin Kümbet

Yeri: Konya/Ilgın

Tarihi: 1263

Banisi: Seyfeddin Balaban'ın oğlu Emir Sadeddin İsa (Önkal, 2015).

Mimarı: Belli değildir.

Ölçüler:

Alt kat iç kenar uzunluğu: 5,24 m.-5,25 m.

Alt kat dış kenar uzunluğu: 7,84 m.-7,85 m.

Alt katın dahili alanı: 27,51 m²

Alt katın harici alanı: 71,58 m²

Alt katın harici alanının dahili alana oranı: 1:2,6

Üst kat iç kenar uzunluğu: 2,24 m.- 2,38 m.

Üst kat dış kenar uzunluğu: 3,21 m.- 3,25 m.

Üst katın dahili alanı: 25,54 m²

Üst katın harici alanı: 51,84 m²

Üst katın harici alanının dahili alana oranı: 1:2,0

Alt kat dahili alanın üst kat dahili alana oranı: 1:1

Alt kat harici alanın üst kat harici alana oranı: 1:1,3

Dış yükseklik: 13,00 m.

Yüksekliğin ene oranı: 1:1,6

Gövde genişliği: 7,85 m. (Önkal, 2015).

İnşa Tekniği:

Şeyh Bedreddin Kümbet'i kesme taş, moloz taş ve tuğla malzemelerin bir arada kullanıldığı bir yapıdır. Alt katın tamamı ve üst katın iç duvarları moloz taş ile yapılıp üçgenli kuşak, kubbe ve külah ise tuğla ile inşa edilmiştir. Ayrıca kaide ve gövdenin dış kaplamasında kesme taş kullanılmıştır. Bu yapıda, kubbenin yuvarlak kısmına geçerken üçgenli kuşağın tercih edildiği görülmektedir. Bu sekizgen planlı kümbetlerde nadir görülen bir özelliktir. Üçgenli kuşak, genellikle kare plandan dairevi plana geçişte tercih edilen bir mimari unsurdur. Bazı sekizgen planlı kümbetlerde herhangi bir geçiş unsuruna rastlanmazken bazılarında küçük tromplar bu rolü üstlenmektedir. Ancak Şeyh Bedreddin kümbetinde üçgenli kuşak tercih edilmiştir. Şeyh Bedreddin kümbetinin inşa edildiği dönemde Doğu'da yapılan kümbetlerde yaygın olan kübik kaide köşelerinin gövdeyle uyumlu hale getirilmesi tarzı bu bölgede pek ilgi görmemiş ve kaide köşeleri hala çıkıntı şeklinde kalmıştır *(*Önkal, 2015).

Yapının Bugünkü Durumu:

1975 yılında, Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından restore edilerek kurtarılmıştır. Restorasyon sürecinde kısmen yıkılmış olan külah kısmı yenilenmiş, dökülmüş veya çürümüş taş kaplamalar değiştirilmiş ve ortasından kırılarak ikiye ayrılmış olan kapı kemeri desteklenerek parçalanması giderilmiştir. Ayrıca kübik kaide dökülen köşe taşlarının yenilenmesiyle tamir edilmiştir (Önkal, 2015).

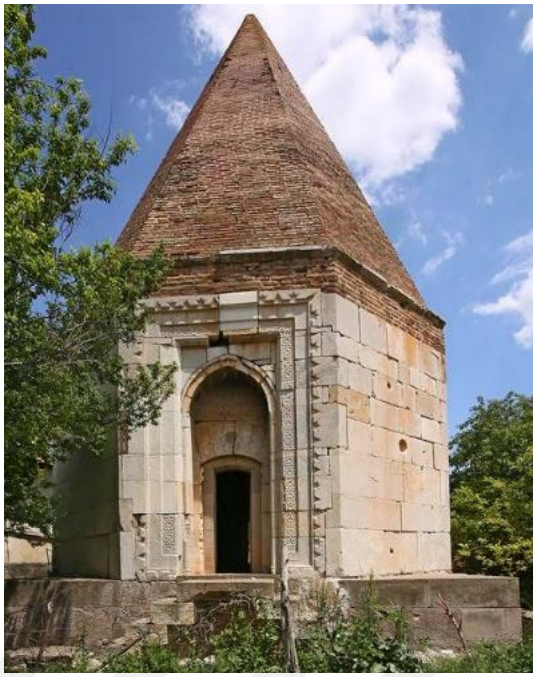

Şekil 2.101. Şeyh Bedreddin Kümbet

Kaynak: Önkal, H. (2015)

Mimari Özellikleri:

Kümbet, kübik bir kaide üzerinde yükselen sekiz kenarlı mermer taştan gövdeye sahip tuğladan yapılmış bir ehrami külahla örtülü bir yapıdır. Kübik kaide, köşelerde üçgen şeklinde çıkıntılar oluşturmuştur. Tuğladan yapılmış bir külah bulmaktadır. İki katlı olan kümbetin üst kat girişi batı kenarında bulunmakta olup, bu kata iki yönlü yedişer basamaklı bir merdivenle çıkılmaktadır. Kümbetin üst kat girişinin basık kemerli açıklığı, 0,60 m. derinlikli bir niş içine yerleştirilmiştir. Nişin iki köşesine iki sütun yerleştirilmiştir. Bu sütunların zar şeklinde kaideleri ve yaprak motifleri ile süslü başlıkları bulunmaktadır. Dikdörtgen çerçeve içine alınan nişin kemer köşelikleri boş bırakılmıştır. Dışta geometrik örgülü ikinci bir silme takip eden silmeyi sağ tarafta başladığı kısmın hemen altına lafza-i Celal (Allah lafzının bir ifadesi) işlenmiştir. Süslemesiz konkav bir üçüncü silme ikinciyi kuşatmıştır. Sıra ile bir üçgen ve bir yarım yıldızın yer aldığı çerçevedir. Yapının 90 x 1,90 m. ölçülerindeki kapısı basık kemerli bütün blok bir taş olup çizikleme suretiyle geçme tarzı görünüm verilmiştir. Kemerin tam ortasına bir rozet işlenmiş ve kemer ortasından kırılarak iki parça haline gelmiştir. Niş kemerinin alınlığında dört satır bani kitabesi yer almaktadır. Son onarım esnasında yanlardan desteklenmiş bundan dolayı da kapı daralmıştır. Girişin bulunduğu batı kenarı dışında kuzey penceresi olan kenar önemli bir cephe olarak ele alınmıştır ve pencere bir nişe yerleştirilerek süslenmiştir. Dikdörtgen şeklindeki pencere açıklığı üstü istiridye kabuğu şeklinde dilimlenmiş bir yarım kubbecik ile sonlanan bir niş içine alınmıştır. Niş kapıda olduğu gibi bir silme ile çerçevelenmiştir. Yarım kubbenin oluşturduğu yarım daire kemerin köşeleri birer rozetle nişin iki yanı ise dolambaçlı iki şeritle süslenmiştir. Bu şeritler üstte dolaşıp çerçeve oluşturmadan sona ermektedir. Silmenin oluşturduğu

çerçevenin iki yanında geometrik desenli dar silmeler yer almaktadır. Çerçevenin üstünde kabartma olarak işlenmiş bir insan başı figür bulunmaktadır. Diğer cephelerde süsleme bulunmamakla birlikte düzgün ve büyük taşlarla kaplanmıştır. Taş kaplama cephelerde kornişe kadar devam etmemektedir. Korniş altında yaklaşık 0,45 metrelik kısım tuğla ile örülmüş ve bu şekilde gövdeyi çepeçevre saran süsleme kuşak görünümü vermiştir *(*Önkal, 2015).

Yapının üst katı sekizgen planlıdır. Sekiz kenarlı bir plandan kubbe yuvarlağına geçiş üçgenli bir kuşakla sağlanmıştır. Bu katta moloz taş ve tuğla birlikte kullanılmıştır. Duvarlarda moloz, kubbe yuvarlağına geçişi sağlayan üçgenli kuşak ile kubbede tuğla kullanılmaktadır. İç mekan; biri kuzey, diğeri doğu kenarında ve alt sırada olmak üzere iki pencere ile aydınlatılmıştır. Pencereler (0,80 x 1,33, 0,65 x 1,32 m.) içte dikdörtgen şekilli basit birer açıklık şeklindedir *(*Önkal, 2015).

Kümbetin alt kat girişi, üst kat girişiyle aynı yönde olup üst kata çıkışı sağlayan merdivenin sahanlığı altında açılmış düz atkılı küçük bir açıklıktır. 5,25 x 5,24 m. ölçülerindeki kare planlı cenazelik sivri kemerli bir beşik tonozla örtülüdür. Duvarlar ve tavan moloz taş örgülü ve kireç sıva ile kaplanmıştır. Cenazelik kuzeyde ikisi, doğuda biri ve güneyde bir olmak üzere dört menfezle havalandırılmaktadır. Bu menfezler içeride 12 cm. çapında künklerle (pişmiş toprak veya betondan imal edilen dairesel kesitli su borusu) açılmıştır. Zeminde sanduka bulunmamakla birlikte parçalanmış bir sanduka ait olabilecek lafza-i Celal yazılı taşlar bulunmaktadır *(*Önkal, 2015).

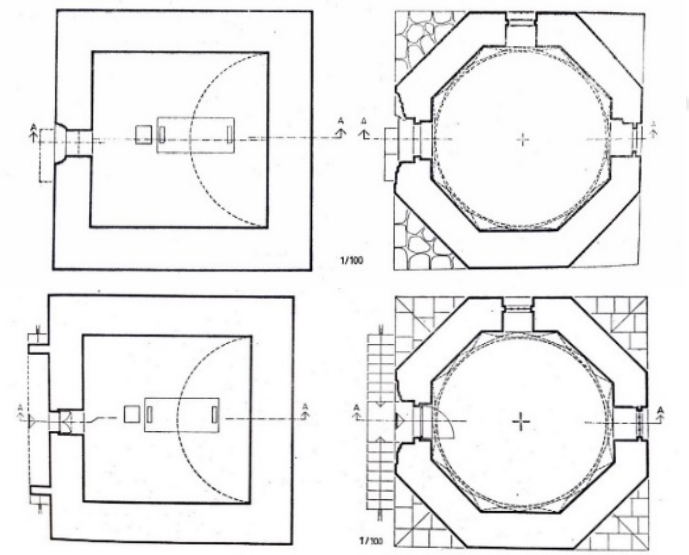

a) b)

Çizim 2.73. a) Şeyh Bedreddin Kümbet rölöve projesi b) restorasyon projesi alt kat, üst kat plan çizimi

Kaynak: Tuncer, O.C. (1986)

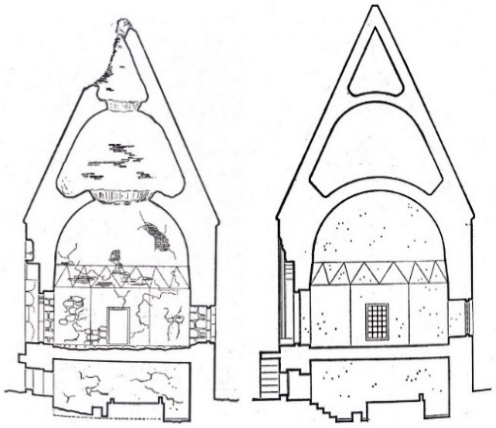

a) b)

Çizim 2.74. a) Şeyh Bedreddin Kümbet rölöve projesi b) restorasyon projesi kesit çizimi

Kaynak: Tuncer, O.C. (1986)

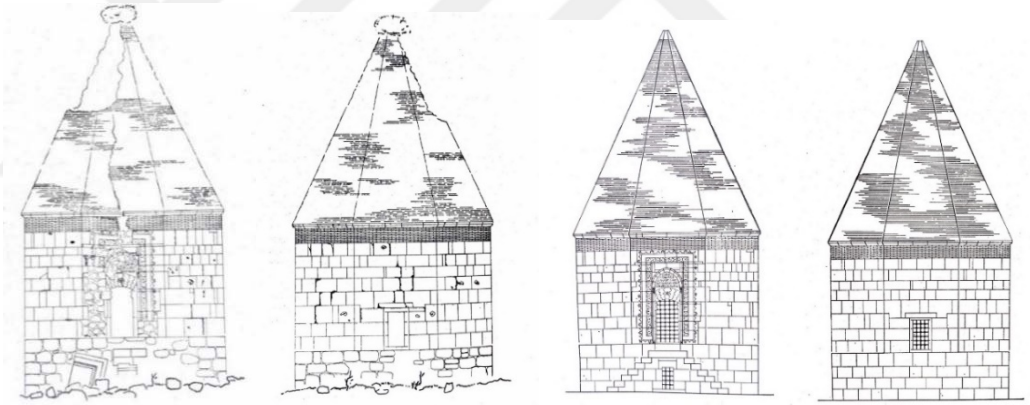

a) b)

Çizim 2.75. a) Şeyh Bedreddin Kümbet rölöve projesi b) restorasyon projesi görünüş çizimleri

Kaynak: Tuncer, O.C. (1986)

Eserin Kitabeleri:

Kümbetin giriş nişi üzerinde bir kitabe bulunmaktadır. Kitabede şu ifadeler yer almaktadır: “Bismillahirrahmanirrahim. Büyük Sultan, fetihler babası Gıyaseddin Mesud bin Keyhüsrev'in saltanatı yıllarında Emir Sadeddin İsa bin Seyfeddin Balaban 685 senesinde bu mübarek kümbetin yapılmasını emretti.” Bu kitabeden yapının 685/1286-1287 yıllarında Sadeddin İsa tarafından yaptırıldığı bilinmektedir.

Günümüzde kümbete Şeyh Bedreddin Kümbeti denilmesinin daha sonraları bu isimde birinin kümbete defnedilmesiyle alakalı olabileceği düşünülmektedir *(*Önkal, 2015).

Şekil 2.102. Şeyh Bedreddin Kümbet bani ve tarih kitabesi

Kaynak: Önkal, H. (2015)

Süsleme:

Yapının süslemeleri dışta ve iki cephede yer almaktadır. Giriş açıklığındaki niş mukarnaslı kavsara ile sonlandırılmamaktadır. Yapının kuzey kenarındaki pencere de insan başı ile bulunan rozetlerin gökyüzü yolculuğunun sonunda varılan uhrevi alemi (ahiret hayatını) sembolize ettiği düşünülmektedir *(*Önkal, 2015).

Süsleme Özellikleri:

- **Külah Dış Süslemeleri**
  -
- **Külah Altı Silme Dış Süslemeleri**
  -
- **Kasnakta Dış Süslemeleri**
  -
- **Pencere ve Çevresi Dış Süslemeleri**

Gülbezek, Madalyon ve Kabara Süslemeleri: Kabara, Gülbezek

Figürlü Süslemeler: Düğüm Motifi, İstiridye Motifi, Su Yolu Motifi, İnsan Başı Motifi

Geometrik Süslemeler: Beş Köşeli Yıldız Motifi

Şekil 2.103. Şeyh Bedreddin Kümbet pencere ve çevresi dış süslemeleri

Kaynak: Önkal, H. (2015)

- **Kapı ve Çevresi Dış Süslemeleri**

Gülbezek, Madalyon ve Kabara Süslemeleri: Altı Köşeli Yıldız Madalyonu

Figürlü Süslemeler: Bayat Motifi

Geometrik Süslemeler: Beş Köşeli Yıldız Motifi, Daire Motifi, Beşgen Motifi

Yazı Süslemeleri: Kufi Yazı Kuşağı

Bitkisel Süslemeler: Rumi (Yaprak) Motifi

Şekil 2.104. Şeyh Bedreddin Kümbet kapı ve çevresi dış süslemeleri

Kaynak: Önkal, H. (2015)

- **Gövde Dış Süslemeleri**
  -
- **Gövde Alt Silme Dış Süslemeleri**
  -

15. Ulaş Baba Kümbeti

Yeri: Konya

Tarihi: 13.yy 4. Çeyreği

Banisi: Derviş Ulaş

Mimarı: Belli değildir.

Ölçüler:

Üst kat iç kenar uzunluğu: 2,86 m.

Üst kat dış kenar uzunluğu: 3,80 m.

Üst katın dahili alanı: 38,88 m²

Üst katın harici alanı: 69,12 m²

Üst katın harici alanının dahili alana oranı: 1:1,7

Kaide kenar uzunluğu: 9,10 m.- 9,19 m.

Kaide alanı: 83,62 m²

Dış yükseklik: 16,90 m.

Gövde genişliği: 6,80 m.

Yüksekliğin ene oranı: 1:1,8 (Önkal, 2015).

İnşa Tekniği:

Ulaş Baba Kümbeti, taş ve tuğla malzemelerin birlikte kullanıldığı bir yapıdır. İç ve dış örtüde tuğla kullanılırken; duvarlar ve kaide kesme taşlarla kaplanmıştır. Kapı, pencerelerin atkıları, söveleri ve kemerlerde mermer kullanılmıştır. Geniş bir tuğla kuşak gövdeyi dolaşıp bir kasnakla gövde ile arasında geçişi sağlamaktadır (Önkal, 2015).

Yapının Bugünkü Durumu:

Alt katı toprak altında kalarak günümüze ulaşmaktadır (Önkal, 2015).

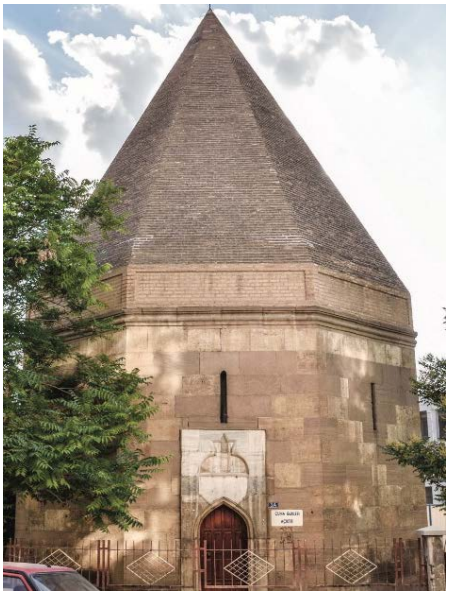

Şekil 2.105. Ulaş Baba Kümbeti

Kaynak: Önkal, H. (2015)

Mimari Özellikleri:

Ulaş Baba Kümbeti, kesme taştan yapılmış sekizgen bir gövdeye sahip ve tuğla bir külahla örtülü bir yapıdır. Alt katı toprak altında kalan bu yapının üst katına doğu kenarındaki ortasından girilir ve buraya iki yönlü ve cephesi profilli üçer basamaklı mermer bir merdivenle çıkılmaktadır. Sekizgen gövde içte olduğu gibi son derece düzenli kesme taşlarla kaplıdır ve üstte profilli bir silme ile sınırlanmaktadır. Bu silme üzerinde tuğladan sekiz kenarlı bir kasnak bulunmaktadır ve kasnağın sekiz cephesinde 0,70 x 3,70 m. ölçülerinde dikdörtgen şekilli sekiz yüzeysel niş yer almaktadır. Kasnak üzerinde tuğladan yapılmış ehrami külah yer almaktadır. Sekizgen gövdenin oturduğu kare planlı kaidenin köşelerinde üçgen çıkıntılar yer almaktadır. Beyaz mermer söveli dikdörtgen pencereler ve dar mazgal pencereleri dışta göze hoş gelen bir zıtlık oluşturmaktadır. Giriş duvar yüzeyinden dışarıya doğru 5 cm. taşan 1,60 x 3,31 m. ölçülerinde beyaz mermerden yapılmış dar ve yüksek bir tabla içine yerleştirilmektedir. Kapının üzerinde oyma yarım nar motifli bir süsleme bulunmaktadır. 0,91 x 1,89 m. ölçülerindeki kapıdan geçildiğinde sekiz kenarlı bir mekana girilmektedir (Önkal, 2015).

Kümbetin iç mekanında üçgen şeklindeki geçiş sahasına kadar düzenli kesme taşlarla kaplı duvarlar ve alt üst açılan pencereler yer almaktadır. Mekan 6,30 m. çapında kubbe ile örtülmüştür. Sekizgen planlı kubbe köşelere üçgenler yerleştirilerek ve aralarda sivri kemerli nişler oluşturularak tasarlanmıştır. Kubbenin süslemesi ise sarı ve kahverengi tonlardaki tuğlaların çapraz hatlarda dizilmesiyle oluşturulan zikzaklı örgülerden oluşmaktadır. Sekiz kollu yıldız şeklindeki zikzak daireler etekten başlayarak kubbe merkezine doğru iç içe sıralanmıştır. Mekan altta ve üstte toplam on bir pencere ile aydınlatılmaktadır. Mihverler üzerindeki alt pencereler düz atkılı olup sivri kemerli nişlere yerleştirilmiştir. Her kenarın ortasında bulunan üstteki pencereler ise dışa doğru daralarak 0,65 x 1,30 m. ölçülerinde mazgal pencereleri şeklindedir. Yapıda orijinal sanduka bulunmamaktadır. Esas zemin seviyesi yaklaşık olarak 0,35 m. olarak belirtilmektedir (Önkal, 2015).

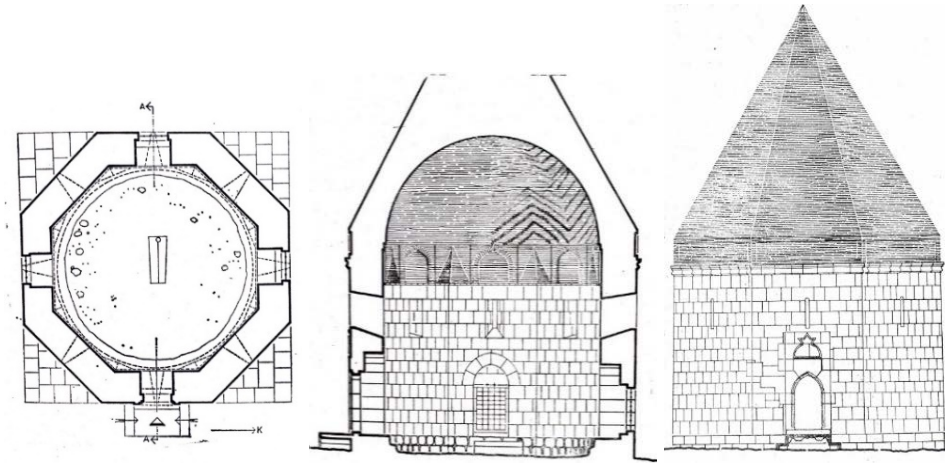

a) b) c)

Çizim 2.76. a) Ulaş Baba Kümbeti plan b) kesit c) görünüş çizimi

Kaynak: Tuncer, O.C. (1986)

Eserin Kitabeleri:

Yapıda herhangi bir kitabe bulunmamaktadır (Önkal, 2015).

Süsleme:

Kümbetin kapısının üzerindeki yarım nar motifi ve iç kubbeyi süsleyen zikzak daireler dışında fazla süslemeye yer verilmemektedir. Yapı temiz işçiliği ve sade mimariye sahiptir (Önkal, 2015).

Süsleme Özellikleri:

- **Külah Dış Süslemeleri**
  -
- **Külah Altı Silme Dış Süslemeleri**
  -
- **Kasnakta Dış Süslemeleri**
  -
- **Pencere ve Çevresi Dış Süslemeleri**
  -
- **Kapı ve Çevresi Dış Süslemeleri**

Bitkisel Süslemeler: Nar Motifi

Şekil 2.106. Ulaş Baba Kümbeti kapı ve çevresi dış süslemeleri

Kaynak: Önkal, H. (2015)

- **Gövde Dış Süslemeleri**
  -

- **Gövde Alt Silme Dış Süslemeleri**
  -

16. Himmet Dede Kümbeti

Yeri: Eskişehir- Kümbet Köyü

Tarihi: 13.yy

Banisi: Belli değildir.

Mimarı: Belli değildir.

Ölçüler:

Üst kat iç mekan çapı: 5,47 m.

Üst kat dış kenar uzunluğu: 2,90 m.- 3,03 m.

Üst katın dahili alanı: 23,39 m²

Üst katın harici alanı: 43,20 m²

Harici alanının dahili alana oranı: 1:1,8

Kaide kenar uzunluğu: 7,20 m.

Kaide alanı: 51,84 m² (Önkal, 2015).

İnşa Tekniği:

Yapıda taş ve tuğla birlikte kullanılmıştır. Külah ve kubbede tuğla kullanılırken iç duvarların yüzeyleri moloz taşla örülmüştür. Dış duvarlar ise kesme taşla kaplanmıştır. Kümbet inşa edilirken istenilen özelliklere uygun taş bulunamadığından dolayı eski yapı kalıntıları da kullanılmıştır. Dışı sekizgen olan bu kümbetin iç kısmı daire planlıdır (Önkal, 2015).

Yapının Bugünkü Durumu:

Yapının alt katının toprak altında kalması, külahın tepesinin yıkılması ve taş kaplamasının bir kısmının düşmesi gibi küçük hasarlarla günümüze ulaşmıştır (Önkal, 2015). Konya Koruma Kurulu kararı ile 1.derece arkeolojik sit sahasında yer almaktadır. Kurul tarafından 2008'de onarımı için gerekli rölöve ve restorasyon talep edildiği belirtilmektedir (Toruk, 2014).

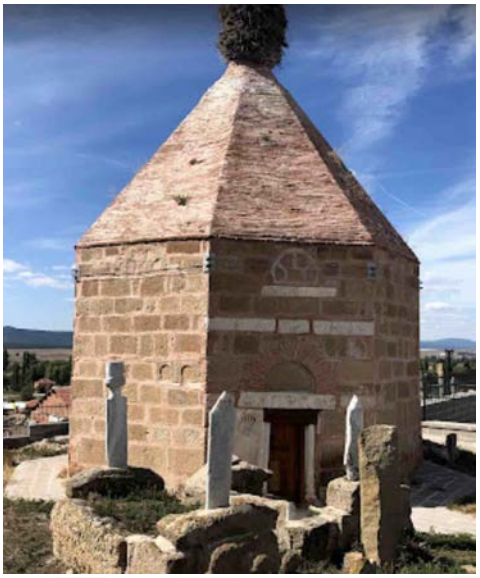

Şekil 2.107. Himmet Dede Kümbeti

Kaynak: Önkal, H. (2015)

Mimari Özellikleri:

1977 yılında keşfedilen bu yapı, taştan yapılmış dışta sekizgen ve içeride dairevi plana sahip olan tuğla bir ehrami külahla örtülüdür. Çini çanakları ve devşirme malzeme kullanılmasıyla dikkat çekmektedir. Kümbetin kare planlı kaidesi toprak altında kalmıştır ve girişi doğu kenarında bulunmaktadır. Girişte istiridye kabuğu şeklinde dilimlenmiş bir niş ve köşesine oyulmuş bir sütun bulunmaktadır. Kapının köşe sütuncelerine yerleştirilmesi için nişlerin konumu kapı açıklığının şeklini belirlemektedir. Kapının köşe sütuncelerine basan ahşap bir atkısı bulunmaktadır. Bu atkının üzerinde Bizans yapısından alınmış figürlü bir taş bulunmakta ve kırmızı tuğlalarla örülü sivri kemerini desteklemektedir. Taş olan kemer alınlığı boştur. Kapıdan geçildikten sonra çapı 5.47 m. olan daire planlı bir mekana girilmektedir. Duvarları moloz taş örgülü olan bu mekan bir yarım küre kubbe ile örtülmüştür. Duvarlar ve kubbe tamamen kireç sıva ile kaplanmıştır. Kümbet içerisinde sanduka bulunmamaktadır ve zemin taş döşelidir. Yapının alt katına giriş önündeki bir açıklıktan inilmektedir. Bu kare planlı cenazelik düz tavanla örtülüdür ve kesme taş kaplamalıdır (Önkal, 2015).

Bizans dönemine ait devşirme malzemelerin kullanıldığı bir yapıdır. Özellikle girişin bulunduğu doğu kenarı ile buna bağlı kenarlarda bu malzemeler artmaktadır. Kapının üzerinde ikinci bir atkı gibi uzanan friz kabartma ile süslenmiştir. Üç bölüme ayrılmış olan frizde iki yandaki çerçeveden rozetler, kabaralar ve ortadaki çerçevede ise merkezdeki vazodan çıkan yaprakları başlarını geriye çevirerek gagaları arasına almış iki kuş figürü ile yanlarında yer alan bitkisel motiflerle süslüdür. Frizin uzunluğu bütün kenar boyunca yetmediğinden iki yana ilave friz parçaları yerleştirilmiştir. İkinci bir friz destek kemerinin üzerinde kenar boyunca uzanmaktadır. Bu ikinci friz yarım daire kemercikler içine alınmış, serviler (hayat ağacı) ve geçmelerle süslenmiştir. Doğu

kenarında giriş açıklığı bulunan yapıda bu açıklığın sağ ve sol kenarlarında çini çanaklarla süslü kemerli veya dikdörtgen şekilli süslemeler bulunmaktadır. Doğu kenarının üst kısmında ise yarım daire şeklinde bir taş bulunmakta olup bu taş özel bir kemer örgüsü şeklinde beş bölüme ayrılmıştır. Merkezdeki yarım daire şeklindeki küçük yüzey çevresindeki dört oyulmuş yüzeyle çevrelenmiş ve her bir oyuk içine birer çini çanak yerleştirilmiştir. Bazı çini çanakların izleri hala görülebilir durumda iken diğerlerinin ise yalnızca kalıntıları mevcuttur. Güneydoğu kenarındaki yapının da benzer bir yapıya sahip olduğu ancak tam bir yarım daire olmadığı belirtilmektedir. Kuzeydoğu kenarındaki süsleme ise diğerlerinden farklı bir şekilde dikdörtgen biçimindedir ve ortada daha büyük olmak üzere beş adet oyulmuş yuva bulunmakta olup bu oyuklara da çanaklar yerleştirilmiştir. Hala sağ alt köşedeki renkli çini çanak durmaktadır. Diğer kenarlarda ise çeşitli yerlerde derleme taşlar kullanılmaktadır (Önkal, 2015).

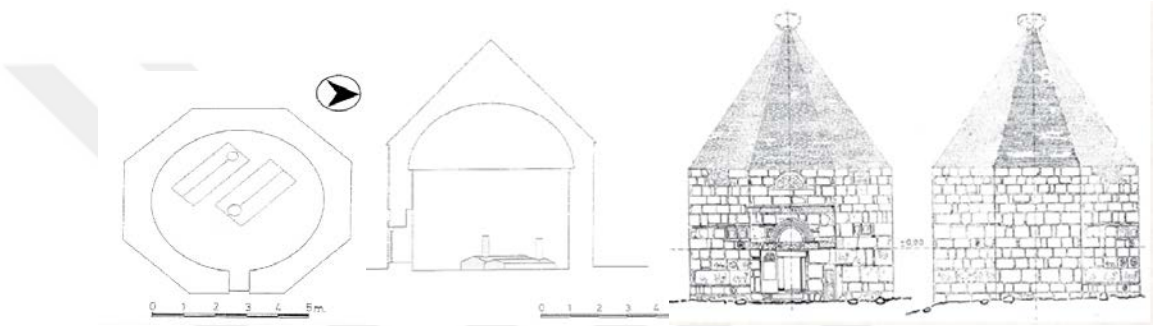

a) b) c)

Çizim 2.77. a) Himmet Dede Kümbeti plan b) kesit c) görünüş çizimi

Kaynak: Toruk, F. 2014)

Eserin Kitabeleri:

Yapıya ait herhangi bir kitabe yer almamaktadır (Önkal, 2015).

Süsleme:

Yapıda süsleme unsuru olarak Bizans döneminden kalan süslemeler kullanılmaktadır. Bunlar girişin bulunduğu doğu cephesinde yer almaktadır. Ancak daha fazla ilgi çeken süslemeler çini çanaklardır. Çanaklar dikdörtgen veya yarım daire şeklindeki taşların yüzeyine oyulmuş yuvalara yerleştirilmiştir (Önkal, 2015).

Süsleme Özellikleri:

- **Külah Dış Süslemeleri**
  -

- **Külah Altı Silme Dış Süslemeleri**
  -

- **Kasnakta Dış Süslemeleri**

Figürlü Süslemeler: Güneş Motifi, Düğüm Motifi

Bitkisel Süslemeler: Hayat Ağacı Motifi, Rumi (Yaprak) Motifi

Geometrik Süslemeler: Kare Motifi

Şekil 2.108. Himmet Dede Kümbeti kasnakta dış süslemeleri

Kaynak: https://www.turkiyenintarihieserleri.com/?oku=3728

- **Pencere ve Çevresi Dış Süslemeleri**

-

- **Kapı ve Çevresi Dış Süslemeleri**

Gülbezek, Madalyon ve Kabara Süslemeleri: Kabara, Gülbezek, Çarkıfelek Motifi

Figürlü Süslemeler: İstiridye Motifi, Düğüm Motifi, Tanrı Damgası, Kuş Motifi

Geometrik Süslemeler: Daire ve Kare Motifi

Bitkisel Süslemeler: Hayat Ağacı Motifi, Rumi (Yaprak) Motifi

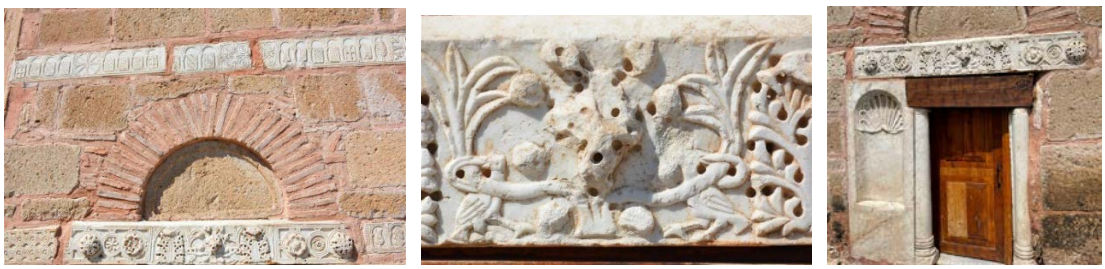

Şekil 2.109. Himmet Dede Kümbeti kapı ve çevresi dış süslemeleri

Kaynak: https://eskisehir.ktb.gov.tr/TR-336940/himmet-baba-turbesi-seyitgazi.html

- **Gövde Dış Süslemeleri**

Figürlü Süslemeler: Geyik, Deve, Keçi, Tavşan, Atlı Süvari, Balık, At Figürü, Güneş Motifi

Bitkisel Süslemeler: Hayat Ağacı Motifi

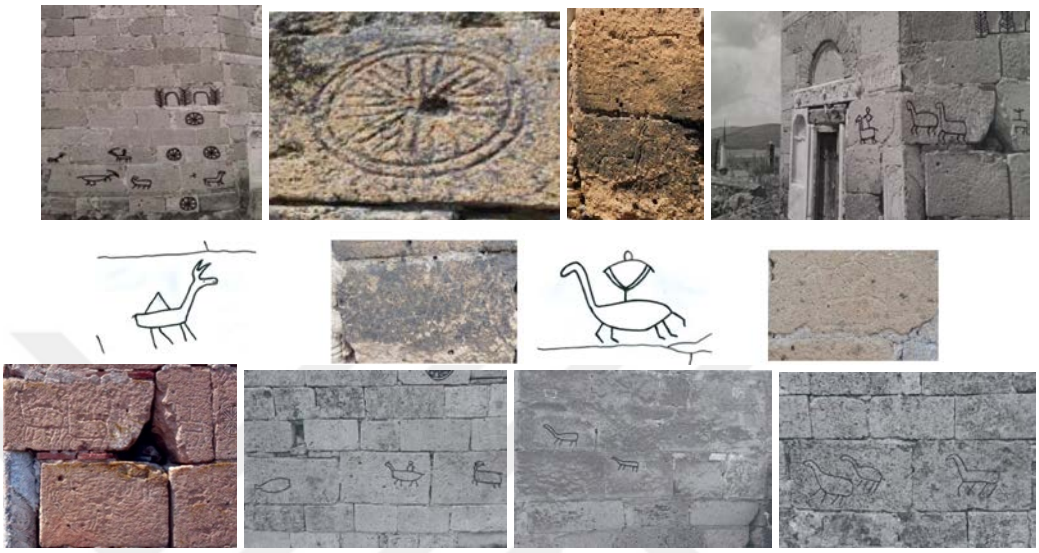

Şekil 2.110. Himmet Dede Kümbeti gövde dış süslemeleri

Kaynak: Şahin, M. K. ve Varis, S. (2017)

- **Gövde Alt Silme Dış Süslemeleri**

-

17. Emir Nureddin Sebhan Kümbeti

Yeri: Konya

Tarihi: 13.yy. sonları

Banisi: İsmi tam olarak tespit edilememektedir. Nureddin … İbrahim bin Celal kitabenin okunabilen kısmında yer almaktadır (Önkal, 2015).

Mimarı: Belli değildir.

Ölçüler:

Üst kat iç kenar uzunluğu: 2,69 m.- 2,94 m.

Üst kat dış kenar uzunluğu: 3,81 m.- 4,02 m.

Üst katın dahili alanı: 39,12 m²

Üst katın harici alanı: 73,76 m²

Üst kat harici alanının dahili alana oranı: 1:1,8

Dış yükseklik: 15,85 m.

Gövde genişliği: 9,45 m.

Yüksekliğin ene oranı: 1:1,6 (Önkal, 2015).

İnşa Tekniği:

Emir Nureddin Sebhan Kümbeti, taş ve tuğlanın birlikte kullanıldığı bir yapıdır. Cepheler yarısından itibaren taş kaplamaların yerini tuğlaya bırakmaktadır ve mazgal pencereler bulunmaktadır. Ayrıca haçvari plana sahip cenazelik katı bulunmaktadır. Yapı iç mekanda 6,50 m. çaplı kubbeyle taşıyan 1,35 m. kalınlığındaki duvarlara sahiptir. Kubbe yuvarlığına sivri kemerli trompcuklarla geçiş sağlanmaktadır (Önkal, 2015).

Yapının Bugünkü Durumu:

Yapının çevresi tamamen evlerle çevrili olsa da bu evler temizlenmiş ve cenazelik katı son yıllarda yapılan restorasyon çalışmaları ile ortaya çıkarılmıştır. Bir çit duvarıyla çevrili yapı günümüze oldukça iyi bir şekilde ulaşmıştır (Önkal, 2015).

Şekil 2.111. Emir Nureddin Sebhan Kümbeti

Kaynak: Önkal, H. (2015)

Mimari Özellikleri:

Emir Nureddin Sebhan Kümbeti, taştan bir kaide üzerinde yükselen yarısı taş yarısı tuğla sekizgen gövdeli ve tuğla külahla örtülü bir yapıdır. Batıdaki sivri kemerli

bir açıklıktan girilen bu sekizgen planlı yapının giriş cephesi, büyük bir panoyu andıran dikdörtgen bir çerçeve ile belirtilmiştir. Ana giriş açıklığı 0,95 x 1,86 m. ölçülerinde olup oyuk ve kaval silmelerin oluşturduğu sivri bir kemerle son bulmaktadır. Bu kemer dışa doğru taşmış konsollara dayanmaktadır ve aynı tarzda bir kemerle çevrili kapı açıklığı bulunmaktadır. Girişin üst kısmında iki satırlık bir kitabe ve üzerinde bir rozet bulunmaktadır. Sekizgen gövde duvarlardan dışa doğru 5 cm. çıkıntı yapan 0,40 m. yüksekliğe sahip blok taşlardan örülmüş sekiz kenarlı bir üst temele sahiptir. Tuğladan köşe pilasterleri herhangi bir kademe yapmadan kornişe kadar yükselmektedir. Yedi cephede pilasterler arasında 2,24 m. yüksekliğinde ve 3,10 x 4,56 m. ölçülerinde dikdörtgen panolar bulunmaktadır. Batı cephesinde ise bu pano dikdörtgen çerçevenin hemen üstünde başlamıştır. Köşe pilasterleri haricindeki kenarlar zeminden 3.75 m.'ye kadar kesme taşla kaplanmıştır. Tuğla dizisiyle oluşturulan korniş kubbe ile birleşir ve yapı tuğladan örülmüş bir külahla sonlanmaktadır. Külahın tepesi yıkılmış ve sonradan örülmüştür (Önkal, 2015).

İç mekanı da yaklaşık 3,50 m.'ye kadar moloz taşla örülmüştür. Bu yükseklikten sonra tuğla örgüye geçilerek 6,50 m. çapındaki yarım küre kubbesi sekiz sivri kemerli trompların oluşturduğu poligonal yüzeye oturtulmaktadır. Bu katın zemini taş döşemedir. Çimento ile sıvanmış ve yeşile boyanmış bir sanduka bulunmaktadır. Yapının girişinde bulunan yüksek niş içte 0,58 m. derinliğinde ve 2,27 m. genişliğinde sivri kemerli bir niş olup tek pencere bu nişin üstünde bulunmaktadır. Kümbetin içi yalnızca bu pencere ve altındaki kapı açıklığından ışık almaktadır. Güney duvarı ile doğu taraftaki bitişik duvar, pencere ve dolap niyetiyle açılmış ancak daha sonra tekrar örülmüştür. Yapının girişinin üzerindeki tek pencerenin sonradan açılmış veya mevcut olanın büyütülmüş olduğu bugünkü şeklinden anlaşılmaktadır (Önkal, 2015).

Alt kat son yıllarda yapılan restorasyon çalışmaları sayesinde gün ışığına kavuşmuştur. Kare planlı kesme taş kaidenin köşeleri pahlanmamaktadır. Alt kat girişi üst kata çıkışı sağlayan merdiven sahanlığının altındadır. Kümbetin toprak altında bulunduğu dönemde taşlarla örülmüş dört kemer üzerinde yükselen basık kubbeli bir alt katının olduğu belirtilmektedir. Cenazelik haçvari bir plana sahiptir (Önkal, 2015).

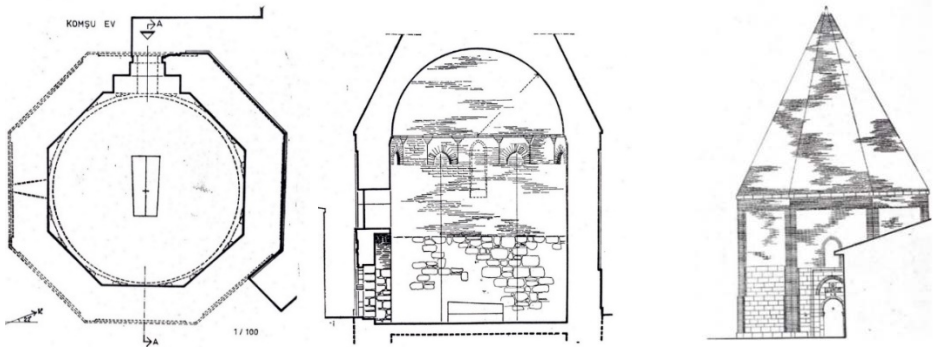

a) b) c)

Çizim 2.78. a) Emir Nureddin Sebhan Kümbeti plan b) kesit c) görünüş çizimi

Kaynak: Tuncer, O.C. (1986)

Eserin Kitabeleri:

Üst kat girişinin üzerindeki kitabenin bazı bölümleri silindiği için tamamı okunamamaktadır. Okunabilen kısmıyla kitabe şöyledir: "Baş kumandan, bilgili, adil, güçlü, zafer kazanmış, desteklenmiş Nureddin ..... .İbrahim bin Celal Allah ona rahmet etsin" (Önkal, 2015).

Şekil 2.112. Emir Nureddin Sebhan Kümbeti bani kitabesi

Kaynak: Önkal, H. (2015)

Süsleme:

Kümbetin iç kısmında herhangi bir süsleme bulunmamaktadır. Dış cephede ise giriş açıklığının olduğu bölümde profilli kemerler, silmeler ve basit bir rozetin üzerine yerleştirilmiş kitabe yer almaktadır. Diğer kenarlarda süsleme bulunmamaktadır (Önkal, 2015).

Süsleme Özellikleri:

- **Külah Dış Süslemeleri**
  -
- **Külah Altı Silme Dış Süslemeleri**
  -
- **Kasnakta Dış Süslemeleri**
  -
- **Pencere ve Çevresi Dış Süslemeleri**
  -
- **Kapı ve Çevresi Dış Süslemeleri**

Gülbezek, Madalyon ve Kabara Süslemeleri: Gülbezek

Yazı Süslemeleri: Kufi Yazı Kuşağı

Şekil 2.113. Emir Nureddin Sebhan Kümbeti kapı ve çevresi dış süslemeleri

Kaynak: Önkal, H. (2015)

- **Gövde Dış Süslemeleri**
  -
- **Gövde Alt Silme Dış Süslemeleri**
  -

18. Hüdavent Hatun Kümbeti

Yeri: Niğde

Tarihi: 1312

Banisi: 2. Gıyaseddin Keyhüsrev'in oğlu 4. Rükneddin Kılıç Arslan'ın kızı Hüdavent Hatun

Mimarı: Belli değildir.

Ölçüler:

Üst kat iç kenar uzunluğu: 3,48 m.- 3,55 m.

Üst kat dış kenar uzunluğu: 4,15 m.- 4,25 m.

Üst katın dahili alanı: 9,52 m²

Üst katın harici alanı: 87,52 m²

Üst kat harici alanının dahili alana oranı: 1:1,4

Dış yükseklik: 15,25 m.

Gövde genişliği: 10,42 m.

Yüksekliğin ene oranı: 1:1,4 (Önkal, 2015).

İnşa Tekniği:

Kümbetin yapımında yalnızca kesme taş kullanılmış olup kapı ve pencere söveleri, atkı veya kemerleri ile kitabe kapsayan levhalar beyaz mermerdendir. İçteki kenarları sonlandıran kemerler ise taşla örülmüştür. İçte sekizgenden kubbe yuvarlağına geçiş farklı bir tarzda gerçekleştirilmiştir. Yapı, sekizgen gövdenin on altı kenarlı bir kasnağa dönüştürüldükten sonra tekrar sekiz kenarlı bir ehrami külahla örtülmüştür. Bu durum mimarın yapıyı on altı kenarlı bir kasnağa uygun olarak tasarlamış olabileceğini ve buna uyumlu bir örtü tercih etmiş olabileceğini göstermektedir (Önkal, 2015).

Yapının Bugünkü Durumu:

Yapı, alt katın toprak altında kalması ve figürlü kabartmaların hasar görmesi gibi kayıplarla günümüze ulaşmaktadır. Pencerelerin üzerinde bulunan sirenler veya aslan başları ile bu aralarındaki rozetler özellikle hasar görmüştür. Ancak buna rağmen günümüze iyi bir şekilde ulaşmıştır. Yapı 1962 yılında restore edilmiştir (Önkal, 2015).

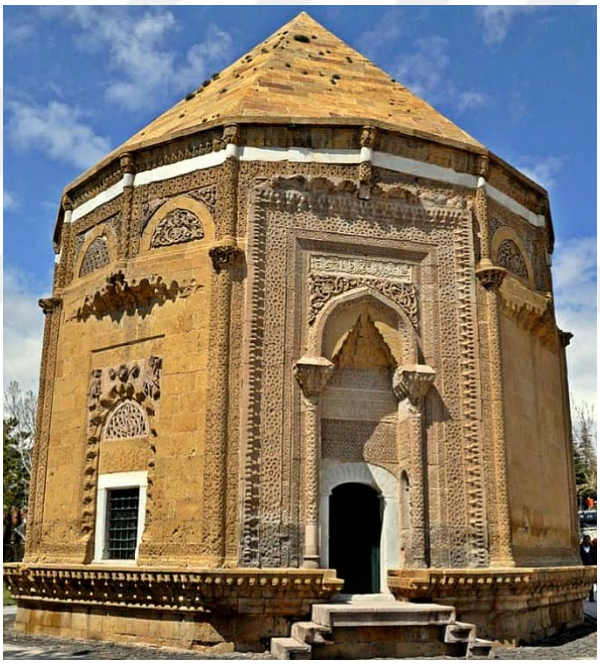

Şekil 2.114. Hüdavent Hatun Kümbeti

Kaynak: Önkal, H. (2015)

Mimari Özellikleri:

Hüdavent Hatun Kümbeti, tabanı sekiz kenarlı bir kaide üzerinde yükselen sekizgen bir gövdeye sahip ve üst kısmı on altı kenarlı bir kasnakla çevrili yine sekiz kenarlı ehrami bir külahla örtülü bir yapıdır. Kaidesi bugünkü zeminden 1,16 m. yükseklikte gövdeyi çevreleyen mukarnaslı bir konsolla son bulmaktadır. Üst kat girişi doğu kenarında bulunan portal şeklinde düzenlenmiş ve iki yönlü üçer basamaklı bir merdivenle çıkılan bir yapıya sahiptir. Yapının kapısı yedi sıra mukarnasla süslenmiş

bir nişin içindedir. Kapı kemerinin ve mukarnasların arasındaki yüzey beyaz mermer üzerine yazılmış üç satırlık bir kitabe ve palmet ve rumi kıvrımlarla süslenmiş geniş bir kuşakla doldurulmuştur. Kapının yan duvarında yarım daire kesitli mihrabiye bulunmaktadır. Beyaz mermer üzerine yazılmış tek satırlık bir ayet kitabesi kemerin üstünde yer almaktadır. Kemer ile kitabe arasındaki üçgen sahalar büyük bitki motifleriyle doldurulmuştur. Niş içteki dar üçü ve geniş olan diğer ikisi olmak üzere beş silme ile dikdörtgen bir çerçeve içine alınmıştır. Bu beş silmeden içten dışa sıra ile ikisi bitkisel motiflerle, ikisi geometrik örgülerle ve en dıştaki ise mukarnasla süslenmiştir. Portalın çerçevesi üstte bir sıra mukarnasla taçlandırılmaktadır. Sekizgen gövdenin sekiz köşesine sekiz sütun yerleştirilmiş ve bu sütunceler on altı kenarlı kasnağın tabanı hizasında birer başlıkla sonlandırılmıştır. Bu sütuncelere iki yanında üstte değil fakat alt kenarda devam eden ve yüzleri palmet ve lotus motifleriyle süslenmiş silmeler eşlik etmektedir. Beyaz mermerden yapılmış dikdörtgen şekilli üç pencere iri mukarnaslı bir silme ile kemerli bir niş içinde bulunmaktadır. Bu pencereler birbirinden farklıdır. İkisinin üst kısmında geçme tarzında çiziklenmiş ikinci bir süsleme ve oyuk alınlıkları bulunmaktadır. Pencereler ince süslemelerle dikdörtgen çerçevelere yerleştirilmiş ve çerçeve ile kemer arasındaki boşluğa siren ve aslan figürleri işlenmiştir. Orta bölümde siren ve aslan figürleri arasına daha büyük üç rozet yerleştirilmiştir. Portalın bulunduğu doğu kenarı haricindeki yedi kenarın üst kısmında on altı kenarlı kasnağa destek olacak şekilde altları süslemeli üçgen çıkıntılar bulunmaktadır. Sekizgen bir gövdenin köşelerinde bulunan sütunların devamı niteliğindeki sekiz kısa sütun üçgen şeklindeki çıkıntıların ortasında yükselen diğer sekiz sütunla birlikte toplamda on altı kenarlı bir yapı oluşturmaktadır. Doğuya bakan iki kenar haricinde diğer on dört kenarda sivri kemerli alınlıklar bulunmaktadır. Bu alınlıklar ve kemer köşeleri rumi desenleri, insan ve hayvan figürleri ile süslenmiştir. Kenarları çevreleyen çerçeveler geometrik desenli süslemelerle çevrilidir. Bu çerçevelerin üstünde beyaz mermerden yapılmış düz bir kuşak bulunmaktadır. Kuşağın üstünde ise mukarnas motiflerinden oluşan bir korniş ve külahın geçişini sağlayan bir bölüm bulunmaktadır. Köşelerdeki mukarnaslar kasnak sütuncelerinin üstünü süsleyecek şekilde tasarlanmıştır. Kasnağın batı kenarındaki alınlıkta bulunan kartal figürünün yanındaki kenarların alınlıklarında, portalın sağındaki sütunun başlığında, portal nişinin solundaki mihrabiyenin üstünde ve çift başlı kartalın boyunları arasında ince detaylarla gizlenmiş insan başları veya insan kabartmaları bulunmaktadır. Kümbetin güneybatı penceresinin üstünde karşılıklı ve dikey olarak yerleştirilmiş iki aslan kabartması bulunmaktadır. Ayrıca on altı kenarlı kasnağın çift başlı kartal figürünü içeren kenarı ile bitişik sol kenarda alçak kabartmalı iki aslan figürü bulunmaktadır. Kümbetin güneydoğu ve kuzey kenarındaki pencerelerin üstünde dolgun kabartmalarla yapılmış sirenler yer almaktadır. Kümbetin güneydoğu köşesindeki figürler vücutları yan profilden, başları ise önde olacak şekilde ve karşılıklı olarak yerleştirilmiştir. Sirenler arasında ortadaki daha büyük olmak üzere üç rozet bulunmaktadır. Kasnağın batı kenarındaki alınlıkta çift başlı kartal kabartması bulunmaktadır ve etrafı rumilerle çevrelenmektedir. Bu kartalın boyunları arasına bir insan başı yerleştirilmiş ve kanatlarının uçları ejder başları olarak tasvir edilmektedir. Bu figürlerden insan başlarının kötü ruhlardan koruyucu olduğu, aslan ve sirenlerin ölünün ruhunu koruyucu olduğu, gökyüzü yolculuğunda yardımcı ve refakatçi olduğu düşünüldüğü, hayat ağacı ve ejderle birlikte verilen kartalın ise öbür dünyaya geçmekte yardımcı bir rolü olduğu anlaşılmaktadır (Önkal, 2015). Yapının doğuya bakan kapısı, cepheleri ve köşelerinin titizlikle konumlandırılması eski Türk geleneklerini ve İslami kozmoloji anlayışını yansıtmaktadır. Bu düzenleme Türklerin doğu yönüne atfettikleri

kutsallık ve İslami düşüncede doğunun cennet ve ışıkla ilişkilendirilmesiyle bağlantılıdır (Parla, 2017).

İç mekana basık kemerli ve 0,90 x 1,75 m. ölçülerindeki kapıdan geçilerek girilmektedir. Sekizgen planlı bu mekan tamamen kesme taşla kaplıdır ve yarım küre şeklinde bir kubbe ile örtülüdür. Kubbenin yuvarlak kısmına pandantiflerle geçiş sağlanmaktadır. Her kenar siyah renkli taşlarla örülü büyük kemerlerle sonlandırılmıştır. Köşelerde buluşan kemerlerin arasında oluşan üçgen şekilli yüzeylerin ortasına çift sıralı mukarnas süslemeleri işlenmiştir. Kemerlerin alt kısımlarındaki dar yüzeyler geçmelerle süslenmiştir. Kubbenin alt kısmında bulunan yüzeyler üçgenlerle süslenmiş bir sıra oluşturarak çokgen şeklinden daire şekline geçişi sağlamaktadır. Mekan mihrab nişinin sağında ve solunda bulunan duvarda açılmış üç pencere ile aydınlatılmaktadır. 1,15 x 0,80 m. ölçülerindeki düz atkılı pencereler yüksek sivri kemerli nişlere yerleştirilmiştir. Niş kemerlerinin cepheleri üst kısımda bir düğüm oluşturan ve alt kısımda "U" şeklindeki kaidelere oturan birer kaval silme ile süslenmiştir. Güney kenarını neredeyse tamamen kaplayan mihrab zengin bir süsleme ve temiz bir taş işçiliğine sahiptir. Mihrab nişinin köşelerine yerleştirilmiş sütunlar üç sıralı olup beş sıra mukarnasla sonlandırılmıştır. Sütunların üst kısımlarında "U" şeklinde kaideleri ve iki katlı başlıkları vardır. Sütun gövdeleri ise rumi kıvrımlarla süslenmiştir. Nişin üç yüzeyi yarım daire şeklinde üç niş açılarak zenginleştirilmiştir. Bu dar nişlerin etrafı üstte kemer yapan ve yüzeyleri motiflerle süslü silmelerle çevrilidir. Mukarnas yuvalarının her biri farklı şekilde işlenmiş ve üstten ikinci sırada bulunan yuvalardan ortadakine lafza-i Celal yazısı yerleştirilmiştir. Kavsara mukarnas konturlarıyla uyumlu üç dilimli bir kemerle çevrelenmiştir. Kavsara ile kemerin konturu arasında kalan dar yüzey de rumi süslemeler yer almaktadır. Niş geometrik örgülerle süslü bir silme ile yüksek bir dikdörtgen çerçeve içine alınmaktadır. Bu çerçeve ile kemer arasında kalan alan enine uzanan üç dikdörtgen panele bölünmektedir. Alt iki panoya ayetler yazılmıştır. Üstteki sonuncu panonun örgülerinde bitkisel süslemeler yer almaktadır. Kemer köşeleri geometrik desenlerle süslüdür. Mihrab nişini çerçeveleyen silmenin üstünde rumi kıvrımlarla şekillendirilmiş bir madalyon bulunmaktadır. Bu silmeyi ince bir halat silme onu da Ayete'l-Kürsi'yi içeren bir yazı şeridi çevrelemektedir. Dışta ise mukarnaslı bir silme ve onu takip eden köşeli bir geçme bulunmaktadır. İki yanda geçmelerle süslü iki katlı başlıkları olan iki sütun mihrab nişini tamamlamaktadır. Köşe sütunlarının hemen yanında mihrab nişinin son çerçevesini oluşturan köşeli geçmelerin vücut verdiği çerçeve sütun başlıklarının üzerinde geometrik desenli bir silme bulunmaktadır. Bunun üstünde mihrabı süsleyen palmet ve rumi kıvrımları ile bezeli bir friz bulunmaktadır. 1,93 m. yükseklikte sadece kapı ve pencere boşlukları ile mihrab nişinin bulunduğu kısımlarda kesilen mekanı çevreleyen bir konsol bulunmaktadır ve duvarları yatay olarak bölerek dengesizliği gidermektedir. Üst katta döşemesi taş olan tamamen mermerden yapılmış üç sanduka yan yana yer almaktadır. Bu sandukaların baş ve ayak uçlarına kimlikleri üst kısımlarına ayetler yazılmıştır ve yan yüzeyleri ise taş işçiliğiyle süslenmiştir (Önkal, 2015).

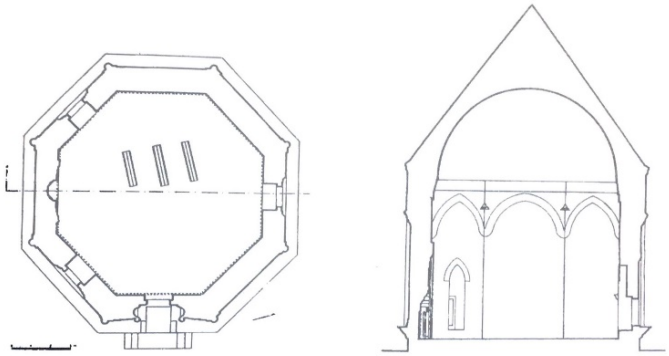

a) b)

Çizim 2.79. a) Hüdavent Hatun Kümbeti plan b) kesit çizimi

Kaynak: Önkal, H. (2015)

Eserin Kitabeleri:

Kümbete ait kitabeler farklı yerlerde bulunmaktadır. Bunlar portalda, mihrapta ve sandukalarda yer almaktadır. Portal kemerinin üzerinde bulunan tek satırlık kitabe Besmele ile bir ayet kitabesidir. "Bismillahirrahmanirrahim. Allah sizi ebedi esenlik yurduna cennete çağırmaktadır ve dilediğini (oraya gitmek arzusunda olanı) amacına ulaştırır". Portaldaki ikinci kitabede ise: "Allah rahmet ve mağfiret sahibidir. Bu mübarek kümbetin yapılmasını, şehid Sultan Rükneddin (Kılıç Arslan bin) Keyhüsrev'in-Allah ona mağfiret eylesin- Allahın rahmet ve affını dileyen naçiz kızı Hüdavent Hatun, 712 senesinin aylarında emretti. Allaha hamd onun Peygamberine ve aline salat ve selam olsun". Hüdavent Hatun tarafından yaptırılan kümbetin 712/1312-1313 yılında inşa edildiği kitabeden öğrenilmektedir. Kitabede Rükneddin lakabından sonra Keyhüsrev ismi yer almaktadır. Bilindiği üzere "Rükneddin" Hüdavent Hatun'un babası Gıyaseddin Keyhüsrev'in oğlu IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ın lakabıdır. Bu durum Hüdavent Hatun'un inşa ettirdiği kümbet ile ilgili tek tarihi kaynağın da doğruluğunu teyit etmektedir. Kitabede iki sultanın ismi arasında bulunması gereken "bin" kelimesinin unutulduğu belirtilmektedir (Önkal, 2015).

a) b)

Şekil 2.115. a) Hüdavent Hatun Kümbeti ayet b) bani ve tarih kitabesi

Kaynak: Önkal, H. (2015)

Mihrapta dilimli kemerin üzerindeki iki satırlık kitabenin metni şu şekildedir: “Allahtan başka ilah yoktur. Muhammed Allah'ın resulüdür. Onu ve doğruluk rehberi Kur'an ile hak dini gönderen O'dur”. İkinci satır Fetih suresinin 28. ve Saff suresinin 9. ayetlerinden ilham alınarak yazılmaktadır. Mihrabı çerçeveleyen yazı kuşağı Besmele ile Ayetel-Kürsi'yi içermektedir (Önkal, 2015).

Kümbet de mermerden hazırlanmış üç sanduka bulunmaktadır. Sandukaların sırtlarında ayetler ve dualar, baş ve ayak uçlarında ise kitabeler bulunmaktadır. Bunlardan ilki kümbetin baniyesi Hüdavent Hatun'a aittir. Bu sandukada Hüdavent Hatun'un 732 senesi Receb ayının üçüncü Pazartesi gecesi vefat ettiği belirtilmektedir. Diğer iki sandukanın ise sonraki devirlerde buraya defnedilmiş iki hanıma ait olduğu bilinmektedir. Sandukanın ayak uçlarında ise şunlar okunur: “Bu merkad Melike Huand Hatunun'dur. (O), 732 senesi Receb ayının üçüncü Pazartesi gecesi (vefat eyledi)”. Bunlardan ilkinin ayak ucunda; “Merhum Emir Şücaeddin'in kızı merhume mağfure, paşa Hatun 744 senesi zilkade ayında vefat etmiştir. Allah ona rahmet eyleye”. Ortası delinmiş olan ayak ucunda ise; “Merhume, mağfure Şah Zade(?), 728 senesinin cemaziyelahirinin ..... da, pazartesi gecesi vefat etmiştir. Allah onun kabrini nurlu kılsın” yer almaktadır (Önkal, 2015).

Süsleme:

Kümbetin iç ve dış cepheleri de süslenmiştir. Süslemelerin ağırlıklı olarak dış kısımda olduğu görülmektedir. Bu süslemelerde kullanılan bütün unsurlar bir arada kullanılmıştır. Kümbet; geometrik, bitkisel, figürlü, yazı, kabara ve madalyon motifleriyle süslenmiştir. Bazı yerlerine insan başı figürleri dikkat çekmektedir. Cephelerde; pencereler, kasnak ve portal boşlukları diğer yerlere göre daha zengin bir şekilde süslenmiştir (Önkal, 2015).

Süsleme Özellikleri:

- **Külah Dış Süslemeleri**
  -
- **Külah Altı Silme Dış Süslemeleri**

Geometrik Süslemeler: Mukarnas

- **Kasnakta Dış Süslemeleri**

Figürlü Süslemeler: Yön, Çift Başlı Kartal, İnsan, Düğüm Motifi, Mandala

Geometrik Süslemeler: Mukarnas, Daire Motifi, Beş ve Altı Köşeli Yıldız Motifi

Bitkisel Süslemeler: Palmet, Rumi (Yaprak) Motifi, Hayat Ağacı, Sekiz-On Altı Taç Yapraklı Lotus (Kasnak Form)

Şekil 2.116. Hüdavent Hatun Kümbeti kasnakta dış süslemeleri

Kaynak: https://ndhaber.com.tr/nigde-hudavent-hatun-turbesi-mustafa-taskinin-kaleminden-n-2338121

- **Pencere ve Çevresi Dış Süslemeleri**

Figürlü Süslemeler: Su Yolu Motifi, Aslan, Koyun, Siren, İnsan, Güneş, Ay, Kozmik Dağ

Geometrik Süslemeler: Mukarnas, Beşgen Motifi, Altı Köşeli Yıldız Motifi

Bitkisel Süslemeler: Palmet, Rumi (Yaprak) Motifi

Gülbezek, Madalyon ve Kabara Süslemeleri: Kabara, Çarkıfelek

Şekil 2.117. Hüdavent Hatun Kümbeti pencere ve çevresi dış süslemeleri

Kaynak: https://ndhaber.com.tr/nigde-hudavent-hatun-turbesi-mustafa-taskinin-kaleminden-n-2338121

- **Kapı ve Çevresi Dış Süslemeleri**

Yazı Süslemeleri: Kufi Yazı Kuşağı

Gülbezek, Madalyon ve Kabara Süslemeleri: Kabara, Çarkıfelek

Figürlü Süslemeler: Düğüm Motifi, Kadın Figürü, İstiridye Motifi

Geometrik Süslemeler: Mukarnas, Beşgen Motifi, Sekiz Köşeli Yıldız Motifi

Bitkisel Süslemeler: Palmet, Rumi (Yaprak) Motifi

Şekil 2.118. Hüdavent Hatun Kümbeti kapı ve çevresi dış süslemeleri

Kaynak: https://ndhaber.com.tr/nigde-hudavent-hatun-turbesi-mustafa-taskinin-kaleminden-n-2338121

- **Gövde Dış Süslemeleri**

Figürlü Süslemeler: Düğüm Motifi, Kadın Figürü

Geometrik Süslemeler: Beşgen Motifi

Bitkisel Süslemeler: Palmet, Rumi (Yaprak) Motifi

Şekil 2.119. Hüdavent Hatun Kümbeti gövde dış süslemeleri

Kaynak: https://ndhaber.com.tr/nigde-hudavent-hatun-turbesi-mustafa-taskinin-kaleminden-n-2338121

- **Gövde Alt Silme Dış Süslemeleri**

Geometrik Süslemeler: Makarnası

Figürlü Süslemeler: Düğüm Motifi

Şekil 2.120. Hüdavent Hatun Kümbeti gövde alt silme dış süslemeleri

Kaynak: https://ndhaber.com.tr/nigde-hudavent-hatun-turbesi-mustafa-taskinin-kaleminden-n-2338121

- **Bir medrese veya caminin bünyesine dahil bulunan ve dahil olduğu yapının çatısı üzerinde ikinci bir gövdeye sahip olan on kenarlı kümbet tipi**

1. **1.İzzeddin Keykavus Şifahanesi Kümbeti**

Yeri: Merkez/Sivas

Tarihi: 1220

Banisi: Selçuklu Sultanı 1. İzzeddin Keykavus

Mimarı: Merend'li Bedel oğlu Ahmed (Tuncer, 1986).

Ölçüler:

Üst kat dış kenar uzunluğu: 5,78 m.- 6,88 m.

Üst katın dahili alanı: 39,76 m²

Dış yükseklik: 17,70 m.

Gövde genişliği: 7,60 m.

Yüksekliğin ene oranı: 1:2,3 (Önkal, 2015).

İnşa Tekniği:

Yapı kesme taş ve tuğla malzeme birlikte kullanılarak inşa edilmiştir. Alt gövdenin doğu, batı ve güney duvarları kesme taşla kaplıdır. Cephe, üçgenli kuşak, kubbe, kasnak ve külah tuğla örgüdür. Kümbetin bulunduğu alan kare olmadığından dolayı kubbenin yarım küre şeklinde olması nedeniyle üçgenli kuşak kuzey ve güneyde eşit şekilde örülememiş ve bu nedenle kuzey ve güney kenarlara yedirme yapılmıştır. Şifahanenin bir eyvanı kullanılıp damın üstünde ikinci bir gövde gibi görünen yapı inşa edilmiş ve kümbet dışarıdan da belirgin hale getirilmiştir (Önkal, 2015).

Yapının Bugünkü Durumu:

Kümbetin ön cephesinin alt kısmındaki çiniler ve tuğlalar hasar görmüş ve bu bölgeler alçı ile kaba bir şekilde kaplanmıştır. İçerisinde bulunan sandukalar hasara uğramıştır. Zeminde zaman içinde açılmış büyük delikler bulunmaktadır. Ancak bu hasarlar son yıllarda yapılan onarımlarla büyük ölçüde giderilmiştir. Ayrıca yıkılmış olan kasnak yenilenmiş ve tuğla derzleri tamir edilmiştir. Günümüzde kümbet oldukça iyi durumdadır (Önkal, 2015).

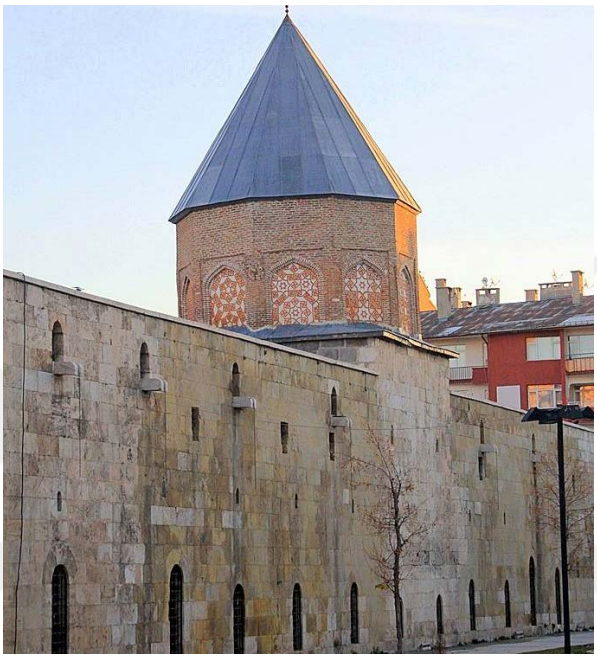

Şekil 2.121. 1.İzzeddin Keykavus Şifahanesi Kümbeti

Kaynak: https://www.turkiyenintarihieserleri.com/?oku=1063

Mimari Özellikleri:

Kümbet geniş duvarlarla kapatılmış olan bir eyvanın üzerinde yükselen ve külahla örtülü olan ikinci bir gövdeye sahip bir yapıdır. Cephe revak kemerinin ardında olmasına rağmen rengi ve uyumuyla belirginleştirilmiştir. Sivri kemerli cephe kemer hizasından itibaren alt kısımda üç dikdörtgen panoya bölünmüştür. Ortada bulunan giriş diğerlerinden biraz daha geniştir. Cephenin alınlığında kırmızı tuğlalar dik ve yatay olarak kare şekilli firuze sırlı tuğlaların etrafında yerleştirilmiştir. Kufi hatla Muhammed ismi yazılmış ve bu desen bütün alınlığı dekoratif bir şekilde doldurmuştur. Alınlığın altında ise mavi zemin üzerine beyaz kabartma harflerle yazılmış bir bani kitabesi uzanmaktadır. Kitabe kabartma tuğla bir çerçeve içine alınmıştır ve bu çerçeve beyaz zemin üzerine kırmızı ince tuğlalardan kesilmiş süslemelerle tekrarlanarak çevrilmektedir. Aynı tarzda bordürler kitabenin altındaki üç dikdörtgen panoyu da çevrelemektedir. Orta bölümde ise yanlardan biraz daha geniş giriş açıklığı bulunmaktadır. Kızıl kahverengi tuğlalarla örülmüş olan giriş açıklığının her iki

köşesinde zemine kadar inmeyen ve 0,45 m. yükseklikte tutulmuş iki sütun bulunmaktadır. Bu sütunların başlıkları ve gövdeleri firuze renkli çini ve tuğla mozaiklerle kaplıdır. Sütunlar atkı hizasında sona ermez ve giriş açıklığının seviyesini aşmaktadır. Bu sütuncelerin başlıklarına dayandırılmış taşkın bir sivri kemer bulunmaktadır. Kemerin yüzeyinde alçı zemine gömülü firuze çinilerle ve sıkışık bir şekilde yazılmış Farsça bir dörtlük bulunmaktadır. Kemer biri düz diğeri kaval tuğla ile örülmüş iki dar silme ile çevrilidir. Kemerin alınlığı geometrik yıldızlarla süslenmiştir. Hemen altında firuze rengi çiniden kesilmiş örgülü kufi yazı bulunmaktadır. Kemerin köşelerindeki üçgen alanlar geometrik desenlerle doldurulmuştur. Üzerindeki dikdörtgen alanda firuze çinilerle Rahman Suresi'nin 26. ve 27. ayetlerinin devamı örgülü kufi hatla yazılmıştır. Bu desen içbükey bir kademe ile derinleşen mozaik tekniğinde yapılmış poligonların iç içe kesişmesinden oluşan geometrik bir kompozisyonun bordürü ile çerçevelenmektedir. İki pencere içeren panolar ikinci bir çerçeve içine alınmaktadır. Düz atkılı pencerelerin üzerinde ise kademeli iki tuğla sırası ile vücut bulmuş sivri kemerli alınlıklar bulunmaktadır. Alınlıklar farklı ama benzer geometrik kompozisyonlarla süslenmiştir. Sağ panoda kemerin köşelerindeki üçgen alanlar üç parçalı geometrik şekillerle dekore edilmişken sol panodakiler altıgenlerin kesişmesinden oluşan "Y" şekilleriyle süslenmiştir. Her iki panoda da çinilerden kesilmiş kufi yazı yer almaktadır. Sağdaki pencere alınlığının altında ve iki parça halinde yer alan firuze çinilerin içine kufi harflerle sanatçının adı yazılmıştır (Önkal, 2015).

Yapı içine 0,92 x 1,85 m. ölçülerindeki kapıdan geçilerek girilmektedir. İç mekan 5,78 x 6,88 m. ölçülerinde olup kareye yakın bir dikdörtgendir. Giriş açıklığı bulunan kuzey duvarı dışındaki diğer üç kenar tamamen düzgün kesme taşlarla kaplıdır. Güney duvarının ortasında mihrab nişi bulunmaktadır. Mihrab içbükey bir kademe ile derinleşen geniş fakat düz bir silme ile çerçevelenmektedir. İçte on iki ve yedi kollu yıldız motiflerinin tekrarı ile elde edilmiş geometrik örgülü silme nişi kuşatmaktadır. Mihrab nişi beş sıra mukarnas ile son bulan dikdörtgen kesitli geniş bir niştir. Nişin köşelerinde palmet ve rumilerle süslü iki sütun bulunmaktadır. Bu sütunlar üst kısımları daire kavisli küp kaidelere oturmaktadır. Sütun başlıklarının üstünde sivri kavisli bir kemer mukarnasın konturlarını çerçevelemektedir. Bu kemere Tevbe Suresi'nin 18. ayeti işlenmiştir. Kemerin kavisinin köşelerinde ise üçgenler rumilerle doldurulmuştur. Mescidin hemen girişinde dikdörtgen çerçeveli ve rumilerle süslü bir pano bulunmaktadır. Mihrab sonradan yeşil, kırmızı ve mavi renklerle boyanmıştır. Mihrabın olduğu duvarda altlı üstlü açılmış dört pencere bulunmaktadır. Alt kısımdakiler yarım daire kemerli nişler içine alınmış ve yuvarlak kemerlidirler. Üsttekiler ise duvarın kenarlarına çekilmiş mazgal pencereleridir. Bu pencereler köşelerinde sütunlar bulunan ve dilimli yarım kubbeciklerle sonlanan nişler içine yerleştirilmiştir. Nişlerin yarım kubbeciklerine geçişi sağlamak için köşelere üçgenler açılmıştır. Nişin etrafı sütuncelerin kaide seviyelerine kadar inen bir silme ile süslenmiştir. Nişlerin içine yerleştirilen mazgal pencereler dikdörtgen çerçevelidir. Kümbetin kuzey kenarı diğer duvarlardan farklılık göstermektedir. Bu kenar önce taş örgü sivri kemerli bir açıklık şeklinde inşa edilmiş ve sonra tuğla ile kapatılmıştır. Üst kısmı tamamlanamayan veya kesilen kemerin her iki yanındaki üçgen yüzeyler taşla kaplanmıştır (Önkal, 2015).

Mekanın iç kısmı yarım küre kubbe ile örtülüdür ve kubbe yuvarlağına üçgenlerle geçilmektedir. Beyaz derzli kırmızı tuğlalarla örülü üçgen kuşak ve kubbe

son derece düzenli bir işçiliğe sahiptir. Kümbet içinde irili ufaklı on üç sanduka bulunmaktadır. Mihrabın hemen önünde bulunan en büyük ve en yüksek sandukanın 1. İzzeddin Keykavus'a ait olabileceği belirtilmektedir. Bu sandukanın üzeri sır altı tekniğinde geometrik yıldız geçmeli büyük çini levhalarla kaplıdır. Siyah konturlu beyaz şeritlerin vücuda getirdiği on iki kollu yıldızların içleri lacivert ve firuze renklerle doldurulmuştur. Dikdörtgen prizma şeklindeki sandukanın çinilerle kaplı olması gereken gövde kısmında bugün hiçbir çini parçası bulunmamakta olup sıva ile örtülmüştür. Bu sandukanın önündeki sandukada ise on iki köşeli bir yıldızın etrafında gelişen sekizgenlerin dört köşede halkalanmasıyla elde edilmiş geometrik motifle süslenmiştir. Zemini lacivert olan on iki köşeli yıldız ve palmetler görülmektedir. Diğer sandukaların çoğu kireçle sıvalıdır. Ancak girişin solunda yan yana ve arka arkaya sıralı beş sandıktan en büyüğü tamamen altı kenarlı firuze çinilerle kaplanmıştır. Kümbetin bir alt katı mevcuttur. Cenazelik sandukaların altlarında cesetlerin ayrı ayrı konulması için bölümlere ayrılmaktadır (Önkal, 2015).

Şifahanenin damı üzerinde yükselen on kenarlı üst gövde 8,20 x 8,92 m. ölçülerindeki bir kaideye oturmaktadır. Tuğla ile örülmüş olan on kenarlı yüksek kasnağın her cephesinde 1,92 x 2,42 m. ebadında dikdörtgen şeklinde bir tuğla kalınlığı derinliğine sahip panolar bulunmaktadır. Bu panellerin içine iki kademe halinde tuğlaların dar yüzleri kullanılarak vücuda getirilen sağır sivri kemerler yerleştirilmiştir. Kemerlerin köşelerinde oluşan üçgen yüzeyler de tuğlaların dar yüzleri kullanılarak örülüp doldurulmuştur. Kemerlerin iç dolguları her cephede farklı örnekli alçı zemine çini ve tuğla ile yapılmış geometrik kompozisyonlarla süslenmiştir. Altı ve sekiz köşeli yıldızlar, baklavalar gibi değişik kompozisyonlara sahip süslemeler yer almaktadır. Kasnak ehrami bir külahla sonlanmaktadır. Bugün metal levhalarla örtülü olan yapının orijinal külahının tuğladan yapılmış olabileceği belirtilmektedir (Önkal, 2015).

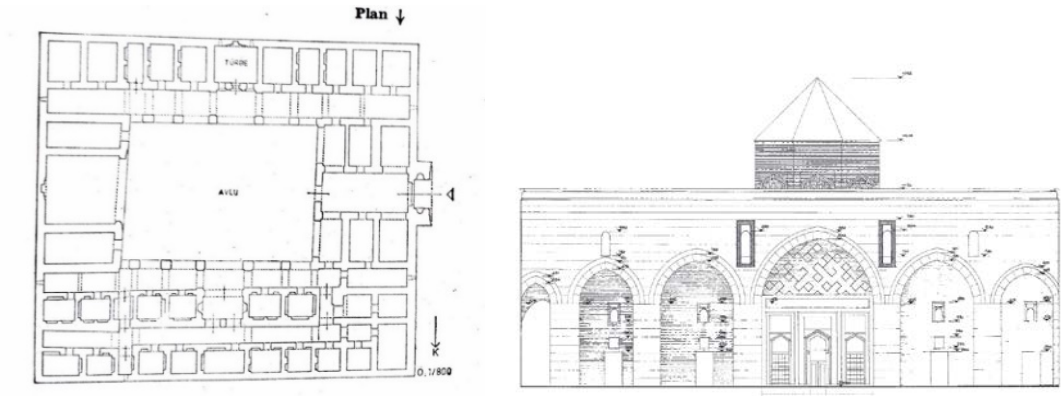

a) b)

Çizim 2.80. a) 1.İzzeddin Keykavus Şifahanesi plan b) görünüş çizimi

Kaynak: Ebiri, G. (2021)

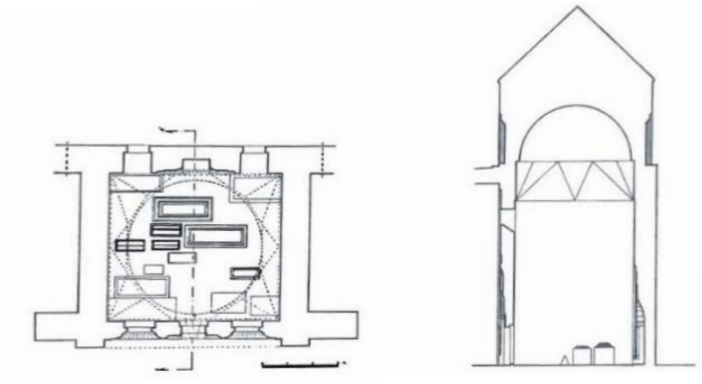

a) b)

Çizim 2.81. a) 1.İzzeddin Keykavus Şifahanesi Kümbeti plan b) kesit çizimi

Kaynak: Önkal, H. (2015)

Eserin Kitabeleri:

Kümbet içindeki mihrab kemerinin üzerine yazılmış olan Tevbe Suresi'nin 18. Ayeti yer almaktadır. Yapıya ait bütün kitabeler ön cephede yer almaktadır. Cephenin kemer alınlığı altında tek satır olan çini bani kitabesi şu şekildedir: "Bu daracık mezarlara girmek üzere geniş saraylardan çıkarıldık. Ne yazık ki, (bu ölüm hadisesinde) zenginliğimin bana faydası olmadı, saltanatım mahvoldu. Çok çabuk, geçici olan dünya malından el çekip de ahirete intikal ve göçüş olayı 617 senesinin şevval ayının dördüncü günü gerçekleşti". Sultan I. İzzeddin Keykavus'un 616/1219 senesinde vefat ettiği bilinmektedir. Kitabedeki tarih ise 617/1220'dir. Buna göre kitabedeki 4 Şevval 617 /2 Aralık 1220 tarihini kitabenin hazırlanış tarihi olarak kabul etmek gerekmektedir (Önkal, 2015).

Şekil 2.122. 1.İzzeddin Keykavus Şifahanesi Kümbeti tarih kitabesi

Kaynak: Önkal, H. (2015)

Cephenin dikdörtgen şeklinde üç bölüme ayrılmış bölgesinde yer alan kapı ve pencere alınlıklarının üzerinde örgülü kufi ile Rahman Suresi'nin 26. ve 27. ayetleri yazılmıştır. Ayrıca kapı atkısı üzerinde yine örgülü kufi ile Bakara Suresi'nin 156. ayeti yer almaktadır. Kapının üzerindeki kemerin yüzünde ise şu mealde Farsça bir manzume bulunmaktadır: "Feleğin hükmüyle dünyada okları ile ülker yıldızını yıldıran ve

kılıçlarıyla ikizler burcunu avlayan (ele geçiren) pek çok padişah vardı. Ama şimdi gel gör ki, ecel elinden büyük ayı yıldız kümesi gibi mızrakları dal dal kopmuş ve okları tel tel olmuştur.” Sağdaki pencere alınlığının altında ve iki parça halinde sanatçı kitabesi bulunmaktadır. Kufi hatla yazılmış bu kitabe değişik şekillerde okunup “Ameli Ahmed bin Bizl-ül-Merendi” şeklindeki okunuş benimsenmektedir. Yani “Merend'li Bedel oğlu Ahmed'in eseri.” olarak söylenebilmektedir (Önkal, 2015).

a) b)

Şekil 2.123. a) 1.İzzeddin Keykavus Şifahanesi Kümbeti ayet kufi kuşağı b) sanatçı kitabesi

Kaynak: Önkal, H. (2015)

Sultanın 1. İzzeddin Keykavus'un bizzat söyleyip sandukası üzerine yazılmasını vasiyet ettiği bir kıt'a da mevcuttur. Bu şiir şu şekildedir: “Bu cihanı ki terk edip gittik Rencini dilde berk edip gittik Şimdiden sonra nevbet erdi size Nitekim evvel ermiş idi bize” (Önkal, 2015).

Süsleme:

Kümbetin çini ve tuğla süslemeleri ön cephe ile on kenarlı kasnağın sivri kemerli nişlerinde toplanmaktadır. Tuğlaların oluşturduğu geometrik desenler, geçmeler, baklavalar ve örgülü kufi yazılar cephede yer almaktadır. Sandukaları süsleyen geometrik desenli çiniler bulunmaktadır. Kasnaktaki sağır kemerlerin dolgusu da çeşitli motiflerle süslenmiştir (Önkal, 2015).

Süsleme Özellikleri:

- **Külah Dış Süslemeleri**
  -
- **Külah Altı Silme Dış Süslemeleri**
  -
- **Kasnakta Dış Süslemeleri**

Figürlü Süslemeler: Ok- Yay Motifi, Tanrı Damgası, Cennet Damgası (Turuncu)

Geometrik Süslemeler: Sekiz ve Altı Köşeli Yıldız Motifi (Turuncu)

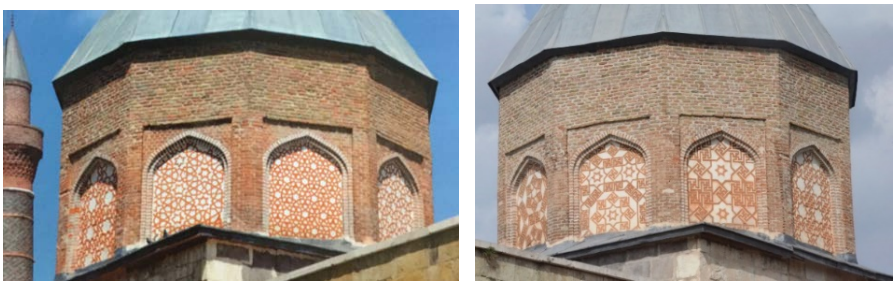

Şekil 2.124. 1.İzzeddin Keykavus Şifahanesi Kümbeti kasnakta dış süslemeleri

Kaynak: Önkal, H. (2015)

- **Pencere ve Çevresi Dış Süslemeleri**

Figürlü Süslemeler: Ok- Yay Motifi, Tanrı Damgası (Turuncu)

Geometrik Süslemeler: Sekiz ve Beş Köşeli Yıldız Motifi, Beşgen Motifi, Ongen Motifi, Daire Motifi (Turuncu)

Yazı Süslemeleri: Kufi Yazı Kuşağı, Kufi Elif Harfi (Mavi)

Şekil 2.125. 1.İzzeddin Keykavus Şifahanesi Kümbeti pencere ve çevresi dış süslemeleri

Kaynak: Önkal, H. (2015)

- **Kapı ve Çevresi Dış Süslemeleri**

Figürlü Süslemeler: Ok- Yay Motifi, Tanrı Damgası (Turuncu)

Geometrik Süslemeler: Altı Köşeli Yıldız Motifi, Kare Motifi, Daire Motifi (Turuncu)

Yazı Süslemeleri: Kufi Elif ve He Harfi (Mavi)

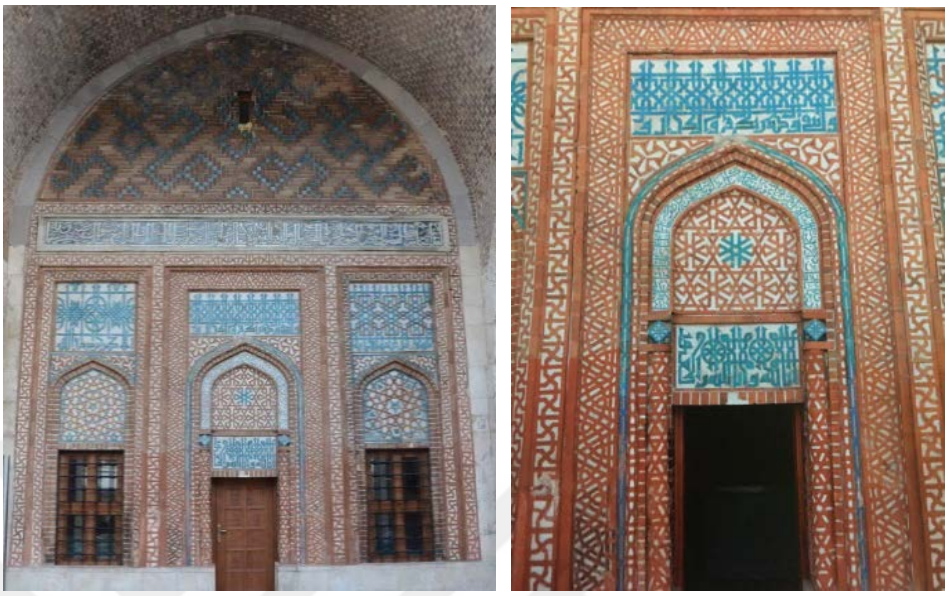

Şekil 2.126. 1.İzzeddin Keykavus Şifahanesi Kümbeti kapı ve çevresi dış süslemeleri

Kaynak: Önkal, H. (2015)

- **Gövde Dış Süslemeleri**
  -
- **Gövde Alt Silme Dış Süslemeleri**
  -
- **Bir medrese veya caminin bünyesine dahil bulunan ve dahil olduğu yapının çatısı üzerinde ikinci bir gövdeye sahip olan sekiz kenarlı kümbet tipi**

1. **Seyfeddin Torumtay (Gök Medrese) Kümbeti**

Yeri: Amasya

Tarihi: 1266/1267

Banisi: Beylerbeyi Seyfeddin Torumtay

Mimarı: Amelü Ebu Müslim Ke'n Neccar (Önkal, 2015).

Ölçüler:

Alt kat iç kenar uzunluğu: 5,25 m.-5,20 m.

Alt kat dış kenar uzunluğu: 9,35 m.-8,10 m.

Alt katın dahili alanı: 27,30 m²

Alt katın harici alanı: 75,73 m²

Üst kat iç kenar uzunluğu: 5,29 m.- 5,21 m.

Üst kat dış kenar uzunluğu: 9,36 m.- 8,10 m.

Üst katın dahili alanı: 27,56 m²

Üst kat alanının alt kat alanına oranı: 1:1 (Önkal, 2015).

İnşa Tekniği:

Yapının inşaatında kullanılan malzemeler arasında kesme taş, moloz taş, tuğla ve çini yer almaktadır. Alt kat duvarlarında moloz taş ve kesme taş kullanılıp kübik gövde ise tuğla ile kaplanmıştır. Duvarların kalınlığı 1,50 m. enindeki duvarlar güçlü bir kalınlığa sahiptir. Kasnak kıvrımlı piramit biçimli bir külahla örtülmüştür (Önkal, 2015).

Yapının Bugünkü Durumu:

Kümbetin kasnak ve külahın hasa gördüğü belirtilmektedir. Kümbet de üst katın çini kaplamalarının çoğunun döküldüğü ve sandukaların da hasar gördüğü ifade edilmektedir. Yapı bir süre müze olarak kullanılıp son yıllarda önemli onarımlar görmüş olup külah yenilenmiştir (Önkal, 2015).

Şekil 2.127. Seyfeddin Turumtay (Gök Medrese) Kümbeti

Kaynak: https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/amasya/gezilecekyer/gok-medrese

Mimari Özellikleri:

Gök Medrese Cami'ne bitişik olan kümbet, kesme taştan yapılmış kübik bir gövde üzerinde tuğladan yapılmış sekiz kenarlı bir kasnağın zikzaklı bir şekilde yükselerek son bulduğu bir yapıdır. Kümbete camiden geçilerek girilmektedir. Geniş ve büyük üst kat girişi caminin doğu duvarı içinde açılmış tonozlu bir eyvan içine yerleştirilmiştir. Eyvanın sivri kemerli beşik tonozu çinilerle sınırlandırılmış ve tepede birleşen iki parçaya bölünmüştür. Bu parçaların yüzeyleri yine çini ile baklava şekilleriyle süslenmiş ve içleri değişik boyutlardaki tuğlalarla doldurulmuştur. Tonoz kemerinin alınlığı kare çinilerle çevrelenmiş alınlığın yüzeyi ise yine kare fakat firuze renkli çinilerle kaplanmıştır. Üst kat 5,29 x 5,21 m. ölçülerinde kare bir plana sahiptir. Kare mekan üçgenli bir kuşağa oturan yarım küre bir kubbe ile örtülmüştür. Duvarlar da kireç sıva ile kaplanmıştır. Duvarların belirli bir seviyesine kadar çini levhalarla kaplandığı fakat birçoğunun döküldüğü belirtilmektedir. Zemin seviyesinde başlayan ve az farklılıklar gösteren 1,88 x 1,31 m. ölçülerindeki geniş dikdörtgen pencereler bulunmaktadır. Bunlardan başka iki mazgal pencere mevcuttur. Birincisi doğudaki pencerenin üstünde ikincisi ise aynı yönde kubbe eteğinde açılmıştır. Kare tuğla döşemeli bu üst katta iki sıra halinde yedi sanduka mevcuttur. Bazı sandukaların kireç sıvalı olduğu ve bazılarının çinilerle kaplı olduğu belirtilmektedir (Önkal, 2015).

Kümbetin alt katına üst kat giriş eyvanının altındaki küçük bir açıklıktan geçilerek 0,71 x 0,82 m. ölçülerinde düz atkılı kareye yakın bir giriş ile ulaşılmaktadır. Bu girişten dokuz basamaklı dar ve dik merdivenle inilmektedir. Alt katta 5,25 x 5,20 m. ölçülerinde kare bir mekan bulunmaktadır. Bu mekan sivri kemerli beşik bir tonozla örtülmüştür. Cenazeliğin duvarları içte kemerli dışarı doğru daralan ve tek bir mazgal penceresi ile aydınlanan moloz taş örgülüdür. Kireç sıva ile kaplanmış olmalarına rağmen duvarlardaki sıva dökülünce altlarındaki duvar örgüleri fark edilmektedir. Alt katta zemini çimento ile kaplı olan alanda önceden sergilenmekte olan altı adet mumya Amasya Müzesine taşınmıştır. Ayrıca dört adet ahşap tabut bulunduğu bu tabutların mumyaların konulduğu tabutlar olabileceği belirtilmektedir. Yapı altta kübik bir gövdeye sahiptir. Bu kübik gövde Gök Medrese Cami'nin saçak seviyesine kadar yükselir ve tamamen düzgün kesme taşlarla kaplıdır (Önkal, 2015).

Kuzeydeki ön cephede bulunan büyük ve geniş dikdörtgen şeklindeki pencere sivri kemerli bir niş içine yerleştirilmiştir. Atkıların üstünde süslemesiz olarak boş bırakılmış bir alınlık bulunmaktadır. Pencere açıklığı ile alınlığın etrafında girift bir süsleme bulunmaktadır. 0,60 m. derinliğindeki nişin kemer yüzü ters yönde ve kademeli olarak yerleştirilmiş üç dilimli motiflerle süslenmiştir. Bu kemer nişin köşelerine yerleştirilmiş sütunlara dayanmaktadır. Sütunların kaideleri ve başlıkları tahrip olmuş olsalar da girift bir geometrik desenle süslenmiştir. Niş sekiz köşeli yıldız motifleriyle süslenmiş bir silme içinde dikdörtgen bir çerçeve ile çevrilmektedir. Duvar yüzeylerinden 13 cm. dışa taşan ve yüzü geçmelerle süslenmiş dar bir silme nişin son çerçevesini oluşturmaktadır. Kemerin köşeleri dal motifleriyle süslenmiştir. Doğudaki pencere kuzeydekine göre daha sadedir. Dikdörtgen şekilli bu pencere yüksek bir niş içine yerleştirilmiştir. Alınlığın ortasında küçük bir mazgal penceresi bulunmaktadır. Mazgal penceresinin etrafı dolambaçlı şeritle çevrilmiş kemerli çerçeveyle kuşatılmıştır. Güneydeki pencere ise arka cephede bulunduğundan daha sade bir yapıya sahiptir. Dar bir silme ile pencere açıklığı taşkın sivri kemerli bir niş içine alınıp süslemesi bulunmamaktadır (Önkal, 2015).

Kübik bir gövde üzerinde tuğladan yapılmış ikinci bir gövde bulunan sekiz kenarlı yüksek bir kasnak bulunmaktadır. Bu kasnak iki sıra taş dizisi üzerine inşa edilmiştir. Kasnağın tuğla örgüsünün başladığı 0,67 m. yükseklikten itibaren sekiz yüzeyi sivri kemerli nişlerle süslenmiştir. Bu nişler, 2 x 2,73 m. ölçütlerinde dikdörtgen çerçeveler içine alınmıştır. Nişlerin iç kısımları renkli çiniler ile kesme tuğlalarla süslenmiştir. Batıya bakan sekiz kenardan özellikle üçü büyük ölçüde hasar görmüştür. Kuzey kenarındaki nişin çini şeritlerin aralarına sekiz köşeli ve kolları sıralı olarak yapılmış yıldız dolgular yerleştirilmiştir. Diğer kenarlardaki nişlerde benzer süslemeler bulunmaktadır. Kemer köşelikleri küçük tuğla altıgenlerin kenarlarından uzayan çinilerle yapılmış altı kollu yıldızların tekrarıyla süslenmiştir. Bu duvarın solundaki ikinci kenarın nişi tuğla ve renkli çini şeritlerin oluşturduğu altıgen desenlerle doldurulmuştur. Köşelerde her birinde altıgen çinilerin kesme tuğla desenleriyle süslenmiştir. Üçüncü kenarın nişi ise renkli çini şeritlerle oluşturulmuş yarım altıgen desenlerle süslenmiştir. Dördüncü kenar ise kesişen sekizgen desenlerle süslenmiştir. Beşinci kenar ise çini ve kesme tuğla şeritlerle oluşturulmuş sekizgen desenlerle süslenmiştir. Diğer üç kenar aşırı derecede tahrip olmuş ve süslerinin büyük bir kısmını kaybetmiştir. Sekizgenin üst kısmında çini olan kufiden geliştirilmiş bir örgü motifinin süslediği geniş bir kuşak dolaşmaktadır. Kümbetin kuzeyinde cami duvarına bitişik bir merdivenle çıkılan kemerli bir açıklıktan dama çıkış sağlanmaktadır *(*Önkal, 2015).

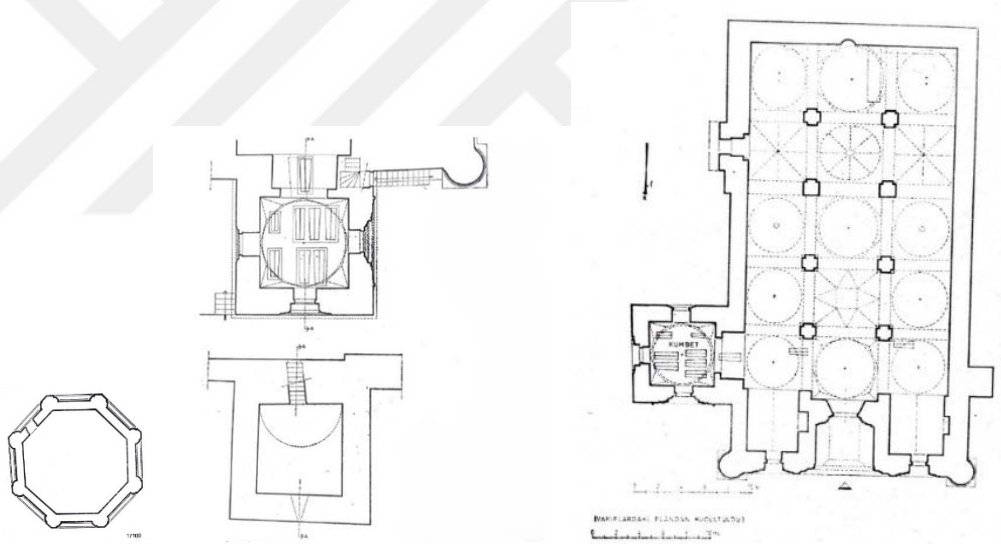

Çizim 2.82. Seyfeddin Turumtay (Gök Medrese) Kümbeti plan çizimleri

Kaynak: Tuncer, O.C. (1986)

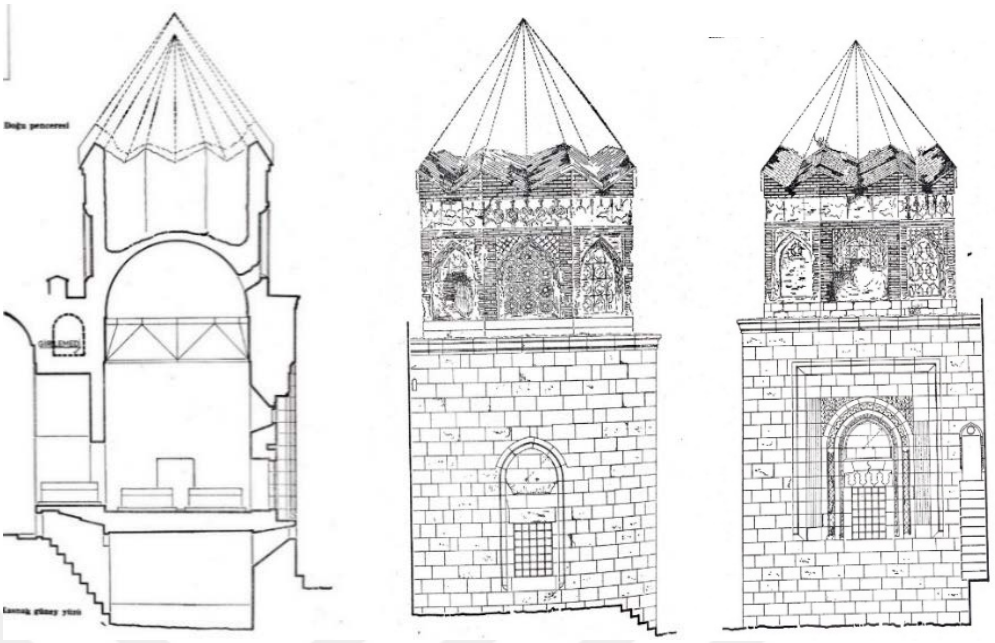

a) b)

Çizim 2.83. a) Seyfeddin Turumtay (Gök Medrese) Kümbeti kesit b) görünüş çizimleri

Kaynak: Tuncer, O.C. (1986)

Eserin Kitabeleri:

Kümbete ait herhangi bir kitabe mevcut değildir (Önkal, 2015).

Süsleme:

Yapıda taş, çini ve tuğla süslemesi birlikte bulunmaktadır. Kare planlı prizmatik gövdenin kuzey ve doğusunda açılan pencerelerin yerleştirildiği nişlerin sütunceleri, kemer köşelikleri ve nişleri çevreleyen silmeler taş süslemelerin yer aldığı yüzeylerdir. Çini süsleme kümbetin üst katında, duvar kaplamalarında, sandukalarda, girişin eyvan tonozunda, kasnakta, sekizgenin yüzeysel nişlerinin iç dolgularında, silmelerde, kemer köşeliklerinde, kufiden geliştirilmiş örgülü kuşakta rastlanmaktadır. Kasnağın üzerindeki kuşak süsü kufi bir kitabe olmayıp kufiden geliştirilmiş dekoratif bir şekildir. Nişin iç yüzeylerinin süslemeleri çeşitli geometrik kompozisyonlar ve aralardaki boşluklara yerleştirilmiş rozetler bulunmaktadır (Önkal, 2015).

Süsleme Özellikleri:

- **Külah Dış Süslemeleri**
  -
- **Külah Altı Silme Dış Süslemeleri**
  -
- **Kasnakta Dış Süslemeleri**

Yazı Süslemeleri: Kufi Elif Harfi

Figürlü Süslemeler: Düğüm Motifi, Su Yolu Motifi

Geometrik Süslemeler: Sekiz Köşeli Yıldız Motifi, Altıgen Motifi, Beşgen Motifi

Gülbezek, Madalyon ve Kabara Süslemeleri: Gülbezek

Şekil 2.128. Seyfeddin Turumtay (Gök Medrese) Kümbeti kasnakta dış süslemeleri

Kaynak: Önkal, H. (2015)

- **Pencere ve Çevresi Dış Süslemeleri**

Figürlü Süslemeler: Düğüm Motifi, Ok-Yay Motifi

Geometrik Süslemeler: Beş Köşeli Yıldız Motifi

Bitkisel Süslemeler: Lale motifi, Palmet, Rumi (Yaprak) Motifi

Gülbezek, Madalyon ve Kabara Süslemeleri: Gülbezek

Şekil 2.129. Seyfeddin Turumtay (Gök Medrese) Kümbeti pencere ve çevresi dış süslemeleri

Kaynak: Önkal, H. (2015)

- **Kapı ve Çevresi Dış Süslemeleri**

Figürlü Süslemeler: Tanrı Damgası

Geometrik Süslemeler: Daire Motifi

Şekil 2.130. Seyfeddin Turumtay (Gök Medrese) kapı ve çevresi dış süslemeleri

Kaynak: Önkal, H. (2015)

- **Gövde Dış Süslemeleri**
  -
- **Gövde Alt Silme Dış Süslemeleri**
  -

2. Burma Minareli Cami Kümbeti

Yeri: Amasya

Tarihi: 1236/1247

Banisi: Emirü's- sayd Ferrud ile kardeşi hazin Yusuf

Mimarı: Muhammed bin Mahmud el - Aksarayi

Ölçüler:

Alt kat iç kenar uzunluğu: 1,75 m.

Alt kat dış kenar uzunluğu: 2,50 m.

Alt katın dahili alanı: 14,08 m²

Alt katın harici alanı: 30,16 m²

Üst kat harici alanının dahili alana oranı: 1:2,1

Üst kat iç kenar uzunluğu: 3,00 m.- 3,05 m.

Üst kat dış kenar uzunluğu: 6,55 m.- 6,80 m.

Üst katın dahili alanı: 9,15 m²

Üst katın harici alanı: 44,54 m²

Üst kat dahili alanın alt kat dahili alana oranı: 1:1,5

Alt kat harici alanın üst kat harici alana oranı: 1:1,4 (Önkal, 2015).

İnşa Tekniği:

Yapının bütün yüzeyleri kesme taşla kaplıdır. Alt katta da kesme taş kullanılmıştır. Üst katın kubbesi sıva ile kaplı olduğundan malzemesi kesin olarak belirlenememekle birlikte caminin bazı kısımlarında moloz taş kullanıldığı göz önünde bulundurularak kubbenin de muhtemelen moloz taşla örüldüğü belirtilmektedir. Kümbetin sekizgen gövdesinden kubbe yuvarlağına kadar olan kısmı üstteki taş sırasında köşelere gelenlerin tepesi aşağıya gelecek şekilde yontulmuş küçük üçgenlerle oluşturulmuştur. Üst gövde duvar kalınlıkları 1,0 m. ile 1,75 m. arasında değişirken alt kat duvar kalınlıkları 1,75 m'ye kadar çıkmaktadır. Bu durum güçlü bir temel üzerine üst gövdeyi oturtma amacıyla yapılmıştır. Köşeleri pahlanmış yüksek kübik bir kaide bulunmaktadır (Önkal, 2015).

Yapının Bugünkü Durumu:

Yapının külahı yıkılmış ve mukarnaslı kornişi dökülmüş durumdayken her ikisi de yenilenmiştir. Gövde ile kaide arasında bulunan geniş silmelerin bazı kısımları kırılmış veya aşınmış durumda olsa da kümbet büyük bir hasar görmemiştir. Yapının üst katı 1734-1735 yıllarında Hıfzizade Osman Faik tarafından kütüphane haline getirilmiştir. Günümüzde üst kat boştur. Alt katta ise bir kısmının içinde bozulmamış mumyalar bulunan sekiz tabut bulunmaktayken daha sonra bunlar müzeye nakledilmiştir. Günümüzde cenazelik kapalı tutulmaktadır (Önkal, 2015).

Şekil 2.131. Burma Minareli Cami Kümbeti

Kaynak: Önkal, H. (2015)

Mimari Özellikleri:

Kümbet yüksek bir kaide üzerine oturtulmuş sekiz kenarlı bir gövde ve ehrami bir külahtan oluşmaktadır. Külahın altında iki sıra mukarnasın oluşturduğu bir korniş bulunmaktadır. Yapının sekiz kenarından beşi tam olarak görünürken diğer kısımlar cami duvarı ile birleşmektedir. Kesme taşla kaplı kaide sekiz kenarlı bir plana sahip olacak şekilde pahlanmıştır. Gövde kaideye doğrudan oturmamakta aralarında iri kaval ve oyuk silmeler bulunan bir geçiş unsuru ile kaide ile birleşmektedir. Sekizgen gövdenin köşelerine basit kaideleri olan sütunceler yerleştirilmiş ve bu sütunceler kesintisiz kornişe kadar uzanmaktadır. Kümbet de üç pencere bulunmaktadır. Kümbetin aydınlanmasını sağlayan üç pencereden ikisi dikdörtgen şekillidir ve biri kemerli niş içindedir. Bu pencerelerden caminin portalının solundaki batı penceresi en detaylı olandır. Düz atkılı ve dikdörtgen şekilli bu küçük pencere beş sıra mukarnaslı bir kavsara ile nihayetlenen bir niş içine yerleştirilmiştir. Nişin köşelerine zar başlıklara sahip iki sütun yerleştirilmiş ve nişi süslemiştir. Nişin yan duvarları yarım daire kesitli küçük mihrabiyelerle genişletilmektedir. Mukarnaslı niş içbükey dar bir silme ile sivri kemerli bir çerçeve içine alınmıştır. Kavsaranın konturları ile çerçevenin kemer kavsi arasında kalan yüzeylere yanlarda ikişer ve tepede bir adet olmak üzere beş rozet işlenmiştir. Daha küçük ölçülü kuzeydeki pencere bu kenar içinde açılmamış ve gövdenin oturduğu kaideye girmektedir. Bu nedenle gövde ile kaideyi sınırlayan iri silmeler kesikliğe uğramış ve pencere açıklığına ayak uydurarak aşağı yönelmiş ve böylece bu kenarda büyük bir "U" meydana getirmiştir. Kareye yakın pencere üzerine bir geçme ile sivri kemer şekli çizilerek alınlığının tam ortasına da büyük bir rozet yerleştirilmiştir. Doğu kenarında açılmış üçüncü pencere düz ve dikdörtgen şekildedir ve sivri kemerli bir niş içine yerleştirilmiştir. Nişin köşelerine yerleştirilmiş sütunların başlıkları batı penceresinde bulunan zar şeklindeki başlıklara benzemektedir. Pencere nişi cephedeki kenara gövdesi zikzaklarla süslenmiş bir kaval silme ile

çevrelenmektedir. Gövdenin diğer kenarlarında herhangi bir süsleme bulunmamaktadır (Önkal, 2015).

Kümbete caminin kuzey duvarının doğu köşesinde açılmış yüksek ve geniş bir kapı ile girilmektedir. Bu kapıya duvara dayalı yedi basamaklı bir merdivenle çıkılmaktadır. Basık kemerli kapı açıklığı yedi sıra mukarnasla sonlanan bir niş içine yerleştirilmiştir. Caminin doğu duvarına yakınlığı sebebiyle sağ yanda devam etmeyen bir silme ile niş çerçevesi içine alınmıştır. 0,90 x 1,85 m. ölçülerindeki kapıdan geçildiğinde duvarları düzenli taş kaplama olan sekiz kenarlı bir mekana girilmektedir. Üst katın üzeri kubbe ile örtülmüştür. Kubbenin yuvarlağına geçiş sekiz köşeye yerleştirilmiş ve tepeleri aşağıda olan üçgenlerle desteklenerek sağlanmıştır. Kubbe kireçle sıvalıdır. 0,39 x 0,25 m. ölçülerinde tuğlalarla döşenmiştir. Sanduka bulunmamaktadır. Yapının alt katına üst katın merdiven sahanlığının altında bulunan geniş fakat basit bir kapıdan girilmektedir. 3,05 m. ölçülerindeki kare planlı bu kat sivri kemerli bir beşik tonozla örtülüdür. Cenazelik bütünüyle kesme taşla kaplı olup hiçbir pencere bulunmamaktadır (Önkal, 2015).

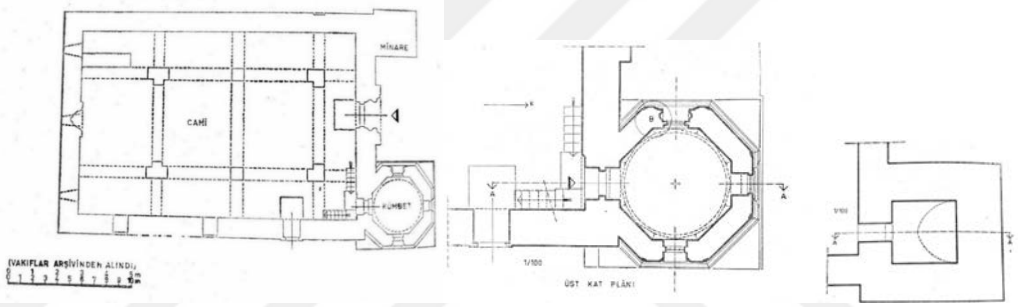

Çizim 2.84. Burma Minareli Cami Kümbeti plan çizimleri

Kaynak: Tuncer, O.C. (1986)

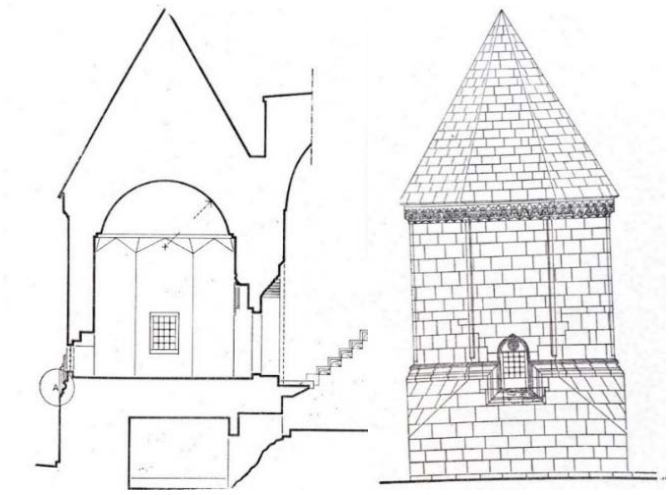

a) b)

Çizim 2.85. a) Burma Minareli Cami Kümbeti kesit b) görünüş çizimi

Kaynak: Tuncer, O.C. (1986)

Eserin Kitabeleri:

Kümbete ait bir kitabe bulunmamaktadır. Ancak bitişiğindeki caminin kapısı üzerinde kemer şeklinde bir kitabe bulunmaktadır. Kitabede şunlar yazmaktadır: "Bu mübarek yapı; Emirü'l-Müminin yardımcısı, fetihlerin babası, büyük Sultan Gıyaseddin Keyhüsrev bin Keykubad bin Keyhüsrev zamanında 640 yılında yapılmıştır. Yaptırıcısı ve vakfeden zayıf kul, Emirü's-sayd Ferruh ve kardeşi hazinedar Yusuf'tur. Allah onları ve bütün müslümanları bağışlasın." Camide mihrab nişini kuşatan çinilerin üstünde ikinci bir kitabe bulunmaktadır. Bu sanatçı kitabesi olup "Üstad Muhammed bin Mahmud el-Aksarayi yaptı." yazmaktadır (Önkal, 2015).

Süsleme:

Yapıda süslemeler pencere nişlerinde toplanmaktadır. Pencerelerinde mukarnaslar ve rozetler süs unsurları olarak yer almaktadır. Kümbet oldukça sade bir görünüme sahiptir (Önkal, 2015).

Süsleme Özellikleri:

- **Külah Dış Süslemeleri**
  -
- **Külah Altı Silme Dış Süslemeleri**

Figürlü Süslemeler: Ok-Yay Motifi

Geometrik Süslemeler: Mukarnas

Şekil 2.132. Burma Minareli Cami Kümbeti külah altı silme dış süslemeleri

Kaynak: Önkal, H. (2015)

- **Kasnakta Dış Süslemeleri**
  -
- **Pencere ve Çevresi Dış Süslemeleri**

Figürlü Süslemeler: Düğüm Motifi, Su Yolu Motifi

Geometrik Süslemeler: Mukarnas, Kare Motifi

Gülbezek, Madalyon ve Kabara Süslemeleri: Gülbezek

Şekil 2.133. Burma Minareli Cami Kümbeti pencere ve çevresi dış süslemeleri

Kaynak: Önkal, H. (2015)

- **Kapı ve Çevresi Dış Süslemeleri**
  -
- **Gövde Dış Süslemeleri**
  -
- **Gövde Alt Silme Dış Süslemeleri**
  -

- **Bir medrese veya caminin bünyesine dahil bulunan ve dahil olduğu yapının bir hacmini kaplayan sekiz kenarlı kümbet tipi**

1. **Mahperi Hunad Hatun Kümbeti**

Yeri: Kayseri

Tarihi: 1250/1255

Banisi: 1. Alaaddin Keykubat'ın zevcesi 2. Gıyaseddin Keyhüsrev'in annesi Mah-peri Hatun

Mimarı: Belli değildir.

Ölçüler:

Üst kat iç kenar uzunluğu: 2,26 m.

Üst kat dış kenar uzunluğu: 2,85 m.

Üst katın dahili alanı: 24,64 m²

Üst katın harici alanı: 43,20 m²

Üst kat harici alanının dahili alana oranı: 1:1,7

Kaide kenar uzunluğu: 8,98 m.- 9,05 m.

Kaide alanı: 81,26 m²

Dış yükseklik: 16,40 m.

Gövde genişliği: 7,55 m.

Yüksekliğin ene oranı: 1:2,1 (Önkal, 2015).

İnşa Tekniği:

Mahperi Hunad Hatun Kümbeti, sadece kesme taştan yapılmış bir yapıdır. Kümbetin iç kenar uzunlukları birbirinden sadece 1 cm. farklılık göstermektedir. Kümbet caminin içinde kuzeybatı köşesinde küçük bir avlu içinde inşa edilmiştir. Caminin bu köşesini örten tonozlar yıktırılarak bu küçük avlu elde edilmiştir. Kümbet bu alana inşa edilerek medrese ile ilişkilendirilmiştir. Girişteki çarpıklık bu eklemenin bir sonucu olarak kabul edilmektedir. Son yıllarda yapılan araştırmalarda caminin bu köşesinin cami inşa edilirken açık bırakıldığı ve burada bir yapının bulunduğu ortaya çıkmıştır. Bu yapının manevi mertebesi olan bir Müslümanın kümbeti haline getirilmiş olduğu için yıktırılmayıp muhafaza edildiği düşünülmektedir. Araştırmacılar bu yapının caminin tonozları çökerken yıkıldığını veya hasara uğradığını ve bu eski yapının yerine eski yapıdaki kabri de içine almak üzere yeni kümbetin inşa edilmiş olması gerektiğini ispatlamışlardır (Önkal, 2015).

Yapının Bugünkü Durumu:

Yapı caminin içinde inşa edildiği için oldukça iyi korunmuştur. Günümüze neredeyse hiç hasar görmeden ulaşmış bir kümbettir. Son yıllarda kümbetin içine halılar döşenmiş, sandukalar temizlenmiş ve mekan ziyaretçiler için aydınlatılmıştır (Önkal, 2015).

Şekil 2.134. Mahperi Hunad Hatun Kümbeti

Kaynak: Önkal, H. (2015)

Mimari Özellikleri:

Mahperi Hunad Hatun Kümbeti, mukarnaslı kare bir kaide üzerinde yükselen sekiz kenarlı gövdeye sahiptir ve ehrami bir külahla örtülüdür. Dışarıya açılan bir kapısı bulunmamaktadır. Kümbetin üst katına medresenin güneydoğu köşesindeki bir odadan sekiz basamaklı bir merdivenle çıkılmaktadır. Kümbete giriş 1,70 x 0,90 m. ölçülerinde basık kemerli bir açıklık ile sağlanmaktadır. Bu açıklık 1,75 m. derinliğinde ve sağa kayarak çarpıklaşan bir geçit esas kümbet kapısına ulaşmayı sağlamakta ve kümbete girişi mümkün kılmaktadır. Kümbetin içinde sivri beşik tonozla örtülü bir geçit bulunmaktadır. Bu geçit medreseye bağlanmak için kümbete sonradan eklenmiştir. Kümbetin içi sekizgen bir plana sahiptir. İç mekan tamamen kesme taşla kaplıdır ve yine kesme taşla örülmüş bir kubbe ile örtülüdür. 5,37 m. çapındaki kubbenin yuvarlağına küçük üçgen panoların oluşturduğu bir kuşak bulunmaktadır. Kubbe eteği altında bir dizi silme bu kuşağın üzerinde mekanı dolanmaktadır. Kümbetin altı kenarından biri dışında (güney kenarı) her kenarda birer pencere bulunmaktadır. Bu pencereler zeminden 2,50 m. yükseklikte açılmış olup dışa doğru daralıp küçülmekte ve dışta çift gözlü pencereler şeklini almaktadır. Güney duvarında bu kenarı tamamen kaplayan özel bir niş bulunmaktadır. Bu niş beş sıra mukarnasla sona eren beş bölümlü bir düzende tasarlanmıştır. Bu bölümler sekiz kollu yıldızların kesişmesinden elde edilen geometrik desenlerle süslenmiştir. Ardışık olarak birbirini izleyen üç adet niş bulunmaktadır. Dıştaki niş geniş ve geometrik desenlere sahipken ortadaki nişi köşeli desenler süslemekte ve en içteki niş geçmelerle süslenmiştir. Kemerlerin iç kısımları ile mukarnaslı kavsaraların konturları arasındaki bölgeler altıgen desenlerin kesişmesinden elde edilen Y şeklindeki desenlerle süslenmiştir. Kemer köşeleri ise oyuk birer damla taşı ile doldurulmuştur. Niş içe doğru eğimli bir basamakla derinleşmiş ve geometrik desenlerle süslenmiş şerit ile dikdörtgen bir çerçeve içine alınmıştır. Bu şeridi takip eden ters yönde yerleştirilmiş Y şekillerinden oluşan bir dolambaçlı motif bulunmaktadır. Taş döşemeli üst katta üç sanduka yer almaktadır. Bu sandukalardan biri doğu-batı istikametinde uzanan ve üçgen kesitli olan mermer sanduka Mahperi Hatun'a aittir. Diğer iki sandıktan ortadaki Selçuk Hatun'a aitken kapıya yakın olanın kime ait olduğu bilinmemektedir. Kümbetin dış kısmı yukarıda belirtildiği gibi, 8,98 x 9,05 m. ölçülerinde mermerden yapılmış ve mukarnaslı yüksek bir kaide üzerine oturtulmuştur (Önkal, 2015).

2,20 m. yüksekliğindeki kaide, kümbetin medreseye bitişik olduğu kuzey tarafı dışında üç yönde detaylı işlenmiş mukarnaslarla süslenmiştir. Kaide üzerindeki sekizgen gövdenin cepheleri köşelerdeki sütunlarla ayrılmış ve her cephede iç içe geçmiş iki kemer bulunmaktadır. Farklı desenli örgülerle doldurulmuş kemerler zemine kadar inmekte ancak kenarları zemine temas etmemektedir. Kemer köşeleri farklı desenlerle süslenmiştir. Cephede ağaç dalları ve iç içe geçmiş baklava desenlerinden oluşan yıldızlar bulunmaktadır. Yuvarlak köşe sütunlarının üst kısmında tamamen desenli bir yazı kuşağı bulunmaktadır. Üzerinde mukarnaslı bir konsol sırası gövdeyi çevrelemektedir. Mukarnaslı konsolun köşelerinde sütunların yuvarlaklığına uygun olarak gövdeyi dolaşan mukarnaslar bulunmaktadır. Mukarnaslı konsolun üstünde yüksek sivri bir ehrami külah bulunan güçlü silmelerin oluşturduğu korniş bulunmaktadır. Altı kenardaki pencereler dışta kısa sütunlarla bölünmüş üç dilimli kemerlerle sonlanmış mazgal pencereleridir. Bu pencereler sivri kemerli bir niş içindedir. Dilimli kemerciklerin araları kemerlerin yüzeyleri palmet, kıvrık dal

desenleriyle süslenmiştir (Önkal, 2015). Sanduka ve pencere sütuncelerininde devşirme malzeme kullanılmıştır (Bekmez, 2020).

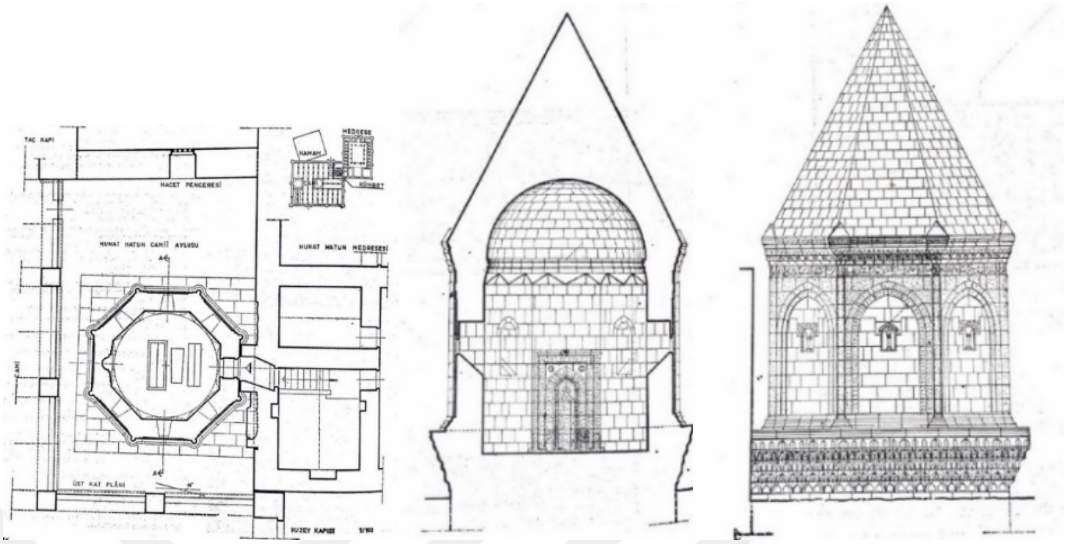

a) b) c)

Çizim 2.86. a) Mahperi Hunad Hatun Kümbeti plan b) kesit c) görünüş çizimi

Kaynak: Tuncer, O.C. (1986)

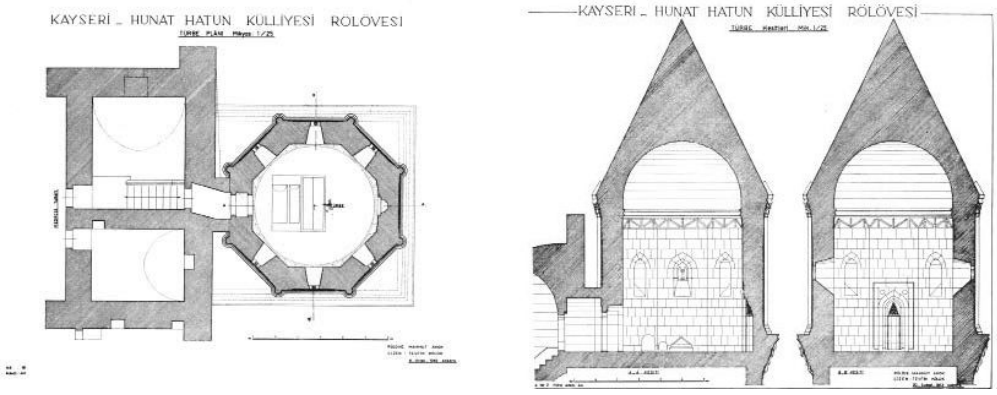

a) b)

Çizim 2.87. a) Mahperi Hunad Hatun Kümbeti rölöve projesi plan b) kesit çizimi

Kaynak: https://okuryazarim.com/anadolu-selcuklu-donemi-mimari-planlari/

Eserin Kitabeleri:

Mukarnaslı konsolun altında gövdeyi çepeçevre dolaşan yazı kuşağı besmele ile Ayetel Kürsi ve Ali İmran Suresi'nin 18. ve 19. ayetlerini içermektedir. Kümbet içinde Mahperi Hatun'a ait sandukanın antik çağ lahid kapağı üzerinde kuzey yüzüne Ayetel Kürsi yazılmıştır. Güneye bakan yüzüne ise şu kitabe yazılmıştır: "Bu kabir hanımefendi, seyyide, setire, saide, şehide, zahide, abide, ibadet etmeye düşkün, mücahide, günahlardan korunmuş adalet sahibi dünyada kadınların melikesi, afife, temiz, devrinin Meryemi ve zamanın Haticesi, sayısız mal tasadduku ile bilinen, din ve dünyanın saf hanımı, merhum ve şehid Gıyaseddin Keyhüsrev bin Keykubad'ın annesi Mahperi Hatun'undur. Allah hepsine rahmet eylesin, Amin". Ortadaki ikinci sanduka basit ve gösterişsiz bir sanduka olup baş ucunda şu kitabe yer almaktadır: "Bu kabrin sahibesi, şehid Sultan Keyhüsrev bin Keykubad'ın kızı 683 senesi muharreminde vefat eden Selçuki Hatun'dur" (Önkal, 2015).

Şekil 2.135. Mahperi Hunad Hatun Kümbeti ayet kufi yazı kuşağı

Kaynak: Önkal, H. (2015)

Süsleme:

Yapı içinde süsleme sadece mihrap da yer alırken dışta gövde sekiz yönde süslenmiştir. Yazı, bitkisel ve geometrik motifler süslemeler dengeli bir kompozisyon olarak yer almaktadır. Bitkisel süsleme pencerelerin üst kısımlarında toplanmıştır (Önkal, 2015).

Süsleme Özellikleri:

- **Külah Dış Süslemeleri**
  -
- **Külah Altı Silme Dış Süslemeleri**

Figürlü Süslemeler: Ok-Yay Motifi

Geometrik Süslemeler: Mukarnas

Bitkisel Süslemeler: Palmet, Rumi (Yaprak) Motifi

Yazı Süslemeleri: Kufi Yazı Kuşağı

Şekil 2.136. Mahperi Hunad Hatun Kümbeti külah altı silme dış süslemeleri

Kaynak: Önkal, H. (2015)

- **Kasnakta Dış Süslemeleri**
  -
- **Pencere ve Çevresi Dış Süslemeleri**

Bitkisel Süslemeler: Palmet, Rumi (Yaprak) Motifi

Şekil 2.137. Mahperi Hunad Hatun Kümbeti pencere ve çevresi dış süslemeleri

Kaynak: Önkal, H. (2015)

- **Kapı ve Çevresi Dış Süslemeleri**
  -
- **Gövde Dış Süslemeleri**

Gülbezek, Madalyon ve Kabara Süslemeleri: Sekiz Köşeli Yıldız Madalyonu

Figürlü Süslemeler: Tanrı Damgası, Cennet Damgası Motifi

Geometrik Süslemeler: Altı ve Sekiz Köşeli Yıldız Motifi

Şekil 2.138. Mahperi Hunad Hatun Kümbeti gövde dış süslemeleri

Kaynak: Önkal, H. (2015)

- **Gövde Alt Silme Dış Süslemeleri**

Geometrik Süslemeler: Mukarnas

Şekil 2.139. Mahperi Hunad Hatun Kümbeti gövde alt silme dış süslemeleri

Kaynak: Önkal, H. (2015)

- **On kenarlı kümbet tipi**

1. **2.Kılıç Arslan Kümbeti**

Yeri: Konya

Tarihi: 12. yy. sonu

Banisi: 2. Kılıç Arslan

Mimarı: Çuhalı Abdulgaffar oğlu Yusuf (Hocend olarak da okunur) (Tuncer, 1986).

Ölçüler:

Üst katın dahili çapı : 7,80 m.

Üst kat dış kenar uzunluğu: 3,50 m.

Üst katın dahili alanı: 47,75m²

Üst katın harici alanı: 95,00 m²

Üst kat harici alanının dahili alana oranı: 1:1,9

Alt katın dahili çapı : 7 m.

Alt katın dahili alanı: 38,46 m²

Üst kat dahili alanının alt katınkine oranı: 1:1,2

Dış yükseklik: 22,60 m.

Gövde genişliği: 10,85 m.

Yüksekliğin ene oranı: 1:2 (Önkal, 2015).

İnşa Tekniği:

Kümbet taş ve tuğla malzemelerin birlikte kullanılmasıyla inşa edilmiştir. Üst katın duvarları yarım daire kesitli nişlerle düzenlenmiştir. Kümbet camiye sonradan eklenmiştir (Önkal, 2015).

Yapının Bugünkü Durumu:

Külahın çini kaplamaları dökülüp korniş altında bulunan iki yazı kuşağı da kısmen hasar görmüştür. Ayrıca gövdenin doğu tarafında eskiden dua penceresi olarak kullanılan bir pencere açılmış ve zamanla bu pencere kapıya dönüştürülmüş orijinal kapı ise pencere olarak kullanılmaktadır. 1975 yılında tamamlanan restorasyon çalışmaları sonucunda kümbetin cami ile bağlantısı kesilmiş ve yapı müstakil hale getirilmiştir. Daha sonra sandukaların çini kaplamaları tamamen yenilenmiştir (Önkal, 2015).

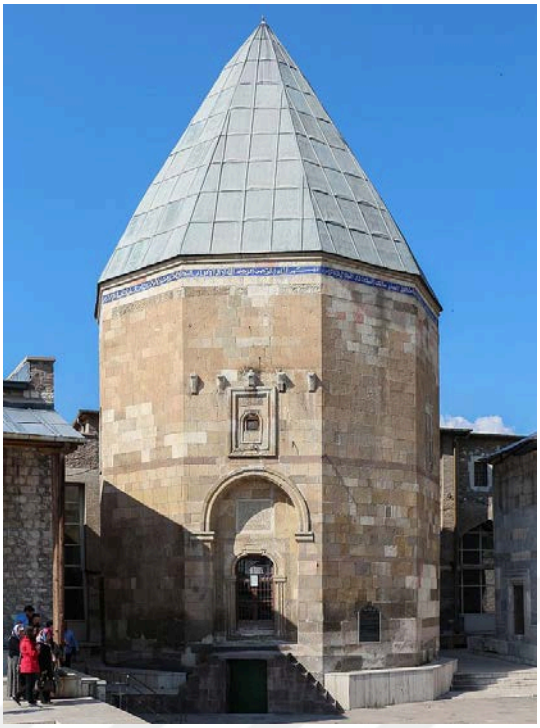

Şekil 2.140. 2.Kılıç Arslan Kümbeti

Kaynak: Önkal, H. (2015)

Mimari Özellikleri:

Anadolu'da bilinen on kenarlı tek kümbet olup tuğladan yapı ehrami bir külah ile örtülüdür. Külah orijinal şekliyle çinilerle kaplıdır ancak günümüzde bu çinilerin hiçbiri kalmamıştır. İki katlı olan yapının üst katına iki yönlü ve altışar basamaklı bir merdivenle çıkılmaktadır. Kuzeydoğu kenarında yer alan kapı yüksek bir niş içine sivri kemerli bir şekilde yerleştirilmiştir. Kemer alınlığının ortasına ölçüleri 1 x 1 m. olan bir Bizans devşirme malzemesi olan süslemeli bir levha yerleştirilmiştir. Giriş açıklığı ince silmelerle süslenmiş bir Bursa kemerine sahiptir ve kemer portal nişi tertibinde olduğu gibi ince silmelerle zenginleştirilmiş tablalara oturmaktadır. Kapı sövesi de Bizans etkisi taşımaktadır. Yan yana iki kaval silme ve iç kısımdaki ince frizin oluşturduğu bu söve altta eşik olarak devam ederek büyük bir U görünümü sergilemektedir. Giriş açıklığı bitkisel süslemeli bir siline ile dikdörtgen çerçeve içine alınmıştır. Yapı dışta kornişe kadar oldukça düzenli kesme taşlarla kaplanmıştır. Gövde kaplamasında üst kat döşemesi hizasından yaklaşık 3.75 m. yüksekliğe kadar olan bölümde köşeleri düzgünleştirilmiş taşlar kullanılmıştır. Yapının alt sıradaki tek penceresi doğuya açılmakta olup mermerden söveleri ve atkısı 45 derecelik pahlar yapmıştır. Başka bir süsü bulunmamaktadır. Diğer mazgal pencereleri giriş açıklığının üzerindeki daha geniş olan hariç düz iki kaval silme ile çerçevelenmiştir. Giriş açıklığının üzerindeki pencere duvar yüzeyinden 15 cm. dışa çıkıntı yapan oyuk ve kaval silmelerin çerçevelediği bir dikdörtgen şeklindedir ve çerçevesi iki satırlık bir sanatçı kitabesini içermektedir. Bu pencere giriş açıklığının küçük bir benzeridir. Üzerinde süs amaçlı beş adet konsol

bulunmaktadır. Kornişin altında iki sıra halinde iki kitabe bulunmaktadır. Üstteki kitabe lacivert zemin üzerine beyaz kabartma çini ile Ayetel Kürsi yer almaktadır. Alttaki kitabe ise koyu renkli bir taş üzerine Farsça bir yazı kuşağı yer almaktadır. Ön cephede iki satır Arapça inşa kitabesi bulunmaktadır (Önkal, 2015).

Üst katta tamamen kesme taşla kaplı duvarlarda yarım daire kesitli nişler bulunmaktadır. Zeminden kasnağa kadar uzanan nişler yarım kubbeciklerle sonlanmakta olup bu kubbecikler kubbe yuvarlağına geçiş sağlamaktadır. İç mekan son restorasyona kadar kapı olarak kullanılan düz atkılı bir pencere ile beş mazgal penceresinden aydınlanmaktadır. Bugün yalnızca üç mazgal penceresi açıktır ve diğer ikisi kapatılmıştır. Kümbetin içinde farklı boyutlarda sekiz sanduka bulunmaktadır. Bu sandukalar dikdörtgen prizma şeklindeki kaidelerin üzerine yarım silindirlerin uzatılmasıyla oluşturulmaktadır. İlk dördünün üzeri çinilerle kaplıyken diğer dördününki kireç sıvalıdır. Son onarımlarda dökülen veya çalınan çini yenilenmiş ve bütün sandukalar çinilerle kaplanmıştır (Önkal, 2015).

Alt kata altı basamaklı bir merdivenle inilmektedir. Alt kat 7 m. çapında dairevi bir plana sahiptir ve kilit taşında 4,20 m. yüksekliğinde bir yarım küre ile örtülmüştür. Moloz taşlarla örülmüş ve araları harçla derzlenmiş olan bu kubbe zeminden kavis yaparak tamamlanmakta olup herhangi bir duvar veya kaideye oturmamaktadır. Cenazelikte zeminden 3,50 m. yükseklikte bulunmaktadır (Önkal, 2015).

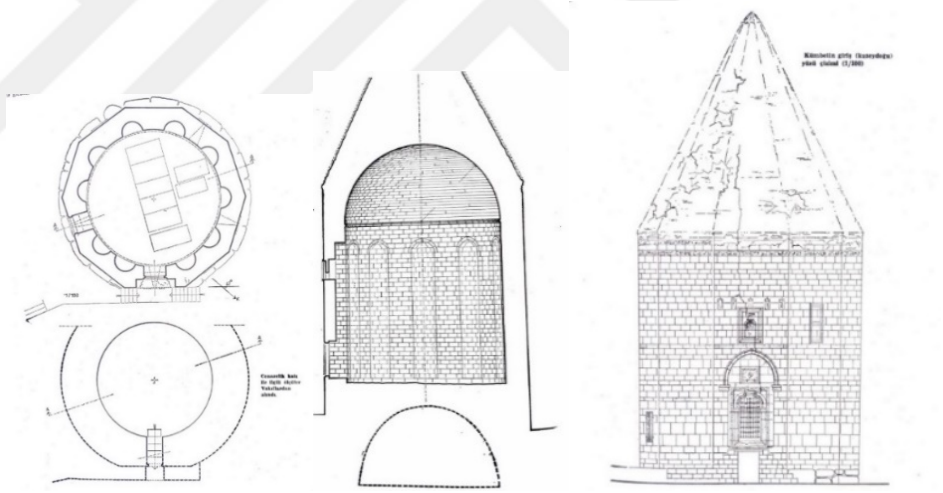

a) b) c)

Çizim 2.88. a) 2.Kılıç Arslan Kümbeti üst kat ve alt kat planı b) kesit c) görünüş çizimi

Kaynak: Tuncer, O.C. (1986)

Eserin Kitabeleri:

1976’da sandukaları kaplayan çiniler üzerinde Kur'an-ı Kerim'in muhtelif surelerine ait ayetler dağınık olarak bulunmaktadır. Bugün bunlar yenilenmiştir. Orijinal çinilerin üzerinde iki sultanın ismi okunabilmektedir. “Yarabbi, bu kümbetin sahibi, -

Allah'ın rahmetini dileyen- şehid Sultan fetihler babası, Kılıç Arslan bin Mes'ud'a merhamet eyle". Bu kitabe ile bu sandukanın II. Kılıç Arslan'a ait olduğu söylenmektedir. Bunlar dışında sandukalar üzerinde hükümdar isimleri tespit edilememektedir. Korniş altında esmer renkli bir taşa yazılan ve gövdeyi çepeçevre dolaşan yazı kuşağı giriş açıklığının bulunduğu cephede iki satır halinde yazılmıştır. Kitabenin bu bölümü şöyledir: "Bu binanın yapılmasını, sultanların yücesi, din ve dünyanın azizi, İslam'ın ve müslümanların direği, sultanların ve meliklerin iftihar ettiği, müşriklerin katili, Bilad-ı Rum ve Şam'ın Sultanı, Kılıç Arslan oğlu, Mes'ud oğlu, fetihler babası, Emirü'l-Müminin yardımcısı Kılıç Arslan emretti. Allah onu aziz kılsın." Korniş altındaki çini mozaik kitabenin Ayetel-Kürsi'yi içerdiği kalan kısımlardan anlaşılmaktadır. Portal nişinin üzerindeki mazgal pencere çerçevesi içinde iki satırlık sanatçı kitabesi bulunmaktadır: "Hocen'li Abdülgaffar oğlu Yusuf'un eseri. Allah onu ve bütün Müslümanları bağışlasın" (Önkal, 2015).

a) b)

Şekil 2.141. a) 2.Kılıç Arslan Kümbeti ayet yazı kuşağı, altında bani kitabesi b) sanatçı kitabesi

Kaynak: Önkal, H. (2015)

Süsleme:

Yapının üst katı nişlerle düzenlenmiş ve detaylandırılmıştır. Dış cephede yapı daha fazla süslemeye sahiptir. Giriş portalı silmeler ve bitkisel motiflerle süslenip havalandırma pencereleri ise silmeli çerçeveler içine alınmıştır (Önkal, 2015).

Süsleme Özellikleri:

- **Külah Dış Süslemeleri**
  -
- **Külah Altı Silme Dış Süslemeleri**

Yazı Süslemeleri: Kufi Yazı Kuşağı (Beyaz)

Şekil 2.142. 2.Kılıç Arslan Kümbeti külah altı silme dış süslemeleri

Kaynak: Önkal, H. (2015)

- **Kasnakta Dış Süslemeleri**

-

- **Pencere ve Çevresi Dış Süslemeleri**

Yazı Süslemeleri: Kufi Yazı Kuşağı

Bitkisel Süslemeler: Palmet, Rumi (Yaprak) Motifi

Figürlü Süslemeler: Düğüm Motifi

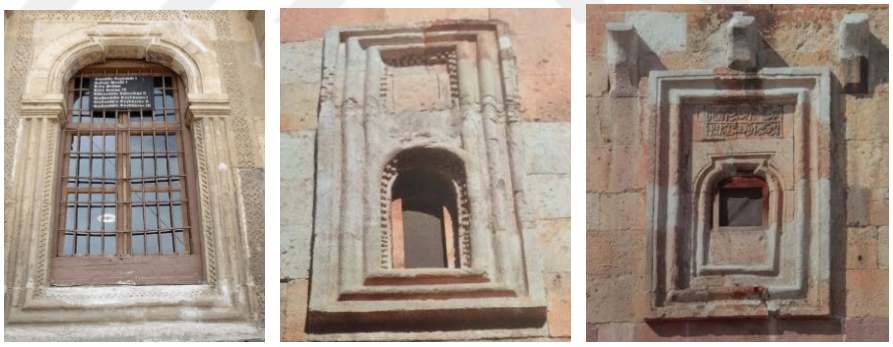

Şekil 2.143. 2.Kılıç Arslan Kümbeti pencere ve çevresi dış süslemeleri

Kaynak: Önkal, H. (2015)

- **Kapı ve Çevresi Dış Süslemeleri**

Figürlü Süslemeler: Su Yolu Motifi, Bayat Damgası Motifi

Geometrik Süslemeler: Daire Motifi, Kare Motifi

Gülbezek, Madalyon ve Kabara Süslemeleri: Gülbezek

Bitkisel Süslemeler: Palmet, Rumi (Yaprak) Motifi

Şekil 2.144. 2.Kılıç Arslan Kümbeti kapı ve çevresi dış süslemeleri

Kaynak: Önkal, H. (2015)

- **Gövde Dış Süslemeleri**
  -
- **Gövde Alt Silme Dış Süslemeleri**
  -

- **Oniki kenarlı kümbet tipi**

1. **Şahcihan Hatun (Döner) Kümbeti**

Yeri: Kayseri

Tarihi: 1295/1300 - 13.yy. sonları

Banisi: Şah Cihan Hatun olduğu tahmin edilmektedir (Önkal, 2015).

Mimarı: Belli değildir.

Ölçüler:

Üst katın dahili çapı:4,43m.

Üst katın harici çapı: 6,40 m.

Üst katın dahili alanı: 15,32 m²

Üst katın harici alanı: 32,15 m²

Harici alanının dahili alana oranı: 1:2

Kaide kenar uzunluğu: 6,40 m.- 6,40 m.

Kaide alanı: 40,96 m² (Önkal, 2015).

İnşa Tekniği:

Yapıda tamamen kesme taş kullanılmış olup alt katı toprak altında kalmıştır. On iki kenarlı gövdenin oturduğu kübik kaide köşeleri iki yüzeyli olarak pahlanmış ve böylece on iki kenarlı poligona uyum sağlanmıştır. Külah altındaki daireye geçiş kemer sırtları arasında beliren pandantiflerle sağlanmıştır. Yapıda cephelerde bulunan panoların süslemeleri bazen çerçeveyi taşırmış bazen de tam olarak doldurulmamıştır. İçteki pencere niş kemerleri dengeli olmayıp mihrab kavsarasının mukarnasları uyumsuzdur. Üst kat duvarları 1 m. kalınlığa sahip olup içte tamamen kesme taş sıraları ile örülmüştür (Önkal, 2015).

Yapının Bugünkü Durumu:

Genel olarak iyi durumdadır. Yakın zamanda yapı etrafında düzenleme yapılmış ve kısmen restore edilmiştir. Ancak yapıyı süsleyen figürler büyük hasar görmüştür. Ayrıca yapının alt kat girişi toprak altında kalmıştır (Önkal, 2015).

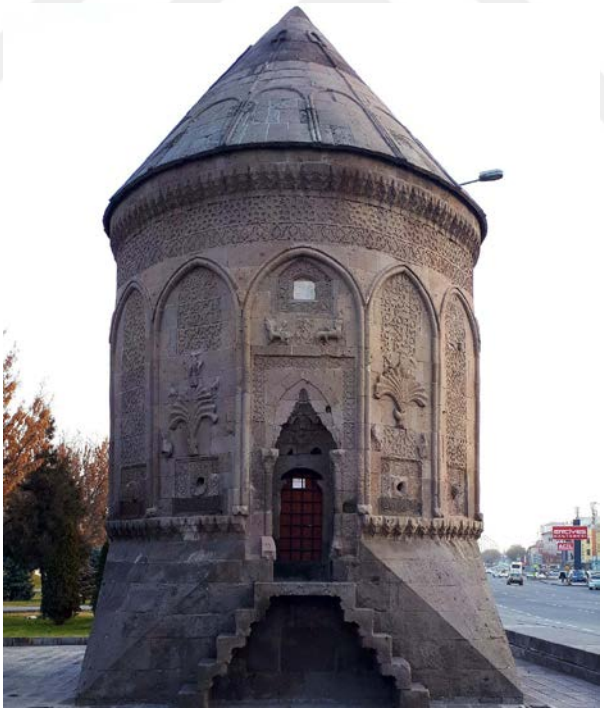

Şekil 2.145. Şahcihan Hatun (Döner) Kümbeti

Kaynak: https://kulturenvanteri.com/tr/yer/doner-kumbet/#17.1/38.714035/35.495919

Mimari Özellikleri:

Döner Kümbet, köşeleri pahlanmış kübik bir kaide üzerine oturan on iki kenarlı bir gövdenin mahruti bir külahla örtülmesinden oluşan taş bir yapıdır. Bu kaide ile gövdeyi mukarnaslı bir friz ayırmaktadır. Üst kata çıkış beşer basamaklı iki yönlü merdivenle sağlanmaktadır. Kuzey kenarında bulunan 1,45 x 0,67 m. ölçülerindeki basık kemerli kapı mukarnaslarla sonlanan bir niş içine yerleştirilmiştir. Gövdeleri geometrik geçmelerle süslü köşe sütuncelerinin büyük mukarnaslı başlıkları bulunmaktadır. Nişin iki yanına zikzaklar çizen içbükey iki mihrabiye yerleştirilmiştir. Bu mihrabiyeler zarif bir şekilde işlenmiş mukarnas sıraları ile sonlanmaktadır. Yüzü süslemesiz olan ve sütunce başlıklarına ulaşamadan kesilen sivri kemer mukarnaslı kavsarayı kuşatmıştır. Niş büyüklükleri farklı palmetlerin alternatif sıralanmasıyla süslenmiş bir silme ile dikdörtgen çerçeve içine alınmıştır. Çerçeve ile kemer kavsi arasında kalan üçgen şekilli yüzeyler boştur. Gövde sivri kemerli kaval silmelerin oluşturduğu on iki kemerli yüzeye bölünmüştür. Bu kaval silmeler köşelerde çifte sütunceler şeklinde belirir ve birer zar şeklinde kaideye dayanmaktadır. Kuzey kenarında yer alan giriş açıklığının üst kısmında kapı nişini çerçeveleyen silme üzerinde sağa ve sola doğru ilerler tarzda kanatlı iki aslan figürü kabartma olarak bulunmaktadır. Bu figürlerin üstünde ise palmet motifleriyle süslenmiş kemerli bir çerçeve içerisinde mermer bir plaka üzerine iki satır halinde yazılmış bir kitabe bulunmaktadır. Giriş açıklığının bulunduğu kenardan sağa doğru iki numaralı cephenin ortasında bir vazonun içinden taşan hayat ağacı motifi yer almaktadır. Palmet yapraklarından oluşan hayat ağacı üzerinde ortadaki insan başı ve yanlardaki muhtemelen kuş olan üç figür büyük ölçüde tahrip edilmiştir. Hayat ağacının altında ve yanlarda ağaçla bütünleşen iki figür bulunmaktadır. Bu figürler ağacı koruyan aslanlardır. Ağacın altında kare şeklinde bir panoda kıvrım dallarla süslü bir çerçeve bulunmakta ve ortasında tamamen parçalanmış küresel bir kabartma yer almaktadır. Hayat ağacının altında ve üstünde, yanlarda ise geometrik yıldız desenli süslemeli panolar bulunmaktadır. Sekiz köşeli küçük çokgen yüzeylerinin içine küçük rozetler yerleştirilmiştir. Üçüncü cephenin altında, ikinci cephede olduğu gibi kıvrık dallı bir çerçeveyi içeren kare bir panel bulunmaktadır. Bu panelin üstünde on kollu yıldızlardan oluşturulan geometrik süslemeli bir panel kemerin tepesine kadar uzanmaktadır. Dördüncü cephe batı penceresine sahiptir. Pencere beş sıra mukarnasla sonlanan ve köşelerinde birer sütun bulunan bir niş içine alınmıştır. Nişi geometrik desenli bir silme ve dikdörtgen bir çerçeve kuşatmaktadır. Çerçevenin üstünde yine süslemeli bir panel bulunmaktadır. Beşinci, altıncı, yedinci ve sekizinci cepheler, aşağıdan yukarıya kadar uzanan geometrik desenli panolarla süslenmiştir. Beşinci ile sekizinci ve altıncı ile yedinci cepheler aynı desenle süslenmiştir. Dokuzuncu cephenin altında ise bir vazonun içinden çıkan hayat ağacı üzerinde çift başlı bir kartal figürü bulunmaktadır. Kartalın baş kısmı tahrip edilmiş olsa da çift başlı olduğu anlaşılabilmektedir. Hayat ağacının iki yanında bulunan hayvan figürlerinden biri neredeyse tamamen tahrip olmuş durumda diğeri ise çok az hasar görmüş şekilde günümüze ulaşmaktadır. Hayat ağacını koruyucusu olarak aslan figürü yer almaktadır. Batı penceresinin bulunduğu kenarda geometrik pano üzerinde tekrar eden örnekler bulunmaktadır. Onuncu cephe doğu penceresini içermektedir ve bu pencere batıdaki pencereyle benzer düzene sahiptir. Pencere nişinin çerçevesi üzerinde ise diğer cephelerde olduğu gibi ortasında küresel bir kabartma bulunan kare bir pano yer almaktadır. On birinci cephe, üçüncü cephenin bir tekrarıdır. On ikinci cephe ise ikinci cephelerin birer tekrarıdır. On ikinci cephe ikinci cepheden farklıdır çünkü hayat

ağacının üstünde kartal figürü bulunmaktadır. Gövde üstte kemerler arasındaki pandantiflerle çevrilmiş ve üstünde iki süs şeridi bulunan bir mukarnaslı kornişin üzerinde mahruti bir külah ile sonlanmaktadır. Alt kısımdaki şerit palmet motifleriyle üst kısımdaki ise geometrik yıldız geçmeleriyle süslenmiştir. Mahruti külah ise ince kaval silmelerle yüzeysel kemerlere bölünmüştür. Ayrıca külah tepesi topuzla son bulmaktadır (Önkal, 2015).

Üst kata çapı 4,43 m. olan kapıdan geçilerek girilmektedir. Bu kat dairevi plana sahiptir. Kümbetin içi dışına göre oldukça sadedir ve tek süsleme mihrap ile onun çerçevesinde yer almaktadır. Mihrap nişi başlıkları palmet motifleri ile süslü sütuncelerle çevrelenmiş ve niş geometrik geçmelerle süslenen bir silme ile dikdörtgen çerçeve içine alınmaktadır. Yapı doğu batı cephe üzerinde açılmış dikdörtgen şekilli iki pencere ile aydınlanmaktadır. 0,50 x 0,64 m. ölçülerindeki bu pencereler kemerlerle sonlanan birer küçük niş içine yerleştirilmiştir. Yapının tamamen kesme taşlarla kaplanmış silindirik duvarı yine kesme taştan kubbe ile örtülmüştür. İç mekanın kubbesi ile silindiri bir korniş ayırmaktadır (Önkal, 2015).

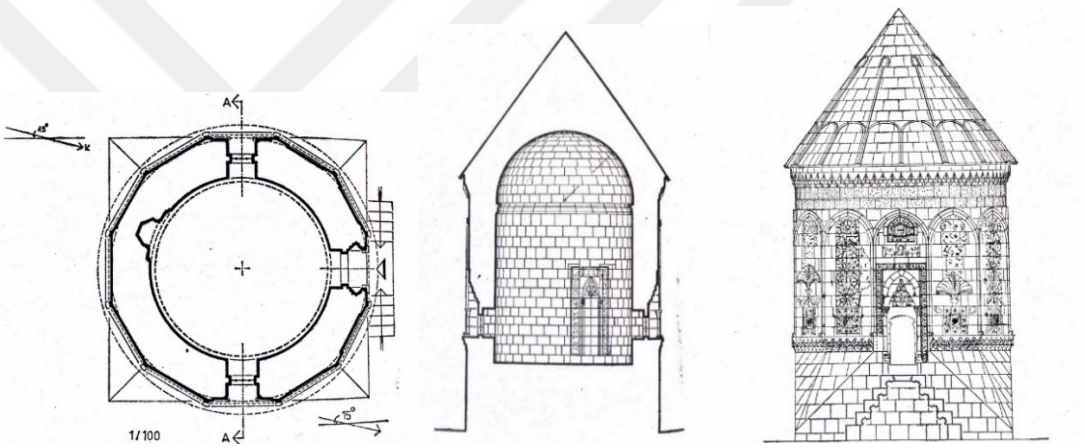

a) b) c)

Çizim 2.89. a) Şahcihan Hatun (Döner) Kümbeti planı b) kesit c) görünüş çizimi

Kaynak: Tuncer, O.C. (1986)

Eserin Kitabeleri:

Girişin üst kısmında beyaz mermer bir plaka üzerine iki satır halinde yazılmış bir kitabe bulunmaktadır. Kitabede şu ifadeler yer almaktadır: “Bu kümbet saide Şah Cihan Hatun'undur. Allah onu rızasıyla kaplasın.” Bu kitabe sayesinde kümbetin Şah Cihan Hatun'a ait olduğu anlaşılmaktadır (Önkal, 2015).

Şekil 2.146. Şahcihan Hatun (Döner) Kümbeti bani kitabesi

Kaynak: Önkal, H. (2015)

Süsleme:

Yapının dış cephesinde hayat ağacı, çift başlı kartal, ve aslan figürleri bulunmakta ve bu cepheler ayrıca geometrik desenlerle süslenmiştir. Aslan ve kartal figürlerine giriş kenarında da rastlanmaktadır. Bu figürlerin Orta Asya inançlarıyla ilgili semboller olduğu düşünülmektedir. Orta Asya inançlarına göre ölünün ruhunun kuş şeklinde göğe uçtuğu ve kuşların bu yolculukta yardımcı ruh vazifesi gördüğü kabul edilmektedir. Bu nedenle kümbetlerde bulunan hayat ağacı, kartal, kuş kompozisyonunun ölü ruhlarının öbür dünyaya geçişini sembolize ettiği düşünülmekte olup hayat ağacı altındaki aslan gibi tasvirlerin ise hayat ağacını kötü ruhlardan koruyan bekçi tasviri olduğu kabul edilmektedir. İç kısımda mihrab nişi ve çerçevesini süsleyen mukarnaslar ve geometrik süslemeler bulunmaktadır (Önkal, 2015).

Süsleme Özellikleri:

- **Külah Dış Süslemeleri**

Geometrik Süslemeler: Daire Motifi

Şekil 2.147. Şahcihan Hatun (Döner) Kümbeti külah dış süslemeleri

Kaynak: Önkal, H. (2015)

- **Külah Altı Silme Dış Süslemeleri**

Geometrik Süslemeler: Mukarnas, Sekiz Köşeli Yıldız Motifi

Bitkisel Süslemeler: Palmet, Rumi (Yaprak) Motifi

Şekil 2.148. Şahcihan Hatun (Döner) Kümbeti külah altı silme dış süslemeleri

Kaynak: Önkal, H. (2015)

- **Kasnakta Dış Süslemeleri**

-

- **Pencere ve Çevresi Dış Süslemeleri**

Geometrik Süslemeler: Mukarnas, Sekiz Köşeli Yıldız Motifi

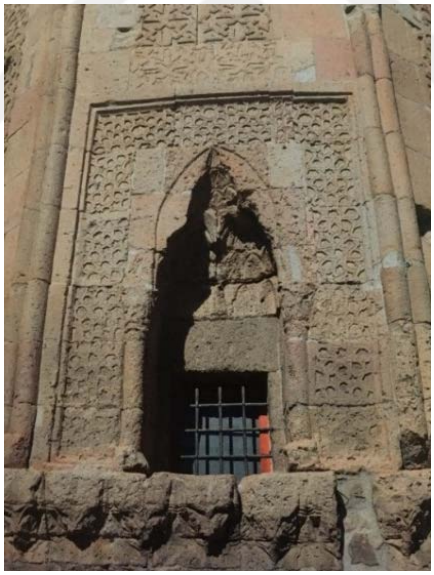

Şekil 2.149. Şahcihan Hatun (Döner) Kümbeti pencere ve çevresi dış süslemeleri

Kaynak: Önkal, H. (2015)

- **Kapı ve Çevresi Dış Süslemeleri**

Geometrik Süslemeler: Mukarnas, Sekiz Köşeli Yıldız Motifi

Bitkisel Süslemeler: Palmet, Rumi (Yaprak) Motifi

Figürlü Süslemeler: Sfenks Gövdesi, Aslan Başı Motifi

Yazı Süslemeleri: Kufi Yazı Kuşağı

Şekil 2.150. Şahcihan Hatun (Döner) Kümbeti kapı ve çevresi dış süslemeleri

Kaynak: https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/kayseri/gezilecekyer/doner-kumbet

- **Gövde Dış Süslemeleri**

Gülbezek, Madalyon ve Kabara Süslemeleri: Gülbezek, Kabara

Figürlü Süslemeler: Ab-ı Hayat İçeren Vazo Motifi, Çift Başlı Kartal Motifi, Aslan Motifi, Ok-Yay Motifi, Bayat Motifi, Kozmik Dağ

Geometrik Süslemeler: Sekiz Köşeli Yıldız Motifi, Daire Motifi, Kare Motifi

Bitkisel Süslemeler: Palmet, Rumi (Yaprak) Motifi, Hayat Ağacı Motifi

Şekil 2.151. Şahcihan Hatun (Döner) Kümbeti gövde dış süslemeleri

Kaynak: https://kulturenvanteri.com/tr/yer/doner-kumbet/#17.1/38.714035/35.495919

- **Gövde Alt Silme Dış Süslemeleri**

Geometrik Süslemeler: Mukarnas

Şekil 2.152. Şahcihan Hatun (Döner) Kümbeti gövde alt silme dış süslemeleri

Kaynak: https://kulturenvanteri.com/tr/yer/doner-kumbet/#17.1/38.714035/35.495919

B. Silindirik Gövde

1. Ulu (Usta Şagirt) Kümbet

Yeri: Bitlis/Ahlat

Tarihi: 1273

Banisi: Belli değildir.

Mimarı: Belli değildir.

Ölçüler:

Üst katın dahili çapı: 6,76 m.

Üst katın harici çapı: 8,80 m.

Üst katın dahili alanı: 35,85 m²

Üst katın harici alanı: 60,79 m²

Üst kat harici alanının dahili alana oranı: 1:1,6

Alt kat iç kenar uzunluğu: 7,07 m.- 7,05 m.

Alt kat dış kenar uzunluğu: 9,01 m.

Alt katın dahili alanı: 49,84 m²

Alt katın harici alanı: 81,18 m²

Alt kat harici alanının dahili alana oranı: 1:1,6

Alt kat dahili alanının üst kat alanına oranı: 1:1,3 (Önkal, 2015).

İnşa Tekniği:

Yapı kesme taş ve bazı yerlerde mermer kullanılarak inşa edilmiştir. Yüksek kare planlı kaide köşeleri çıkarılarak on iki kenarlı bir kasnağa dönüştürülmüş ve silindirik gövde üzerine yerleştirilmiştir. Alt kat çapraz tonozla örtülü olup geniş ve yüksektir. Cenazeliğin kapısı ön cephede değil yan kenarda (doğuda) açılmış ve iç veya dış mekanın bozulması engellenmiştir. Yüksek kaideye sahip kümbetlerde bu sorun genellikle bu şekilde çözülmektedir (Önkal, 2015).

Yapının Bugünkü Durumu:

Alt katın taş kaplamaları rutubet nedeniyle hasar görmüş ve bazıları son onarım sırasında yenilenmiştir. Ayrıca bu onarım esnasında üst kat ile alt kat girişlerinin önüne merdiven eklenmiştir (Önkal, 2015).

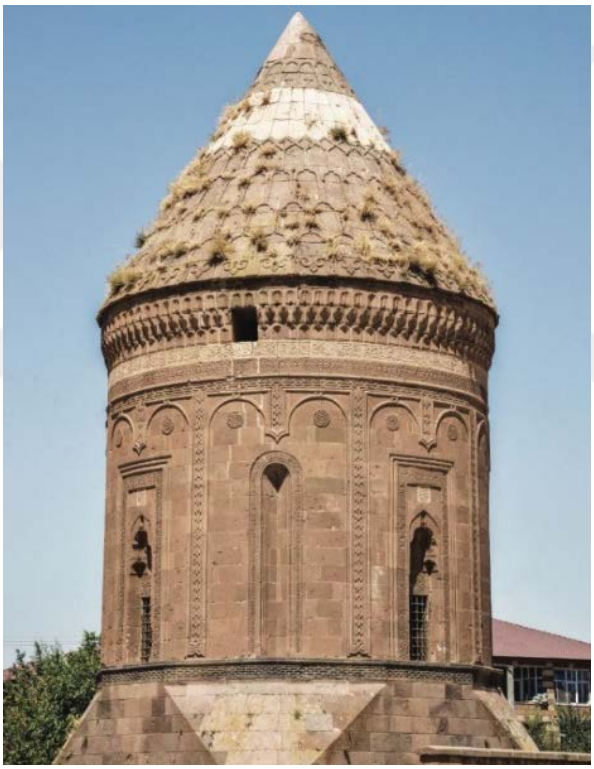

Şekil 2.153. Ulu (Usta Şagirt) Kümbet

Kaynak: Önkal, H. (2015)

Mimari Özellikleri:

Yapının dış kısmı tamamen kesme taşla kaplıdır. Silindirik gövdesi 9,01 x 9,01 m. ölçülerindeki kare planlı bir kaidenin köşeleri pahlanarak on iki kenarlı bir etek silmesine oturtulmaktadır. Bu etek silmesi altta köşeli geçmelerle ve üstte çift halat silmeleriyle süslenmiş olup 0,43 m. genişliğindedir. Kaidenin doğu, batı ve güney kenarlarında ortasında küçük dikdörtgen şeklinde mazgal pencereleri bulunmaktadır. Bu

pencereler Bursa kemerli yüzeysel nişler içine alınmış ve kemerle pencereler arasındaki boşluklara çeşitli rozetler yerleştirilmiştir. Kümbetin süslemelerinde geometrik desenler, yazı motifleri ve bitki motifleri bir arada kullanılmıştır. Silindirik gövdenin araları köşeli geçmelerle doldurulmuş, ince kaval silmelerle dikey sekiz panoya bölünmüş ve aynı karakterli bir silme sırasının gövdeyi üstte çepeçevre dolaşmasıyla panolar dikdörtgen şeklini almıştır. Her bir pano yukarıdan aşağıya sarkan kısa birer silme ile üstte ikiye bölünmüş ve bu bölünmüş yüzeylere ince kaval silmelerin oluşturduğu kemerlerle gruplandırılmıştır. Her kemer kavsinin altına farklı geometrik motiflerle süslenmiş birer rozet konulmaktadır. Dört panonun içine pencere ve kapı boşlukları yerleştirilmiş diğer dört panoda ise üçgen kesitli nişler açılmıştır. Üçlü bir demet şeklindeki halat silmeleri yukarıda bir yarım daire kemer oluşturarak nişleri çevreler ve bunları dışta girift bir bordür takip etmektedir. Kuzeydeki panoda bulunan giriş açıklığı beş sıra mukarnasla nihayetlenen bir niş içindedir. İnce bir bordürle sınırlandırılmış dikdörtgen bir levha büyük olasılıkla kitabe metni için hazırlanmış ancak bilinmeyen bir sebeple kitabe yazılamamıştır. Mukarnaslı kavsarası taşkın bir sivri kemerle çevrelenen nişin köşelerine burmalı birer sütun yerleştirilmiş ve köşelikleri boş bırakılmıştır. Niş girift motiflerle süslenmiş iki silme ile dikdörtgen bir çerçeve içine alınmıştır. İçteki silme beş köşeli küçük yıldızların kollarının uzatılması ve bunların kesişmesinden oluşan poligonların palmetlerle doldurulmasıyla süslenmiştir. Dıştaki ikinci silme ise kıvrım dal ve palmet motifleri ile süslenmiştir. Pencereler dört sıra mukarnasla sonlanan bir niş içindedirler. Doğudaki pencere nişi lento girift bir geometrik örgüyle süslenmiş ve mukarnaslı kavsarayı sivri bir kemer çevrelemektedir. Kemerin tam tepesine beyaz bir mermer levha üzerine bir rozet işlenmiştir. Pencere nişi yıldız motifinden geliştirilmiş geçme ile süslü bir silme ile dikdörtgen çerçeve içine alınmaktadır. Bunu ince kaval ve oyuk silmeler takip eder. Güneydeki pencere silme, lento ve rozetteki örneklerin değişikliği ve nişin köşelerine sütun yerleştirilmemesiyle doğudakinden ayrılmaktadır. Batıdaki pencere diğer iki pencereden daha fazla detay içermektedir. Örneklerin farklı olmasının yanı sıra nişi çevreleyen silmelerin sayısı da artmaktadır. Ayrıca burada köşeler pahlanmış ve süslenmiştir. Mukarnaslı kornişin altında silindirik gövdeyi çevreleyen iki friz bulunmaktadır. Alt friz merkezdeki küçük yıldızları çevreleyen altıgenlerden oluşan bir desenle süslenmiştir. Üstteki beyaz mermer friz ise Kur'an ayetlerini içeren bir yazı frizidir. Alt sıradaki yuvalar üç sıra mukarnaslı bir zengin korniş üzerinde bitkisel motiflerle doldurulmuş ve mahruti bir külahla sonuçlanmaktadır. Külahın yüzeyi ince kaval silmelerin oluşturduğu farklı büyüklükte ve şekildeki panolara bölünmüştür. Alt sırada palmeti hatırlatan motifler bulunmaktadır (Önkal, 2015).

İç mekan üç pencere ile aydınlatılmıştır. Doğu ve batıdaki pencereler basık kemerli nişlere yerleştirilmiştir. Güneydeki pencere ise aynı zamanda mihrab fonksiyonunu yerine getirdiği için daha özenli ve farklı bir şekilde tasarlanmıştır. Düz atkılı pencere 1,44 x 0,76 m. ölçülerinde olup üç sıra mukarnasla son bulan bir niş içine yerleştirilmiştir. Mukarnaslı niş dıştaki daha büyük olan köşeli geçmelerle dikdörtgen çerçeve içine alınmıştır. Bu pencerelerin dışında güneydoğuda dikdörtgen şeklinde bir dördüncü pencere daha bulunmaktadır. Bu sonuncu pencere dikdörtgen şekilli ve hafifçe dışa doğru daralan bir mazgal penceresidir. Ayrıca kapı ve pencere boşlukları arasında ölçüleri az farklılıklar gösteren ortalama 0,75 x 0,55 m. ölçülerinde nişler yerleştirilmiştir. Kümbetin giriş kapısının sağında ve solunda dikdörtgen nişler bulunmaktadır. Bu nişler zemin seviyesinden 0,70 m. yüksekte açılmıştır. Ancak

kuzeydeki nişler 1,10 m. yüksekte bulunmaktadır. Üst katta taş döşemeli olup sanduka bulunmamaktadır (Önkal, 2015).

Kümbetin alt katı doğu kenarında yer almaktadır ve buraya sonradan eklenmiş olan on basamaklı bir merdivenle inilmektedir. Kümbetin mihverinden 0,80 m. kuzeye kaydırılmış olan sivri kemerli kapıdan geçilerek, 7,07 x 7,05 m. ölçülerinde geniş kare planlı cenazeliğe ulaşılmaktadır. Cenazelik tamamen düzenli kesme taşlarla kaplanmış ve bir çapraz tonozla örtülmüştür. 0,75 x 1 m. ölçülerinde dışa doğru daralan üç mazgal penceresi mekanı aydınlatmaktadır. Üst kat girişinin bulunduğu kuzey kenarında ise pencere bulunmamaktadır. Son onarım sırasında zemini taşla döşenmiştir. Bu katın temel ile tonoz arasında kalan taş kaplamaları rutubet sebebiyle çürümeye yüz tutmuştur (Önkal, 2015).

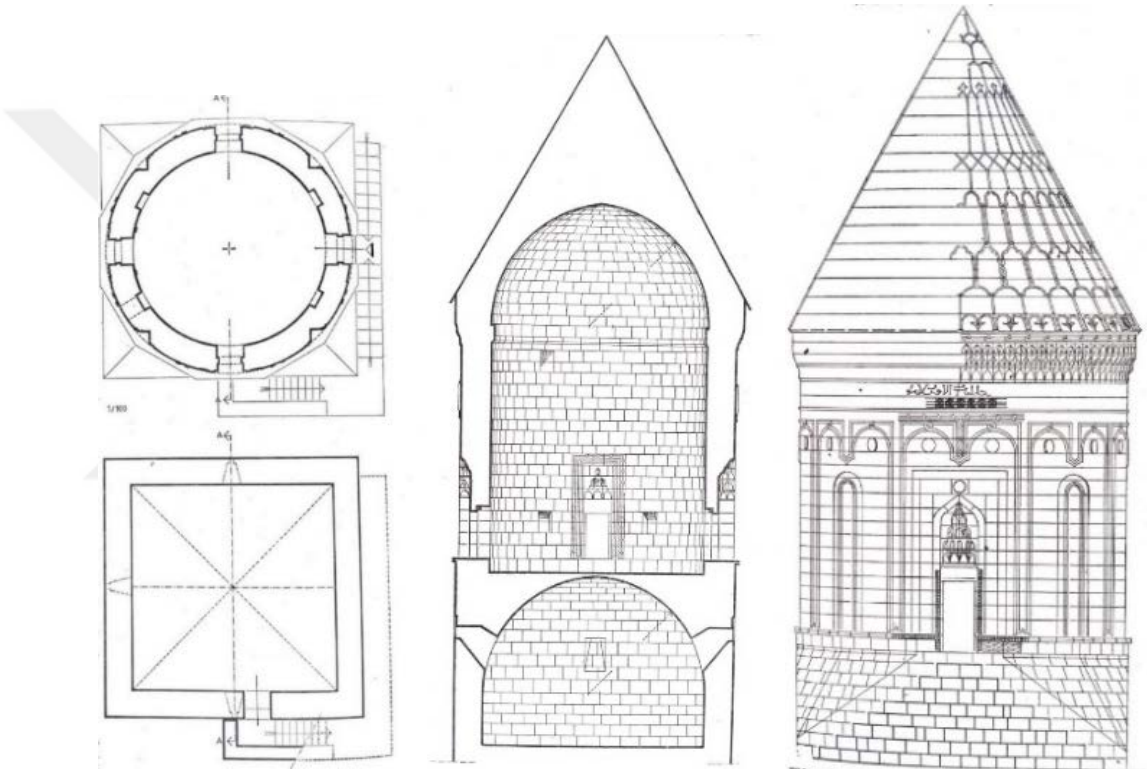

a) b) c)

Çizim 2.90. a) Ulu (Usta Şagirt) Kümbet üst kat ve alt kat planı b) kesit c) görünüş çizimi

Kaynak: Tuncer, O.C. (1986)

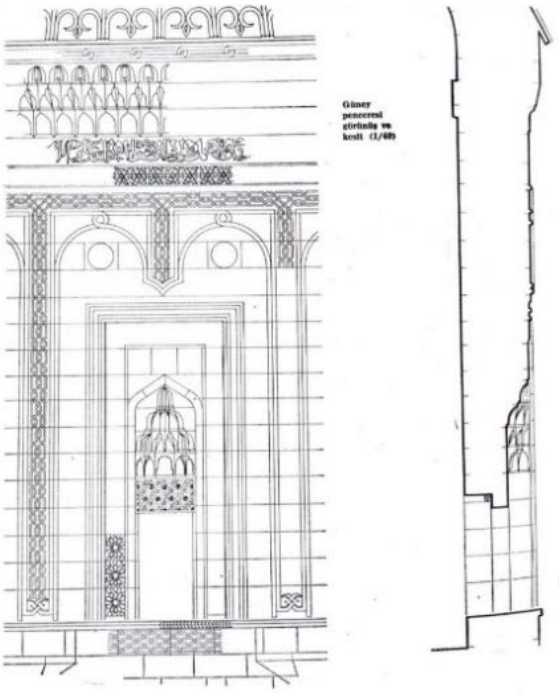

Çizim 2.91. Ulu (Usta Şagirt) Kümbet pencere görünüş detay çizimi

Kaynak: Tuncer, O.C. (1986)

Eserin Kitabeleri:

Kümbetin mukarnaslı kornişin altında beyaz mermerden yapılmış bir ayet kuşağı gövde etrafında dolaşmaktadır. Kitabe bulunmamaktadır (Önkal, 2015).

Şekil 2.154. Ulu (Usta Şagirt) Kümbet ayet kufi kuşağı

Kaynak: Önkal, H. (2015)

Süsleme:

Kümbetin süslemelerinde geometrik desenler, yazı motifleri ve bitki motifleri bir arada kullanılmıştır. Kümbet de pencere ve kapı nişlerinin süslemelerinin yanı sıra bu boşlukların arası üçgen kesitli nişlerle süslenmiştir. Ayrıca kümbetin üst kısmında üç sıra mukarnaslı zengin bir korniş bulunmaktadır. Külah kemerlerle süslenmiştir (Önkal, 2015).

Süsleme Özellikleri:

- **Külah Dış Süslemeleri**

Bitkisel Süslemeler: Palmet Motifi

Figürlü Süslemeler: Düğüm Motifi

Şekil 2.155. Ulu (Usta Şagirt) Kümbet külah dış süslemeleri

Kaynak: Önkal, H. (2015)

- **Külah Altı Silme Dış Süslemeleri**

Bitkisel Süslemeler: Palmet, Rumi (Yaprak) Motifi

Figürlü Süslemeler: Düğüm Motifi

Geometrik Süslemeler: Altı Köşeli Yıldız Motifi, Mukarnas

Yazı Süslemeleri: Kufi Yazı Kuşağı

Şekil 2.156. Ulu (Usta Şagirt) Kümbet külah altı silme dış süslemeleri

Kaynak: https://www.flickr.com/photos/galpay/8167086516

- **Kasnakta Dış Süslemeleri**

-

- **Pencere ve Çevresi Dış Süslemeleri**

Bitkisel Süslemeler: Palmet, Rumi (Yaprak) Motifi

Gülbezek, Madalyon ve Kabara Süslemeleri: On ve Sekiz Köşeli Yıldız Madalyonu, Gülbezek

Geometrik Süslemeler: On, Beş ve Sekiz Köşeli Yıldız Motifi, Mukarnas, Altıgen Motifi

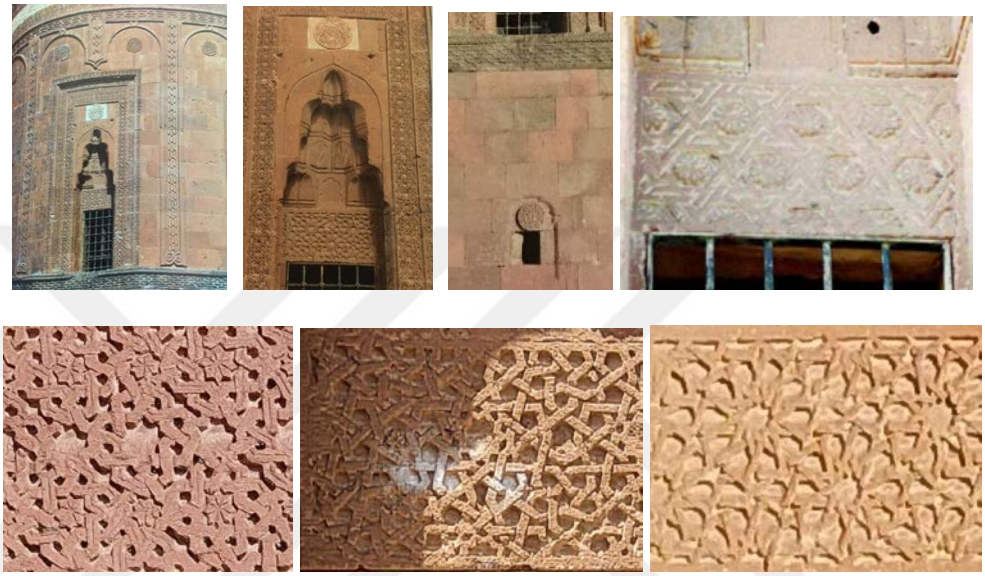

Şekil 2.157. Ulu (Usta Şagirt) Kümbet pencere ve çevresi dış süslemeleri

Kaynak: Önkal, H. (2015)

- **Kapı ve Çevresi Dış Süslemeleri**

Bitkisel Süslemeler: Palmet, Rumi (Yaprak) Motifi

Geometrik Süslemeler: Sekiz Köşeli Yıldız Motifi, Mukarnas

Şekil 2.158. Ulu (Usta Şagirt) Kümbet kapı ve çevresi dış süslemeleri

Kaynak: Hatipoğlu, O. (2019)

- **Gövde Dış Süslemeleri**

Figürlü Süslemeler: Düğüm Motifi, Su Yolu Motifi

Gülbezek, Madalyon ve Kabara Süslemeleri: On Köşeli, Sekiz Köşeli ve Beş Köşeli Yıldız Madalyonu

Bitkisel Süslemeler: Palmet, Rumi (Yaprak) Motifi

Şekil 2.159. Ulu (Usta Şagirt) Kümbet gövde dış süslemeleri

Kaynak: Önkal, H. (2015)

- **Gövde Alt Silme Dış Süslemeleri**

Figürlü Süslemeler: Düğüm Motifi, Su Yolu Motifi

Şekil 2.160. Ulu (Usta Şagirt) Kümbet gövde alt silme dış süslemeleri

Kaynak: Önkal, H. (2015)

2. Hasan Padişah Kümbeti

Yeri: Bitlis/Ahlat

Tarihi: 1275

Banisi: Hasan Aka bin Mahmud

Mimarı: Belli değildir.

Ölçüler:

Üst katın dahili çapı: 6,70 m.

Üst katın harici çapı: 8,75 m.

Üst katın dahili alanı: 35,23 m²

Üst katın harici alanı: 60,22 m²

Üst kat harici alanının dahili alana oranı: 1:1,7

Alt kat iç kenar uzunluğu: 6,22 m.- 6,26 m.

Alt kat dış kenar uzunluğu: 8,97 m.- 8,94 m.

Alt katın dahili alanı: 38,93 m²

Alt katın harici alanı: 80,19 m²

Alt kat harici alanının dahili alana oranı: 1:2

Alt kat dahili alanının üst kat alanına oranı: 1:1

Dış yükseklik: 19,49 m.

Yüksekliğin ene oranı: 1:2,2 (Önkal, 2015).

İnşa Tekniği:

Yapı tamamen taşla kaplanmıştır. Duvarlar iç ve dış kesme taşlarla örülüp araları molozla doldurularak 1,05 m. kalınlığına sahiptir. Kare planlı kaidenin köşeleri çıkarılarak gövdeye uygun bir zemin hazırlanmıştır. Kümbetin orijinal merdivenlere sahip olduğunu yönünde görüşler ve zıttı da bulunmaktadır (Önkal, 2015).

Yapının Bugünkü Durumu:

Kümbetin tamiri 1969 yılında gerçekleşmeden önce sadece gövdesinin kuzeye bakan bir kısmı ayaktaydı ancak taşıyıcı gücünü kaybettiği için kalan kısım numaralandırılarak sökülmüştür. Silindirik gövde yeniden inşa edildi ve kümbet yok olmaktan kurtarılarak tamamen yenilenmiştir (Önkal, 2015).

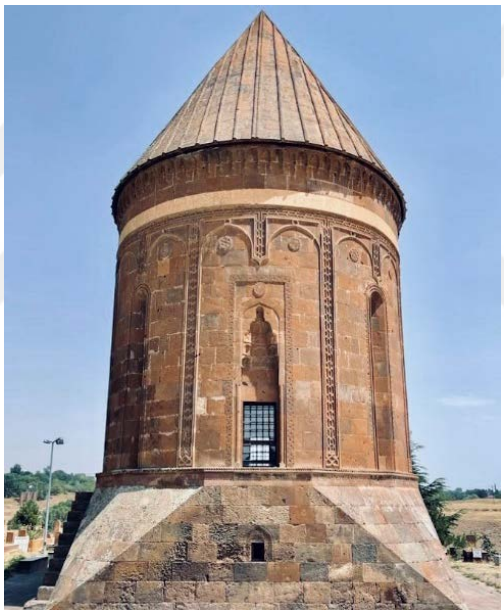

Şekil 2.161. Hasan Padişah Kümbeti

Kaynak: Önkal, H. (2015)

Mimari Özellikleri:

Kümbetin yüksek bir kaide üzerine oturan silindirik gövdesi mahruti bir külahla örtülmüştür. Kümbetin üst kat girişi kuzey tarafta olup buraya iki yönlü on basamaklı merdivenle çıkılmaktadır. Dikdörtgen şekilli kapı açıklığı yedi sıra mukarnasla sonlanan bir niş içinde yer almaktadır. Silindirik gövde 8,97 x 8,94 m. ölçülerindeki kare planlı kaidenin köşeleri pahlanarak elde edilen on iki kenarlı bir kasnağa oturmuştur. Kasnağın üstünde çift halat silme sırası altında köşeli geçmeler yer almaktadır. Alt kattaki mazgal pencereleri değişik şekil ve motifli çerçeveler içine alınmıştır. Silindirik gövde ince kaval silmelerle dikey sekiz panoya bölünmüştür. Ayrıca her pano yukarıdan aşağıya

sarkan kısa birer silme ile üstte ikiye bölünmüş ve bu bölünmüş yüzeyler tepede birer düğüm atan ince kaval silmelerin oluşturduğu kemerlerle gruplanmaktadır. Her kemer kavsinin altına farklı örnekli bir rozet yerleştirilmiştir. Panolardaki kapı ve pencere boşlukları diğer panolardaki üçgen kesitli nişlerle süslenmiştir. Nişler ince bir kaval silmesiyle çevrelenmiş ve dışta yaprak motifli ikinci bir silme ile takip edilmiştir. Kuzeydeki panoda bulunan giriş açıklığı yedi sıra mukarnasla sonlanan bir niş içine alınmaktadır. Mukarnas yuvaları rumi ve palmet motifleriyle süslenmiştir. Mukarnaslı kavsaranın üzerinde iki satırlık bir kitabe bulunmaktadır. Niş içte silme merkezdeki yıldızları çevreleyen sekizgenlerin kesişmesi, dıştaki ise birbirine dolanan palmet ve rumilerle süslenmiştir. Pencereler beşer sıra mukarnasla sonlanan nişler içine yerleştirilmiş ve her nişin iki köşesine ikişer sütun konulmuştur. Mukarnaslı kavsaraları birer kemer takip etmektedir. Nişler geometrik örnekli silmelerle dikdörtgen çerçeve içine alınmaktadır. Kemerlerin tepesine geometrik örnekli birer rozet işlenmiştir. Mukarnaslı kornişin altında iki boş friz gövdeyi dolaşmaktadır. Alttaki beyaz mermer frizin orijinal halinin muhtemelen bir ayet frizi olduğu düşünülmektedir. İki sıra mukarnaslı korniş üzerinde farklı şekilde süslenmiş mahruti bir külah yükselmektedir. Külahın yüzeyi tepeden aşağıya paralel olarak uzayan ince kaval silmelerle süslenmiştir (Önkal, 2015).

Üst kata çapı 6,70 m. olan kapıdan geçilerek girilmektedir. Daire plana sahiptir. Mekan kubbe ile örtülü olup kesme taşlarla kaplanmıştır. Kubbe eteği altında gövdeyi sınırlayan korniş bulunmamaktadır. Üç pencere basık kemerli nişler içindedir. Güneyde ise kubbe eteğinde açılmış dördüncü açıklık bir mazgal penceresidir. Kümbetin alt katına doğu kenarının kuzey köşesine yakın sivri kemerli bir kapıdan girilmektedir. Alt kat 6,22 x 6,26 m. ölçülerinde kare planlı bir mekandır ve değirmi tonozla örtülmüştür. Duvarları ve tonozu tamamen kesme taşlarla kaplı olan bu mekanda doğu, batı ve güney kenarlarında birer Bursa kemerli olmak üzere üç pencere bulunmaktadır (Önkal, 2015). Zemin taş döşemelidir ve üç sanduka yeri bordür taşları ile belirtilmektedir (Koçer, 2020).

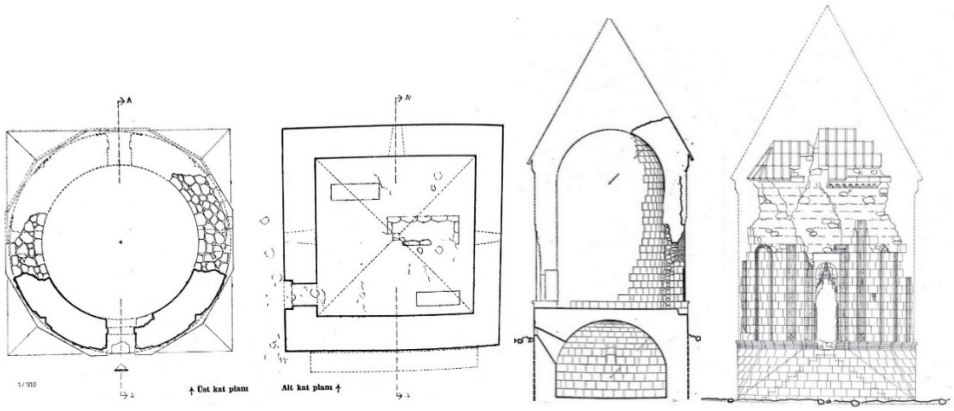

a) b) c)

Çizim 2.92. a) Hasan Padişah Kümbeti rölöve projesi üst kat ve alt kat planı b) kesit c) görünüş çizimi

Kaynak: Tuncer, O.C. (1986)

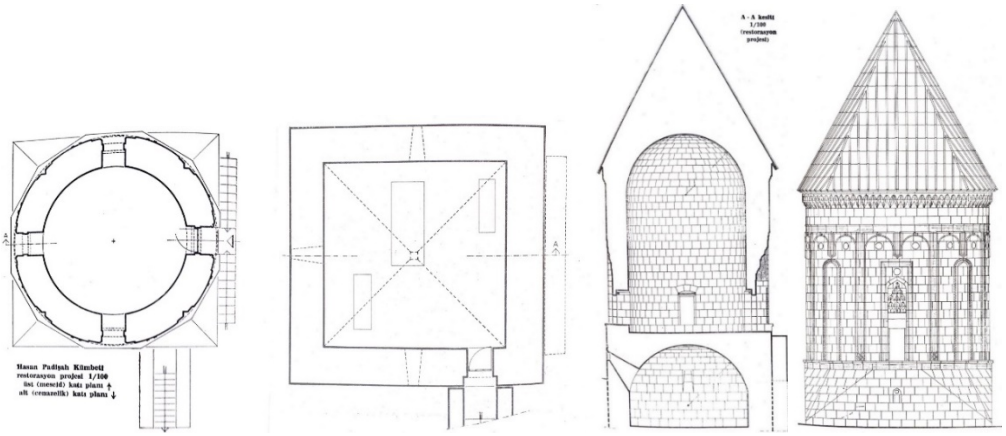

a) b) c)

Çizim 2.93. a) Hasan Padişah Kümbeti restorasyon projesi üst kat ve alt kat planı b) kesit c) görünüş çizimi

Kaynak: Tuncer, O.C. (1986)

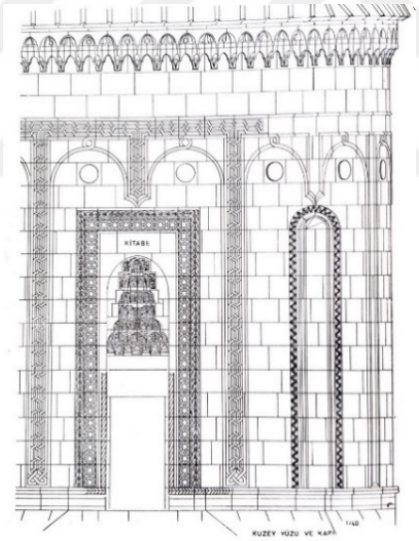

Çizim 2.94. Hasan Padişah Kümbeti kapı detay çizimi

Kaynak: Tuncer, O.C. (1986)

Eserin Kitabeleri:

Kuzeydeki kapı nişinin mukarnaslı kavsarası üzerinde iki satır halinde bir kitabe bulunmaktadır. Kitabe şu şekildedir: “Bu kümbet emirlerin sevgili meliki Hüsamüddin Hasan Aka bin Mahmud'undur. O, 673 senesinde Receb ayında vefat etti.” Bu kitabe

sayesinde yapının Ocak 1275 tarihinde vefat eden Hasan Aka Bin Mahmud'a ait olduğu anlaşılmaktadır (Önkal, 2015).

Şekil 2.162. Hasan Padişah Kümbeti tarih ve bani kitabesi

Kaynak: Önkal, H. (2015)

Süsleme:

Kümbetin içi oldukça sade tutulmuş olup süslemeler genellikle dış gövdeye dağılmaktadır. Ancak giriş bölümü daha detaylı bir şekilde süslenmiştir. Kapı ve pencere nişleri geometrik ve bitkisel motiflerle süslenmiştir. Ayrıca kapı ve pencere boşlukları arasında düşey üçgen kesitli nişler bulunmaktadır (Önkal, 2015).

Süsleme Özellikleri:

- **Külah Dış Süslemeleri**
  -
- **Külah Altı Silme Dış Süslemeleri**

Figürlü Süslemeler: Düğüm Motifi

Geometrik Süslemeler: Mukarnas

Şekil 2.163. Hasan Padişah Kümbeti külah altı silme dış süslemeleri

Kaynak: Önkal, H. (2015)

- **Kasnakta Dış Süslemeleri**
  -
- **Pencere ve Çevresi Dış Süslemeleri**

Geometrik Süslemeler: Mukarnas, Sekiz Köşeli Yıldız Motifi

Gülbezek, Madalyon ve Kabara Süslemeleri: Çarkıfelek, On Uçlu Yıldız Madalyonu

Şekil 2.164. Hasan Padişah Kümbeti pencere ve çevresi dış süslemeleri

Kaynak: Önkal, H. (2015)

- **Kapı ve Çevresi Dış Süslemeleri**

Yazı Süslemeleri: Kufi Yazı Kuşağı

Geometrik Süslemeler: Mukarnas, Sekiz Köşeli Yıldız Motifi

Bitkisel süslemeler: Palmet, Rumi (Yaprak) Motifi

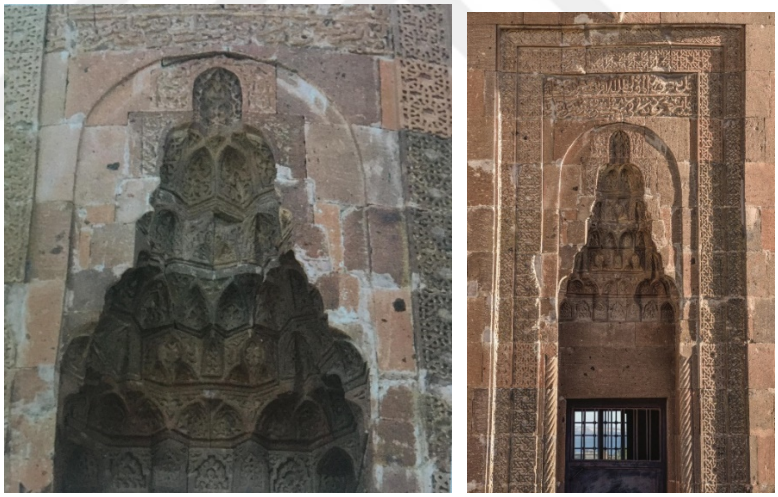

Şekil 2.165. Hasan Padişah Kümbeti kapı ve çevresi dış süslemeleri

Kaynak: Önkal, H. (2015)

- **Gövde Dış Süslemeleri**

Figürlü Süslemeler: Düğüm Motifi, Su Yolu Motifi

Gülbezek, Madalyon ve Kabara Süslemeleri: Gülbezek, Çarkıfelek, Beş Uçlu Yıldız Motifli Türk Bayrağı Köşeli Ak Hun Devlet Sikkesi, On iki, Beş ve Sekiz Köşeli Yıldız Madalyonu

Şekil 2.166. Hasan Padişah Kümbeti gövde dış süslemeleri

Kaynak: Önkal, H. (2015)

Şekil 2.167. Hasan Padişah Kümbeti gövde dış süslemelerindeki madalyonlar

Kaynak: Koçer, F. (2021)

- **Gövde Alt Silme Dış Süslemeleri**

Figürlü Süslemeler: Düğüm Motifi, Su Yolu Motifi

Şekil 2.168. Hasan Padişah Kümbeti gövde alt silme dış süslemeleri

Kaynak: Önkal, H. (2015)

3. Hüseyin Timur- Esen Tekin Kümbeti

Yeri: Bitlis/Ahlat

Tarihi: 1279

Banisi: Buğatay Aka

Mimarı: Belli değildir.

Ölçüler:

Üst katın dahili çapı: 4,86 m.

Üst katın harici çapı: 6,65 m.

Üst katın dahili alanı: 18,52 m²

Üst katın harici alanı: 37,79 m²

Üst kat harici alanının dahili alana oranı: 1:2

Alt kat iç kenar uzunluğu: 4,95 m.- 4,97 m.

Alt kat dış kenar uzunluğu: 6,66 m.- 6,68 m.

Alt katın dahili alanı: 24,60 m²

Alt katın harici alanı: 44,48 m²

Alt kat harici alanının dahili alana oranı: 1:1,8

Alt kat dahili alanının üst kat alanına oranı: 1:1,3 (Önkal, 2015).

İnşa Tekniği:

Yapıda sadece kesme taş kullanılmıştır. Alt kat değirmi tonozla örtülmüştür. Bu katta güney kenarı ortasında açılmış bir niş bulunmaktadır. Nişin tam olarak amacını belirleyememekle birlikte muhtemelen buranın mumya içeren bir tabut için hazırlandığı tahmin edilmektedir (Önkal, 2015).

Yapının Bugünkü Durumu:

1945 yılında kümbetin kubbesinde çatlaklar ve üst kat ile kaide arasındaki taban perdesinde yıkık durum tespit edilmiştir. Son yıllarda gerçekleştirilen restorasyon çalışmaları sayesinde yapı kurtarılmış ve günümüzde iyi bir durumdadır (Önkal, 2015).

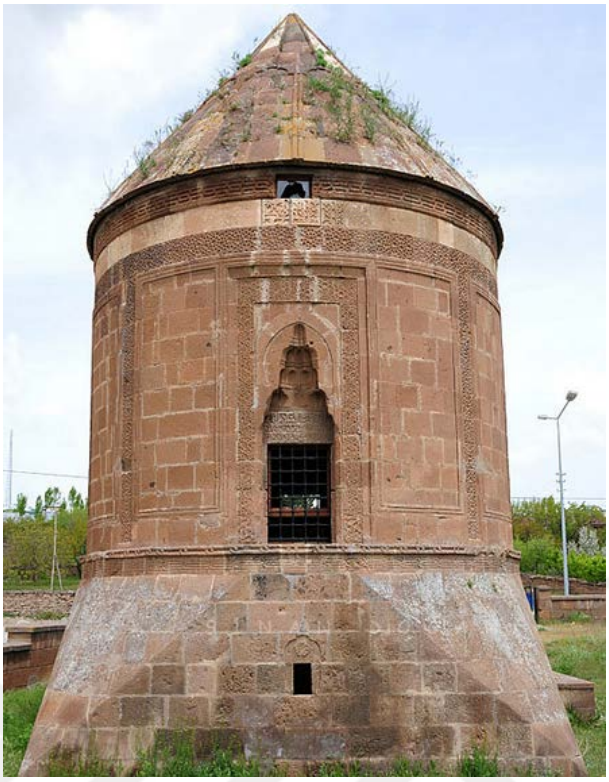

Şekil 2.169. Hüseyin Timur- Esen Tekin Kümbeti

Kaynak: Önkal, H. (2015)

Mimari Özellikleri:

Yapı, kare planlı yüksek bir kaide üzerine oturtulmuş silindirik bir gövde ve onu örten mahruti bir külah ile inşa edilmiştir. Kümbetin üst katına iki yönlü dokuz basamaklı bir merdivenle çıkılmaktadır. Silindirik gövde ince silmelerle on iki düşey dikdörtgen panoya bölünmüştür. Panolar arasında düşey dar yüzeyler bulunur ve bu panolar birbirine bitişik değildir. Aralarındaki boşluklar geometrik desenlerle doldurulmuştur. Panolar benzer süslemeler içerir ve gövdeyi çepeçevre saran kuşaklarla birleşmektedir. Kapının üzerinde beş satırlık bir kitabe bulunmaktadır. Giriş bölümü beş sıra mukarnaslı bir niş içinde yer almaktadır. Niş mukarnaslı kavsarayla çevrilmiş sivri bir kemerle kuşatılmıştır ve köşelere sütunlar yerleştirilmiştir. Pencereler dört sıra mukarnasla sonlanan nişler içinde bulunmaktadır. Güneydeki hariç diğer pencerelerin köşelerine sütunlar yerleştirilmiştir. Nişler geometrik desenli silmelerle dikdörtgen çerçeveler içine alınmıştır. Silmelerin süslemesi doğu ve batıdakilerde benzerken güneyde farklılık göstermektedir. Dikdörtgen panoların üstünde gövdeyi saran geometrik desenli kuşakların yanı sıra iki kuşak daha bulunmaktadır. Alt kuşak beyaz taşlarla, kapı ve pencerelerin bulunduğu kısımlarda ise kufi tarzında bir süsleme yer almaktadır. Üçüncü kuşak ise köşeli süslemeler yer almaktadır. Mahruti külahın yüzeyi ince kaval silmelerle şekillenen Bursa kemerleriyle süslenmektedir (Önkal, 2015).

Üst kata çapı 4,86 m. olan kapıdan geçilerek girilmektedir. Daire plana sahiptir. Bu mekan tamamen kesme taşla kaplı olup kubbe ile örtülmektedir. Duvarlar Bursa kemerine benzer bir şekilde sonlanmakta olup pencerelerin üst hizasına kadar uzanan nişlerle süslenmiştir. Üç pencere ile aydınlatılmaktadır. Doğu ve batıdaki pencereler basık kemerli nişler içerisinde basit bir şekilde tasarlanmıştır. Güneydeki pencere ise aynı zamanda mihrab işlevi görmekte olup rumi motiflerle süslenmiş ve beş sıra mukarnaslı bir kavsarayla son bulmaktadır. Mihrabın üzerinde ise bir dördüncü pencere bulunmaktadır. Bu mazgal penceresi üstü Bursa kemerleri ile süslenmiştir. Mekan taş döşemeli bir alan olup burada sanduka bulunmamaktadır (Önkal, 2015).

Kümbetin alt katına doğu kenarının kuzey köşesine yakın açılmış olan sivri kemerli bir kapıdan girilmektedir. Buraya "L" şeklinde düzenlenen ve sonradan eklenmiş dokuz basamaklı bir merdivenle inilmektedir. Alt kat 4,95 x 4,97 m. ölçülerinde kare planlı bir mekandır. Değirmi tonozla örtülü alt katın güney duvarı ortasında 2,14 x 0,65 m. ölçülerinde sivri kemerli bir niş mevcuttur. Nişin kemer yüzü köşeli geçmelerle süslenmiştir. İçeriden dışarıya doğru daralıp küçülen üç mazgal penceresi cenazeliği aydınlatmaktadır. Alt kat mazgal pencereleri Bursa kemerli yüzeysel nişler içine alınmış olup kemer ile açıklık arasında kalan küçük alanlara birer rozet yerleştirilmiştir. Silindirik gövde dışta, 6,66 x 6,68 m. ölçülerindeki kare planlı yüksek bir kaideye oturmaktadır. Kaidenin köşeleri çıkarılarak silindirik gövdeye uygun düşecek on iki kenarlı bir etek silmesi oluşturulmuştur. Döşemesi taş olan cenazelikte bordür taşlarıyla iki sanduka yeri belirtilmektedir (Önkal, 2015).

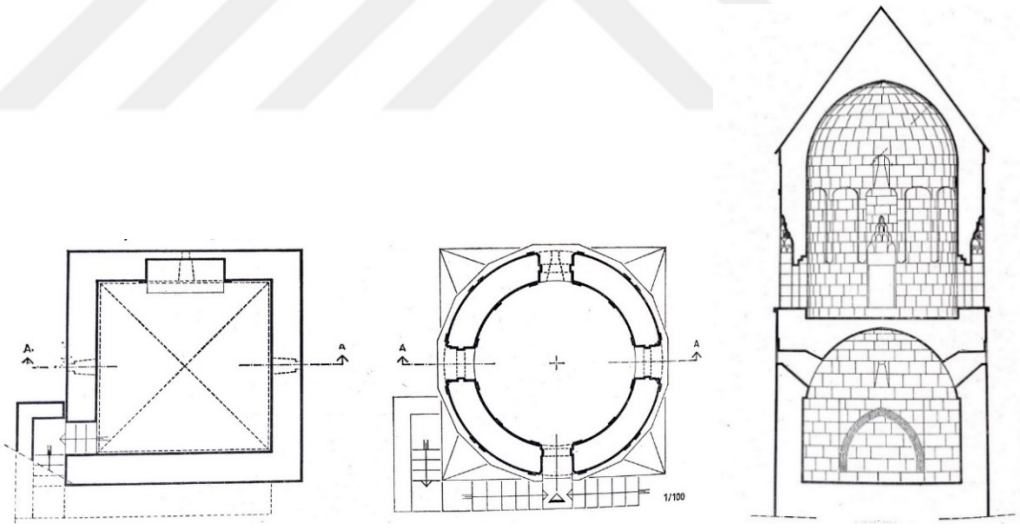

a) b) c)

Çizim 2.95. a) Hüseyin Timur- Esen Tekin Kümbeti alt kat planı b) üst kat planı c) kesit çizimi

Kaynak: Tuncer, O.C. (1986)

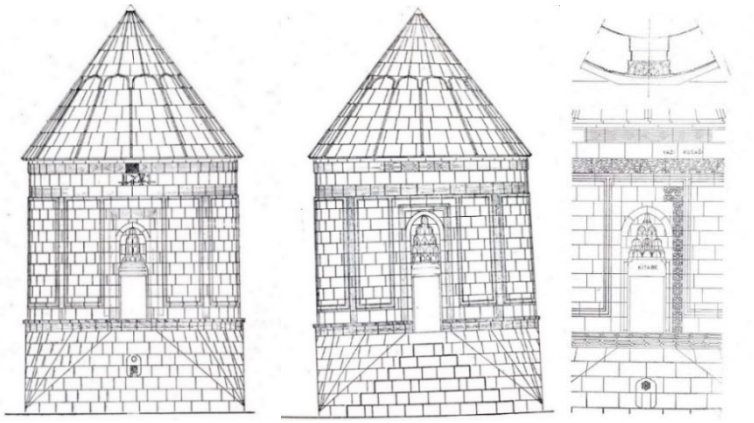

a) b)

Çizim 2.96. a) Hüseyin Timur- Esen Tekin Kümbeti görünüş b) pencere detay çizimi

Kaynak: Tuncer, O.C. (1986)

Eserin Kitabeleri:

Kapı lentosu olan beyaz taşa yazılı beş satırlık kitabe şu şekildedir: “Bu kümbet 678 Receb ayında Allah yolunda vefat eden büyük emir, mücahid, şehid ve zahid Hüseyin Timur bin büyük Emir Buğatay Aka'ya aittir. Rahmetli Hüseyin Timur, makbuldür ve Allah'ın rahmetine kavuşmuştur.” Diğer bir kitabe ise doğu penceresinin lentosu üzerine yazılmış dört satırlık şu şekildedir: “Saide, şehide merhume Esan Tekin binti merhum büyük emir Hüsamüddin Hüseyin Aka, 678 Şevval ayında vefat etmiştir.” Hüseyin Timur'un eşi olduğu tahmin edilen Hüsameddin Hüseyin Aka'nın kızı Esan Tekin'in eşinden üç ay sonra aynı yılın Şevval ayında (1280-Şubat) vefat ettiği anlaşılmaktadır. Güney penceresinin lentosu üzerindeki üç satırlık kitabe bir hadistir ve “Peygamber Aleyhisselam; kul, takdirin esiridir” şeklinde başlamaktadır. Batı penceresi lentosu üzerindeki dördüncü kitabe ise bir ayettir ve “Rableri onlara katından bir rahmet, hoşnutluk ve içinde tükenmez nimetler bulunan ebedi ve temelli kalacakları cennetleri müjdeler” şeklindedir (Önkal, 2015).

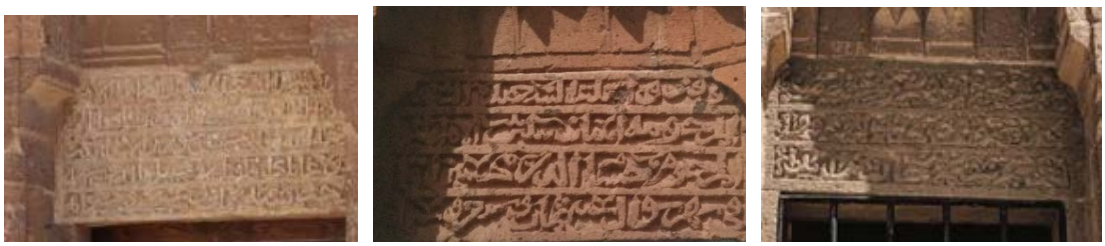

a) b) c)

Şekil 2.170. a) Hüseyin Timur- Esen Tekin Kümbeti tarih kitabesi b) bani kitabesi c) hadis kufi yazı kuşağı

Kaynak: Önkal, H. (2015)

Süsleme:

İç mekanda kemerli nişler bulunmaktadır. Dış cephede ise; gövde ve kubbe geometrik desenler, geçmeler, mukarnas ve kemerlerle süslenmektedir (Önkal, 2015).

Süsleme Özellikleri:

- **Külah Dış Süslemeleri**
  -
- **Külah Altı Silme Dış Süslemeleri**

Figürlü Süslemeler: Düğüm Motifi

Geometrik Süslemeler: Altı Köşeli Yıldız Motifi

Şekil 2.171. Hüseyin Timur- Esen Tekin Kümbeti külah altı silme dış süslemeleri

Kaynak: Önkal, H. (2015)

- **Kasnakta Dış Süslemeleri**
  -
- **Pencere ve Çevresi Dış Süslemeleri**

Geometrik Süslemeler: Altı ve On Köşeli Yıldız Motifi, Mukarnas

Yazı Süslemeleri: Kufi Yazı Kuşağı

Gülbezek, Madalyon ve Kabara Süslemeleri: Gülbezek, Altı Kollu Çarkıfelek

Şekil 2.172. Hüseyin Timur- Esen Tekin Kümbeti pencere ve çevresi dış süslemeleri

Kaynak: Önkal, H. (2015)

- **Kapı ve Çevresi Dış Süslemeleri**

Geometrik Süslemeler: On Köşeli Yıldız Motifi, Mukarnas

Yazı Süslemeleri: Kufi Yazı Kuşağı

Gülbezek, Madalyon ve Kabara Süslemeleri: Dairesel Madalyon

Bitkisel Süslemeler: Palmet, Rumi (Yaprak) Motifi

Şekil 2.173. Hüseyin Timur- Esen Tekin Kümbeti kapı ve çevresi dış süslemeleri

Kaynak: Önkal, H. (2015)

- **Gövde Dış Süslemeleri**

Geometrik Süslemeler: Beşgen Motifi, On Köşeli Yıldız Motifi

Şekil 2.174. Hüseyin Timur- Esen Tekin Kümbeti gövde dış süslemeleri

Kaynak: Önkal, H. (2015)

- **Gövde Alt Silme Dış Süslemeleri**

Figürlü Süslemeler: Düğüm Motifi

Şekil 2.175. Hüseyin Timur- Esen Tekin Kümbeti gövde alt silme dış süslemeleri

Kaynak: Önkal, H. (2015)

4. Elimoğlu (Alimoğlu) Hurşit Kümbeti

Yeri: Bitlis/Ahlat

Tarihi: 1290 -13.yy 4. Çeyreği

Banisi: Belli değildir.

Mimarı: Belli değildir.

Ölçüler:

Üst katın dahili çapı: 6,38 m.

Üst katın harici çapı: 8,23 m.

Üst katın dahili alanı: 31,93 m²

Üst katın harici alanı: 53,25 m²

Üst kat harici alanının dahili alana oranı: 1:1,6

Alt kat iç kenar uzunluğu: 6,60 m.

Alt kat dış kenar uzunluğu: 6,60 m.

Alt katın dahili alanı: 8,33 m²

Alt katın harici alanı: 43,56 m²

Alt kat harici alanının dahili alana oranı: 1:1,5

Alt kat dahili alanının üst kat alanına oranı: 1:1,3 (Önkal, 2015).

İnşa Tekniği:

Tamamen taştan inşa edilmiş bir kümbettir. Yapının süslemeleri inşa süreciyle birlikte gerçekleşmiştir. Yapı tamamlandığında süslemeler de tamamlanmıştır. Bu durum süslemelerin önceden hazırlandığını ve daha sonra inşa sürecinde yerlerine yerleştirildiğini göstermektedir. Yapı bilinmeyen sebeple yarıda kalmıştır (Önkal, 2015).

Yapının Bugünkü Durumu:

Kümbetin tamamlanmış bölümü günümüze oldukça iyi bir şekilde ulaşmaktadır (Önkal, 2015).

Şekil 2.176. Elimoğlu (Alimoğlu) Hurşit Kümbeti

Kaynak: Önkal, H. (2015)

Mimari Özellikleri:

Yapı, kare planlı bir kaide üzerinde yükselen silindirik bir gövdeye sahiptir. Yaklaşık 1,5 m. yüksekliğinde düzgün bir şekilde kesilmiş olması yapının bilinmeyen bir sebeple yarıda kaldığını göstermektedir. Üst kata kuzeyden çıkılan iki yönlü on

basamaklı bir merdivenle erişilmektedir. Üst katta 6,38 m. çapında daire planlı bir mekan bulunmaktadır. Bu kat üç pencere ile aydınlatılmaktadır. Güneydeki pencere aynı zamanda bir mihrab nişi olarak düşünüldüğünden diğerlerinden farklı bir şekilde düzenlenmiştir. Yapının alt katına doğu duvarının ortasında sivri kemerli bir kapıdan girilmektedir. Buraya, aynı kenara dayandırılmış on bir basamaklı bir merdivenle inilmektedir. Cenazelik 6,60 x 6,60 m. ölçülerinde kare planlı bir mekandır ve üzeri değirmi bir tonozla örtülmüştür. Cenazelikte sanduka bulunmamaktadır. Yapı tamamlansaydı dış görünüşü itibariyle Buğatay Aka ve Hüseyin Timur kümbetlerinin benzeri olabileceği belirtilmektedir. Ancak bu kümbet de kapı ve pencere lentoları geometrik örneklerle süslenmiştir. Diğer kümbetlerde olduğu gibi ayet ve hadis sözleri bulunmamaktadır (Önkal, 2015).

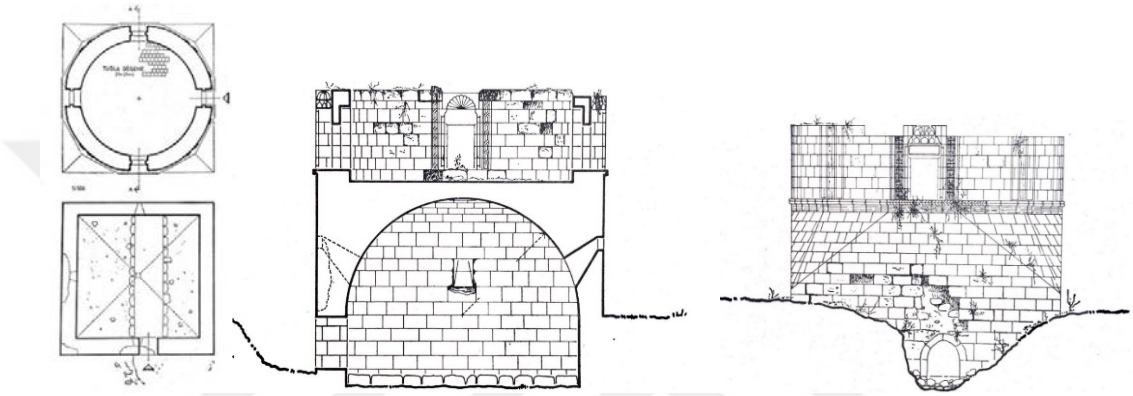

a) b) c)

Çizim 2.97. a) Elimoğlu (Alimoğlu) Hurşit Kümbeti üst kat ve alt kat planı b) kesit c) görünüş çizimleri

Kaynak: Tuncer, O.C. (1986)

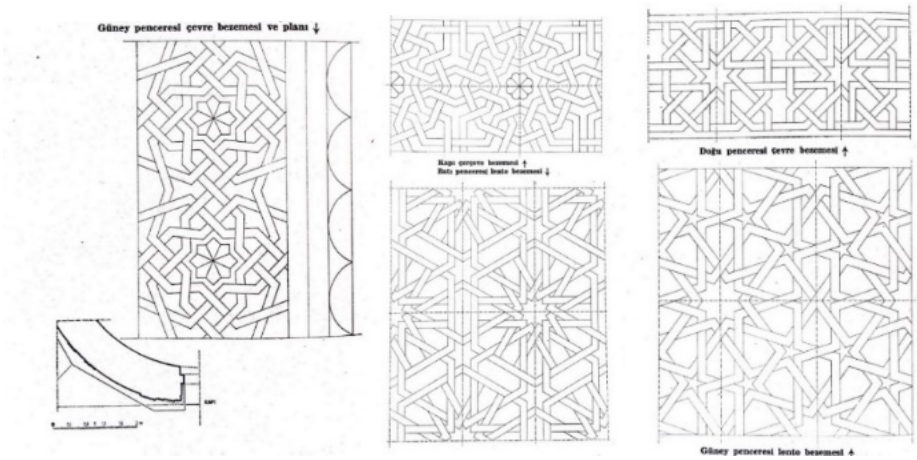

Çizim 2.98. Elimoğlu (Alimoğlu) Hurşit Kümbeti pencere ve kapı detay çizimleri

Kaynak: Tuncer, O.C. (1986)

Eserin Kitabeleri:

Günümüze kadar ulaşmış herhangi bir kitabe bulunmamaktadır (Önkal, 2015).

Süsleme:

Yapı çeşitli süslemelere yer vermektedir. Geometrik süslemeler sıklıkla tercih edip kümbetin kapı ve pencerelerini çevreleyen nişler geometrik desenli süslemelerle çevrilidir. Aynı tarz süslemeler lentolarda da bulunmaktadır (Önkal, 2015).

Süsleme Özellikleri:

- **Külah Dış Süslemeleri**
  -
- **Külah Altı Silme Dış Süslemeleri**
  -
- **Kasnakta Dış Süslemeleri**
  -
- **Pencere ve Çevresi Dış Süslemeleri**

Geometrik Süslemeler: Mukarnas, Sekiz, Altı, On İki, Beş, On Köşeli Yıldız Motifi

Gülbezek, Madalyon ve Kabara Süslemeleri: Gülbezek, Dairesel Madalyon

Figürlü Süslemeler: Düğüm Motifi**,** İstiridye Motifi, Su Yolu Motifi

Şekil 2.177. Elimoğlu (Alimoğlu) Hurşit Kümbeti pencere ve çevresi dış süslemeleri

Kaynak: Önkal, H. (2015)

- **Kapı ve Çevresi Dış Süslemeleri**

Geometrik Süslemeler: Sekiz Köşeli Yıldız Motifi, Mukarnas

Gülbezek, Madalyon ve Kabara Süslemeleri: Gülbezek

Figürlü Süslemeler: Düğüm Motifi

Şekil 2.178. Elimoğlu (Alimoğlu) Hurşit Kümbeti kapı ve çevresi dış süslemeleri

Kaynak: Önkal, H. (2015)

- **Gövde Dış Süslemeleri**

Geometrik Süslemeler: Sekiz Köşeli Yıldız Motifi

Gülbezek, Madalyon ve Kabara Süslemeleri: Gülbezek

Şekil 2.179. Elimoğlu (Alimoğlu) Hurşit Kümbeti gövde dış süslemeleri

Kaynak: Önkal, H. (2015)

- **Gövde Alt Silme Dış Süslemeleri**

Figürlü Süslemeler: Düğüm Motifi, Su Yolu Motifi

Şekil 2.180. Elimoğlu (Alimoğlu) Hurşit Kümbeti gövde alt silme dış süslemeleri

Kaynak: Önkal, H. (2015)

5. Şirin Hatun- Boğatay Aka Kümbeti

Yeri: Bitlis/Ahlat

Tarihi: 1281

Banisi: Boğatay Aka

Mimarı: Belli değildir.

Ölçüler:

Üst katın dahili çapı: 5,78 m.

Üst katın harici çapı: 7,80 m.

Üst katın dahili alanı: 26,19 m²

Üst katın harici alanı: 47,75 m²

Üst kat harici alanının dahili alana oranı: 1:1,9

Alt kat iç kenar uzunluğu: 5,93 m.

Alt kat dış kenar uzunluğu: 7,85 m.- 7,87 m.

Alt katın dahili alanı: 35,16 m²

Alt katın harici alanı: 58,17 m²

Alt kat harici alanının dahili alana oranı: 1:1,6

Alt kat dahili alanının üst kat alanına oranı: 1:1,3 (Önkal, 2015).

İnşa Tekniği:

Kümbetin yapımında sadece taş kullanılmıştır. Yapının alt katında beşik tonoz tercih edilmektedir. Ahlat'taki kümbetlerin çoğunda Hasan Padişah Kümbeti'nde görülen formun ana hatlarıyla tekrarlandığını belirtmek mümkündür (Önkal, 2015).

Yapının Bugünkü Durumu:

Yapının kaidesinin bazı bölümlerinde çürüyen taş kaplamaları değiştirilmiş ve alt kat tonoz taşlarının bir kısmı yenilenmiş olup günümüze iyi bir durumda ulaşmıştır (Önkal, 2015).

Şekil 2.181. Şirin Hatun- Boğatay Aka Kümbeti

Kaynak: Önkal, H. (2015)

Mimari Özellikleri:

Yapı, kare planlı köşeleri çıkarılmış yüksek bir kaide üzerinde yükselen silindirik bir gövde ile onu örten mahruti bir külah ile inşa edilmektedir. İki katlı yapının üst katına dikdörtgen şekilli bir kapıdan girilir ve bu kata iki yönlü ve dokuz basamaklı bir merdivenle çıkılmaktadır. Giriş açıklığı kuzeyde açılmış olup beş sıra mukarnaslı bir niş içermektedir. Gövde ile kaideyi bir etek silmesi ayırmaktadır. Üstte bir çift halat silme altta köşeli geçmeler bu silmeyi süslemiştir. Gövde ince silmelerle dikey on iki dikdörtgen panoya bölünmüştür. Kapı ve pencere boşluklarını kapsayan panolar dışındaki sekiz pano tepelerinde birer düğüm atan kemer silmelerle zenginleştirilmiştir. Kemerlerin tepelerindeki düğümler çerçeve silmeleriyle de bağlantılı olup böylece bir bütünlük sağlanmaktadır. Kemerli panolar birbirlerine bitişik olarak düzenlenmiş olup aralarında kalan düşey dar yüzeyler düğümlü geçmelerle süslenmiş ve bunlar panoların üstünde gövdeyi çepeçevre dolaşan ve aynı geçmenin üst üste iki sırasından elde edilen bir süslemeli kuşakla birleştirilmiştir. Kuzeydeki

panosunda beş sıra mukarnasla sonlanan kapı nişi bulunmaktadır. Niş birbirini takip eden iki silmeyle dikdörtgen çerçeve içine alınmış olup içteki silme geometrik dıştaki bitkisel motiflerle süslüdür. Lentonun üzerinde dört satırlık bani kitabesi yer almaktadır. Pencereler ise dışta dört sıra mukarnasla sonlanan nişler içindedir. Güneydeki nişin köşelerine birer sütun yerleştirilmişken diğer ikisininki pahlanmıştır. Pencerelerin lentoları üzerine bani kitabesi, ayetler ve hadisler yer almaktadır. Gövde iki sıra mukarnasın yer aldığı bir korniş üzerinde yükselen mahruti bir külahla son bulmaktadır. Külahın yüzeyi etekten tepeye doğru küçülen Bursa kemerleri ile süslenmiştir (Önkal, 2015).

Üst mekana çapı 5,78 m. olan kapıdan geçildikten sonra girilmektedir. Daire plana sahiptir. İç mekan üç pencere ile aydınlatılmaktadır. Doğu ve batıdaki pencereler basit dikdörtgen şekilli nişler içine yerleştirilmiştir. Güneydeki pencere ise mihrab yerine geçmektedir ve üstü taşkın sivri kemerli bir kavsarayla son bulmaktadır. Kavsaranın ortasında ise işlenmiş rumilerden oluşan bir süs bulunmaktadır. İç mekandaki kümbet duvarları yontulan taşlarla örülmüş ve sıva tabakası ile kaplanmıştır. Bu sıvanın büyük bir kısmı hala durmaktadır ve üzeri kalem işi ile yazı, figür ve motiflerle süslenmiştir. Ayrıca zeminden 1,90 m. yükseklikte tutulmuş 53 cm. genişliğinde bir yazı kuşağı iç mekanı çevrelemektedir. Bugün büyük ölçüde silikleşmiş durumda olup duvarları süsleyen büyük ve küçük dört madalyona sahiptir. Üst kat döşemesi taştır. Sanduka bulunmamaktadır (Önkal, 2015).

Yapının alt katına Ahlat'taki birçok kümbet de olduğu gibi doğu kenarının kuzey köşesine yakın açılmış sivri kemerli bir kapıdan girilmektedir. L şeklinde tertip edilmiş on basamaklı merdivenle inilen bu geniş ve yüksek kapıdan geçilerek her kenarı 5,93 m. olan kare planlı bir mekana girilmektedir. Bu mekan güney-kuzey istikametinde uzanan yüksek bir sivri kavisli beşik tonozla örtülmüştür. Tonoz dayandığı güney duvarına 2,40 m. mesafede dışa 5 cm. çıkıntılı olarak örülmüştür. Güney duvarı ortasında derinliği 0,75 m. uzunluğu 2,33 m. olan sivri kemerli bir niş açılmıştır. Fonksiyonu kesin olarak belirlenememekle birlikte bunun baninin mumyalı cesedinin konulması için tahsis edildiği belirtilmektedir. Mekan doğu, batı ve güney kenarları ortasında açılmış içten dışa doğru daralan üç mazgal penceresi ile aydınlatılmaktadır. Diğerlerinde olduğu gibi kuzey kenarında mazgal penceresi bulunmamaktadır. Döşemesi taş olan cenazelikte sanduka yerleri bordür taşları ile belirtilmektedir (Önkal, 2015).

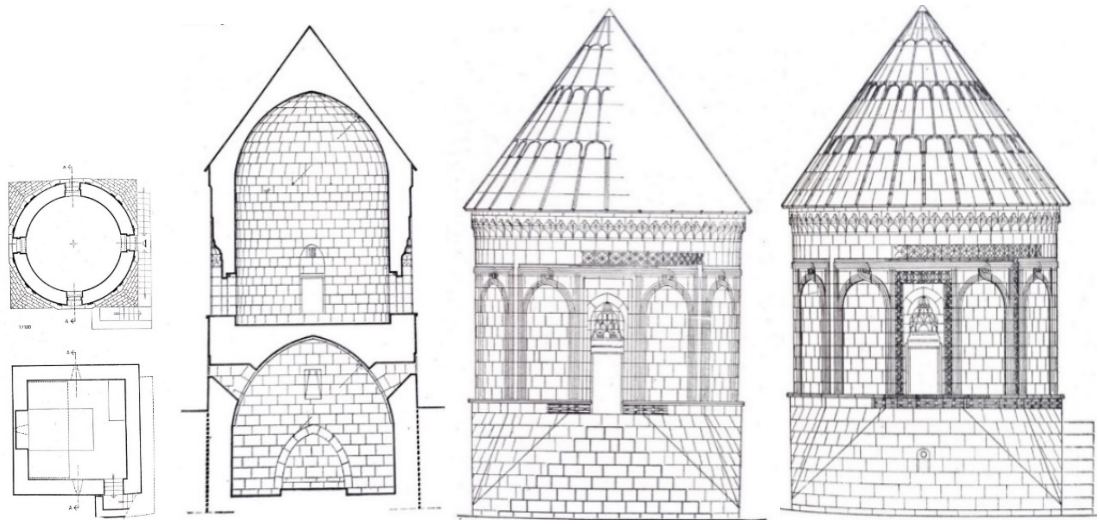

a) b) c)

Çizim 2.99. a) Şirin Hatun- Boğatay Aka Kümbeti üst kat ve alt kat planı b) kesit c) görünüş çizimleri

Kaynak: Tuncer, O.C. (1986)

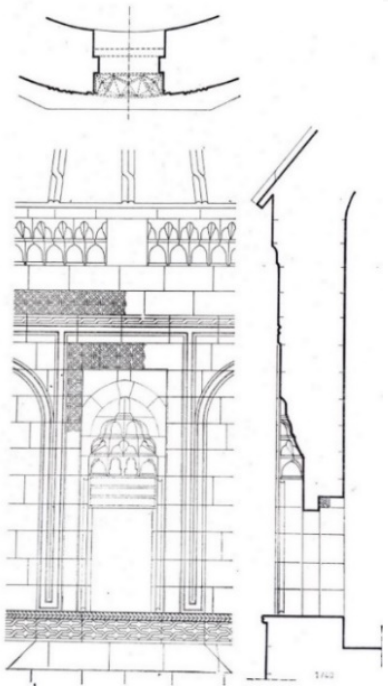

Çizim 2.100. Şirin Hatun- Boğatay Aka Kümbeti pencere detay çizimi

Kaynak: Tuncer, O.C. (1986)

Eserin Kitabeleri:

Kümbet de toplam dört kitabe bulunmaktadır. Kuzeydeki ve batıdaki kitabeler ayet ve hadisler içermektedir. Kapı lentosu üzerindeki beş satırlık kitabede: "Bu kümbet Allah'ın rahmetine muhtaç, said, şehid, büyük Emir Buğatay Aka bin merhum büyük Emir İnal Aka'nındır. O, 680 senesi Receb ayında vefat etmiştir" yazmaktadır. Bu kitabeden kümbetin 1281 yılında vefat eden Buğatay Aka'ya ait olduğu anlaşılmaktadır. Batı penceresi üzerindeki üç satırlık ikinci kitabe ise: "Saide, şehide, merhume, Şirin Hatun binti Abdullah, 680 senesi Receb ayında irtihal etmiştir" şeklindedir. Bu kitabeden de Buğatay Aka'nın annesi veya zevcesi olduğu tahmin edilen Şirin Hatun'un aynı yılın aynı ayında vefat ettiği anlaşılmaktadır. Güneydeki pencerenin lentosu üzerindeki üç satırlık kitabenin içeriği ise bir Hadis-i Şerif'tir: "Peygamber Aleyhisselam dünya mümine hapishane, kafire cennettir; dünya bir saattir, onu taat ile değerlendir buyurdu." Doğu penceresinin lentosu üzerindeki dördüncü kitabe ise Ayetel Kürsi'nin bir bölümünü içermektedir (Önkal, 2015).

a) b) c)

Şekil 2.182. a) Şirin Hatun- Boğatay Aka Kümbeti tarih b) bani Kitabesi c) ayet yazı kuşağı

Kaynak: Önkal, H. (2015)

Süsleme:

Yapı dış mekanının yanı sıra iç mekanında da süslemeye yer vermektedir. Dış kısımda gövde süslemeli kemerler, mukarnaslı nişler ve çeşitli örnekli süslemeler bulunmaktadır. İç mekan ise kireçle sıvanmış ve kalem işi yazılar, madalyonlar ve kuş figürleri ile süslenmiştir (Önkal, 2015).

Süsleme Özellikleri:

- **Külah Dış Süslemeleri**
  -
- **Külah Altı Silme Dış Süslemeleri**

Figürlü Süslemeler: Düğüm Motifi

Geometrik Süslemeler: Mukarnas, Altıgen ve Sekizgen Motifi

Şekil 2.183. Şirin Hatun- Boğatay Aka Kümbeti külah altı silme dış süslemeleri

Kaynak: Önkal, H. (2015)

- **Kasnakta Dış Süslemeleri**

-

- **Pencere ve Çevresi Dış Süslemeleri**

Figürlü Süslemeler: Düğüm Motifi

Geometrik Süslemeler: Mukarnas, Dört, Altı ve Sekiz Köşeli Yıldız Motifi, Altıgen ve Sekizgen Motifi

Yazı Süslemeleri: Kufi Yazı Kuşağı

Gülbezek, Madalyon ve Kabara Süslemeleri: Çarkıfelek

Şekil 2.184. Şirin Hatun- Boğatay Aka Kümbeti pencere ve çevresi dış süslemeleri

Kaynak: Önkal, H. (2015)

- **Kapı ve Çevresi Dış Süslemeleri**

Geometrik Süslemeler: Mukarnas, Sekiz Köşeli Yıldız Motifi

Yazı Süslemeleri: Kufi Yazı Kuşağı

Bitkisel Süslemeler: Palmet, Rumi (Yaprak) Motifi

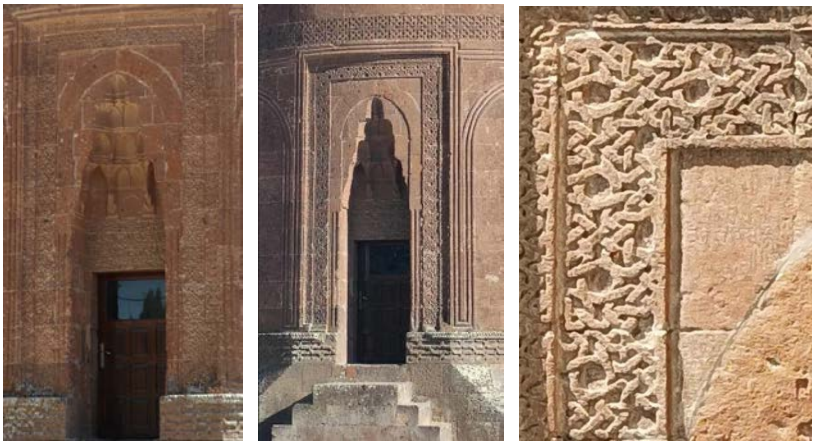

Şekil 2.185. Şirin Hatun- Boğatay Aka Kümbeti kapı ve çevresi dış süslemeleri

Kaynak: Önkal, H. (2015)

- **Gövde Dış Süslemeleri**

Figürlü Süslemeler: Düğüm Motifi

Geometrik Süslemeler: Altıgen ve Sekizgen Motifi

Şekil 2.186. Şirin Hatun- Boğatay Aka Kümbeti gövde dış süslemeleri

Kaynak: Önkal, H. (2015)

- **Gövde Alt Silme Dış Süslemeleri**

Figürlü Süslemeler: Düğüm Motifi, Su Yolu Motifi

Şekil 2.187. Şirin Hatun- Boğatay Aka Kümbeti gövde alt silme dış süslemeleri

Kaynak: Önkal, H. (2015)

6. Kalender Baba Kümbeti

Yeri: Bitlis/Güroymak (Norşen)

Tarihi: 1290

Banisi: Emir Karanday Ağa

Mimarı: Belli değildir.

Ölçüler:

Üst katın dahili çapı: 6,10 m.

Üst katın harici çapı: 7,85 m.

Üst katın dahili alanı: 29,20 m²

Üst katın harici alanı: 48,48 m²

Üst kat harici alanının dahili alana oranı: 1:1,6

Alt kat iç kenar uzunluğu: 6,18 m.

Alt kat dış kenar uzunluğu: 7,96 m.

Alt katın dahili alanı: 38,19 m²

Alt katın harici alanı: 63,36 m²

Alt kat harici alanının dahili alana oranı: 1:1,3

Alt kat dahili alanının üst kat alanına oranı: 1:1,6 (Önkal, 2015).

İnşa Tekniği:

Yapı tamamen kesme taş kullanılarak inşa edilmiştir. Ahlat'taki kümbetlerle büyük benzerlik göstermektedir (Önkal, 2015).

Yapının Bugünkü Durumu:

Yapı ciddi hasar görmüşken Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün müdahalesiyle kurtarılmıştır (Önkal, 2015).

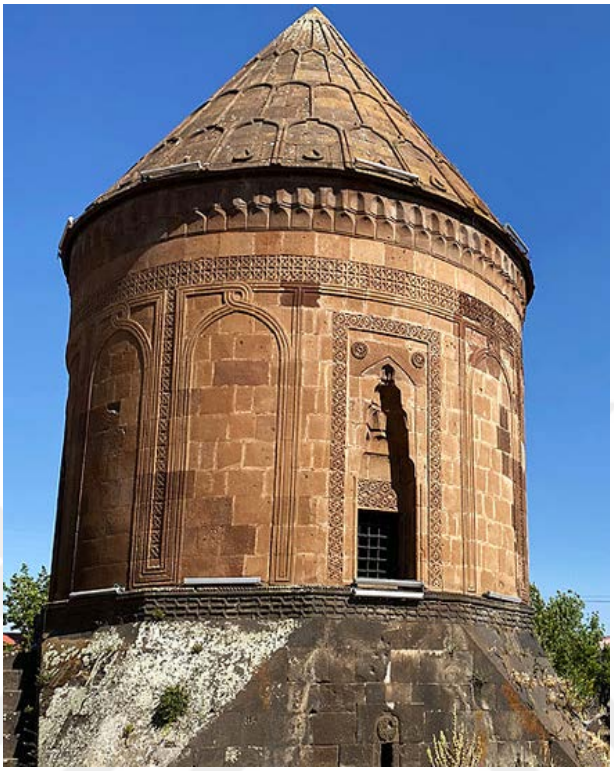

Şekil 2.188. Kalender Baba Kümbeti

Kaynak: Önkal, H. (2015)

Mimari Özellikleri:

Yapının silindirik gövdesi her kenarı 7,96 m. olan ve köşeleri çıkarılarak on iki kenarlı bir etek silmesi elde edilen kare planlı bir kaide üzerinde yükselmektedir. Ölçüleri, tertibi, süslemesi ve dış görünüşü ile Buğatay Aka kümbetinin bir tekrarıdır. Dışta silindirik gövde ince silmelerle on iki düşey panoya bölünmüş ve sekiz pano düğümlü kemerlerle süslenmiştir. Kuzeydeki panonun içinde 0,80 x 1,50 m. ölçülerindeki düz atkılı kapı bulunmaktadır. Kapı köşeliklerinde birer sütunce bulunan ve beş sıralı mukarnasla sonlanan bir niş içine yerleştirilmiştir. Kapısı lento geometrik motiflerle süslenmiş ve üzerine beyaz taş bir kitabe yerleştirilmiştir. Kapı nişi içte geometrik örnekli onu takip eden ikincisi konkav iki silme ile dikdörtgen çerçeve içine alınmaktadır. Üç yöndeki üç pencere dörder sıra mukarnasla son bulan nişler içine yerleştirilmiş mukarnaslı kavsaraları birer kemerle çevrelenmektedir. Nişler geometrik örnekli silmelerle dikdörtgen çerçeve içine alınmaktadır (Önkal, 2015).

Üst kat girişi kuzey kenarında açılmış ve mukarnaslı bir niş içine yerleştirilmiştir. Üst kat tamamen kesme taşla örülü olup daire planlıdır. Üç pencere ile

aydınlatılmaktadır. İç mekan bir kubbe ile örtülmüştür. Güneydeki pencere nişi istiridye kabuğu biçiminde dilimli bir yarım kubbecikle son bulmaktadır. Alt kata doğu kenarının kuzey köşesine yakın açılmış kemerli bir kapıdan girilmektedir. Kare planlı cenazelik 6,18 x 6,18 m. ölçülerinde olup değirmi bir tonozla örtülmüştür. Doğu, batı ve güney yönlerinde üç pencere ile aydınlatılmaktadır. İçeriden dışarıya doğru daralan bu pencereler yüksekte açılan mazgal pencereleridir. Cenazeliğin döşemesi kademeli olarak düzenlenmiştir (Önkal, 2015).

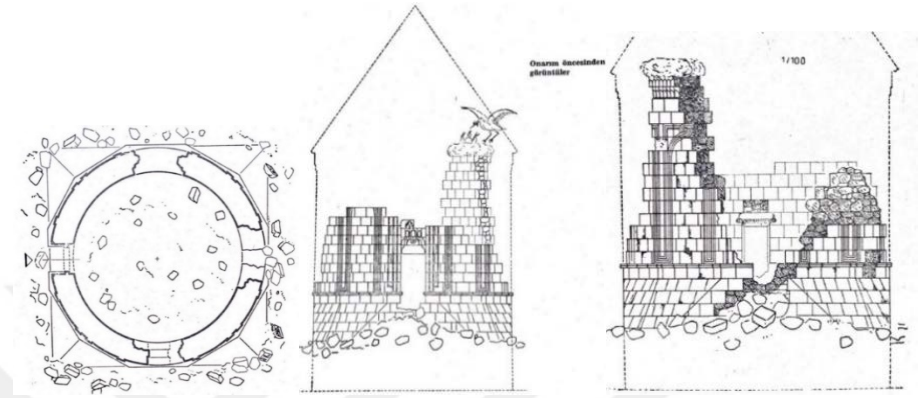

a) b) c)

Çizim 2.101. a) Kalender Baba Kümbeti rölöve projesi üst kat plan b) kesit c) görünüş çizimi

Kaynak: Tuncer, O.C. (1986)

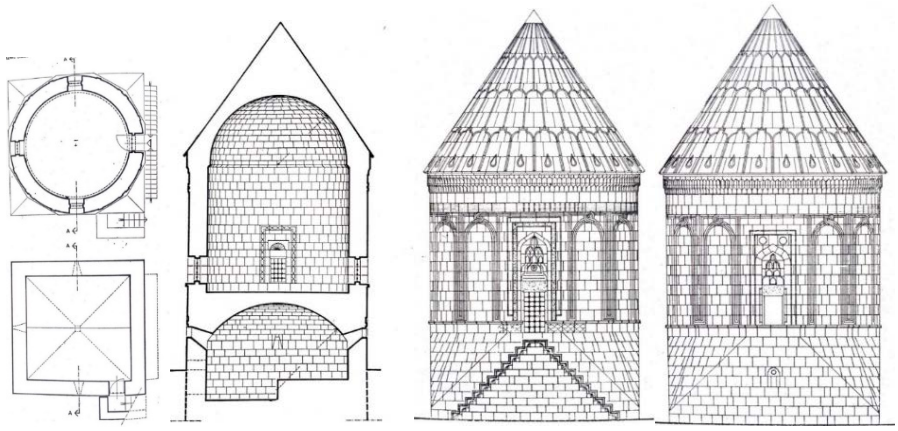

a) b) c)

Çizim 2.102. a) Kalender Baba Kümbeti restorasyon projesi üst kat ve alt kat plan b) kesit c) görünüş çizimleri

Kaynak: Tuncer, O.C. (1986)

Eserin Kitabeleri:

Kümbetin kapı lentosu üzerinde üç satırlık şu kitabe okunmaktadır: “Bismillahirrahmanirrahim. Bu kümbet büyük emir, emirler meliki Karanday Ağa'ya aittir. O fena aleminden rahmet ve beka alemine 689 senesi Şabanının beşinde yürüdü.” Bu kitabe ile Karanday Ağa'nın 13 Ağustos 1290 yılında vefat ettiğini anlaşılmaktadır (Önkal, 2015).

Şekil 2.189. Kalender Baba Kümbeti tarih ve bani kitabesi

Kaynak: Çetintaş, Ö. (2020)

Süsleme:

Yapı süsleme bakımından Buğatay Aka kümbeti ile benzerlik göstermektedir (Önkal, 2015).

Süsleme Özellikleri:

- **Külah Dış Süslemeleri**

Figürlü Süslemeler: Damla Motifi

Şekil 2.190. Kalender Baba Kümbeti külah dış süslemeleri

Kaynak: Önkal, H. (2015)

- **Külah Altı Silme Dış Süslemeleri**

Figürlü Süslemeler: Düğüm Motifi

Geometrik Süslemeler: Mukarnas, Altıgen ve Sekizgen Motifi

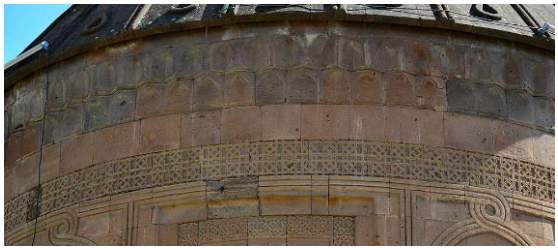

Şekil 2.191. Kalender Baba Kümbeti külah altı silme dış süslemeleri

Kaynak: Önkal, H. (2015)

- **Kasnakta Dış Süslemeleri**
  -
- **Pencere ve Çevresi Dış Süslemeleri**

Geometrik Süslemeler: Mukarnas, Beş, On, Sekiz Köşeli Yıldız Motifi

Gülbezek, Madalyon ve Kabara Süslemeleri: Çarkıfelek, Sekiz Köşeli Yıldız Madalyonu

Şekil 2.192. Kalender Baba Kümbeti pencere ve çevresi dış süslemeleri

Kaynak: Önkal, H. (2015)

- **Kapı ve Çevresi Dış Süslemeleri**

Geometrik Süslemeler: Mukarnas, Beş, On, Sekiz Köşeli Yıldız Motifi

Gülbezek, Madalyon ve Kabara Süslemeleri: Çarkıfelek, Sekiz Köşeli Yıldız Madalyonu

Yazı Süslemeleri: Kufi Yazı Kuşağı

Şekil 2.193. Kalender Baba Kümbeti kapı ve çevresi dış süslemeleri

Kaynak: Çetintaş, Ö. (2020)

- **Gövde Dış Süslemeleri**

Figürlü Süslemeler: Düğüm Motifi

Geometrik Süslemeler: Altıgen ve Sekizgen Motifi

Şekil 2.194. Kalender Baba Kümbeti gövde dış süslemeleri

Kaynak: Önkal, H. (2015)

- **Gövde Alt Silme Dış Süslemeleri**

Figürlü Süslemeler: Düğüm Motifi, Su Yolu Motifi

Şekil 2.195. Kalender Baba Kümbeti gövde alt silme dış süslemeleri

Kaynak: Önkal, H. (2015)

C. Kübik Gövde

1. Melik Gazi Kümbeti

Yeri: Kayseri/Pazaröreni/ Türbe Köyü

Tarihi: 1134/1147 –12.yy. 4. Çeyreği

Banisi: Belli değildir.

Mimarı: Belli değildir.

Ölçüler:

Üst kat iç kenar uzunluğu: 5,35 m.

Üst kat dış kenar uzunluğu: 7,55 m.

Üst katın dahili alanı: 28,62 m²

Üst katın harici alanı: 57 m²

Üst kat harici alanının dahili alana oranı: 1:1,9

Alt kat iç kenar uzunluğu: 2,42 m.- 1,43 m.

Alt kat dış kenar uzunluğu: 7,85 m.- 7,90 m.

Alt katın dahili alanı: 19,69 m²

Alt katın harici alanı: 62,91 m²

Üst kat dahili alanın alt kat dahili alana oranı: 1:1,4 (Önkal, 2015).

İnşa Tekniği:

Melik Gazi Kümbeti, taş ve tuğlanın bir arada kullanıldığı bir yapıdır. Taş genellikle kaidenin düşük olduğu yerlerde kullanılıp tuğla ise duvarlarda, tromplarda, kubbede, külah ve kasnakta tercih edilmiştir. Anadolu'da tamamen tuğla malzeme kullanılan nadir kümbetlerden biri de Melik Gazi kümbetidir. Yapı haçvari bir plana

sahiptir. Duvar kalınlığı 1 m. olan kümbetin iç mekan örtüsü kubbe şeklindedir ve köşelerdeki tromplarla desteklenmektedir (Önkal, 2015).

Yapının Bugünkü Durumu:

1969 yılında yapının kasnağı ve ehrami külahı yıkılmış tuğla kaplamaları dökülmüş durumdayken restore edilerek kurtarılmıştır. Bu restorasyon sırasında külah ve kasnak yıkıldığı için tromplu iç kubbe ortaya çıkmış ve daha önceleri ahşap bir çatı ile örtülüyken bu değiştirilerek taş bir kubbe inşa edilmiştir. Yapı 2014 yılında tekrar onarılmıştır. Son onarım esnasında bunlar yıkılarak orijinal şekli olduğu düşünülerek bugünkü sekiz kenarlı kasnak ve ehrami külah örülmüştür (Önkal, 2015).

Şekil 2.196. Melik Gazi Kümbeti

Kaynak: Önkal, H. (2015)

Mimari Özellikleri:

Melik Gazi Kümbeti, alçak taş bir kaide üzerine oturan prizmatik bir gövdeye ve onun üzerinde yükselen yüksek bir kasnağa sahip ehrami külahlı tuğla bir yapıdır. Kümbetin üst kat girişi güney cephesinin ortasında bulunan sivri kemerli bir açıklıkla sağlanmaktadır. Bu kapının kemeri ve söveleri tuğladan yapılmıştır. Söveler bir tam iki yarım tuğlanın sıra ile örülmesiyle oluşturulmuş ve yarım tuğlalar arasında boşluklar bırakılarak süslenmiştir. Benzer boşluk detayları kapı kemerinde ve kemer silmesinde de yer almaktadır. Kemerli kapı açıklığı yarım tuğla derinliğinde dikdörtgen bir çerçeve içine alınmıştır. Çerçeve ile kemer kavsi arasındaki alan yarım tuğlaların dik ve yatay konumlandırılmasıyla süslenmiştir. Cephelerin ortasında bulunan geniş panolar üstte kademelenen iki tuğla dizisi ve sivri kemerlerle sonlandırılmaktadır. Ön cephe dışındaki

üç cephede bulunan sivri kemerli panolar aynı şekilde süslenmiştir. Bu panolar alınlık yarım tuğla kademesi ile ayrılmış olup büyük balık sırtı desenleri ile süslenmiştir. Alınlıktaki balık sırtları ile alt yüzeydeki balık sırtları ters yönlü olarak dizilmiş ve merkeze doğru küçülen bir nevi baklavaları oluşturmuştur. Dikdörtgen çerçeve ile kemer kavsi arasındaki üçgen köşelikler tuğlaların düz sıralanmasıyla kaplanmıştır. Üstte uzayan panolar da aynı tarzda tuğlaların yatay sıralar halinde örülmesiyle kaplıdır. Ön cephe ortadaki geniş pano farklı bir şekilde ele alınmıştır. Kemerli panonun yüzeyi kademelenmemekte ve kapı çerçevesine kadar inmektedir. Mazgal pencereleri alınlıklar ortasında dar dikdörtgen şekilli birer açıklık halinde yer almaktadır. Kare planlı prizmatik gövdenin dört köşesinde başlıkları ve gövdesi tuğla ile örülmüş dört sütun yerleştirilmiştir. Gövdenin üzerinde sekizgen bir kasnak yükselmektedir. İç kubbe yuvarlağına geçişi sağlayan tromplar dışta köşelerde birer üçgen prizması şeklinde yer almaktadır. Sekizgen kasnak üzerinde külah sekiz yüzeyli bir ehram halinde yükselmektedir (Önkal, 2015).

Yapının üst katına 1,03 x 1,83 m. ölçülerindeki kapıdan geçildiğinde tek yönlü ve dört basamaklı bir merdiven ile çıkılarak ulaşılmaktadır. Bu mekan her kenarı 5,35 m. olan kare planlı bir alandır. Kümbet iç mekanı tromplar bölgesine kadar kireçle sıvalıdır. Duvarlar zeminden 1,95 m. yüksekliğe kadar ahşap levhalarla kaplıdır. Ancak bu ahşap kaplama sonradan kaldırılmıştır. Kümbetin iç mekanında ahşap kaplamanın üzerinde geniş bir kuşak bulunmaktadır. Bu kuşak kümbeti dört yönde çevreleyen ve kare veya dikdörtgen panolara bölünmüş yüksekliği 1,40 metreye kadar ulaşan bir yapıdır. Bu kuşakta çiçek, vazo, saat gibi motifler ve Ayetel Kürsi gibi yazı süsleme unsurları bulunmaktadır. Ancak bunlar son onarımlarda silinmiştir. Kare mekanın dört köşesine yerleştirilmiş ve dört trompa tarafından desteklenen bir kubbe ile örtülmüştür. İç kısımları balık sırtı tarzında örülmüş trompların arasına sivri kemerli alınlıklar yerleştirilmiş ve bu alınlıklar dikey tuğlaların bir tuğla kalınlığı kaydırılmasıyla oluşturulan paralel çapraz hatlarla süslenmiştir. Kubbe ise titiz bir işçilikle tuğladan balık sırtı tarzında örülmüştür. Kümbet yüksekte yer alan dikdörtgen şekilli ve içten dışa doğru daralan dört mazgal penceresi ile aydınlatılmaktadır. Üst katında ahşap döşeme bulunmaktadır. Ahşap altı sanduka yan yana uzanmaktadır (Önkal, 2015).

Alt kata girişi sağlayan cenazelik kapısı taşla örülerek kapatılmıştır ve günümüzde kapalıdır. Ahşap bir merdivenle inilmektedir. Alt katın planı dört kollu haçvari bir şekildedir. Sivri kemerli beşik tonozlarla örtülmüştür. Ortadaki kare mekan ise çapraz tonozla kapatılmıştır. Tonozlar ve duvarların iç yüzeyleri tamamen tuğla örgülüdür. Cenazelik doğu ve batı kolunun duvarlarında açılmış ve içten dışa doğru küçülen iki mazgal penceresi ile aydınlatılmaktadır. Zemini toprak olan cenazelikte Melik Gazi'ye ait olduğuna inanılan ve ziyaretçilerin ilgisini çeken bir mumya bulunmaktadır (Önkal, 2015).

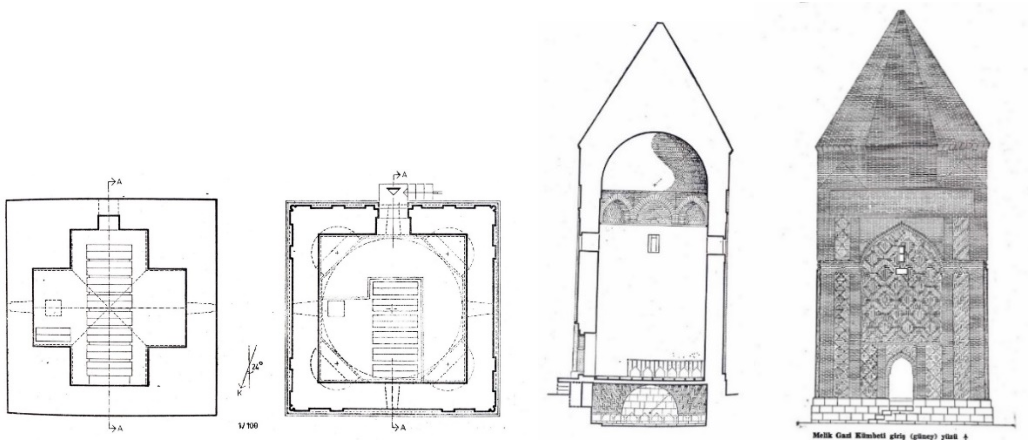

a) b) c)

Çizim 2.103. a) Melik Gazi Kümbeti alt kat ve üst kat plan b) kesit c) görünüş çizimleri

Kaynak: Tuncer, O.C. (1986)

Eserin Kitabeleri:

Kümbete ait herhangi bir kitabe bulunmamaktadır (Önkal, 2015).

Süsleme:

Yapı, tuğla malzemenin farklı şekillerde dizilerek oluşturulduğu kompozisyonlarla süslenmiştir. Süslemeler iç ve dış cephelerde uygulanmıştır. Ancak dış cepheleri daha büyük önem taşımaktadır (Önkal, 2015).

Süsleme Özellikleri:

- **Külah Dış Süslemeleri**
  -
- **Külah Altı Silme Dış Süslemeleri**
  -
- **Kasnakta Dış Süslemeleri**
  -
- **Pencere ve Çevresi Dış Süslemeleri**
  -
- **Kapı ve Çevresi Dış Süslemeleri**

Figürlü Süslemeler: Su Yolu Motifi

Şekil 2.197. Melik Gazi Kümbeti kapı ve çevresi dış süslemeleri

Kaynak: Önkal, H. (2015)

- **Gövde Dış Süslemeleri**

Geometrik Süslemeler: Mukarnas

Figürlü Süslemeler: Su Yolu Motifi, Tanrı Damgası Motifi

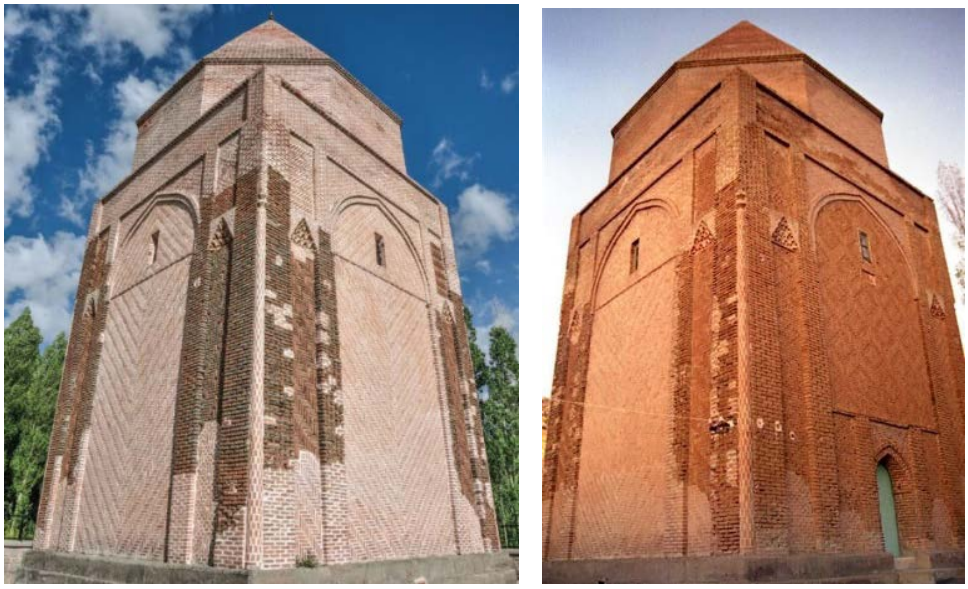

Şekil 2.198. Melik Gazi Kümbeti gövde dış süslemeleri

Kaynak: http://kayseripinarbasi.gov.tr/melikgazi-turbesi

- **Gövde Alt Silme Dış Süslemeleri**

-

2. Ebül Kasım Ali Tüsi Kümbeti

Yeri: Tokat/ Niksar

Tarihi: 1233/1234

Banisi: Necmeddin Ebu'l-Kasım

Mimarı: Belli değildir.

Ölçüler:

Üst kat iç kenar uzunluğu: 4,87 m.- 4,71 m.

Üst kat dış kenar uzunluğu: 7,43 m.

Üst katın dahili alanı: 22,93 m²

Üst katın harici alanı: 55,20 m²

Üst kat harici alanının dahili alana oranı: 1:2,4

Dış yükseklik: 16,50 m.

Gövde genişliği: 7,43 m.

Yüksekliğin ene oranı: 1:2,2 (Önkal, 2015).

İnşa Tekniği:

Ebül Kasım Ali Tüsi Kümbeti, tamamen tuğla ile inşa edilmiş bir yapıdır. Bu yapıda kübik gövde ve yüksek sekiz kenarlı kasnak bulunmaktadır. Kümbetin mimari yapısına baktığımızda portalın önemini yitirdiği ve cadde üzerinde bulunan pencerelere odaklandığı görülmektedir (Önkal, 2015).

Yapının Bugünkü Durumu:

Tokat'ın Sulu Sokak'ında bulunan kümbet, günümüzde çevresindeki binalarla kuşatılmış durumdadır. 1934 yılında yapılan onarımda sıvalar yenilenmiş ve yıkık olan külahın yerine kiremit çatı yapılmıştır. Pencerelerdeki çini süslemelerin alt kısımları tahrip olmuş ve bu hasarlar tam olarak giderilememiştir. Yapı şu anda Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün sorumluluğunda olmasına rağmen konumu nedeniyle yeterince bakım görmemektedir. Kuzey cephesindeki alt kat penceresi ve üst kattaki mazgal pencereler, etraftaki binalar sebebiyle kapatılmıştır (Yolcu, 2017).

Şekil 2.199. Ebül Kasım Ali Tüsi Kümbeti

Kaynak: Önkal, H. (2015)

Mimari Özellikleri:

Ebül Kasım Ali Tüsi Kümbeti, sekizgen bir yüksek kasnağa sahip kübik bir gövdenin üzerine inşa edilmiş ve basık bir külahla örtülmüş bir yapıdır. Yapının başlangıçta üç yönden evler veya dükkanlarla çevrili olduğu ve kümbete dükkan olarak kullanılan bir kulübeden geçilerek girildiği bilinmektedir. Ancak son yıllarda çevresi kısmen açılmış ve kümbetin örtüsü yenilenmiştir. Bugünün şeklini aldığı anlaşılan doğu kenarındaki geniş giriş açıklığının sonraki tamirler sonucunda elde edildiği belirlenmiştir. Kümbet dışta kalın bir sıva tabakası ile kaplı iken son yıllarda tuğla örgü gün ışığına kavuşmaktadır. Yapının güney cephesi ön cephe olarak düşünülmüş ve bu cephede yan yana yer alan iki pencere dikdörtgen şekilli panolar içine alınmıştır. Düz atkılı ve 1,23 x 0,94 m. ölçütündeki bu pencerelerin üzerinde yarım tuğlalarla örülmüş birer taşkın sivri kemer bulunmaktadır. Alınlıklar çinilerle geometrik şekiller oluşturarak süslenmiştir. Birbirleriyle kesişen altıgenleri meydana getiren çini şeritler yer almaktadır. Kemer köşelikleri renkli ince çini şeritlerle sınırlandırılmış ve yüzeylerin her iki pencerede farklı olmak üzere çinilerle elde edilmiş geometrik süslemelerle süslenmiştir. Kemerlerin üzerinde dikdörtgen çerçeveler içine alınmış ve çiniden kufi hatla Rahman Suresinden ayetler yazılmıştır. Pencereler, kemerler ve kitabeler silme ile birer dikdörtgen çerçeve içine alınmıştır. Çerçeveler çinilerle oluşturulan geçmelerle süslüdür (Önkal, 2015).

Kümbetin kapısı dikdörtgen şeklinde basit bir açıklıktan oluşmaktadır. Kapıdan geçildiğinde, 4,87 x 4,71 m. ölçülerinde kare planlı bir mekana girilmektedir. Bu mekan tamamen kireç sıva ile kaplanmış olup çapı 4,70 m. olan bir kubbe ile örtülmüştür.

Kubbenin köşelerinde sivri kemerli tromplar bulunmakta ve bu trompların oluşturduğu sekizgenin köşelerine küçük tromplar yerleştirilerek kubbenin yuvarlak formu sağlanmıştır. İç mekan üçü altta olmak üzere toplam beş pencere ile aydınlatılmaktadır. Üsttekiler 0,97 x 0,62 m. ölçülerinde dikdörtgen şekilli mazgal pencereleridir ve dışa doğru daralıp küçülmektedir. Alttaki pencerelerden ikisi güney cephesinde yer almakta üçüncüsü ise kuzeydeki kenarda açılmıştır. Kuzeydeki pencerelerin içine yerleştirildikleri nişlerin düzensizliği sonraki tamirlerin bir sonucu olduğu belirtilmektedir. Zemini sıkıştırılmış toprak olan üst katta yan yana uzanan dört sanduka ve bir sanduka kaidesi bulunmaktadır. Dipteki iki sanduka beş kenarlı çini plakalarla kaplanmıştır. Diğer ikisi sıvalı olup yer yer dökülen sıvalar altından tuğla örgü belirginleşmiştir. Yapının bir cenazelik katının bulunması doğru ise de bugün ondan hiçbir iz mevcut değildir (Önkal, 2015).

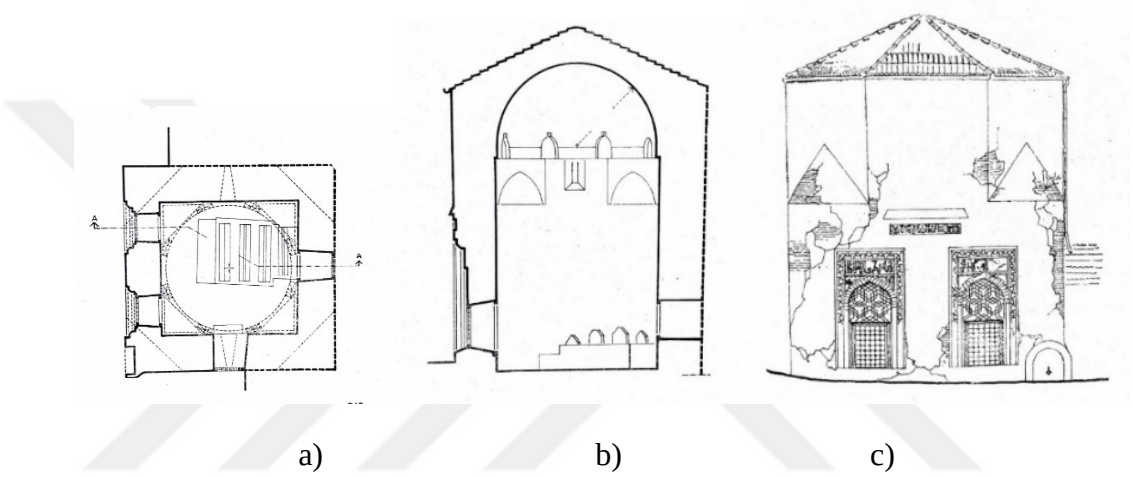

a) b) c)

Çizim 2.104. a) Ebül Kasım Ali Tüsi Kümbeti plan b) kesit c) görünüş çizimleri

Kaynak: Tuncer, O.C. (1986)

Eserin Kitabeleri:

Kitabeler yapının güney cephesinde toplanmıştır. Pencerelerin üzerindeki yazılar Kur'an'dan alınmış ayetlerdir. Sağdaki pencere üzerinde Rahman suresinin 26. ayeti, sol taraftaki pencerenin üzerinde ise aynı surenin 27. ayeti yer almaktadır. Ayrıca panoların üzerinde taşa iki satır halinde inşa kitabesi bulunmaktadır. Bu kitabe Ebu'l-Kasım bin Ali Et-Tusi tarafından 631/1233-1234 yıllarında inşa ettirildiğini belirtmektedir. Kitabe şudur: “Bu kümbetin yapılmasını, Emirü'l - Müminin yardımcısı, fetihler babası, büyük sultan Alaeddin Keykubad bin Keyhüsrev'in saltanatı yıllarında, günahkar ve Allahın rahmetine muhtaç kul olan Ebu'l - Kasım bin Ali Et-Tusi 631 senesinde emretti. Allah onu ve bütün Müslümanları bağışlasın” (Önkal, 2015).

a) b) c)

Şekil 2.200. a) Ebül Kasım Ali Tüsi Kümbeti tarih b) bani kitabesi c) ayet kufi yazı kuşağı

Kaynak: Önkal, H. (2015)

Süsleme:

Kümbetin içindeki sandukalar çini levhalarla kaplanıp bunun dışında süslemeye yer verilmemiştir. Dış cephede sadece pencereler süslenmektedir ve diğer cephelerde tuğla örgü kullanılmıştır (Önkal, 2015).

Süsleme Özellikleri:

- **Külah Dış Süslemeleri**
  -
- **Külah Altı Silme Dış Süslemeleri**
  -
- **Kasnakta Dış Süslemeleri**
  -
- **Pencere ve Çevresi Dış Süslemeleri**

Figürlü Süslemeler: Su Yolu Motifi (Mavi)

Geometrik Süslemeler: Altıgen Motifi (Mavi)

Yazı Süslemeleri: Kufi Yazı Kuşağı (Mavi)

Gülbezek, Madalyon ve Kabara Süslemeleri: Çarkıfelek Motifi

Şekil 2.201. Ebül Kasım Ali Tüsi Kümbeti pencere ve çevresi dış süslemeleri

Kaynak: Önkal, H. (2015)

- **Kapı ve Çevresi Dış Süslemeleri**
  -
- **Gövde Dış Süslemeleri**
  -
- **Gövde Alt Silme Dış Süslemeleri**
  -

D. Münferid Tipler

- **Dilimli Gövde ve Sur ile Çevrili Kümbet Tipi**

1. Mama Hatun Kümbeti

Yeri: Erzincan/Tercan

Tarihi: 1191/1201- 12.yy sonu/13.yy başı

Banisi: Mama Hatun

Mimarı: Ahlatlı Ebü'n-Nema bin Mufaddalül- Ahvel (Önkal, 2015).

Ölçüler:

Surun iç kutru: 12,85 m.

Surun dış kutru: 17,35 m.

Surun dahili alanı: 129,80 m²

Surun harici alanı: 236,56 m²

Harici alanının dahili alana oranı: 1:1,8

Üst katın dahili çapı: 3,05 m.

Üst katın harici çapı: 4,50 m.

Üst katın dahili alanı: 7,34 m²

Üst katın harici alanı: 15,88 m²

Üst kat harici alanının dahili alana oranı: 1:2

Alt kat iç kenar uzunluğu: 2,85 m.

Alt kat dış kenar uzunluğu: 4,50 m.

Alt katın dahili alanı: 8,12 m²

Alt katın harici alanı: 20,25 m²

Alt kat harici alanının dahili alana oranı: 2,4

Alt kat dahili alanının üst katınkine oranı: 1:1 (Önkal, 2015).

İnşa Tekniği:

Mama Hatun Kümbeti'nde sadece kesme taş kullanılmıştır. Avlu ortasında yer alıp dairevi bir surla çevrilidir. Surun iç duvarında on bir adet niş açılmıştır. Nişlerin hangi amaçla açıldığı kesin olarak bilinmemektedir. Bazı nişlerde farklı şekilli sandukalar bulunmaktadır. Yapı dilimli bir gövdeye ve dilimli bir külaha sahiptir (Önkal, 2015).

Yapının Bugünkü Durumu:

Yapının portal ve sur duvarları hasara uğramıştır. Kümbet son yıllarda Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından restore edilmiştir. Avludaki asıl kümbet yapısı daha iyi bir şekilde korunmuştur (Önkal, 2015).

Şekil 2.202. Mama Hatun Kümbeti

Kaynak: http://www.tercan.gov.tr/mama-hatun-turbesi2

Mimari Özellikleri:

Mama Hatun Kümbeti, dairevi bir sur tarafından çevrili avlu ortasında sekiz kenarlı bir kaide üzerinde yükselen sekiz yarım silindirik dilimli bir gövdeye sahiptir. Aynı tarzda dilimlenmiş mahruti bir külah ile örtülüdür. Dıştan 17,35 m. çapında olan surun batı yönünde geniş ve yüksek bir portal bulunmaktadır. Yaklaşık 8,50 m. genişliğindeki portal 4,60 m. yüksekliğindeki surdan düşeyde 2,40 m. taşmaktadır. Portalın ortasında 2,03 x 1,35 m. ölçülerinde basık kemerli bir ana kapı bulunmaktadır. Bu geniş ve yüksek giriş altı sıra mukarnasla sonlanan bir niş içine alınmıştır. Mukarnas yuvaları farklı geometrik örnekli geçmeler ve rumi kıvrımlarla süslenmiştir. Mukarnasların içine fark edilmesi zor iki kuş figürü yerleştirilmiştir. Mukarnas sıralarının altında, nişin cephesinde kufi hatlı ayetler bulunmaktadır. Bu yazı şeridi hizasında nişin her iki yanında üst üste üç şerit bulunmaktadır. Alttaki şerit yan yana

sıralı lotuslarla süslenmiştir. Üzerinde ise mukarnaslı zarif bir friz bulunmaktadır. Üçüncü şerit ise rumilerle süslenmiş bir sanatçı kitabesidir. Bu şerit sıralarının altında nişin yan yüzeylerini zenginleştiren üstü iki sıra mukarnasla sonlandırılmış dört yüzeyli mihrabiyeler bulunmaktadır. Mukarnaslı kavsara yüzü Besmele ve İhlas Suresini içeren taşkın bir sivri kemerle çevrilidir. Nişin iki köşesine altıgenlerin kesişmesinden elde edilen geometrik geçmelerle süslü iki sütun yerleştirilmiştir. Bu sütunların başlıkları mukarnaslıdır ve her birinin iki yanında ikişer ince sütun bulunmaktadır. Başlıkların üzerinde kufi ile yazılmış Peygamberin ve dört Halifenin isimlerini içeren beş köşeli yıldızlar şeklinde kompozisyonlar bulunmaktadır. Dairenin yerleştiği karo şeklindeki yüzeyin köşelerindeki rumilerle doldurularak süslenmiştir. Niş geniş bir silme ile dikdörtgen çerçeve içine alınmış ve çerçeve ile kemer arasında kalan üçgen şekilli yüzeylere birer rozet yerleştirilmiştir. Üst kısmında iki katlı düzenlenen bu silmeyi konkav ikinci bir silme çevrelemektedir. Portalın her iki yanında üçgen kesitli iki niş bulunmakta ve her ikisinde de iki sıra mukarnasla süslenmiştir. Nişler altıgenlerin kesişmesiyle elde edilen geometrik geçmelerle çevrilidir. Bu nişlerin hemen yanında yükselen silmeler portalı yanlardan sınırlandırmıştır. Surun dış yüzü kesme taşlarla kaplanmıştır. Geniş basık kemerli kapıdan geçildiğinde çapı 12,85 m. olan daire planlı bir avluya girilmektedir. Surun iç yüzü az bir farklarla 1,23 x 2,40 m. ebadında sivri kemerlerle sonlanan on bir nişle düzenlenmiştir. Kapının sağında ve solunda ise iki niş daha bulunmaktadır. Soldaki niş farklı bir üst kısma sahip olup 1,13 x 1,31 m. ölçülerindedir ve yedi sıra mukarnasla sonlanmaktadır. Sağdaki niş ise surun üstüne çıkışı sağlayan merdiveni içermektedir. Surun iç kısmında kubbe eteği tarzında kavisli örülmüş iki taş sırası bulunmaktadır. Bazı nişlerde taştan yapılmış farklı şekilli sandukalar bulunmaktadır (Önkal, 2015).

Avlunun ortasında taş döşemeli olarak ana kümbet yapısı yükselmektedir. Kare planlı kaideye 1,25 m. yüksekliğinde sekiz kenarlı gövde tabanı oturtulmuş ve üzerine sekiz yarım dilimli gövde yerleştirilmiştir. Gövde dilimli bir külahla örtülerek tamamlanmıştır. Külahın tepesine taştan yapılmış bir topuz yerleştirilmiştir. İki katlı olan kümbetin alt ve üst kat giriş açıklıkları sur kapısından farklı olarak güneyde yer almaktadır. Üst kata ise tek yönlü ve yedi basamaklı dar bir merdivenle çıkılmaktadır. Alt kat zemin altında yer almamaktadır. Güneydeki dilimin ortasında bulunan basık kemerli kapı düz bir yüzey elde etmek için dilimin kesilmesiyle basit bir kavsaraya dönüştürülmüştür. Kavsaranın üstünde dikdörtgen çerçeveli ve kitabe için hazırlanmış küçük bir alan bulunmasına rağmen kitabe yazılmadığından boş bırakılmıştır. Kapıdan geçildiğinde genişliği 0,90 m. derinliği 0,50 m. olan sekiz yarım daire ile sekiz dilime bölünmüş küçük bir mekana girilmektedir. Bu mekan yarım dairelerin birer devamı olan dilimli bir kubbe ile örtülmüştür. Kavislerin birleştiği hatlar kubbeye nervürlü bir kubbe görünümü kazandırmıştır. Üst kat içten dışa doğru daralan üç mazgal penceresi ile aydınlatılmaktadır. Bu pencerelerin üzerinde üçlü taçlar bulunmaktadır. Üst katta tamamen düzenli kesme taşlarla kaplanmış olup sanduka bulunmamaktadır (Önkal, 2015).

Merdiven sahanlığının altında alt kat kapısı bulunmaktadır. Buraya beş yüksek basamakla inilmektedir. 1,10 x 0,81 m. ölçülerindeki ve üstü üç sıra mukarnasla süslenmiş düz atkılı kapıdan geçilerek her kenarı 2,85 m. olan kare planlı cenazelik bölümüne girilmektedir. Doğu ve batı kenarları ortasında açılan iki pencere ile aydınlatılmış cenazelik, düzgün kesme taş kullanılarak çapraz tonozla örtülmüştür.

Zemini sıkıştırılmış toprak olan cenazelikte sonradan eklenmiş bir sanduka bulunmaktadır. Dışta sivri kemerli küçük açıklıklar halinde beliren üst kat mazgal pencereleri bitkisel motiflerle süslenmiş dikdörtgen çerçevelerle çevrilidir (Önkal, 2015).

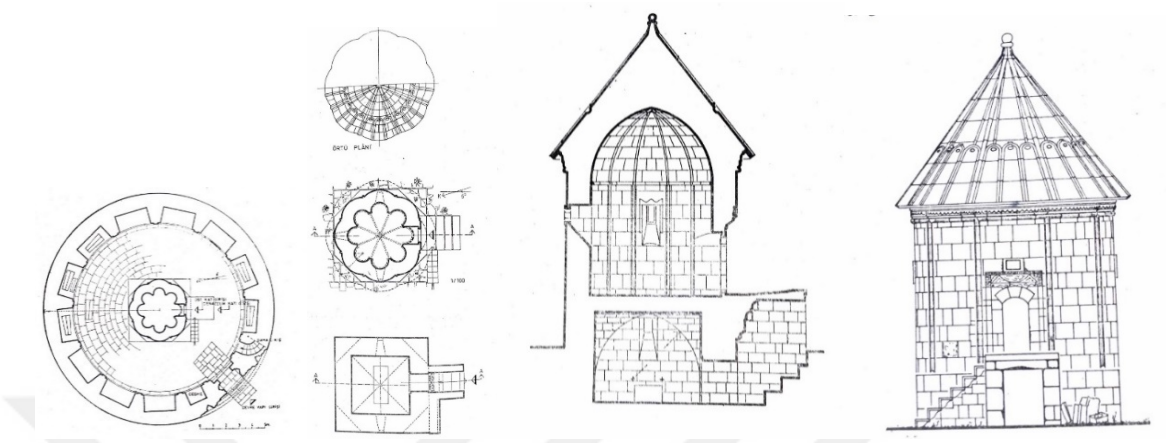

a) b) c)

Çizim 2.105. a) Mama Hatun Kümbeti plan b) kesit c) görünüş çizimleri

Kaynak: Tuncer, O.C. (1986)

Eserin Kitabeleri:

Yapının farklı bölgelerinde toplam beş kitabe bulunmaktadır. Bunlardan ilki kavsarayı kuşatan kemerin yüzünde İhlas Suresinin yer aldığı ayet kitabesidir. Kapının basık kemeri üzerinde rumilerle süslenmiş ikinci kitabe de Kur'an'dan alıntılanmıştır. Üçüncü kitabe ise sanatçı kitabesi olup nişin sağ yan tarafından başlayıp sol yanda devam etmektedir. Diğer kitabeler kufi tarzında iken bu kitabe sülüs tarzında yazılmıştır. "Ahlat'lı Mimar Ebu'n-Nema bin Mufaddalü'l-Ahvel'in eseri. Allah onu ve ebeveynini bağışlasın". Sütun başlıklarının son ikisinde kufi tarzda yıldız şeklinde düzenlenmiş daireler bulunmaktadır. Bu dairelerde lafza-i Celal, Hz. Peygamberin ve arkadaşlarının isimleri ile Hasan ve Hüseyin isimleri okunmaktadır. Ayrıca sur duvarının iç sathındaki nişlerden birinde bulunan sandukada 644/1246-1247 tarihi yer almaktadır (Önkal, 2015).

Şekil 2.203. Mama Hatun Kümbeti ayet kufi yazı kuşağı ve sanatçı kitabesi

Kaynak: Önkal, H. (2015)

Süsleme:

Yapıda süslemelerin büyük kısmı surdaki portalda toplanmıştır. Bu alanda yazı, geometrik ve bitkisel örgüler, rozetler ve nişler bir arada kullanılarak süslenmiştir. Kavsarayı çevreleyen kufi kitabeyle süslenen taşkın sivri kemer ve mukarnas yuvaları; geometrik, bitkisel motifler ile süslenmiştir. Pencere kenarları da bitkisel motiflerle süslenmiştir (Önkal, 2015).

Süsleme Özellikleri:

- **Külah Dış Süslemeleri**

Geometrik süslemeler: Daire Motifi

Şekil 2.204. Mama Hatun Kümbeti külah dış süslemeleri

Kaynak: https://www.turbe.gen.tr/mama-hatun-turbesi.html

- **Külah Altı Silme Dış Süslemeleri**

Figürlü süslemeler: Su Yolu Motifi

Şekil 2.205. Mama Hatun Kümbeti külah altı silme dış süslemeleri

Kaynak: Önkal, H. (2015)

- **Kasnakta Dış Süslemeleri**

-

- **Pencere ve Çevresi Dış Süslemeleri**

Bitkisel süslemeler: Palmet, Rumi (Yaprak) Motifi

Şekil 2.206. Mama Hatun Kümbeti pencere ve çevresi dış süslemeleri

Kaynak: Önkal, H. (2015)

- **Kapı ve Çevresi Dış Süslemeleri**

Gülbezek, Madalyon ve Kabara Süslemeleri: Beş Köşeli Yıldız Madalyonu, Gülbezek

Yazı süslemeleri: Kufi Yazı Kuşağı

Geometrik süslemeler: Altı, Beş, Sekiz Köşeli Yıldız Motifi, Mukarnas

Bitkisel süslemeler: Palmet, Rumi (Yaprak) Motifi, Lotus Motifi

Figürlü süslemeler: Düğüm Motifi, Bayat Motifi, Tanrı Damgası, Kuş Motifi

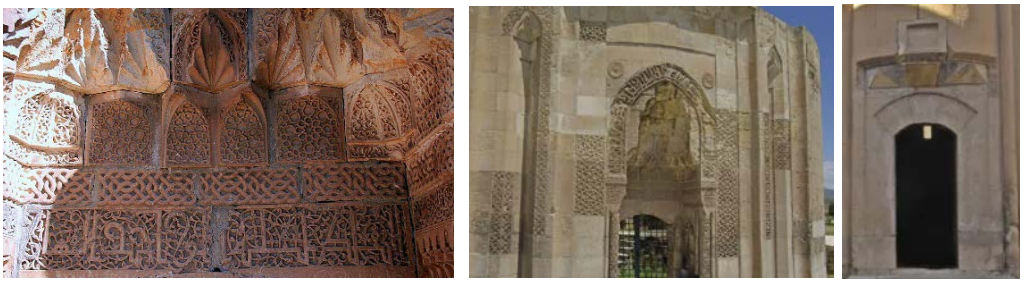

Şekil 2.207. Mama Hatun Kümbeti kapı ve çevresi dış süslemeleri

Kaynak: Önkal, H. (2015)

- **Gövde Dış Süslemeleri**
  -
- **Gövde Alt Silme Dış Süslemeleri**
  -

3. YÖNTEM

Araştırmanın amacı, anıtsal mezar yapılarından kümbetlerin mimari formu ve süsleme programının ilişkisini incelemektir. Bu amaç doğrultusunda Anadolu Selçuklu kümbetlerinin dış cephe süslemeleri ile kullanım yerleri arasında bir ilişki olduğu varsayılarak bu ilişki tipolojik sınıflandırma ve ikonografik analizler ile incelenmektedir. Mimarlıkta tip ve tipoloji kavramlarına bakıldığında bir medeniyetin kültürel ve sosyal kodlarını anlamak için, mimari geleneğini belirlemek ve dünya mimarlık tarihi içindeki yeri hakkında bilgi edinmek son derece önemlidir. Mimari geleneğin evrimini anlamak için yapıların genel eğilimleri ve gelişimlerini izlemek ve çeşitlilikleri değerlendirmek önemli adımlardır. Bu süreçte çeşitliliklerin doğru bir şekilde tanımlanması ve tipolojilerin sağlam temellere dayandırılması mimari gelişimin anlaşılmasına ve bilimsel bütünlüğün sağlanmasına katkı sağlamaktadır. Anadolu Selçuklu mimarisi türbe ve kümbet üzerine yapılan araştırmalarda tipolojik sınıflandırmalar da görüş birliği eksikliği bulunmaktadır. Geleneksel Türk İslam Sanatı'nda ikonografik öğeler, çoğunlukla motif şeklinde ifade edilmektedir. Bu motifler oluşturdukları dönemin düşünce yapısını yansıtan anlamlara bürünmektedir. Ancak bunların kullanımı estetik, tarihsel ya da öznel sebeplere de bağlı olabilmektedir. Dolayısıyla motifler taşıdığı anlamlarla ilişkilendirildiğinde değer kazanmaktadır. Böylelikle kümbetlerdeki mimari form ile süslemeler arasında bağın olup olmadığı ikonografik analizlerle anlaşılmaktadır. Anadolu Selçuklu mimarisinde kümbetlere dair kapsayıcı bir ikonografik analiz bulunmamaktadır.

Tip

Her bir varlık ya da nesne grubunun temel niteliklerini büyük oranda barındıran örneğe “tip” adı verilmektedir. Tip, temelde yapısal benzerlikler yoluyla nesneleri gruplandırma olanağı üzerine kuruludur. Mimaride tip kavramı, ilk kez 1825 yılında A.C. Quatremère de Quincy tarafından tartışılmaktadır. Quincy'ye göre tip bir soyutlamadır ve modelle karıştırılmamalıdır. Model değiştirilmeden tekrarlanırken, tip farklılıklar içeren yapıların ortak paydasıdır. Tip, değişime açık bir yapıya sahiptir ve evrimleşebilir ve dönüşebilir özellik göstermektedir. Bir ülkedeki mimari geleneğin tipin oluşmasında birinci derecede etkisi vardır. Aynı zamanda köklü bir geleneğin sonucunda oluşması, tarihsel bir çerçevede konumlanmasını gerektirmektedir. Bu şekilde tip kavramı "soyutlama", "evrimleşme" ve "tarihsel olma" özellikleri üzerine oturtulmaktadır. Tip ve form arasında bir fark vardır. Tipoloji, asli tiplerin öğretisidir ve mimari formlar tipe indirgenebilir, ancak tip formun sabit bir kavramıdır. Tip mimarinin özünü ifade eder ve formdan önce gelmektedir. Tip, form, işlev, stil ve kolektif karakterin altında sabit bir kavramdır (Kalafat, 2022).

Tipoloji

Mimari tipolojilerde seçilen referans, sonucu doğrudan etkiler ve analizin odak noktasını oluşturur. Bu nedenle tipolojinin hangi amaçla yapıldığının net bir şekilde ortaya konması son derece önemlidir. Düşünmeyi kolaylaştırırken, mimarinin kökenlerini belirlemek ve belirli tipler üzerinden mimari çeşitliliği ve gelişimi ortaya koymak hedeflenir. Bunun için en geçerli yol Abraham Moles'in sınıflandırma yöntemidir. Moles, sınıflandırma sürecini yedi aşamada açıklamaktadır: “1. Olabildiğince açık yollardan öğelerin toplanması, 2. Toplanan öğelerin çözümlenmesi,

3. Tip ve kategorilerin yaratılması, 4. Tasnif edilemeyenlerin saptanması, 5. Grafik eğri çizme, 6. Sınıfların uygunluğunun doğrulanması, 7. Uygun bölümleme". Mimari tipoloji, mimarlık tarih araştırmalarında dönemleri tespit etmek için bir kılavuz olarak, çalışma nesnesi olarak, tarihi malzemenin sistematikleştirilmesinde, mimari uygulamaların tarihsel eleştirilerinin temelini oluşturma gibi çeşitli kullanım alanlarına sahiptir. Mimari tipolojinin amacı: mevcut yapı stokunu sınıflandırarak tipleri belirlemektir. Bu tiplerin belirlenmesi kavramsal düşünmenin önünü açar, genel mimari evrimin duraklarını tespit eder ve çeşitliliğin sınırlarını belirler. Bunun için mimari tipleri anlamanın en iyi yolunun tasarım özelliklerinden geçtiği söylenmektedir. Bu amaçla plan şeması, mekan tasarımı, anıtsallık gibi bazı özellikler referans alınmalıdır. Ancak her yapı türü için aynı referansın esas alınması doğru olmayabilir. Geniş programlı ve büyük ölçekli yapı türleri ile tek mekanlı yapı türleri farklı tasarım karakterleri sergilemektedir. Geniş programlı yapılar için genel plan şeması üzerinde odaklanılırken, alt başlıklarda mekan tasarımı gibi özellikler referans alınabilmektedir. Tek mekanlı yapılarda ise; plan şemasının yanı sıra anıtsal özellikler de göz önünde bulundurulabilmektedir (Kalafat, 2022).

İkonografi

İkonografi, sanat uygulamalarında bir konunun ikonlarla (imge) ifade edilmesini sağlamaktadır. Panofsky'ye göre; eserlerde üç farklı anlam katmanı bulunmaktadır. Doğal anlam, eserdeki doğal nesnelerin gözlemlenebilir anlamını ifade etmektedir. Uzlaşımsal anlam, belirli bir kültür veya dönemdeki öznelerin imgelere yüklediği anlamlarla oluşan tabakadır. İçsel anlam ise; imge ve sembollerin derin ve belirli ilişkiler içinde kavranabilen anlamdır. Bu anlam katmanları sanatçının kimliği, düşünce yapısı, uygulanan teknik ve döneminin düşünsel yapısı gibi faktörlere bağlı olarak değişebilmektedir. Mimari yapılar, diğer sanat eserleri gibi bir kültür varlığıdır ve tarihsel bir geçmişe sahiptir. Sanat tarihine bakıldığında sanat biçimlerinin sürekli değiştiği bir süreç görülmektedir. Bu biçimsel değişimler yani tarihsellik, özne ve nesne arasındaki ilişkinin evriminden kaynaklanmaktadır. Her dönemin farklı bir nesne algısı olduğundan bu algının yaratılması da değişen bir sanat tarzında kendini göstermektedir (Akçagüner, 2020).

4. BULGULAR VE TARTIŞMA

Aşağıda tablolar halinde görüleceği üzere Anadolu Selçuklu kümbetlerinin mimari plan ve form tipine bağlı olarak belirli bir süsleme programı dağılımı vardır.

Dört kenarlı kübik gövde tipi tipolojik olarak sembolik süslemelerin forma göre dağılımı incelendiğinde figürlü süslemeler; kapı ve çevresi dış süslemeleri %33,3 oranda, gövde ve çevresi dış süslemeleri %33,3 oranda, pencere ve çevresi dış süslemeleri %33,3 oranda kullanılmaktadır. Geometrik süslemeler; pencere ve çevresi dış süslemeleri %50, gövde ve çevresi dış süslemeleri %50 oranda kullanılmaktadır. Yazı süslemeleri pencere ve çevresi dış süslemeleri %100 oranda kullanılmaktadır. Gülbezek, madalyon ve kabara süslemeleri pencere ve çevresi dış süslemeleri %100 oranda kullanılmaktadır. Süsleme çeşidinin sembolizmine bakıldığında figürlü süslemelerden %75 oranda su yolu motifi ve %25 oranda Tanrı damgası, geometrik süslemelerden; %100 oranda altı köşeli yıldız, munkarnas, yazı süslemelerinden; %100 oranda kufi yazı kuşağı, gülbezek, madalyon ve kabara süslemelerinden; %100 oranda çarkıfelek motifi kullanılmaktadır.

Dört kenarlı kübik gövde tipi ikonografik analiz açısından pencere, kapı ve gövdede yer alan su yolu motifi; suyun yeniden yaratan yapısı, yeniden doğuşun, sonsuzluğun ve devamlılığın sembolü, gövde dış süslemelerinde yer alan Tanrı damgası motifi; Tanrı'ya ulaşmayı, manevi bir yolculuğu, O'nda bir olmayı temsil etmektedir. Yani bu düzende şamanik inançlardan gelen etkiler gözlemlenmektedir. Pencere ve gövdede kullanılan gülbezek, madalyon ve kabara süslemelerinden çarkıfelek (Tanrıya ulaşma) ile altı köşeli yıldız Tanrısal düzenin döngüselliğine gönderme yaptığı düşünülebilir. Mukarnas geometrik bir tasarımın üçüncü boyuta taşındığı bir uygulama olup bu sayede ışık-gölge oyunlarıyla soyut anlamlara açılabileceğini temsil etmektedir. Diyebiliriz ki; bu süsleme türünü de boyut atlamak ve Tanrıya ulaşmak amacıyla kullanmaktadırlar. Dört kenarlı kübik gövde tipi ikonografik olarak özetle Budizm ve Sufizm etkisi altında kaldığını ve öldükten sonra insanların mimari form ve süslemeleri aracılığıyla Tanrıya ulaşarak onda bir olmayı amaçlamaktadır.

On kenarlı poligonal gövde (dahil olduğu yapının çatısı üzerinde ikinci bir gövdeye sahip olan) tipi tipolojik olarak sembolik süslemelerin forma göre dağılımı incelendiğinde figürlü süslemeler; kapı ve çevresi dış süslemeleri %33,3 oranda, kasnakta dış süslemeleri %33,3 oranda, pencere ve çevresi dış süslemeleri %33,3 oranda kullanılmaktadır. Geometrik süslemeler; kapı ve çevresi dış süslemeleri %33,3 oranda, kasnakta dış süslemeleri %33,3 oranda, pencere ve çevresi dış süslemeleri %33,3 oranda kullanılmaktadır. Yazı süslemeleri; kapı ve çevresi dış süslemeleri %50 oranda, pencere ve çevresi dış süslemeleri %50 oranda kullanılmaktadır. Süsleme çeşidinin sembolizmine bakıldığında figürlü süslemelerden; %85,7 oranda Tanrı damgası, Ok-yay motifi, geometrik süslemelerden; %60 oranda sekiz ve altı köşeli yıldız, daire motifi, yazı süslemelerinden; %75 oranda kufi yazı kuşağı ve kufi elif harfi kullanılmaktadır.

On kenarlı poligonal gövde (dahil olduğu yapının çatısı üzerinde ikinci bir gövdeye sahip olan) tipi ikonografik analiz açısından dört kenarlı kübik gövde tipi ikonografik incelemesi ile benzerlik göstermektedir. Ek olarak; sekiz köşeli yıldız ile cenneti ve insanların evrensel arayışlarını, daire motifi sonsuzluğu, ruh ve ruhsal alem,

birliği, kufi elif farkı ile yaratıcı simgeleyerek dört kenarlı kübik gövde tipi ikonografik incelemesini desteklemektedir. Ok-yay damgası ile de mezarda yatanların savaşçılıklarını, hakimiyeti aynı zamanda yay gök kubbeyi ok ise bağlılık, davet, güneşin ışıkları, akış ve nüfuz etmeyi simgelemektedir.

Sekiz kenarlı poligonal gövde (dahil olduğu yapının çatısı üzerinde ikinci bir gövdeye sahip olan) tipi tipolojik olarak sembolik süslemelerin forma göre dağılımı incelendiğinde figürlü süslemeler; pencere ve çevresi dış süslemeleri %40 oranda, geometrik süslemeler; pencere ve çevresi dış süslemeleri %40 oranda, gülbezek, madalyon ve kabara süslemeleri; pencere ve çevresi dış süslemeleri %100 oranda, yazı süslemeleri; pencere ve çevresi dış süslemeleri %100 oranda, bitkisel süslemeler; pencere ve çevresi dış süslemeleri %100 oranda kullanılmaktadır. Süsleme çeşidinin sembolizmine bakıldığında figürlü süslemelerden; %50 oranda düğüm motifi, geometrik süslemelerden; %100 oranda beş köşeli yıldız, kare ve munkarnas motifi, yazı süslemelerinden; %100 oranda kufi elif harfi, gülbezek, madalyon ve kabara süslemelerinden; %100 oranda gülbezek, bitkisel süslemelerden; %100 oranda lale motifi, palmet, rumi (yaprak) motifi kullanılmaktadır.

Sekiz kenarlı poligonal gövde (dahil olduğu yapının çatısı üzerinde ikinci bir gövdeye sahip olan) tipi ikonografik analiz açısından dört kenarı kübik gövde ve on kenarlı poligonal gövde ikonografik incelemesinden farklı olarak kullanılıp fakat yine aynı konuyu destekleyen süslemelere baktığımızda düğüm motifi yaratana yönelmeyi ve bağlılığı tekrarlamayı, kare motifi madde ve maddi alemi, beş köşeli yıldız motifi evrensel olarak birlik ve sonsuzluk, gülbezek motifi cenneti ve Budizm'de Buda'yı (uyanmak, idrak etmek, bilinçlenmek), lale motifi yaratıcıyı, palmet motifi zaferi, rumi (yaprak) motifi insanları ruhsal bir yükselişe teşvik etmek ve dünya ve ahiret arasındaki bağlantı anlamlarına gelmektedir. Böylelikle bu tip içinde ikonografik açıdan Tanrıya ulaşmak için ve insanın varoluşsal deneyimini ve evreni anlama çabasını göstermektedir.

Sekiz kenarlı poligonal gövde tipi tipolojik olarak sembolik süslemelerin forma göre dağılımı incelendiğinde figürlü süslemeler; kapı ve çevresi dış süslemeleri %40 oranda, gülbezek, madalyon ve kabara süslemeleri; kapı ve çevresi dış süslemeleri %77,7 oranda, bitkisel süslemeler; kapı ve çevresi dış süslemeleri %41,1 oranda, yazı süslemeleri; kapı ve çevresi dış süslemeleri %59,9 oranda, geometrik süslemeler; kapı ve çevresi dış süslemeleri %36,3 oranda kullanılmaktadır. Süsleme çeşidinin sembolizmine bakıldığında figürlü süslemelerden; %80 oranda düğüm, istridye, su yolu, bayat ve tanrı damgası, geometrik süslemelerden; %19,5 oranda beş, altı sekiz köşeli yıldız, kare, daire ve munkarnas motifi, yazı süslemelerinden; %100 oranda kufi yazı kuşağı, gülbezek, madalyon ve kabara süslemelerinden; %83 oranda gülbezek, kabara, çarkıfelek, altı köşeli yıldız madalyonu, bitkisel süslemelerden; %100 oranda lale motifi, palmet, rumi (yaprak) motifi kullanılmaktadır.

Sekiz kenarlı poligonal gövde tipi ikonografik analiz açısından önceki açıklanmış bulunan üç tipolojik incelemede birbirini desteklediği gibi burada da onlara ek olarak kullanılıp desteklenen motiflere bakıldığında istiridye motifi yeniden doğuşu, kabara motifi gök kubbeyi ve sonsuzluğu, bayat damgası motifi ise soy, aidiyet, güç anlamlarına gelmektedir. Böylelikle bu tip içinde ikonografik açıdan; Tanrıya ulaşmak için ve insanın varoluşsal deneyimini ve evreni anlama çabasını göstermektedir.

Sekiz kenarlı poligonal gövde (dahil olduğu yapının bir hacmini kaplayan) tipi tipolojik olarak sembolik süslemelerin forma göre dağılımı incelendiğinde figürlü süslemeler; gövde dış süslemeleri %50 oranda, külah altı dış süslemeleri %50 oranda, gülbezek, madalyon ve kabara süslemeleri; gövde dış süslemeleri %100 oranda, bitkisel süslemeler; külah altı silme, pencere ve çevresi dış süslemeleri %50 oranda, yazı süslemeleri; külah altı silme dış süslemeleri %100 oranda, geometrik süslemeler; külah altı silme, gövde, gövde alt silme dış süslemeleri %33,3 oranda kullanılmaktadır. Süsleme çeşidinin sembolizmine bakıldığında figürlü süslemelerden; %100 oranda tanrı ve cennet damgası, ok-yay motifi, yazı süslemelerinden; %100 oranda kufi yazı kuşağı, gülbezek, madalyon ve kabara süslemelerinden; %100 oranda sekiz köşeli yıldız madalyonu, geometrik süslemelerden; %66,6 oranda munkarnas % 33,4 oranda altı ve sekiz köşeli motifi, bitkisel süslemelerden; %100 oranda lale motifi, palmet, rumi (yaprak) motifi kullanılmaktadır.

Sekiz kenarlı poligonal gövde tipi (dahil olduğu yapının bir hacmini kaplayan), ikonografik analiz açısından önceki açıklanmış bulunan tipolojik incelerle aynıdır. Böylelikle bu tip içinde ikonografik açıdan Tanrıya ulaşmak için ve insanın varoluşsal deneyimini ve evreni anlama çabasını göstermektedir.

On kenarlı poligonal gövde tipi, tipolojik olarak sembolik süslemelerin forma göre dağılımı incelendiğinde figürlü süslemeler; pencere ve çevresi dış süslemeleri %50 oranda, kapı ve çevresi dış süslemeleri %50 oranda, geometrik süslemeler; kapı ve çevresi dış süslemeleri %100 oranda, gülbezek, madalyon ve kabara süslemeleri; kapı ve çevresi dış süslemeleri %100 oranda, bitkisel süslemeler; kapı ve çevresi dış süslemeleri %50 oranda, pencere ve çevresi dış süslemeleri %50 oranda, yazı süslemeleri; pencere ve çevresi dış süslemeleri %50 oranda, külah altı silme dış süslemeleri %50 oranda kullanılmaktadır. Süsleme çeşidinin sembolizmine bakıldığında figürlü süslemelerden; %100 oranda su yolu, düğüm ve bayat damgası motifi, yazı süslemelerinden; %100 oranda kufi yazı kuşağı, gülbezek, madalyon ve kabara süslemelerinden; %100 oranda gülbezek, geometrik süslemelerden; %100 oranda kare ve daire motifi, bitkisel süslemelerden; %100 oranda lale motifi, palmet, rumi (yaprak) motifi kullanılmaktadır.

On kenarlı poligonal gövde tipi ikonografik analiz açısından önceki açıklanmış bulunan tipolojik incelerle aynıdır. Böylelikle bu tip içinde ikonografik açıdan Tanrıya ulaşmak için ve insanın varoluşsal deneyimini ve evreni anlama çabasını göstermektedir.

Silindirik gövde tipi, tipolojik olarak sembolik süslemelerin forma göre dağılımı incelendiğinde figürlü süslemeler; gövde alt silme dış süslemeleri %30 oranda, gülbezek, madalyon ve kabara süslemeleri; pencere ve çevresi dış süslemeleri %49,8 oranda, bitkisel süslemeler; kapı ve çevresi dış süslemeleri %50 oranda, yazı süslemeleri; kapı ve çevresi dış süslemeleri %56,8 oranda, geometrik süslemeler; kapı ve çevresi dış süslemeleri %28,2 oranda, pencere ve çevresi dış süslemeleri %28,2 oranda kullanılmaktadır. Süsleme çeşidinin sembolizmine bakıldığında figürlü süslemelerden; %100 oranda düğüm ve su yolu motifi, yazı süslemelerinden; %100 oranda kufi yazı kuşağı, gülbezek, madalyon ve kabara süslemelerinden; %91,3 oranda gülbezek, çarkıfelek, on ve sekiz uçlu yıldız madalyonu, geometrik süslemelerden; %68,4 oranda munkarnas, on ve sekiz köşeli yıldız motifi, %31,6 oranda altı ve beş

köşeli yıldız, altıgen motifi, bitkisel süslemelerden; %100 oranda lale motifi, palmet, rumi (yaprak) motifi kullanılmaktadır.

Silindirik gövde tipi, ikonografik analiz açısından önceki açıklanmış bulunan tipolojik incelemelere ek olarak; on köşeli yıldız motifi tanrı ile olan ilahi birliği simgelemektedir. Böylelikle silindirik gövde tipi içinde, ikonografik açıdan Tanrıya ulaşmak için ve insanın varoluşsal deneyimi ve evreni anlama çabası gösterilmektedir.

Sekiz kenar dilimli gövde ve sur ile çevrili silindir gövde tipi, tipolojik olarak sembolik süslemelerin forma göre dağılımı incelendiğinde figürlü süslemeler; kapı ve çevresi dış süslemeleri %50 oranda, külah altı dış süslemeleri %50 oranda, bitkisel süslemeler; kapı ve çevresi dış süslemeleri %50 oranda, pencere ve çevresi dış süslemeleri %50 oranda, yazı süslemeleri; kapı ve çevresi dış süslemeleri %100 oranda, geometrik süslemeler; kapı ve çevresi dış süslemeleri %50 oranda, külah dış süslemeleri %50 oranda, gülbezek, madalyon ve kabara süslemeleri; kapı ve çevresi dış süslemeleri %100 oranda kullanılmaktadır. Süsleme çeşidinin sembolizmine bakıldığında figürlü süslemelerden; %100 oranda su yolu, kuş, düğüm, bayat, tanrı damgası motifi, gülbezek, madalyon ve kabara süslemelerinden; %100 oranda gülbezek, beş köşeli yıldız madalyonu, geometrik süslemelerden; %100 oranda munkarnas, altı, beş ve sekiz köşeli yıldız motifi, daire motifi, yazı süslemelerinden; %100 oranda kufi yazı kuşağı, bitkisel süslemelerden; %80 oranda lale motifi, palmet, rumi (yaprak) motifi %20 oranda lotus motifi kullanılmaktadır.

Sekiz kenar dilimli gövde ve sur ile çevrili silindir gövde tipi, ikonografik analiz açısından önceki açıklanmış bulunan tipolojik incelemelere ek olarak; kuş ruhları yükseltip öte dünyaya götüren bir varlığı ve lotus motifi yeniden doğma, ruhsal temizliği simgelemektedir. Böylelikle bu tip de ikonografik açıdan; Tanrıya ulaşmak için ve insanın varoluşsal deneyimi ve evreni anlama çabası gösterilmektedir.

On iki kenarlı poligonal gövde tipi, tipolojik olarak sembolik süslemelerin forma göre dağılımı incelendiğinde geometrik süslemeler; pencere ve çevresi dış süslemeleri %16,6 oranda, kapı ve çevresi dış süslemeleri %16,6 oranda, gövde dış süslemeleri %16,6 oranda, gövde alt silme dış süslemeleri %16,6 oranda, külah dış süslemeleri %16,6 oranda, külah altı silme dış süslemeleri %16,6 oranda, bitkisel süslemeler; kapı ve çevresi dış süslemeleri %33,3 oranda, külah altı silme dış süslemeleri %33,3 oranda, gövde dış süslemeleri %33,3 oranda, gülbezek, madalyon ve kabara süslemeleri; gövde dış süslemeleri %100 oranda, figürlü süslemeler; kapı ve çevresi dış süslemeleri %50 oranda, gövde dış süslemeleri %50 oranda, yazı süslemeleri; kapı ve çevresi dış süslemeleri %100 oranda kullanılmaktadır. Süsleme çeşidinin sembolizmine bakıldığında yazı süslemelerinden; %100 oranda kufi yazı kuşağı, bitkisel süslemelerden; %85,7 oranda palmet, rumi (yaprak) motifi %14,3 oranda hayat ağacı motifi, gülbezek, madalyon ve kabara süslemelerinden; %100 oranda gülbezek, kabara, geometrik süslemelerden; %90,9 oranda munkarnas, sekiz köşeli yıldız motifi, daire motifi, %9,1 oranda kare motifi, figürlü süslemelerden; en sık kullanılan %25 oranda aslan motifi, kalan oransal olarak fazla ama sıklık olarak az olan motifler ise sfenks, çift başlı kartal, ok-yay, bayat, kozmik dağ, ab-ı hayat içeren vazo motifi kullanılmaktadır.

On iki kenarlı poligonal gövde tipi, ikonografik analiz açısından önceki açıklanmış bulunan tipolojik incelemelere ek olarak; hayat ağacı yeraltı veya gökyüzü seyahatinde merdiveni, aslan kötülükten ve düşmandan koruyan koruyucu, sfenks cennetin ve hayat ağacının (yeraltı veya gökyüzü seyahatinde merdiveni) koruyucusu, güneşin ve edebi ışığın ölümden sonraki hayatın sembolü, çift başlı kartal yeniden doğuş, zaman ile gök ilişkisi ve kuş olduğu için ruhları yükseltip öte dünyaya götürmeyi, kozmik dağ ruhun yaratıcıya ulaştığı, ab-ı hayat içeren vazo motifi ebedi hayatı, ölümsüzlüğü simgeleyerek yer almaktadır.

Tablo 4.1. Sekiz kenarlı poligonal gövde kümbet tipinde süsleme çeşidinin sembolik tabloları- 1

Cephe Sayısı	Anadolu Selçuklu Kümbet Yapıları	Dış Cephe Süsleme Yeri	Süsleme Çeşidi		Süsleme Çeşidinin Sembolizmi	
Sekiz Kenarlı Poligonal Gövde	Bekar Sultan Kümbeti	Külah Dış Süslemeleri	———		———	
		Külah Altı Silme Dış Süslemeleri	Geometrik Süslemeler	Yazı Süslemeleri	Daire (Mavi) ve Kare (Kırmızı) Motifi, Munkarnas	Kufi Yazı Kuşağı (Besmele ve Ayetel Kursi - (Kırmızı))
		Kasnakta Dış Süslemeleri	———		———	
		Pencere ve Çevresi Dış Süslemeleri	———		———	
		Kapı ve Çevresi Dış Süslemeleri	———		———	
		Gövde Dış Süslemeleri	———		———	
		Gövde Alt Silme Dış Süslemeleri	———		———	
	Emir Saltuk Kümbeti	Külah Dış Süslemeleri	Geometrik Süslemeler		Daire Motifi	
		Külah Altı Silme Dış Süslemeleri	Bitkisel Süslemeler	Figürlü Süslemeler	Üçgen Dilimli Yaprak Motifi	Su Yolu Motifi
		Kasnakta Dış Süslemeleri	Figürlü Süslemeler		Burç ve Takım yıldızları (Boğa, Ejderha,Tavşan, Kartal, Fare, Kartal Başlı Aslan Griffon, Lir Takımyıldızı Figürü)	
		Pencere ve Çevresi Dış Süslemeleri	Bitkisel Süslemeler		Çam Kozalak Motifi	
		Kapı ve Çevresi Dış Süslemeleri	Geometrik Süslemeler		Altı Köşeli Yıldız Motifi	
		Gövde Dış Süslemeleri	———		———	
		Gövde Alt Silme Dış Süslemeleri	———		———	
	Şehinşah (Sitte Melik) Kümbeti	Külah Dış Süslemeleri	Geometrik Süslemeler		Daire Motifi	
		Külah Altı Silme Dış Süslemeleri	Geometrik Süslemeler	Yazı Süslemeleri	Sekiz Köşeli Yıldız Motifi, Munkarnas	Kufi Yazı Kuşağı
		Kasnakta Dış Süslemeleri	———		———	
		Pencere ve Çevresi Dış Süslemeleri	———		———	
		Kapı ve Çevresi Dış Süslemeleri	Yazı Süslemeleri	Geometrik Süslemeler	Kufi Yazı Kuşağı	Sekiz Köşeli Yıldız Motifi, Munkarnas
			Gülbezek, Madalyon ve Kabara Süslemeleri	Figürlü Süslemeler	Gülbezek	Su Yolu Motifi
		Gövde Dış Süslemeleri	Geometrik Süslemeler	Figürlü Süslemeler	Sekiz Köşeli Yıldız Motifi	İstiridye Motifi
		Gövde Alt Silme Dış Süslemeleri	———		———	

Tablo 4.2. Sekiz kenarlı poligonal gövde kümbet tipinde süsleme çeşidinin sembolik tabloları- 2

Cephe Sayısı	Anadolu Selçuklu Kümbet Yapıları	Dış Cephe Süsleme Yeri	Süsleme Çeşidi			Süsleme Çeşidinin Sembolizmi	
Sekiz Kenarlı Poligonal Gövde	Emir Kemaredttin Kümbeti	Külah Dış Süslemeleri	Geometrik Süslemeler			Daire Motifi	
		Külah Altı Silme Dış Süslemeleri	Geometrik Süslemeler			Daire Motifi	
		Kasnakta Dış Süslemeleri	———			———	
		Pencere ve Çevresi Dış Süslemeleri	———			———	
		Kapı ve Çevresi Dış Süslemeleri	Yazı Süslemeleri	Figürlü Süslemeler		Kufi Yazı Kuşağı	Su Yolu Motifi
		Gövde Dış Süslemeleri	———			———	
		Gövde Alt Silme Dış Süslemeleri	———			———	
	Melik Mengücek Gazi Kümbeti	Külah Dış Süslemeleri	———			———	
		Külah Altı Silme Dış Süslemeleri	———			———	
		Kasnakta Dış Süslemeleri	———			———	
		Pencere ve Çevresi Dış Süslemeleri	———			———	
		Kapı ve Çevresi Dış Süslemeleri	Geometrik Süslemeler	Yazı Süslemeleri		Altı Köşeli Yıldız Motifi(Kırmızı ve Mavi), Daire (Mavi) ve Kare (Mavi)	Kufi Yazı Kuşağı
		Gövde Dış Süslemeleri	Yazı Süslemeleri			Kufi Yazı Kuşağı	
		Gövde Alt Silme Dış Süslemeleri	———			———	
	Alaeddin Camisi Avlusunda Yarım Kümbet	Külah Dış Süslemeleri	———			———	
		Külah Altı Silme Dış Süslemeleri	———			———	
		Kasnakta Dış Süslemeleri	———			———	
		Pencere ve Çevresi Dış Süslemeleri	———			———	
		Kapı ve Çevresi Dış Süslemeleri	Geometrik Süslemeler	Figürlü Süslemeler	Bitkisel Süslemeler	Altı Köşeli Yıldız Motifi	Su Yolu Motifi / Palmet Motifi
		Gövde Dış Süslemeleri	Figürlü Süslemeler			Düğüm Motifi	
		Gövde Alt Silme Dış Süslemeleri	Geometrik Süslemeler			Daire ve Kare Motifi	

Tablo 4.3. Sekiz kenarlı poligonal gövde kümbet tipinde süsleme çeşidinin sembolik tabloları- 3

Cephe Sayısı	Anadolu Selçuklu Kümbet Yapıları	Dış Cephe Süsleme Yeri	Süsleme Çeşidi			Süsleme Çeşidinin Sembolizmi
Sekiz Kenarlı Poligonal Gövde	Kırkkızlar Kümbeti	Külah Dış Süslemeleri	———			———
		Külah Altı Silme Dış Süslemeleri	———			———
		Kasnakta Dış Süslemeleri	———			———
		Pencere ve Çevresi Dış Süslemeleri	Geometrik Süslemeler	Yazı Süslemeleri	Altı Köşeli Yıldız Motifi (Mavi, Kırmızı), Beşgen Motifi	Kufi Yazı Kuşağı (Kırmızı)
		Kapı ve Çevresi Dış Süslemeleri	Geometrik Süslemeler		Altı Köşeli Yıldız Motifi (Kırmızı)	
		Gövde Dış Süslemeleri	———		———	———
		Gövde Alt Silme Dış Süslemeleri	———		———	———
	Halifet Gazi Kümbeti	Külah Dış Süslemeleri	———		———	———
		Külah Altı Silme Dış Süslemeleri	———		———	———
		Kasnakta Dış Süslemeleri	———		———	———
		Pencere ve Çevresi Dış Süslemeleri	Geometrik Süslemeler	Bitkisel Süslemeler	Figürlü Süslemeler	Munkarnas	Palmet, Rumi (Yaprak) Motifi	Su Yolu Motifi
		Kapı ve Çevresi Dış Süslemeleri	Yazı Süslemeleri	Geometrik Süslemeler	Bitkisel Süslemeler	Kufi Yazı Kuşağı	Altı ve Sekiz Köşeli Yıldız Motifi, Munkarnas	Palmet, Rumi (Yaprak) Motifi
			Gülbezek, Madalyon ve Kabara Süslemeleri		Figürlü Süslemeler	İki Köşeli Madalyon Gülbezek	Türk Damgası (Ok- Yay, Bayat, Cennet Motifi),	Düğüm Motifi, Su Yolu Motifi
		Gövde Dış Süslemeleri	———			———	———	———
		Gövde Alt Silme Dış Süslemeleri	———			———	———	———
	Selime Sultan Kümbeti	Külah Dış Süslemeleri	———			———	———	———
		Külah Altı Silme Dış Süslemeleri	———			———	———	———
		Kasnakta Dış Süslemeleri	———			———	———	———
		Pencere ve Çevresi Dış Süslemeleri	———			———	———	———
		Kapı ve Çevresi Dış Süslemeleri	Figürlü Süslemeler			Türk Damgası (Tanrı Damgası Motifi), Düğüm Motifi		
		Gövde Dış Süslemeleri	———			———	———	———
		Gövde Alt Silme Dış Süslemeleri	———			———	———	———

Tablo 4.4. Sekiz kenarlı poligonal gövde kümbet tipinde süsleme çeşidinin sembolik tabloları- 4

Cephe Sayısı	Anadolu Selçuklu Kümbet Yapıları	Dış Cephe Süsleme Yeri	Süsleme Çeşidi			Süsleme Çeşidinin Sembolizmi			
Sekiz Kenarlı Poligonal Gövde	Nureddin Salih Kemankeş Kümbeti	Külah Dış Süslemeleri	Geometrik Süslemeler			Daire Motifi			
		Külah Altı Silme Dış Süslemeleri	———			———			
		Kasnakta Dış Süslemeleri	———			———			
		Pencere ve Çevresi Dış Süslemeleri	Yazı Süslemeleri	Bitkisel Süslemeler	Geometrik Süslemeler	Kufi Yazı Kuşağı	Lale Motifi	Munkarnas	
		Kapı ve Çevresi Dış Süslemeleri	———			———			
		Gövde Dış Süslemeleri	———			———			
		Gövde Alt Silme Dış Süslemeleri	———			———			
	Melike Adile (Çifte) Kümbeti	Külah Dış Süslemeleri	———			———			
		Külah Altı Silme Dış Süslemeleri	Yazı Süslemeleri			Kufi Yazı Kuşağı			
		Kasnakta Dış Süslemeleri	———			———			
		Pencere ve Çevresi Dış Süslemeleri	———			———			
		Kapı ve Çevresi Dış Süslemeleri	Yazı Süslemeleri	Geometrik Süslemeler	Figürlü Süslemeler	Kufi Yazı Kuşağı	Altı ve Sekiz Köşeli Yıldız Motifi, Munkarnas		Bayat motifi
		Gövde Dış Süslemeleri	Gülbezek, Madalyon ve Kabara Süslemeleri		Bitkisel Süslemeler	Altı Köşeli Köşeli Madalyonu, Gülbezerk		Palmet Motifi	
		Gövde Alt Silme Dış Süslemeleri	Figürlü Süslemeler			Türk Damgası (Bayat motifi)			
	Melik Gazi Kümbeti	Külah Dış Süslemeleri	———			———			
		Külah Altı Silme Dış Süslemeleri	———			———			
		Kasnakta Dış Süslemeleri	Geometrik Süslemeler			Üçgen Motifi			
		Pencere ve Çevresi Dış Süslemeleri	———			———			
		Kapı ve Çevresi Dış Süslemeleri	Yazı Süslemeleri	Figürlü Süslemeler	Bitkisel Süslemeler	Kufi Yazı Kuşağı	Düğüm Motifi	Palmet, Rumi (Yaprak) Motifi	
		Gövde Dış Süslemeleri	Geometrik Süslemeler			Munkarnas			
		Gövde Alt Silme Dış Süslemeleri	Figürlü Süslemeler			Düğüm Motifi			
			———			———			

Tablo 4.5. Sekiz kenarlı poligonal gövde kümbet tipinde süsleme çeşidinin sembolik tabloları- 5

Cephe Sayısı	Anadolu Selçuklu Kümbet Yapıları	Dış Cephe Süsleme Yeri	Süsleme Çeşidi			Süsleme Çeşidinin Sembolizmi	
Sekiz Kenarlı Poligonal Gövde	Kesikbaş Kümbeti	Külah Dış Süslemeleri	———			———	
		Külah Altı Silme Dış Süslemeleri	Figürlü Süslemeler			Tanrı Damgası	
		Kasnakta Dış Süslemeleri	———			———	
		Pencere ve Çevresi Dış Süslemeleri	———			———	
		Kapı ve Çevresi Dış Süslemeleri	Geometrik Süslemeler			Munkarnas	
		Gövde Dış Süslemeleri	Geometrik Süslemeler			Sekizgen Motifi	
		Gövde Alt Silme Dış Süslemeleri	———			———	
	Şeyh Bedreddin Kümbeti	Külah Dış Süslemeleri	———			———	
		Külah Altı Silme Dış Süslemeleri	———			———	
		Kasnakta Dış Süslemeleri	———			———	
		Pencere ve Çevresi Dış Süslemeleri	Geometrik Süslemeler	Figürlü Süslemeler		Beş Köşeli Yıldız Motifi	Düğüm, İstiridye Motifi, Su Yolu, İnsan Başı Motifi
			Gülbezek, Madalyon ve Kabara Süslemeleri			Gülbezerk, Kabara	
		Kapı ve Çevresi Dış Süslemeleri	Bitkisel Süslemeler	Geometrik Süslemeler	Yazı Süslemeleri	Rumi (Yaprak) Motifi	Beş Köşeli Yıldız, Daire, Beşgen Motifi
			Figürlü Süslemeler	Gülbezek, Madalyon ve Kabara Süslemeleri		Bayat motifi	Altı Köşeli Yıldız Madalyonu
		Gövde Dış Süslemeleri	———			———	
		Gövde Alt Silme Dış Süslemeleri	———			———	
	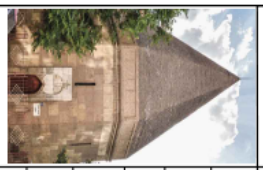 Ulaş Baba Kümbeti	Külah Dış Süslemeleri	———			———	
		Külah Altı Silme Dış Süslemeleri	———			———	
		Kasnakta Dış Süslemeleri	———			———	
		Pencere ve Çevresi Dış Süslemeleri	———			———	
		Kapı ve Çevresi Dış Süslemeleri	Bitkisel Süslemeler			Nar Motifi	
		Gövde Dış Süslemeleri	———			———	
		Gövde Alt Silme Dış Süslemeleri	———			———	

Tablo 4.6. Sekiz kenarlı poligonal gövde kümbet tipinde süsleme çeşidinin sembolik tabloları- 6

Cephe Sayısı	Anadolu Selçuklu Kümbet Yapıları	Dış Cephe Süsleme Yeri	Süsleme Çeşidi			Süsleme Çeşidinin Sembolizmi				
Sekiz Kenarlı Poligonal Gövde	Himmet Dede Kümbeti	Külah Dış Süslemeleri	———			———				
		Külah Altı Süsleme Dış Süslemeleri	———			———				
		Kasnakta Dış Süslemeleri	Geometrik Süslemeler	Figürü Süslemeler	Bitkisel Süslemeler	Kare Motifi	Güneş Motifi, Düğüm Motifi	Rumi (Yaprak) Motifi, Hayat Ağacı Motifi		
		Pencere ve Çevresi Dış Süslemeleri	———			———				
		Kapı ve Çevresi Dış Süslemeleri	Bitkisel Süslemeler	Geometrik Süslemeler	Figürü Süslemeler	Rumi (Yaprak), Hayat Ağacı Motifi	Daire ve Kare Motifi	İstiridye Motifi, Tanrı Damgası, Düğüm Motifi, Kuş Motifi		
			Gülbezek, Madalyon ve Kabara Süslemeleri			Kabara, Gülbezerk, Çarkıfelek Motifi				
		Gövde Dış Süslemeleri	Figürü Süslemeler	Bitkisel Süslemeler		Geyik, Deve, Keçi, Tavşan, Atlı Süvari, Balık, At Figürü, Güneş Motifi		Hayat Ağacı Motifi		
		Gövde Alt Süsleme Dış Süslemeleri	———			———				
	Emir Nureddin Sebhan Kümbeti	Külah Dış Süslemeleri	———			———				
		Külah Altı Süsleme Dış Süslemeleri	———			———				
		Kasnakta Dış Süslemeleri	———			———				
		Pencere ve Çevresi Dış Süslemeleri	———			———				
		Kapı ve Çevresi Dış Süslemeleri	Yazı Süslemeleri	Gülbezek, Madalyon ve Kabara Süslemeleri		Kufi Yazı Kuşağı	Gülbezerk			
		Gövde Dış Süslemeleri	———			———				
		Gövde Alt Süsleme Dış Süslemeleri	———			———				
		Külah Dış Süslemeleri	———			———				
	Hüdavent Hatun Kümbeti	Külah Altı Süsleme Dış Süslemeleri	Geometrik Süslemeler			Munkarnas				
		Kasnakta Dış Süslemeleri	Geometrik Süslemeler	Figürlü Süslemeler	Bitkisel Süslemeler	Beş ve Altı Köşeli Yıldız Motifi, Daire Motifi, Munkarnas		Çift Başlı Kartal , İnsan, Düğüm, Yön Motifi,Mandala		
						Hayat Ağacı, Palmet, Rumi (Yaprak) Motifi, Sekiz-Onaltı Taş Yaprakh Lotus(Kasnak Form)				
		Pencere ve Çevresi Dış Süslemeleri	Geometrik Süslemeler	Figürlü Süslemeler		Altı Köşeli Yıldız Motifi, Beşgen Motifi, Munkarnas		Aslan, Koyun, Siren, İnsan, Güneş, Ay, Kozmik Dağ, Su Yolu Motifi		
			Gülbezek, Madalyon ve Kabara Süslemeler		Bitkisel Süslemeler	Kabara, Çarkıfelek	Palmet, Rumi (Yaprak) Motifi			
		Kapı ve Çevresi Dış Süslemeleri	Geometrik Süslemeler	Figürlü Süslemeler	Yazı Süslemeleri	Sekiz Köşeli Yıldız Motifi, Munkarnas		İstiridye, Düğüm Motifi, Kadın Figürü		
			Bitkisel Süslemeler	Gülbezek, Madalyon ve Kabara Süslemeleri		Beşgen Motifi, Munkarnas	Palmet, Rumi (Yaprak) Motifi	Kabara, Çarkıfelek		
		Gövde Dış Süslemeleri	Geometrik Süslemeler	Figürlü Süslemeler	Bitkisel Süslemeler	Kufi Yazı Kuşağı	Düğüm Motifi, Kadın Figürü	Palmet, Rumi (Yaprak) Motifi		
		Gövde Alt Süsleme Dış Süslemeleri	Figürü Süslemeler		Geometrik Süslemeler	Beşgen Motifi				
						Düğüm Motifi	Munkarnas			

Tablo 4.7. Süsleme türüne göre cephe üzerindeki yerleşim tabloları- 1

Geometrik Süslemelerin Cephe Üzerindeki Yerleşim

Cephe Sayısı	Külah Dış Süslemeleri	Külah Altı Silme Dış Süslemeleri	Kasnakta Dış Süslemeleri	Pencere ve Çevresi Dış Süslemeleri	Kapı ve Çevresi Dış Süslemeleri	Gövde Dış Süslemeleri	Gövde Alt Silme Dış Süslemeleri
Sekiz Kenarlı Poligonal Gövde	- Emir Saltuk Kümbeti - Nureddin Salih Kemankeş Kümbeti - Şehinşah (Sitte Melik) Kümbeti - Emir Kemaretttin Kümbeti	- Emir Kemarettin Kümbeti - Bekar Sultan Kümbeti - Şehinşah (Sitte Melik) Kümbeti - Hüdavent Hatun Kümbeti	- Melik Gazi Kümbeti -Himmet Dede Kümbeti - Hüdavent Hatun Kümbeti	- Hüdavent Hatun Kümbeti - Şeyh Bedreddin Kümbeti - Kırkkızlar Kümbeti - Melike Adile (Çifte) Kümbeti - Halifet Gazi Kümbeti - Nureddin Salih Kemankeş Kümbeti	-Himmet Dede Kümbeti - Melik Mengücek Gazi Kümbeti - Melik Gazi Kümbeti - Hüdavent Hatun Kümbeti - Şeyh Bedreddin Kümbeti - Kırkkızlar Kümbeti - Melike Adile (Çifte) Kümbeti - Halifet Gazi Kümbeti - Emir Saltuk Kümbeti - Alaeddin Camisi Avlusunda Yarım Kümbet - Kesikbaş Kümbeti - Şehinşah (Sitte Melik) Kümbeti	- Kesikbaş Kümbeti - Şehinşah (Sitte Melik) Kümbeti - Hüdavent Hatun Kümbeti	- Alaeddin Camisi Avlusunda Yarım Kümbet - Hüdavent Hatun Kümbeti

Figürlü Süslemelerin Cephe Üzerindeki Yerleşim

Cephe Sayısı	Külah Dış Süslemeleri	Külah Altı Silme Dış Süslemeleri	Kasnakta Dış Süslemeleri	Pencere ve Çevresi Dış Süslemeleri	Kapı ve Çevresi Dış Süslemeleri	Gövde Dış Süslemeleri	Gövde Alt Silme Dış Süslemeleri
Sekiz Kenarlı Poligonal Gövde	- Emir Saltuk Kümbeti - Kesikbaş Kümbeti	- Hüdavent Hatun Kümbeti - Himmet Dede Kümbeti - Emir Saltuk Kümbeti	- Halifet Gazi Kümbeti - Hüdavent Hatun Kümbeti - Şeyh Bedreddin Kümbeti	- Melike Adile (Çifte) Kümbeti - Melik Gazi Kümbeti - Hüdavent Hatun Kümbeti - Halifet Gazi Kümbeti - Emir Kemarettin Kümbeti - Şehinşah (Sitte Melik) Kümbeti - Himmet Dede Kümbeti - Şeyh Bedreddin Kümbeti - Selime Sultan Kümbeti - Alaeddin Camisi Avlusunda Yarım Kümbet	- Melik Gazi Kümbeti - Hüdavent Hatun Kümbeti - Himmet Dede Kümbeti - Şehinşah (Sitte Melik) Kümbeti - Melike Adile (Çifte) Kümbeti - Alaeddin Camisi Avlusunda Yarım Kümbet	- Hüdavent Hatun Kümbeti

Yazı Süslemelerinin Cephe Üzerindeki Yerleşim

Cephe Sayısı	Külah Dış Süslemeleri	Külah Altı Silme Dış Süslemeleri	Kasnakta Dış Süslemeleri	Pencere ve Çevresi Dış Süslemeleri	Kapı ve Çevresi Dış Süslemeleri	Gövde Dış Süslemeleri	Gövde Alt Silme Dış Süslemeleri
Sekiz Kenarlı Poligonal Gövde		- Şehinşah (Sitte Melik) Kümbeti - Bekar Sultan Kümbeti - Melike Adile (Çifte) Kümbeti		- Nureddin Salih Kemankeş Kümbeti - Kırkkızlar Kümbeti	- Şehinşah (Sitte Melik) Kümbeti - Emir Kemaretttin Kümbeti - Emir Nureddin Sebhan Kümbeti - Halifet Gazi Kümbeti - Hüdavent Hatun Kümbeti - Melik Gazi Kümbeti - Şeyh Bedreddin Kümbeti - Melike Adile (Çifte) Kümbeti - Melik Mengücek Gazi Kümbeti	- Melik Mengücek Gazi Kümbeti	

Tablo 4.8. Süsleme türüne göre cephe üzerindeki yerleşim tabloları- 2

Bitkisel Süslemelerin Cephe Üzerindeki Yerleşim

Cephe Sayısı	Külah Dış Süslemeleri	Külah Altı Silme Dış Süslemeleri	Kasnakta Dış Süslemeleri	Pencere ve Çevresi Dış Süslemeleri	Kapı ve Çevresi Dış Süslemeleri	Gövde Dış Süslemeleri	Gövde Alt Silme Dış Süslemeleri
Sekiz Kenarlı Poligonal Gövde		- Emir Saltuk Kümbeti	- Himmet Dede Kümbeti - Hüdavent Hatun Kümbeti - Halifet Gazi Kümbeti - Nureddin Salih Kemankeş Kümbeti	- Emir Saltuk Kümbeti - Hüdavent Hatun Kümbeti - Halifet Gazi Kümbeti - Nureddin Salih Kemankeş Kümbeti	- Melike Adile (Çifte) Kümbeti - Şeyh Bedreddin Kümbet - Hüdavent Hatun Kümbeti - Himmet Dede Kümbeti - Ulaş Baba Kümbeti - Melik Gazi Kümbeti - Halifet Gazi Kümbeti - Alaeddin Çamisi Avlusunda Yarım Kümbet	- Himmet Dede Kümbeti - Hüdavent Hatun Kümbeti	

Gülbezek, Madalyon (Rozet) ve Kabaraların Cephe Üzerindeki Yerleşim

Cephe Sayısı	Külah Dış Süslemeleri	Külah Altı Silme Dış Süslemeleri	Kasnakta Dış Süslemeleri	Pencere ve Çevresi Dış Süslemeleri	Kapı ve Çevresi Dış Süslemeleri	Gövde Dış Süslemeleri	Gövde Alt Silme Dış Süslemeleri
Sekiz Kenarlı Poligonal Gövde				- Hüdavent Hatun Kümbeti - Şeyh Bedreddin Kümbeti	- Şehinşah (Sitte Melik) Kümbeti - Himmet Dede Kümbeti - Hüdavent Hatun Kümbeti - Melike Adile (Çifte) Kümbeti - Halifet Gazi Kümbeti - Şeyh Bedreddin Kümbeti - Emir Nureddin Sebhan Kümbeti		

Sekiz Kenarlı Poligonal Gövde Kümbet Tipinde En Sık Kullanılan Süsleme Yerindeki En Sık Kullanılan Süsleme Çeşidinin Sembolizmi

Cephe Sayısı	Süsleme Çeşidi	Süsleme Yeri	Dağılım Yüzdesi	Süsleme Çeşidinin Sembolizmi	Dağılım Yüzdesi
Sekiz Kenarlı Poligonal Gövde	Yazı Süslemeleri	Kapı ve Çevresi Dış Süslemeleri	%59,9	Kufi Yazı Kuşağı	%100
	Geometrik Süslemeler	Kapı ve Çevresi Dış Süslemeleri	%36,3	Beş, Altı ve Sekiz Köşeli Yıldız Motifi, Daire ve Kare Motifi, Munkarnas	%95
	Figürlü Süslemeler	Kapı ve Çevresi Dış Süslemeleri	%40	Bayat motifi, İstiridye, Düğüm Motifi, Tanrı Damgası Motifi, Su Yolu Motifi	%80
	Gülbezek, Madalyon ve Kabara Süslemleri	Kapı ve Çevresi Dış Süslemeleri	%77,7	Altı Köşeli Köşeli Madalyonu, Gülbezek, Kabara, Çarkıfelek	%83
	Bitkisel Süslemeler	Kapı ve Çevresi Dış Süslemeleri	%41,1	Palmet, Rumi (Yaprak) Motifi	%90

Tablo 4.9. Süsleme türüne göre cephe üzerindeki yerleşim dağılımı yüzdesi tabloları

Geometrik Süslemelerin Cephe Üzerindeki Yerleşim Dağılım Yüzdesi Tablosu

Cephe Sayısı	Süsleme Yeri	Dağılım Yüzdesi
Sekiz Kenarlı Poligonal Gövde	Külah Dış Süslemeleri	—
	Külah Altı Silme Dış Süslemeleri	%12,1
	Kasnakta Dış Süslemeleri	%12,1
	Pencere ve Çevresi Dış Süslemeleri	%15,1
	Kapı ve Çevresi Dış Süslemeleri	%36,3
	Gövde Dış Süslemeleri	%9
	Gövde Alt Silme Dış Süslemeleri	%6

Figürlü Süslemelerin Cephe Üzerindeki Yerleşim Dağılım Yüzdesi Tablosu

Cephe Sayısı	Süsleme Yeri	Dağılım Yüzdesi
Sekiz Kenarlı Poligonal Gövde	Külah Dış Süslemeleri	—
	Külah Altı Silme Dış Süslemeleri	%8
	Kasnakta Dış Süslemeleri	%12
	Pencere ve Çevresi Dış Süslemeleri	%12
	Kapı ve Çevresi Dış Süslemeleri	%40
	Gövde Dış Süslemeleri	%24
	Gövde Alt Silme Dış Süslemeleri	%4

Yazı Süslemelerinin Cephe Üzerindeki Yerleşim Dağılım Yüzdesi Tablosu

Cephe Sayısı	Süsleme Yeri	Dağılım Yüzdesi
Sekiz Kenarlı Poligonal Gövde	Külah Dış Süslemeleri	—
	Külah Altı Silme Dış Süslemeleri	%19,9
	Kasnakta Dış Süslemeleri	—
	Pencere ve Çevresi Dış Süslemeleri	%13,3
	Kapı ve Çevresi Dış Süslemeleri	%59,9
	Gövde Dış Süslemeleri	%6,6
	Gövde Alt Silme Dış Süslemeleri	—

Bitkisel Süslemelerin Cephe Üzerindeki Yerleşim Dağılım Yüzdesi Tablosu

Cephe Sayısı	Süsleme Yeri	Dağılım Yüzdesi
Sekiz Kenarlı Poligonal Gövde	Külah Dış Süslemeleri	—
	Külah Altı Silme Dış Süslemeleri	%5,8
	Kasnakta Dış Süslemeleri	%11,7
	Pencere ve Çevresi Dış Süslemeleri	%23,5
	Kapı ve Çevresi Dış Süslemeleri	%41,1
	Gövde Dış Süslemeleri	%11,7
	Gövde Alt Silme Dış Süslemeleri	—

Gülbezek, Madalyon (Rozet) ve Kabaraların Cephe Üzerindeki Yerleşim Dağılım Yüzdesi Tablosu

Cephe Sayısı	Süsleme Yeri	Dağılım Yüzdesi
Sekiz Kenarlı Poligonal Gövde	Külah Dış Süslemeleri	—
	Külah Altı Silme Dış Süslemeleri	—
	Kasnakta Dış Süslemeleri	—
	Pencere ve Çevresi Dış Süslemeleri	%22,2
	Kapı ve Çevresi Dış Süslemeleri	%77,7
	Gövde Dış Süslemeleri	—
	Gövde Alt Silme Dış Süslemeleri	—

Geometrik Süslemelerin Cephe Sayısına Göre Dağılım Yüzdesi Tablosu

Cephe Sayısı	Dağılım Yüzdesi
Sekiz Kenarlı Poligonal Gövde	%33,6

Figürlü Süslemelerin Cephe Sayısına Göre Dağılım Yüzdesi Tablosu

Cephe Sayısı	Dağılım Yüzdesi
Sekiz Kenarlı Poligonal Gövde	%25,5

Yazı Süslemelerinin Cephe Sayısına Göre Dağılım Yüzdesi Tablosu

Cephe Sayısı	Dağılım Yüzdesi
Sekiz Kenarlı Poligonal Gövde	%15,3

Bitkisel Süslemelerin Cephe Sayısına Göre Dağılım Yüzdesi Tablosu

Cephe Sayısı	Dağılım Yüzdesi
Sekiz Kenarlı Poligonal Gövde	%16,3

Gülbezek, Madalyon (Rozet) ve Kabaraların Cephe Sayısına Göre Dağılım Yüzdesi Tablosu

Cephe Sayısı	Dağılım Yüzdesi
Sekiz Kenarlı Poligonal Gövde	%9,1

Tablo 4.10. On kenarlı poligonal gövde (dahil olduğu yapının çatısı üzerinde ikinci bir gövdeye sahip olan) kümbet tipinde süsleme çeşidinin sembolik tabloları ve süsleme türüne göre cephe üzerindeki yerleşim tabloları-1

On Kenarlı Poligonal Gövde (dahil olduğu yapının çatısı üzerinde ikinci bir gövdeye sahip olan) Kümbet Tipi Süsleme Çeşidinin Sembolik Tabloları

Cephe Sayısı	Anadolu Selçuklu Kümbet Yapıları	Dış Cephe Süsleme Yeri	Süsleme Çeşidi	Süsleme Çeşidinin Sembolizmi
On Kenarlı Poligonal Gövde (dahil olduğu yapının çatısı üzerinde ikinci bir gövdeye sahip olan)		Külah Dış Süslemeleri	———	———
		Külah Altı Silme Dış Süslemeleri	———	———
		Kasnakta Dış Süslemeleri	Geometrik Süslemeler	Sekiz Köşeli ve Altı Köşeli Yıldız Motifi (Turuncu)
			Figürlü Süslemeler	Tanrı Damgası, Cennet Damgası,Ok- Yay Motifi (Turuncu)
		Pencere ve Çevresi Dış Süslemeleri	Geometrik Süslemeler	Sekiz ve Beş Köşeli Yıldız Motifi, Beşgen, Ongen, Daire Motifi (Turuncu ve Mavi)
			Figürlü Süslemeler	Tanrı Damgası,Ok-Yay Motifi (Turuncu)
			Yazı Süslemeleri	Kufi Yazı Kuşağı, Kufi Elif Harfi (Mavi)
		Kapı ve Çevresi Dış Süslemeleri	Geometrik Süslemeler	Altı Köşeli Yıldız Motifi, Kare, Daire Motifi (Turuncu)
			Yazı Süslemeleri	Kufi Elif ve He Harfi (Mavi)
			Figürlü Süslemeler	Ok- Yay Motifi, Tanrı Damgası (Turuncu)
		Gövde Dış Süslemeleri	———	———
		Gövde Alt Silme Dış Süslemeleri	———	———
	1.İzzeddin Keykavus Şifahanesi Kümbeti			

Süsleme Türüne göre Üzerindeki Yerleşim Tabloları

Geometrik Süslemelerin Cephe Üzerindeki Yerleşim

Cephe Sayısı	Külah Dış Süslemeleri	Külah Altı Silme Dış Süslemeleri	Kasnakta Dış Süslemeleri	Pencere ve Çevresi Dış Süslemeleri	Kapı ve Çevresi Dış Süslemeleri	Gövde Dış Süslemeleri	Gövde Alt Silme Dış Süslemeleri
On Kenarlı Poligonal Gövde (dahil olduğu yapının çatısı üzerinde ikinci bir gövdeye sahip olan)			- 1.İzzeddin Keykavus Şifahanesi Kümbeti	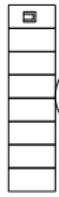 - 1.İzzeddin Keykavus Şifahanesi Kümbeti	- 1.İzzeddin Keykavus Şifahanesi Kümbeti		

Figürlü Süslemelerin Cephe Üzerindeki Yerleşim

Cephe Sayısı	Külah Dış Süslemeleri	Külah Altı Silme Dış Süslemeleri	Kasnakta Dış Süslemeleri	Pencere ve Çevresi Dış Süslemeleri	Kapı ve Çevresi Dış Süslemeleri	Gövde Dış Süslemeleri	Gövde Alt Silme Dış Süslemeleri
On Kenarlı Poligonal Gövde (dahil olduğu yapının çatısı üzerinde ikinci bir gövdeye sahip olan)			- 1.İzzeddin Keykavus Şifahanesi Kümbeti	- 1.İzzeddin Keykavus Şifahanesi Kümbeti	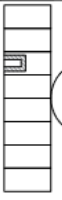 - 1.İzzeddin Keykavus Şifahanesi Kümbeti		

Tablo 4.11. Süsleme türüne göre cephe üzerindeki yerleşim tabloları-2

Yazı Süslemelerinin Cephe Üzerindeki Yerleşim

Cephe Sayısı	Külah Dış Süslemeleri	Külah Altı Silme Dış Süslemeleri	Kasnakta Dış Süslemeleri	Pencere ve Çevresi Dış Süslemeleri	Kapı ve Çevresi Dış Süslemeleri	Gövde Dış Süslemeleri	Gövde Alt Silme Dış Süslemeleri
On Kenarlı Poligonal Gövde (dahil olduğu yapının çatısı üzerinde ikinci bir gövdeye sahip olan)				- 1.İzzeddin Keykavus Şifahanesi Kümbeti	- 1.İzzeddin Keykavus Şifahanesi Kümbeti		

Bitkisel Süslemelerin Cephe Üzerindeki Yerleşim

Cephe Sayısı	Külah Dış Süslemeleri	Külah Altı Silme Dış Süslemeleri	Kasnakta Dış Süslemeleri	Pencere ve Çevresi Dış Süslemeleri	Kapı ve Çevresi Dış Süslemeleri	Gövde Dış Süslemeleri	Gövde Alt Silme Dış Süslemeleri
On Kenarlı Poligonal Gövde (dahil olduğu yapının çatısı üzerinde ikinci bir gövdeye sahip olan)							

Gülbezek, Madalyon (Rozet) ve Kabaraların Cephe Üzerindeki Yerleşim

Cephe Sayısı	Külah Dış Süslemeleri	Külah Altı Silme Dış Süslemeleri	Kasnakta Dış Süslemeleri	Pencere ve Çevresi Dış Süslemeleri	Kapı ve Çevresi Dış Süslemeleri	Gövde Dış Süslemeleri	Gövde Alt Silme Dış Süslemeleri
On Kenarlı Poligonal Gövde (dahil olduğu yapının çatısı üzerinde ikinci bir gövdeye sahip olan)							

On Kenarlı Poligonal Gövde (dahil olduğu yapının çatısı üzerinde ikinci bir gövdeye sahip olan) Kümbet Tipi En Sık Kullanılan Süsleme Yerindeki En Sık Kullanılan Süsleme Çeşidinin Sembolizmi

Cephe Sayısı	Süsleme Çeşidi	Süsleme Yeri	Dağılım Yüzdesi	Süsleme Çeşidinin Sembolizmi	Dağılım Yüzdesi
On Kenarlı Poligonal Gövde (dahil olduğu yapının çatısı üzerinde ikinci bir gövdeye sahip olan)	Geometrik Süslemeler	Pencere ve Çevresi Dış Süslemeleri	%33,3	Sekiz ve Altı Köşeli Yıldız Motifi, Daire Motifi	%60
		Kapı ve Çevresi Dış Süslemeleri	%33,3		
		Kasnakta Dış Süslemeleri	%33,3		
	Figürlü Süslemeler	Pencere ve Çevresi Dış Süslemeleri	%33,3	Tanrı Damgası, Ok- Yay Motifi	%85,7
		Kapı ve Çevresi Dış Süslemeleri	%33,3		
		Kasnakta Dış Süslemeleri	%33,3		
	Yazı Süslemeleri	Pencere ve Çevresi Dış Süslemeleri	%50	Kufi Yazı Kuşağı, Kufi Elif Harfi	%75
		Kapı ve Çevresi Dış Süslemeleri	%50		

Tablo 4.12. Süsleme türüne göre cephe üzerindeki yerleşim dağılımı yüzdesi tabloları

Geometrik Süslemelerin Cephe Üzerindeki Yerleşim Dağılım Yüzdesi Tablosu

Cephe Sayısı	Süsleme Yeri	Dağılım Yüzdesi
On Kenarlı Poligonal Gövde (dahil olduğu yapının çatısı üzerinde ikinci bir gövdeye sahip olan)	Külah Dış Süslemeleri	—
	Külah Altı Silme Dış Süslemeleri	—
	Kasnakta Dış Süslemeleri	%33,3
	Pencere ve Çevresi Dış Süslemeleri	%33,3
	Kapı ve Çevresi Dış Süslemeleri	%33,3
	Gövde Dış Süslemeleri	—
	Gövde Alt Silme Dış Süslemeleri	—

Figürlü Süslemelerin Cephe Üzerindeki Yerleşim Dağılım Yüzdesi Tablosu

Cephe Sayısı	Süsleme Yeri	Dağılım Yüzdesi
On Kenarlı Poligonal Gövde (dahil olduğu yapının çatısı üzerinde ikinci bir gövdeye sahip olan)	Külah Dış Süslemeleri	—
	Külah Altı Silme Dış Süslemeleri	—
	Kasnakta Dış Süslemeleri	%33,3
	Pencere ve Çevresi Dış Süslemeleri	%33,3
	Kapı ve Çevresi Dış Süslemeleri	%33,3
	Gövde Dış Süslemeleri	—
	Gövde Alt Silme Dış Süslemeleri	—

Yazı Süslemelerinin Cephe Üzerindeki Yerleşim Dağılım Yüzdesi Tablosu

Cephe Sayısı	Süsleme Yeri	Dağılım Yüzdesi
On Kenarlı Poligonal Gövde (dahil olduğu yapının çatısı üzerinde ikinci bir gövdeye sahip olan)	Külah Dış Süslemeleri	—
	Külah Altı Silme Dış Süslemeleri	—
	Kasnakta Dış Süslemeleri	—
	Pencere ve Çevresi Dış Süslemeleri	%50
	Kapı ve Çevresi Dış Süslemeleri	%50
	Gövde Dış Süslemeleri	—
	Gövde Alt Silme Dış Süslemeleri	—

Bitkisel Süslemelerin Cephe Üzerindeki Yerleşim Dağılım Yüzdesi Tablosu

Cephe Sayısı	Süsleme Yeri	Dağılım Yüzdesi
On Kenarlı Poligonal Gövde (dahil olduğu yapının çatısı üzerinde ikinci bir gövdeye sahip olan)	Külah Dış Süslemeleri	—
	Külah Altı Silme Dış Süslemeleri	—
	Kasnakta Dış Süslemeleri	—
	Pencere ve Çevresi Dış Süslemeleri	—
	Kapı ve Çevresi Dış Süslemeleri	—
	Gövde Dış Süslemeleri	—
	Gövde Alt Silme Dış Süslemeleri	—

Gülbezek, Madalyon (Rozet) ve Kabaraların Cephe Üzerindeki Yerleşim Dağılım Yüzdesi Tablosu

Cephe Sayısı	Süsleme Yeri	Dağılım Yüzdesi
On Kenarlı Poligonal Gövde (dahil olduğu yapının çatısı üzerinde ikinci bir gövdeye sahip olan)	Külah Dış Süslemeleri	—
	Külah Altı Silme Dış Süslemeleri	—
	Kasnakta Dış Süslemeleri	—
	Pencere ve Çevresi Dış Süslemeleri	—
	Kapı ve Çevresi Dış Süslemeleri	—
	Gövde Dış Süslemeleri	—
	Gövde Alt Silme Dış Süslemeleri	—

Geometrik Süslemelerin Cephe Sayısına Göre Dağılım Yüzdesi Tablosu

Cephe Sayısı	Dağılım Yüzdesi
On Kenarlı Poligonal Gövde (dahil olduğu yapının çatısı üzerinde ikinci bir gövdeye sahip olan)	%37,5

Figürlü Süslemelerin Cephe Sayısına Göre Dağılım Yüzdesi Tablosu

Cephe Sayısı	Dağılım Yüzdesi
On Kenarlı Poligonal Gövde (dahil olduğu yapının çatısı üzerinde ikinci bir gövdeye sahip olan)	%37,5

Yazı Süslemelerinin Cephe Sayısına Göre Dağılım Yüzdesi Tablosu

Cephe Sayısı	Dağılım Yüzdesi
On Kenarlı Poligonal Gövde (dahil olduğu yapının çatısı üzerinde ikinci bir gövdeye sahip olan)	%25

Bitkisel Süslemelerin Cephe Sayısına Göre Dağılım Yüzdesi Tablosu

Cephe Sayısı	Dağılım Yüzdesi
On Kenarlı Poligonal Gövde (dahil olduğu yapının çatısı üzerinde ikinci bir gövdeye sahip olan)	—

Gülbezek, Madalyon (Rozet) ve Kabaraların Cephe Sayısına Göre Dağılım Yüzdesi Tablosu

Cephe Sayısı	Dağılım Yüzdesi
On Kenarlı Poligonal Gövde (dahil olduğu yapının çatısı üzerinde ikinci bir gövdeye sahip olan)	—

Tablo 4.13. Sekiz kenarlı poligonal gövde (dahil olduğu yapının çatısı üzerinde ikinci bir gövdeye sahip olan) kümbet tipinde süsleme çeşidinin sembolik tabloları ve süsleme türüne göre cephe üzerindeki yerleşim tabloları-1

Sekiz Kenarlı Poligonal Gövde (dahil olduğu yapının çatısı üzerinde ikinci bir gövdeye sahip olan) Kümbet Tipi Süsleme Çeşidinin Sembolik Tabloları

Cephe Sayısı	Anadolu Selçuklu Kümbet Yapıları	Dış Cephe Süsleme Yeri	Süsleme Çeşidi	Süsleme Çeşidinin Sembolizmi
Sekiz Kenarlı Poligonal Gövde (dahil olduğu yapının çatısı üzerinde ikinci bir gövdeye sahip olan)	Seyfeddin Turuntay Kümbeti	Külah Dış Süslemeleri	———	———
		Külah Alt Silme Dış Süslemeleri	———	———
		Kasnakta Dış Süslemeleri	Geometrik Süslemeler Gülbezek, Madalyon ve Kabara Süslemeleri	Sekiz Köşeli Yıldız Motifi, Altıgen, Beşgen Motifi
			Yazı Süslemeleri	Kufi Elif Harfi
			Figürlü Süslemeler	Düğüm Motifi, Su Yolu Motifi
		Pencere ve Çevresi Dış Süslemeleri	Geometrik Süslemeler Gülbezek, Madalyon ve Kabara Süslemeleri	Gülbezerk
			Bitkisel Süslemeler	Beş Köşeli Yıldız Motifi
			Figürlü Süslemeler	Lale Motifi, Palmet, Rumi (Yaprak) Motifi
		Kapı ve Çevresi Dış Süslemeleri	Geometrik Süslemeler	Daire Motifi
			Figürlü Süslemeler	Tanrı Damgası
		Gövde Dış Süslemeleri	———	———
		Gövde Alt Silme Dış Süslemeleri	———	———
		Külah Dış Süslemeleri	———	———
		Külah Alt Silme Dış Süslemeleri	Geometrik Süslemeler	Munkarnas
		Kasnakta Dış Süslemeleri	Figürlü Süslemeler	Ok-Yay Motifi
		Pencere ve Çevresi Dış Süslemeleri	Geometrik Süslemeler Gülbezek, Madalyon ve Kabara Süslemeleri	———
			Figürlü Süslemeler	Kare Motifi, Munkarnas
		Kapı ve Çevresi Dış Süslemeleri	———	———
		Gövde Dış Süslemeleri	———	———
		Gövde Alt Silme Dış Süslemeleri	———	———
	Burma Minareli Camii Kümbeti			

Süsleme Türüne göre Üzerindeki Yerleşim Tabloları

Geometrik Süslemelerin Cephe Üzerindeki Yerleşim

Cephe Sayısı	Külah Dış Süslemeleri	Külah Alt Silme Dış Süslemeleri	Kasnakta Dış Süslemeleri	Pencere ve Çevresi Dış Süslemeleri	Kapı ve Çevresi Dış Süslemeleri	Gövde Dış Süslemeleri	Gövde Alt Silme Dış Süslemeleri
Sekiz Kenarlı Poligonal Gövde (dahil olduğu yapının çatısı üzerinde ikinci bir gövdeye sahip olan)		- Burma Minareli Camii Kümbeti	- Seyfeddin Turuntay Kümbeti	- Burma Minareli Camii Kümbeti - Seyfeddin Turuntay Kümbeti	- Seyfeddin Turuntay Kümbeti		

Tablo 4.14. Süsleme türüne göre cephe üzerindeki yerleşim tabloları-2

Figürlü Süslemelerin Cephe Üzerindeki Yerleşim

Cephe Sayısı	Külah Dış Süslemeleri	Külah Altı Silme Dış Süslemeleri	Kasnakta Dış Süslemeleri	Pencere ve Çevresi Dış Süslemeleri	Kapı ve Çevresi Dış Süslemeleri	Gövde Dış Süslemeleri	Gövde Alt Silme Dış Süslemeleri
Sekiz Kenarlı Poligonal Gövde (dahil olduğu yapının çatısı üzerinde ikinci bir gövdeye sahip olan)							

Yazı Süslemelerinin Cephe Üzerindeki Yerleşim

Cephe Sayısı	Külah Dış Süslemeleri	Külah Altı Silme Dış Süslemeleri	Kasnakta Dış Süslemeleri	Pencere ve Çevresi Dış Süslemeleri	Kapı ve Çevresi Dış Süslemeleri	Gövde Dış Süslemeleri	Gövde Alt Silme Dış Süslemeleri
Sekiz Kenarlı Poligonal Gövde (dahil olduğu yapının çatısı üzerinde ikinci bir gövdeye sahip olan)							

Bitkisel Süslemelerin Cephe Üzerindeki Yerleşim

Cephe Sayısı	Külah Dış Süslemeleri	Külah Altı Silme Dış Süslemeleri	Kasnakta Dış Süslemeleri	Pencere ve Çevresi Dış Süslemeleri	Kapı ve Çevresi Dış Süslemeleri	Gövde Dış Süslemeleri	Gövde Alt Silme Dış Süslemeleri
Sekiz Kenarlı Poligonal Gövde (dahil olduğu yapının çatısı üzerinde ikinci bir gövdeye sahip olan)							

Gülbezek, Madalyon (Rozet) ve Kabaraların Cephe Üzerindeki Yerleşim

Cephe Sayısı	Külah Dış Süslemeleri	Külah Altı Silme Dış Süslemeleri	Kasnakta Dış Süslemeleri	Pencere ve Çevresi Dış Süslemeleri	Kapı ve Çevresi Dış Süslemeleri	Gövde Dış Süslemeleri	Gövde Alt Silme Dış Süslemeleri
Sekiz Kenarlı Poligonal Gövde (dahil olduğu yapının çatısı üzerinde ikinci bir gövdeye sahip olan)							

Sekiz Kenarlı Poligonal Gövde (dahil olduğu yapının çatısı üzerinde ikinci bir gövdeye sahip olan) Kümbet Tipi

En Sık Kullanılan Süsleme Yerindeki En Sık Kullanılan Süsleme Çeşidinin Sembolizmi

Cephe Sayısı	Süsleme Çeşidi	Süsleme Yeri	Dağılım Yüzdesi	Süsleme Çeşidinin Sembolizmi	Dağılım Yüzdesi
Sekiz Kenarlı Poligonal Gövde (dahil olduğu yapının çatısı üzerinde ikinci bir gövdeye sahip olan)	Geometrik Süslemeler	Pencere ve Çevresi Dış Süslemeleri	%40	Beş Köşeli Yıldız Motifi, Kare Motifi, Munkarnas	%100
	Figürlü Süslemeler	Pencere ve Çevresi Dış Süslemeleri	%40	Düğüm Motifi	%50
	Bitkisel Süslemeler	Pencere ve Çevresi Dış Süslemeleri	%100	Lale Motifi, Palmet, Rumi (Yaprak) Motifi	%100
	Gülbezek, Madalyon ve Kabara Süslemeleri	Pencere ve Çevresi Dış Süslemeleri	%100	Gülbezek	%100
	Yazı Süslemeleri	Kasnakta Dış Süslemeleri	%100	Kufi Elif Harfi	%100

Tablo 4.15. Süsleme türüne göre cephe üzerindeki yerleşim dağılımı yüzdesi tabloları

Geometrik Süslemelerin Cephe Üzerindeki Yerleşim Dağılım Yüzdesi Tablosu

Cephe Sayısı	Süsleme Yeri	Dağılım Yüzdesi
Sekiz Kenarlı Poligonal Gövde (dahil olduğu yapının çatısı üzerinde ikinci bir gövdeye sahip olan)	Külah Dış Süslemeleri	—
	Külah Alt Silme Dış Süslemeleri	%20
	Kasnakta Dış Süslemeleri	%20
	Pencere ve Çevresi Dış Süslemeleri	%40
	Kapı ve Çevresi Dış Süslemeleri	%20
	Gövde Dış Süslemeleri	—
	Gövde Alt Silme Dış Süslemeleri	—

Figürlü Süslemelerin Cephe Üzerindeki Yerleşim Dağılım Yüzdesi Tablosu

Cephe Sayısı	Süsleme Yeri	Dağılım Yüzdesi
Sekiz Kenarlı Poligonal Gövde (dahil olduğu yapının çatısı üzerinde ikinci bir gövdeye sahip olan)	Külah Dış Süslemeleri	—
	Külah Alt Silme Dış Süslemeleri	%20
	Kasnakta Dış Süslemeleri	%20
	Pencere ve Çevresi Dış Süslemeleri	%40
	Kapı ve Çevresi Dış Süslemeleri	%20
	Gövde Dış Süslemeleri	—
	Gövde Alt Silme Dış Süslemeleri	—

Yazı Süslemelerinin Cephe Üzerindeki Yerleşim Dağılım Yüzdesi Tablosu

Cephe Sayısı	Süsleme Yeri	Dağılım Yüzdesi
Sekiz Kenarlı Poligonal Gövde (dahil olduğu yapının çatısı üzerinde ikinci bir gövdeye sahip olan)	Külah Dış Süslemeleri	—
	Külah Alt Silme Dış Süslemeleri	—
	Kasnakta Dış Süslemeleri	%100
	Pencere ve Çevresi Dış Süslemeleri	—
	Kapı ve Çevresi Dış Süslemeleri	—
	Gövde Dış Süslemeleri	—
	Gövde Alt Silme Dış Süslemeleri	—

Bitkisel Süslemelerin Cephe Üzerindeki Yerleşim Dağılım Yüzdesi Tablosu

Cephe Sayısı	Süsleme Yeri	Dağılım Yüzdesi
Sekiz Kenarlı Poligonal Gövde (dahil olduğu yapının çatısı üzerinde ikinci bir gövdeye sahip olan)	Külah Dış Süslemeleri	—
	Külah Alt Silme Dış Süslemeleri	—
	Kasnakta Dış Süslemeleri	—
	Pencere ve Çevresi Dış Süslemeleri	%100
	Kapı ve Çevresi Dış Süslemeleri	—
	Gövde Dış Süslemeleri	—
	Gövde Alt Silme Dış Süslemeleri	—

Gülbezek, Madalyon (Rozet) ve Kabaraların Cephe Üzerindeki Yerleşim Dağılım Yüzdesi Tablosu

Cephe Sayısı	Süsleme Yeri	Dağılım Yüzdesi
Sekiz Kenarlı Poligonal Gövde (dahil olduğu yapının çatısı üzerinde ikinci bir gövdeye sahip olan)	Külah Dış Süslemeleri	—
	Külah Alt Silme Dış Süslemeleri	—
	Kasnakta Dış Süslemeleri	—
	Pencere ve Çevresi Dış Süslemeleri	%100
	Kapı ve Çevresi Dış Süslemeleri	—
	Gövde Dış Süslemeleri	—
	Gövde Alt Silme Dış Süslemeleri	—

Geometrik Süslemelerin Cephe Sayısına Göre Dağılım Yüzdesi Tablosu

Cephe Sayısı	Dağılım Yüzdesi
Sekiz Kenarlı Poligonal Gövde (dahil olduğu yapının çatısı üzerinde ikinci bir gövdeye sahip olan)	%35,7

Figürlü Süslemelerin Cephe Sayısına Göre Dağılım Yüzdesi Tablosu

Cephe Sayısı	Dağılım Yüzdesi
Sekiz Kenarlı Poligonal Gövde (dahil olduğu yapının çatısı üzerinde ikinci bir gövdeye sahip olan)	%35,7

Yazı Süslemelerinin Cephe Sayısına Göre Dağılım Yüzdesi Tablosu

Cephe Sayısı	Dağılım Yüzdesi
Sekiz Kenarlı Poligonal Gövde (dahil olduğu yapının çatısı üzerinde ikinci bir gövdeye sahip olan)	%7,1

Bitkisel Süslemelerin Cephe Sayısına Göre Dağılım Yüzdesi Tablosu

Cephe Sayısı	Dağılım Yüzdesi
Sekiz Kenarlı Poligonal Gövde (dahil olduğu yapının çatısı üzerinde ikinci bir gövdeye sahip olan)	%7,1

Gülbezek, Madalyon (Rozet) ve Kabaraların Cephe Sayısına Göre Dağılım Yüzdesi Tablosu

Cephe Sayısı	Dağılım Yüzdesi
Sekiz Kenarlı Poligonal Gövde (dahil olduğu yapının çatısı üzerinde ikinci bir gövdeye sahip olan)	%14,2

Tablo 4.16. Sekiz kenarlı poligonal gövde (dahil olduğu yapının bir hacmini kaplayan) kümbet tipi süsleme çeşidinin sembolik tabloları ve süsleme türüne göre cephe üzerindeki yerleşim tabloları-1

Sekiz Kenarlı Poligonal Gövde (dahil olduğu yapının bir hacmini kaplayan) Kümbet Tipi Süsleme Çeşidinin Sembolik Tabloları

Cephe Sayısı	Anadolu Selçuklu Kümbet Yapıları	Dış Cephe Süsleme Yeri	Süsleme Çeşidi					Süsleme Çeşidinin Sembolizmi			
Sekiz Kenarlı Poligonal Gövde (dahil olduğu yapının bir hacmini kaplayan)	Mahperi Hunad Hatun Kümbeti	Külah Dış Süslemeleri	———					———			
		Külah Altı Silme Dış Süslemeleri	Bitkisel Süslemeler	Yazı Süslemeleri	Figürlü Süslemeler	Geometrik Süslemeler		Palmet, Rumi (Yaprak) Motifi	Kufi Yazı Kuşağı	Ok-Yay Motifi	
		Kasnakta Dış Süslemeleri	———					Munkarnas			
		Pencere ve Çevresi Dış Süslemeleri	Bitkisel Süslemeler					Palmet, Rumi (Yaprak) Motifi			
		Kapı ve Çevresi Dış Süslemeleri	———					———			
		Gövde Dış Süslemeleri	Geometrik Süslemeler	Gülbezek, Madalyon ve Kabara Süslemeleri				Altı ve Sekiz Köşeli Yıldız Motifi	Sekiz Köşeli Yıldız Madalyonu		
		Gövde Alt Silme Dış Süslemeleri	Figürlü Süslemeler					Tanrı Damgası ve Cennet Damgası Motifi			
			Geometrik Süslemeler					Munkarnas			

Süsleme Türüne göre Üzerindeki Yerleşim Tabloları

Geometrik Süslemelerin Cephe Üzerindeki Yerleşim

Cephe Sayısı	Külah Dış Süslemeleri	Külah Altı Silme Dış Süslemeleri	Kasnakta Dış Süslemeleri	Pencere ve Çevresi Dış Süslemeleri	Kapı ve Çevresi Dış Süslemeleri	Gövde Dış Süslemeleri	Gövde Alt Silme Dış Süslemeleri
Sekiz Kenarlı Poligonal Gövde (dahil olduğu yapının bir hacmini kaplayan)		- Mahperi Hunad Hatun Kümbeti				- Mahperi Hunad Hatun Kümbeti	- Mahperi Hunad Hatun Kümbeti

Figürlü Süslemelerin Cephe Üzerindeki Yerleşim

Cephe Sayısı	Külah Dış Süslemeleri	Külah Altı Silme Dış Süslemeleri	Kasnakta Dış Süslemeleri	Pencere ve Çevresi Dış Süslemeleri	Kapı ve Çevresi Dış Süslemeleri	Gövde Dış Süslemeleri	Gövde Alt Silme Dış Süslemeleri
Sekiz Kenarlı Poligonal Gövde (dahil olduğu yapının bir hacmini kaplayan)		- Mahperi Hunad Hatun Kümbeti				- Mahperi Hunad Hatun Kümbeti	

Yazı Süslemelerinin Cephe Üzerindeki Yerleşim

Cephe Sayısı	Külah Dış Süslemeleri	Külah Altı Silme Dış Süslemeleri	Kasnakta Dış Süslemeleri	Pencere ve Çevresi Dış Süslemeleri	Kapı ve Çevresi Dış Süslemeleri	Gövde Dış Süslemeleri	Gövde Alt Silme Dış Süslemeleri
Sekiz Kenarlı Poligonal Gövde (dahil olduğu yapının bir hacmini kaplayan)		- Mahperi Hunad Hatun Kümbeti					

Tablo 4.17. Süsleme türüne göre cephe üzerindeki yerleşim tabloları-2

Bitkisel Süslemelerin Cephe Üzerindeki Yerleşim

Cephe Sayısı	Külah Dış Süslemeleri	Külah Altı Silme Dış Süslemeleri	Kasnakta Dış Süslemeleri	Pencere ve Çevresi Dış Süslemeleri	Kapı ve Çevresi Dış Süslemeleri	Gövde Dış Süslemeleri	Gövde Alt Silme Dış Süslemeleri
Sekiz Kenarlı Poligonal Gövde (dahil olduğu yapının bir hacmini kaplayan)		- Mahperi Hunad Hatun Kümbeti		- Mahperi Hunad Hatun Kümbeti			

Gülbezek, Madalyon (Rozet) ve Kabaraların Cephe Üzerindeki Yerleşim

Cephe Sayısı	Külah Dış Süslemeleri	Külah Altı Silme Dış Süslemeleri	Kasnakta Dış Süslemeleri	Pencere ve Çevresi Dış Süslemeleri	Kapı ve Çevresi Dış Süslemeleri	Gövde Dış Süslemeleri	Gövde Alt Silme Dış Süslemeleri
Sekiz Kenarlı Poligonal Gövde (dahil olduğu yapının bir hacmini kaplayan)						- Mahperi Hunad Hatun Kümbeti	

Sekiz Kenarlı Poligonal Gövde (dahil olduğu yapının bir hacmini kaplayan) Kümbet Tipi En Sık Kullanılan Süsleme Yerindeki En Sık Kullanılan Süsleme Çeşidinin Sembolizmi

Cephe Sayısı	Süsleme Çeşidi	Süsleme Yeri	Dağılım Yüzdesi	Süsleme Çeşidinin Sembolizmi	Dağılım Yüzdesi
Sekiz Kenarlı Poligonal Gövde (dahil olduğu yapının bir hacmini kaplayan)	Gülbezek, Madalyon ve Kabara Süslemleri	Gövde Dış Süslemeleri	%100	Sekiz Köşeli Yıldız Madalyonu	%100
	Geometrik Süslemeler	Külah Altı Silme Dış Süslemeleri	%33,3	Munkarnas	%66,6
		Gövde Dış Süslemeleri	%33,3	Altı ve Sekiz Köşeli Yıldız Motifi	
		Gövde Alt Silme Dış Süslemeleri	%33,3	Munkarnas	
	Bitkisel Süslemeler	Külah Altı Silme Dış Süslemeleri	%50	Palmet, Rumi (Yaprak) Motifi	%100
		Pencere ve Çevresi Dış Süslemeleri	%50	Palmet, Rumi (Yaprak) Motifi	
	Yazı Süslemeleri	Külah Altı Silme Dış Süslemeleri	%100	Kufi Yazı Kuşağı	%100
	Figürlü Süslemeler	Külah Altı Silme Dış Süslemeleri	%50	Ok-Yay Motifi	%100
		Gövde Dış Süslemeleri	%50	Tanrı Damgası, Cennet Damgası, Ok-Yay Motifi	

Tablo 4.18. Süsleme türüne göre cephe üzerindeki yerleşim dağılımı yüzdesi tabloları

Geometrik Süslemelerin Cephe Üzerindeki Yerleşim Dağılım Yüzdesi Tablosu

Cephe Sayısı	Süsleme Yeri	Dağılım Yüzdesi
Sekiz Kenarlı Poligonal Gövde (dahil olduğu yapının bir hacmini kaplayan)	Külah Dış Süslemeleri	—
	Külah Altı Silme Dış Süslemeleri	%33,3
	Kasnakta Dış Süslemeleri	—
	Pencere ve Çevresi Dış Süslemeleri	—
	Kapı ve Çevresi Dış Süslemeleri	—
	Gövde Dış Süslemeleri	%33,3
	Gövde Alt Silme Dış Süslemeleri	%33,3

Figürlü Süslemelerin Cephe Üzerindeki Yerleşim Dağılım Yüzdesi Tablosu

Cephe Sayısı	Süsleme Yeri	Dağılım Yüzdesi
Sekiz Kenarlı Poligonal Gövde (dahil olduğu yapının bir hacmini kaplayan)	Külah Dış Süslemeleri	—
	Külah Altı Silme Dış Süslemeleri	%50
	Kasnakta Dış Süslemeleri	—
	Pencere ve Çevresi Dış Süslemeleri	—
	Kapı ve Çevresi Dış Süslemeleri	—
	Gövde Dış Süslemeleri	%50
	Gövde Alt Silme Dış Süslemeleri	—

Yazı Süslemelerinin Cephe Üzerindeki Yerleşim Dağılım Yüzdesi Tablosu

Cephe Sayısı	Süsleme Yeri	Dağılım Yüzdesi
Sekiz Kenarlı Poligonal Gövde (dahil olduğu yapının bir hacmini kaplayan)	Külah Dış Süslemeleri	—
	Külah Altı Silme Dış Süslemeleri	%100
	Kasnakta Dış Süslemeleri	—
	Pencere ve Çevresi Dış Süslemeleri	—
	Kapı ve Çevresi Dış Süslemeleri	—
	Gövde Dış Süslemeleri	—
	Gövde Alt Silme Dış Süslemeleri	—

Bitkisel Süslemelerin Cephe Üzerindeki Yerleşim Dağılım Yüzdesi Tablosu

Cephe Sayısı	Süsleme Yeri	Dağılım Yüzdesi
Sekiz Kenarlı Poligonal Gövde (dahil olduğu yapının bir hacmini kaplayan)	Külah Dış Süslemeleri	—
	Külah Altı Silme Dış Süslemeleri	%50
	Kasnakta Dış Süslemeleri	—
	Pencere ve Çevresi Dış Süslemeleri	%50
	Kapı ve Çevresi Dış Süslemeleri	—
	Gövde Dış Süslemeleri	—
	Gövde Alt Silme Dış Süslemeleri	—

Gülbezek, Madalyon (Rozet) ve Kabaraların Cephe Üzerindeki Yerleşim Dağılım Yüzdesi Tablosu

Cephe Sayısı	Süsleme Yeri	Dağılım Yüzdesi
Sekiz Kenarlı Poligonal Gövde (dahil olduğu yapının bir hacmini kaplayan)	Külah Dış Süslemeleri	—
	Külah Altı Silme Dış Süslemeleri	—
	Kasnakta Dış Süslemeleri	—
	Pencere ve Çevresi Dış Süslemeleri	—
	Kapı ve Çevresi Dış Süslemeleri	—
	Gövde Dış Süslemeleri	%100
	Gövde Alt Silme Dış Süslemeleri	—

Geometrik Süslemelerin Cephe Sayısına Göre Dağılım Yüzdesi Tablosu

Cephe Sayısı	Dağılım Yüzdesi
Sekiz Kenarlı Poligonal Gövde (dahil olduğu yapının bir hacmini kaplayan)	%33,3

Figürlü Süslemelerin Cephe Sayısına Göre Dağılım Yüzdesi Tablosu

Cephe Sayısı	Dağılım Yüzdesi
Sekiz Kenarlı Poligonal Gövde (dahil olduğu yapının bir hacmini kaplayan)	%22,2

Yazı Süslemelerinin Cephe Sayısına Göre Dağılım Yüzdesi Tablosu

Cephe Sayısı	Dağılım Yüzdesi
Sekiz Kenarlı Poligonal Gövde (dahil olduğu yapının bir hacmini kaplayan)	%11,1

Bitkisel Süslemelerin Cephe Sayısına Göre Dağılım Yüzdesi Tablosu

Cephe Sayısı	Dağılım Yüzdesi
Sekiz Kenarlı Poligonal Gövde (dahil olduğu yapının bir hacmini kaplayan)	%22,2

Gülbezek, Madalyon (Rozet) ve Kabaraların Cephe Sayısına Göre Dağılım Yüzdesi Tablosu

Cephe Sayısı	Dağılım Yüzdesi
Sekiz Kenarlı Poligonal Gövde (dahil olduğu yapının bir hacmini kaplayan)	%11,1

Tablo 4.19. On kenarlı poligonal gövde kümbet tipi süsleme çeşidinin sembolik tabloları ve süsleme türüne göre cephe üzerindeki yerleşim tabloları-1

On Kenarlı Poligonal Gövde Kümbet Tipi Süsleme Çeşidinin Sembolik Tabloları

Cephe Sayısı	Anadolu Selçuklu Kümbet Yapıları	Dış Cephe Süsleme Yeri	Süsleme Çeşidi	Süsleme Çeşidinin Sembolizmi
On Kenarlı Poligonal Gövde		Külah Dış Süslemeleri	———	———
		Külah Altı Silme Dış Süslemeleri	Yazı Süslemeleri	Kufi Yazı Kuşağı (Beyaz)
		Kasnakta Dış Süslemeleri	———	———
		Pencere ve Çevresi Dış Süslemeleri	Yazı Süslemeleri	Kufi Yazı Kuşağı / Palmet, Rumi (Yaprak) Motifi / Düğüm Motifi
			Bitkisel Süslemeler	Palmet, Rumi (Yaprak) Motifi / Su Yolu Motifi, Bayat Damgası Motifi
			Figürlü Süslemeler	Geometrik Süslemeler: Daire, Kare Motifi
		Kapı ve Çevresi Dış Süslemeleri	Bitkisel Süslemeler	Gülbezek
			Figürlü Süslemeler	———
			Geometrik Süslemeler	———
		Gövde Dış Süslemeleri	———	———
	2. Kılıç Arslan Kümbeti	Gövde Alt Silme Dış Süslemeleri	———	———

Süsleme Türüne göre Üzerindeki Yerleşim Tabloları

Geometrik Süslemelerin Cephe Üzerindeki Yerleşim

Cephe Sayısı	Külah Dış Süslemeleri	Külah Altı Silme Dış Süslemeleri	Kasnakta Dış Süslemeleri	Pencere ve Çevresi Dış Süslemeleri	Kapı ve Çevresi Dış Süslemeleri	Gövde Dış Süslemeleri	Gövde Alt Silme Dış Süslemeleri
On Kenarlı Poligonal Gövde					- 2. Kılıç Arslan Kümbeti		

Figürlü Süslemelerin Cephe Üzerindeki Yerleşim

Cephe Sayısı	Külah Dış Süslemeleri	Külah Altı Silme Dış Süslemeleri	Kasnakta Dış Süslemeleri	Pencere ve Çevresi Dış Süslemeleri	Kapı ve Çevresi Dış Süslemeleri	Gövde Dış Süslemeleri	Gövde Alt Silme Dış Süslemeleri
On Kenarlı Poligonal Gövde							
				- 2. Kılıç Arslan Kümbeti	- 2. Kılıç Arslan Kümbeti		

Yazı Süslemelerinin Cephe Üzerindeki Yerleşim

Cephe Sayısı	Külah Dış Süslemeleri	Külah Altı Silme Dış Süslemeleri	Kasnakta Dış Süslemeleri	Pencere ve Çevresi Dış Süslemeleri	Kapı ve Çevresi Dış Süslemeleri	Gövde Dış Süslemeleri	Gövde Alt Silme Dış Süslemeleri
On Kenarlı Poligonal Gövde		- 2. Kılıç Arslan Kümbeti		- 2. Kılıç Arslan Kümbeti			

Tablo 4.20. Süsleme türüne göre cephe üzerindeki yerleşim tabloları-2

Bitkisel Süslemelerin Cephe Üzerindeki Yerleşim

Cephe Sayısı	Külah Dış Süslemeleri	Külah Altı Silme Dış Süslemeleri	Kasnakta Dış Süslemeleri	Pencere ve Çevresi Dış Süslemeleri	Kapı ve Çevresi Dış Süslemeleri	Gövde Dış Süslemeleri	Gövde Alt Silme Dış Süslemeleri
On Kenarlı Poligonal Gövde				- 2. Kılıç Arslan Kümbeti	- 2. Kılıç Arslan Kümbeti		

Gülbezek, Madalyon (Rozet) ve Kabaraların Cephe Üzerindeki Yerleşim

Cephe Sayısı	Külah Dış Süslemeleri	Külah Altı Silme Dış Süslemeleri	Kasnakta Dış Süslemeleri	Pencere ve Çevresi Dış Süslemeleri	Kapı ve Çevresi Dış Süslemeleri	Gövde Dış Süslemeleri	Gövde Alt Silme Dış Süslemeleri
On Kenarlı Poligonal Gövde					- 2. Kılıç Arslan Kümbeti		

On Kenarlı Poligonal Gövde Kümbet Tipi En Sık Kullanılan Süsleme Yerindeki En Sık Kullanılan Süsleme Çeşidinin Sembolizmi

Cephe Sayısı	Süsleme Çeşidi	Süsleme Yeri	Dağılım Yüzdesi	Süsleme Çeşidinin Sembolizmi	Dağılım Yüzdesi
On Kenarlı Poligonal Gövde	Geometrik Süslemeler	Kapı ve Çevresi Dış Süslemeleri	%100	Daire, Kare Motifi	%100
	Figürlü Süslemeler	Pencere ve Çevresi Dış Süslemeleri	%50	Düğüm Motifi	%100
		Kapı ve Çevresi Dış Süslemeleri	%50	Su Yolu Motifi, Bayat Damgası Motifi	
	Bitkisel Süslemeler	Pencere ve Çevresi Dış Süslemeleri	%50	Palmet, Rumi (Yaprak) Motifi	%100
		Kapı ve Çevresi Dış Süslemeleri	%50	Palmet, Rumi (Yaprak) Motifi	
	Gülbezek, Madalyon ve Kabara Süslemleri	Kapı ve Çevresi Dış Süslemeleri	%100	Gülbezek	%100
	Yazı Süslemeleri	Külah Altı Silme Dış Süslemeleri	%50	Kufi Yazı Kuşağı (Beyaz)	%100
		Pencere ve Çevresi Dış Süslemeleri	%50	Kufi Yazı Kuşağı	

Tablo 4.21. Süsleme türüne göre cephe üzerindeki yerleşim dağılımı yüzdesi tabloları

Geometrik Süslemelerin Cephe Üzerindeki Yerleşim Dağılım Yüzdesi Tablosu

Cephe Sayısı	Süsleme Yeri	Dağılım Yüzdesi
On Kenarlı Poligonal Gövde	Külah Dış Süslemeleri	—
	Külah Altı Silme Dış Süslemeleri	—
	Kasnakta Dış Süslemeleri	—
	Pencere ve Çevresi Dış Süslemeleri	—
	Kapı ve Çevresi Dış Süslemeleri	%100
	Gövde Dış Süslemeleri	—
	Gövde Alt Silme Dış Süslemeleri	—

Figürlü Süslemelerin Cephe Üzerindeki Yerleşim Dağılım Yüzdesi Tablosu

Cephe Sayısı	Süsleme Yeri	Dağılım Yüzdesi
On Kenarlı Poligonal Gövde	Külah Dış Süslemeleri	—
	Külah Altı Silme Dış Süslemeleri	—
	Kasnakta Dış Süslemeleri	—
	Pencere ve Çevresi Dış Süslemeleri	%50
	Kapı ve Çevresi Dış Süslemeleri	%50
	Gövde Dış Süslemeleri	—
	Gövde Alt Silme Dış Süslemeleri	—

Yazı Süslemelerinin Cephe Üzerindeki Yerleşim Dağılım Yüzdesi Tablosu

Cephe Sayısı	Süsleme Yeri	Dağılım Yüzdesi
On Kenarlı Poligonal Gövde	Külah Dış Süslemeleri	—
	Külah Altı Silme Dış Süslemeleri	%50
	Kasnakta Dış Süslemeleri	—
	Pencere ve Çevresi Dış Süslemeleri	%50
	Gövde Dış Süslemeleri	—
	Gövde Alt Silme Dış Süslemeleri	—

Bitkisel Süslemelerin Cephe Üzerindeki Yerleşim Dağılım Yüzdesi Tablosu

Cephe Sayısı	Süsleme Yeri	Dağılım Yüzdesi
On Kenarlı Poligonal Gövde	Külah Dış Süslemeleri	—
	Külah Altı Silme Dış Süslemeleri	—
	Kasnakta Dış Süslemeleri	—
	Pencere ve Çevresi Dış Süslemeleri	%50
	Kapı ve Çevresi Dış Süslemeleri	%50
	Gövde Dış Süslemeleri	—
	Gövde Alt Silme Dış Süslemeleri	—

Gülbezek, Madalyon (Rozet) ve Kabaraların Cephe Üzerindeki Yerleşim Dağılım Yüzdesi Tablosu

Cephe Sayısı	Süsleme Yeri	Dağılım Yüzdesi
On Kenarlı Poligonal Gövde	Külah Dış Süslemeleri	—
	Külah Altı Silme Dış Süslemeleri	—
	Kasnakta Dış Süslemeleri	—
	Pencere ve Çevresi Dış Süslemeleri	—
	Kapı ve Çevresi Dış Süslemeleri	%100
	Gövde Dış Süslemeleri	—
	Gövde Alt Silme Dış Süslemeleri	—

Geometrik Süslemelerin Cephe Sayısına Göre Dağılım Yüzdesi Tablosu

Cephe Sayısı	Dağılım Yüzdesi
On Kenarlı Poligonal Gövde	%12,5

Figürlü Süslemelerin Cephe Sayısına Göre Dağılım Yüzdesi Tablosu

Cephe Sayısı	Dağılım Yüzdesi
On Kenarlı Poligonal Gövde	%25

Yazı Süslemelerinin Cephe Sayısına Göre Dağılım Yüzdesi Tablosu

Cephe Sayısı	Dağılım Yüzdesi
On Kenarlı Poligonal Gövde	%25

Bitkisel Süslemelerin Cephe Sayısına Göre Dağılım Yüzdesi Tablosu

Cephe Sayısı	Dağılım Yüzdesi
On Kenarlı Poligonal Gövde	%25

Gülbezek, Madalyon (Rozet) ve Kabaraların Cephe Sayısına Göre Dağılım Yüzdesi Tablosu

Cephe Sayısı	Dağılım Yüzdesi
On Kenarlı Poligonal Gövde	%12,5

Tablo 4.22. On iki kenarlı poligonal gövde kümbet tipi süsleme çeşidinin sembolik tabloları ve süsleme türüne göre cephe üzerindeki yerleşim tabloları-1

On iki Kenarlı Poligonal Gövde Kümbet Tipi Süsleme Çeşidinin Sembolik Tabloları

Cephe Sayısı	Dış Cephe Süsleme Yeri	Süsleme Çeşidi	Süsleme Çeşidinin Sembolizmi
On iki Kenarlı Poligonal Gövde	Anadolu Selçuklu Kümbet Yapıları	Geometrik Süslemeler	Daire Motifi
		Bitkisel Süslemeler	Sekiz Köşeli Yıldız Motifi, Palmet, Rumi (Yaprak) Motifi
		———	———
		Geometrik Süslemeler	Sekiz Köşeli Yıldız Motifi, Munkarnas
		Bitkisel Süslemeler	Sekiz Köşeli Yıldız Motifi, Sfenks Gövdesi, Palmet, Rumi (Yaprak) Motifi
		Geometrik Süslemeler	Sekiz Köşeli Yıldız Motifi, Munkarnas
		Figürlü Süslemeler	Aslan Başı Motifi
		Yazı Süslemeleri	Kufi Yazı Kuşağı
		Geometrik Süslemeler	Sekiz Köşeli Yıldız, Aslan, Çift Başlı Kartal Motifi, Ok - Yay ve Bayat
		Figürlü Süslemeler	Darre, Kare Motifi, Motif, Ab-ı Hayat İçeren Vazo Motifi, Kozmik Dağ
		Bitkisel ve Kabara Süslemeleri	Hayat Ağacı Motifi, Gülbezek, Kabara Palmet, Rumi Motifi
		Geometrik Süslemeler	Munkarnas

Süsleme Türüne göre Üzerindeki Yerleşim Tabloları

Geometrik Süslemelerin Cephe Üzerindeki Yerleşim

Cephe Sayısı	Külah Dış Süslemeleri	Külah Altı Silme Dış Süslemeleri	Kasnakta Dış Süslemeleri	Pencere ve Çevresi Dış Süslemeleri	Kapı ve Çevresi Dış Süslemeleri	Gövde Dış Süslemeleri	Gövde Alt Silme Dış Süslemeleri
On iki Kenarlı Poligonal Gövde							

- Şahcihan Hatun (Döner) Kümbeti

Figürlü Süslemelerin Cephe Üzerindeki Yerleşim

Cephe Sayısı	Külah Dış Süslemeleri	Külah Altı Silme Dış Süslemeleri	Kasnakta Dış Süslemeleri	Pencere ve Çevresi Dış Süslemeleri	Kapı ve Çevresi Dış Süslemeleri	Gövde Dış Süslemeleri	Gövde Alt Silme Dış Süslemeleri
On iki Kenarlı Poligonal Gövde							

- Şahcihan Hatun (Döner) Kümbeti

Tablo 4.23. Süsleme türüne göre cephe üzerindeki yerleşim tabloları-2

Yazı Süslemelerinin Cephe Üzerindeki Yerleşim

Cephe Sayısı	Külah Dış Süslemeleri	Külah Altı Silme Dış Süslemeleri	Kasnakta Dış Süslemeleri	Pencere ve Çevresi Dış Süslemeleri	Kapı ve Çevresi Dış Süslemeleri	Gövde Dış Süslemeleri	Gövde Alt Silme Dış Süslemeleri
On iki Kenarlı Poligonal Gövde					- Şahcihan Hatun (Döner) Kümbeti		

Bitkisel Süslemelerin Cephe Üzerindeki Yerleşim

Cephe Sayısı	Külah Dış Süslemeleri	Külah Altı Silme Dış Süslemeleri	Kasnakta Dış Süslemeleri	Pencere ve Çevresi Dış Süslemeleri	Kapı ve Çevresi Dış Süslemeleri	Gövde Dış Süslemeleri	Gövde Alt Silme Dış Süslemeleri
On iki Kenarlı Poligonal Gövde		- Şahcihan Hatun (Döner) Kümbeti			- Şahcihan Hatun (Döner) Kümbeti	- Şahcihan Hatun (Döner) Kümbeti	

Gülbezek, Madalyon (Rozet) ve Kabaraların Cephe Üzerindeki Yerleşim

Cephe Sayısı	Külah Dış Süslemeleri	Külah Altı Silme Dış Süslemeleri	Kasnakta Dış Süslemeleri	Pencere ve Çevresi Dış Süslemeleri	Kapı ve Çevresi Dış Süslemeleri	Gövde Dış Süslemeleri	Gövde Alt Silme Dış Süslemeleri
On iki Kenarlı Poligonal Gövde					- Şahcihan Hatun (Döner) Kümbeti		

On iki Kenarlı Poligonal Gövde Kümbet Tipi En Sık Kullanılan Süsleme Yerindeki En Sık Kullanılan Süsleme Çeşidinin Sembolizmi

Cephe Sayısı	Süsleme Çeşidi	Süsleme Yeri	Dağılım Yüzdesi	Süsleme Çeşidinin Sembolizmi	Dağılım Yüzdesi
On iki Kenarlı Poligonal Gövde	Gülbezek, Madalyon ve Kabara Süslemleri	Gövde Dış Süslemeleri	%100	Gülbezek, Kabara	%100
	Figürlü Süslemeler	Gövde Dış Süslemeleri	%50	Aslan, Çift Başlı Kartal Motifi, Ab-ı Hayat İçeren Vazo Motifi, Ok - Yay ve Bayat Motifi, Kozmik Dağ	%25
		Kapı ve Çevresi Dış Süslemeleri	%50	Sfenks Görüntüsü, Aslan Başı Motifi	Aslan Motifi
	Bitkisel Süslemeler	Külah Altı Silme Dış Süslemeleri	%33,3	Palmet, Rumi (Yaprak) Motifi	
		Kapı ve Çevresi Dış Süslemeleri	%33,3	Palmet, Rumi (Yaprak) Motifi	%85,7
		Gövde Dış Süslemeleri	%33,3	Hayat Ağacı Motifi, Palmet, Rumi Motifi	
	Yazı Süslemeleri	Kapı ve Çevresi Dış Süslemeleri	%100	Kufi Yazı Kuşağı	%100
	Geometrik Süslemeler	Gövde Dış Süslemeleri	%16,6	Sekiz Köşeli Yıldız, Daire, Kare Motifi	%90,9
		Kapı ve Çevresi Dış Süslemeleri	%16,6	Sekiz Köşeli	
				Yıldız Motifi, Munkarnas	
		Külah Altı Silme Dış Süslemeleri	%16,6	Sekiz Köşeli Yıldız Motifi, Munkarnas	Sekiz Köşeli Yıldız, Munkarnas, Daire Motifi
		Gövde Alt Silme Dış Süslemeleri	%16,6	Munkarnas	
		Pencere ve Çevresi Dış Süslemeleri	%16,6	Sekiz Köşeli Yıldız Motifi, Munkarnas	
		Külah Dış Süslemeleri	%16,6	Daire Motifi	

Tablo 4.24. Süsleme türüne göre cephe üzerindeki yerleşim dağılımı yüzdesi tabloları

Geometrik Süslemelerin Cephe Üzerindeki Yerleşim Dağılım Yüzdesi Tablosu

Cephe Sayısı	Süsleme Yeri	Dağılım Yüzdesi
On iki Kenarlı Poligonal Gövde	Külah Dış Süslemeleri	—
	Külah Altı Silme Dış Süslemeleri	%16,6
	Kasnakta Dış Süslemeleri	—
	Pencere ve Çevresi Dış Süslemeleri	%16,6
	Kapı ve Çevresi Dış Süslemeleri	%16,6
	Gövde Dış Süslemeleri	%16,6
	Gövde Alt Silme Dış Süslemeleri	%16,6

Figürlü Süslemelerin Cephe Üzerindeki Yerleşim Dağılım Yüzdesi Tablosu

Cephe Sayısı	Süsleme Yeri	Dağılım Yüzdesi
On iki Kenarlı Poligonal Gövde	Külah Dış Süslemeleri	—
	Külah Altı Silme Dış Süslemeleri	—
	Kasnakta Dış Süslemeleri	—
	Pencere ve Çevresi Dış Süslemeleri	—
	Kapı ve Çevresi Dış Süslemeleri	%50
	Gövde Dış Süslemeleri	%50
	Gövde Alt Silme Dış Süslemeleri	—

Yazı Süslemelerinin Cephe Üzerindeki Yerleşim Dağılım Yüzdesi Tablosu

Cephe Sayısı	Süsleme Yeri	Dağılım Yüzdesi
On iki Kenarlı Poligonal Gövde	Külah Dış Süslemeleri	—
	Külah Altı Silme Dış Süslemeleri	—
	Kasnakta Dış Süslemeleri	—
	Pencere ve Çevresi Dış Süslemeleri	—
	Kapı ve Çevresi Dış Süslemeleri	%100
	Gövde Dış Süslemeleri	—
	Gövde Alt Silme Dış Süslemeleri	—

Bitkisel Süslemelerin Cephe Üzerindeki Yerleşim Dağılım Yüzdesi Tablosu

Cephe Sayısı	Süsleme Yeri	Dağılım Yüzdesi
On iki Kenarlı Poligonal Gövde	Külah Dış Süslemeleri	—
	Külah Altı Silme Dış Süslemeleri	%33,3
	Kasnakta Dış Süslemeleri	—
	Pencere ve Çevresi Dış Süslemeleri	—
	Kapı ve Çevresi Dış Süslemeleri	%33,3
	Gövde Dış Süslemeleri	%33,3
	Gövde Alt Silme Dış Süslemeleri	—

Gülbezek, Madalyon (Rozet) ve Kabaraların Cephe Üzerindeki Yerleşim Dağılım Yüzdesi Tablosu

Cephe Sayısı	Süsleme Yeri	Dağılım Yüzdesi
On iki Kenarlı Poligonal Gövde	Külah Dış Süslemeleri	—
	Külah Altı Silme Dış Süslemeleri	—
	Kasnakta Dış Süslemeleri	—
	Pencere ve Çevresi Dış Süslemeleri	—
	Kapı ve Çevresi Dış Süslemeleri	—
	Gövde Dış Süslemeleri	%100
	Gövde Alt Silme Dış Süslemeleri	—

Geometrik Süslemelerin Cephe Sayısına Göre Dağılım Yüzdesi Tablosu

Cephe Sayısı	Dağılım Yüzdesi
On iki Kenarlı Poligonal Gövde	%41,5

Figürlü Süslemelerin Cephe Sayısına Göre Dağılım Yüzdesi Tablosu

Cephe Sayısı	Dağılım Yüzdesi
On iki Kenarlı Poligonal Gövde	%16,6

Yazı Süslemelerinin Cephe Sayısına Göre Dağılım Yüzdesi Tablosu

Cephe Sayısı	Dağılım Yüzdesi
On iki Kenarlı Poligonal Gövde	%8,3

Bitkisel Süslemelerin Cephe Sayısına Göre Dağılım Yüzdesi Tablosu

Cephe Sayısı	Dağılım Yüzdesi
On iki Kenarlı Poligonal Gövde	%24,9

Gülbezek, Madalyon (Rozet) ve Kabaraların Cephe Sayısına Göre Dağılım Yüzdesi Tablosu

Cephe Sayısı	Dağılım Yüzdesi
On iki Kenarlı Poligonal Gövde	%8,3

Tablo 4.25. Silindirik gövde kümbet tipinde süsleme çeşidinin sembolik tabloları- 1

Cephe Sayısı	Anadolu Selçuklu Kümbet Yapıları	Dış Cephe Süsleme Yeri	Süsleme Çeşidi		Süsleme Çeşidinin Sembolizmi	
Silindirik Gövde		Külah Dış Süslemeleri	Figürlü Süslemeler	Bitkisel Süslemeler	Düğüm Motifi	Palmet Motifi
		Külah Altı Silme Dış Süslemeleri	Geometrik Süslemeler	Bitkisel Süslemeler	Altı Köşeli Yıldız Motifi, Munkarnas	Palmet, Rumi (Yaprak) Motifi, Düğüm Motifi
			Figürlü Süslemeler	Yazı Süslemeleri		Kufi Yazı Kuşağı
		Kasnakta Dış Süslemeleri	———		———	
		Pencere ve Çevresi Dış Süslemeleri	Geometrik Süslemeler	Bitkisel Süslemeler	On, Beş ve Sekiz Köşeli Yıldız Motifi, Munkarnas	Palmet, Rumi (Yaprak) Motifi, Altıgen Motifi, Sekiz Köşeli Yıldız Madalyonu, Gülbezek
			Gülbezek, Madalyon ve Kabara Süslemeleri			
		Kapı ve Çevresi Dış Süslemeleri	Bitkisel Süslemeler	Geometrik Süslemeler	Palmet, Rumi (Yaprak) Motifi, Yıldız Motifi, Munkarnas	Sekiz Köşeli Yıldız Madalyonu, Düğüm Motifi, Su Yolu Motifi
			Bitkisel Süslemeler	Gülbezek, Madalyon ve Kabara Süslemeleri		
		Gövde Dış Süslemeleri	Figürlü Süslemeler		Palmet, Rumi (Yaprak) Motifi	Sekiz, Beş ve On Köşeli Yıldız Madalyonu
	Ulu (Usta Şagırt) Kümbet	Gövde Alt Silme Dış Süslemeleri	Figürlü Süslemeler		Düğüm Motifi, Su Yolu Motifi	
		Külah Dış Süslemeleri	———		———	
		Külah Altı Silme Dış Süslemeleri	Figürlü Süslemeler	Geometrik Süslemeler	Düğüm Motifi	Munkarnas
		Kasnakta Dış Süslemeleri	———		———	
		Pencere ve Çevresi Dış Süslemeleri	Geometrik Süslemeler	Gülbezek, Madalyon ve Kabara Süslemeleri	Sekiz Köşeli Yıldız Motifi, Munkarnas	Çarkıfelek, On Üçlu Yıldız Madalyonu
		Kapı ve Çevresi Dış Süslemeleri	Geometrik Süslemeler	Bitkisel Süslemeler	Sekiz Köşeli Yıldız Motifi, Munkarnas	Kufi Yazı Kuşağı, Palmet, Rumi (Yaprak) Motifi
		Gövde Dış Süslemeleri	Figürlü Süslemeler	Gülbezek, Madalyon ve Kabara Süslemeleri	Düğüm Motifi, Türk Bayrağı Köşeli - Ak Hun Devleti Sikkesi, Su Yolu Motifi	Gülbezerk, Çarkıfelek, Beş Üçlu Yıldız Motifi, On iki, Beş ve Sekiz Köşeli Yıldız Madalyonu
	Hasan Padişah Kümbeti	Gövde Alt Silme Dış Süslemeleri	Figürlü Süslemeler		Düğüm Motifi, Su Yolu Motifi	
		Külah Dış Süslemeleri	———		———	
		Külah Altı Silme Dış Süslemeleri	Figürlü Süslemeler	Geometrik Süslemeler	Düğüm Motifi	Altı Köşeli Yıldız Motifi
		Kasnakta Dış Süslemeleri	———		———	
		Pencere ve Çevresi Dış Süslemeleri	Geometrik Süslemeler	Yazı Süslemeleri	Altı, On Köşeli Yıldız Motifi, Munkarnas	Kufi Yazı Kuşağı
			Gülbezek, Madalyon ve Kabara Süslemeleri		Gülbezek, Altı Kollu Çarkıfelek	
		Kapı ve Çevresi Dış Süslemeleri	Geometrik Süslemeler	Bitkisel Süslemeler	On Köşeli Yıldız Motifi, Munkarnas	Kufi Yazı Kuşağı, Palmet, Rumi (Yaprak) Motifi
			Gülbezek, Madalyon ve Kabara Süslemeleri	Yazı Süslemeleri	Daireset Madalyon	
	Hüseyin Tımur - Esen Tekin Kümbeti	Gövde Dış Süslemeleri	Geometrik Süslemeler		On Köşeli Yıldız Motifi, Beşgen Motifi	
		Gövde Alt Silme Dış Süslemeleri	Figürlü Süslemeler		Düğüm Motifi	

Tablo 4.26. Silindirik gövde kümbet tipinde süsleme çeşidinin sembolik tabloları- 2

Cephe Sayısı	Anadolu Selçuklu Kümbet Yapıları	Dış Cephe Süsleme Yeri	Süsleme Çeşidi	Süsleme Çeşidinin Sembolizmi
Silindirik Gövde		Külah Dış Süslemeleri	———	———
		Külah Altı Silme Dış Süslemeleri	———	———
		Kasnakta Dış Süslemeleri	———	———
	Elmoğlu (Alimoğlu) Hurşit Kümbeti	Pencere ve Çevresi Dış Süslemeleri	Geometrik Süslemeler / Figürlü Süslemeler	Sekiz, Altı, On iki, Beş, On Köşeli Yıldız Motifi, Munkarnas / İstiridye Motifi, Düğüm Motifi, Su Yolu Motifi
			Gülbezek, Madalyon ve Kabara Süslemeleri	Daresel Madalyon, Gülbezerk
		Kapı ve Çevresi Dış Süslemeleri	Geometrik Süslemeler / Gülbezek, Madalyon ve Kabara Süslemeleri	Sekiz Köşeli Yıldız Motifi, Munkarnas / Gülbezerk / Düğüm Motifi
			Figürlü Süslemeler	Gülbezerk
		Gövde Dış Süslemeleri	Geometrik Süslemeler / Gülbezek, Madalyon ve Kabara Süslemeleri	Sekiz Köşeli Yıldız Motifi / Gülbezerk
		Gövde Alt Silme Dış Süslemeleri	Figürlü Süslemeler	Düğüm Motifi, Su Yolu Motifi
	Şirin Hatun - Boğatay Ala Kümbeti	Külah Dış Süslemeleri	———	———
		Külah Altı Silme Dış Süslemeleri	Figürlü Süslemeler / Geometrik Süslemeler	Düğüm Motifi / Altıgen, Sekizgen Motifi, Munkarnas
		Kasnakta Dış Süslemeleri	———	———
		Pencere ve Çevresi Dış Süslemeleri	Geometrik Süslemeler / Yazı Süslemeleri	Dört, Altı ve Sekiz Köşeli Yıldız Motifi, Altıgen, Sekizgen Motifi, Munkarnas / Kufi Yazı Kuşağı / Düğüm Motifi
			Figürlü Süslemeler	
			Gülbezek, Madalyon ve Kabara Süslemeleri	Çarkıfelek
		Kapı ve Çevresi Dış Süslemeleri	Geometrik Süslemeler / Yazı Süslemeleri	Sekiz Köşeli Yıldız Motifi, Munkarnas / Kufi Yazı Kuşağı / Palmet, Rumi (Yaprak) Motifi
			Bitkisel Süslemeler	
		Gövde Dış Süslemeleri	Figürlü Süslemeler / Geometrik Süslemeler	Düğüm Motifi / Altıgen ve Sekizgen Motifi
		Gövde Alt Silme Dış Süslemeleri	Figürlü Süslemeler	Düğüm Motifi, Su Yolu Motifi
	Kalender Baba Kümbeti	Külah Dış Süslemeleri	Figürlü Süslemeler	Damla Motifi
		Külah Altı Silme Dış Süslemeleri	Figürlü Süslemeler / Geometrik Süslemeler	Düğüm Motifi / Altıgen ve Sekizgen Motifi, Munkarnas
		Kasnakta Dış Süslemeleri	———	———
		Pencere ve Çevresi Dış Süslemeleri	Geometrik Süslemeler	Beş, On, Sekiz Köşeli Yıldız Motifi, Munkarnas
			Gülbezek, Madalyon ve Kabara Süslemeleri	Çarkıfelek, Sekiz Köşeli Yıldız Madalyonu
		Kapı ve Çevresi Dış Süslemeleri	Geometrik Süslemeler / Yazı Süslemeleri	Beş, On, Sekiz Köşeli Yıldız Motifi, Munkarnas / Kufi Yazı Kuşağı
			Gülbezek, Madalyon ve Kabara Süslemeleri	Çarkıfelek, Sekiz Köşeli Yıldız Madalyonu
		Gövde Dış Süslemeleri	Figürlü Süslemeler / Geometrik Süslemeler	Düğüm Motifi / Altıgen ve Sekizgen Motifi
		Gövde Alt Silme Dış Süslemeleri	Figürlü Süslemeler	Düğüm Motifi, Su Yolu Motifi

Tablo 4.27. Süsleme türüne göre cephe üzerindeki yerleşim tabloları- 1

Geometrik Süslemelerin Cephe Üzerindeki Yerleşim

Cephe Sayısı	Külah Dış Süslemeleri	Külah Altı Silme Dış Süslemeleri	Kasnakta Dış Süslemeleri	Pencere ve Çevresi Dış Süslemeleri	Kapı ve Çevresi Dış Süslemeleri	Gövde Dış Süslemeleri	Gövde Alt Silme Dış Süslemeleri
Silindirik Gövde		- Hüseyin Timur - Esen Tekin Kümbeti -Usta Şagırt Kümbet -Hasan Padişah Kümbeti -Kalender Baba Kümbeti - Şirin Hatun - Boğatay Aka Kümbeti		- Elimoğlu Hurşit Kümbeti - Hüseyin Timur - Esen Tekin Kümbeti -Usta Şagırt Kümbet -Hasan Padişah Kümbeti -Kalender Baba Kümbeti - Şirin Hatun - Boğatay Aka Kümbeti	- Elimoğlu Hurşit Kümbeti - Hüseyin Timur - Esen Tekin Kümbeti -Usta Şagırt Kümbet -Hasan Padişah Kümbeti -Kalender Baba Kümbeti - Şirin Hatun - Boğatay Aka Kümbeti	- Elimoğlu (Alimoğlu) Hurşit Kümbeti - Hüseyin Timur - Esen Tekin Kümbeti -Kalender Baba Kümbeti - Şirin Hatun - Boğatay Aka Kümbeti	

Figürlü Süslemelerin Cephe Üzerindeki Yerleşim

Cephe Sayısı	Külah Dış Süslemeleri	Külah Altı Silme Dış Süslemeleri	Kasnakta Dış Süslemeleri	Pencere ve Çevresi Dış Süslemeleri	Kapı ve Çevresi Dış Süslemeleri	Gövde Dış Süslemeleri	Gövde Alt Silme Dış Süslemeleri
Silindirik Gövde	-Usta Şagırt Kümbet -Kalender Baba Kümbeti	- Hüseyin Timur - Esen Tekin Kümbeti -Usta Şagırt Kümbet -Hasan Padişah Kümbeti -Kalender Baba Kümbeti - Şirin Hatun - Boğatay Aka Kümbeti		- Şirin Hatun - Boğatay Aka Kümbeti - Elimoğlu (Alimoğlu) Hurşit Kümbeti	- Elimoğlu (Alimoğlu) Hurşit Kümbeti -Hasan Padişah Kümbeti -Kalender Baba Kümbeti - Şirin Hatun - Boğatay Aka Kümbeti	-Usta Şagırt Kümbet -Hasan Padişah Kümbeti -Kalender Baba Kümbeti - Şirin Hatun - Boğatay Aka Kümbeti	- Elimoğlu Hurşit Kümbeti - Hüseyin Timur - Esen Tekin Kümbeti -Usta Şagırt Kümbet -Hasan Padişah Kümbeti -Kalender Baba Kümbeti - Şirin Hatun - Boğatay Aka Kümbeti

Yazı Süslemelerinin Cephe Üzerindeki Yerleşim

Cephe Sayısı	Külah Dış Süslemeleri	Külah Altı Silme Dış Süslemeleri	Kasnakta Dış Süslemeleri	Pencere ve Çevresi Dış Süslemeleri	Kapı ve Çevresi Dış Süslemeleri	Gövde Dış Süslemeleri	Gövde Alt Silme Dış Süslemeleri
Silindirik Gövde		-Usta Şagırt Kümbet		- Şirin Hatun - Boğatay Aka Kümbeti - Hüseyin Timur - Esen Tekin Kümbeti	- Hüseyin Timur - Esen Tekin Kümbeti -Hasan Padişah Kümbeti -Kalender Baba Kümbeti - Şirin Hatun - Boğatay Aka Kümbeti		

Tablo 4.28. Süsleme türüne göre cephe üzerindeki yerleşim tabloları- 2

Bitkisel Süslemelerin Cephe Üzerindeki Yerleşim

Cephe Sayısı	Külah Dış Süslemeleri	Külah Altı Silme Dış Süslemeleri	Kasnakta Dış Süslemeleri	Pencere ve Çevresi Dış Süslemeleri	Kapı ve Çevresi Dış Süslemeleri	Gövde Dış Süslemeleri	Gövde Alt Silme Dış Süslemeleri
Silindirik Gövde							
	-Usta Şagirt Kümbet	-Usta Şagirt Kümbet		-Usta Şagirt Kümbet	- Hüseyin Timur - Esen Tekin Kümbeti -Hasan Padişah Kümbeti -Usta Şagirt Kümbet - Şirin Hatun - Boğatay Aka Kümbeti	-Usta Şagirt Kümbet	

Gülbezek, Madalyon (Rozet) ve Kabaraların Cephe Üzerindeki Yerleşim

Cephe Sayısı	Külah Dış Süslemeleri	Külah Altı Silme Dış Süslemeleri	Kasnakta Dış Süslemeleri	Pencere ve Çevresi Dış Süslemeleri	Kapı ve Çevresi Dış Süslemeleri	Gövde Dış Süslemeleri	Gövde Alt Silme Dış Süslemeleri
Silindirik Gövde							
				- Elimoğlu Hurşit Kümbeti - Hüseyin Timur - Esen Tekin Kümbeti -Usta Şagirt Kümbet -Hasan Padişah Kümbeti -Kalender Baba Kümbeti - Şirin Hatun - Boğatay Aka Kümbeti	- Elimoğlu Hurşit Kümbeti - Hüseyin Timur - Esen Tekin Kümbeti -Kalender Baba Kümbeti	- Elimoğlu Hurşit Kümbeti -Usta Şagirt Kümbet -Hasan Padişah Kümbeti	

Silindirik Gövde Kümbet Tipi En Sık Kullanılan Süsleme Yerindeki En Sık Kullanılan Süsleme Çeşidinin Sembolizmi

Cephe Sayısı	Süsleme Çeşidi	Süsleme Yeri	Dağılım Yüzdesi	Süsleme Çeşidinin Sembolizmi	Dağılım Yüzdesi
Silindirik Gövde	Gülbezek, Madalyon ve Kabara Süslemleri	Pencere ve Çevresi Dış Süslemeleri	%49,8	Çarkıfelek, On ve Sekiz Uçlu Yıldız Madalyonu, Gülbezerk	%91,3
	Yazı Süslemeleri	Kapı ve Çevresi Dış Süslemeleri	%56,8	Kufi Yazı Kuşağı	%100
	Geometrik Süslemeler	Pencere ve Çevresi Dış Süslemeleri	%28,2	Sekiz, Altı, On, Beş Köşeli Yıldız Motifi, Munkarnas, Altıgen Motifi	%68,4
		Kapı ve Çevresi Dış Süslemeleri	%28,2	Sekiz, On Köşeli Yıldız Motifi, Munkarnas	
	Figürlü Süslemeler	Gövde Alt Silme Dış Süslemeleri	%30	Düğüm Motifi, Su Yolu Motifi	%100
	Bitkisel Süslemeler	Kapı ve Çevresi Dış Süslemeleri	%50	Palmet, Rumi (Yaprak) Motifi	%100

Tablo 4.29. Süsleme türüne göre cephe üzerindeki yerleşim dağılımı yüzdesi tabloları

Geometrik Süslemelerin Cephe Üzerindeki Yerleşim Dağılım Yüzdesi Tablosu

Cephe Sayısı	Süsleme Yeri	Dağılım Yüzdesi
Silindirik Gövde	Külah Dış Süslemeleri	—
	Külah Altı Silme Dış Süslemeleri	%23,5
	Kasnakta Dış Süslemeleri	—
	Pencere ve Çevresi Dış Süslemeleri	%28,2
	Kapı ve Çevresi Dış Süslemeleri	%28,2
	Gövde Dış Süslemeleri	%18,8
	Gövde Alt Silme Dış Süslemeleri	—

Figürlü Süslemelerin Cephe Üzerindeki Yerleşim Dağılım Yüzdesi Tablosu

Cephe Sayısı	Süsleme Yeri	Dağılım Yüzdesi
Silindirik Gövde	Külah Dış Süslemeleri	%10
	Külah Altı Silme Dış Süslemeleri	%25
	Kasnakta Dış Süslemeleri	—
	Pencere ve Çevresi Dış Süslemeleri	%10
	Kapı ve Çevresi Dış Süslemeleri	%5
	Gövde Dış Süslemeleri	%20
	Gövde Alt Silme Dış Süslemeleri	%30

Yazı Süslemelerinin Cephe Üzerindeki Yerleşim Dağılım Yüzdesi Tablosu

Cephe Sayısı	Süsleme Yeri	Dağılım Yüzdesi
Silindirik Gövde	Külah Dış Süslemeleri	—
	Külah Altı Silme Dış Süslemeleri	%14,2
	Kasnakta Dış Süslemeleri	—
	Pencere ve Çevresi Dış Süslemeleri	%28,4
	Kapı ve Çevresi Dış Süslemeleri	%56,8
	Gövde Dış Süslemeleri	—
	Gövde Alt Silme Dış Süslemeleri	—

Bitkisel Süslemelerin Cephe Üzerindeki Yerleşim Dağılım Yüzdesi Tablosu

Cephe Sayısı	Süsleme Yeri	Dağılım Yüzdesi
Silindirik Gövde	Külah Dış Süslemeleri	%12,5
	Külah Altı Silme Dış Süslemeleri	%12,5
	Kasnakta Dış Süslemeleri	—
	Pencere ve Çevresi Dış Süslemeleri	%12,5
	Kapı ve Çevresi Dış Süslemeleri	%50
	Gövde Dış Süslemeleri	%12,5
	Gövde Alt Silme Dış Süslemeleri	—

Gülbezek, Madalyon (Rozet) ve Kabaraların Cephe Üzerindeki Yerleşim Dağılım Yüzdesi Tablosu

Cephe Sayısı	Süsleme Yeri	Dağılım Yüzdesi
Silindirik Gövde	Külah Dış Süslemeleri	—
	Külah Altı Silme Dış Süslemeleri	—
	Kasnakta Dış Süslemeleri	—
	Pencere ve Çevresi Dış Süslemeleri	%49,8
	Kapı ve Çevresi Dış Süslemeleri	%24,9
	Gövde Dış Süslemeleri	%24,9
	Gövde Alt Silme Dış Süslemeleri	—

Geometrik Süslemelerin Cephe Sayısına Göre Dağılım Yüzdesi Tablosu

Cephe Sayısı	Dağılım Yüzdesi
Silindirik Gövde	%29,4

Figürlü Süslemelerin Cephe Sayısına Göre Dağılım Yüzdesi Tablosu

Cephe Sayısı	Dağılım Yüzdesi
Silindirik Gövde	%28

Yazı Süslemelerinin Cephe Sayısına Göre Dağılım Yüzdesi Tablosu

Cephe Sayısı	Dağılım Yüzdesi
Silindirik Gövde	%9,8

Bitkisel Süslemelerin Cephe Sayısına Göre Dağılım Yüzdesi Tablosu

Cephe Sayısı	Dağılım Yüzdesi
Silindirik Gövde	%11,2

Gülbezek, Madalyon (Rozet) ve Kabaraların Cephe Sayısına Göre Dağılım Yüzdesi Tablosu

Cephe Sayısı	Dağılım Yüzdesi
Silindirik Gövde	%16,8

Tablo 4.30. Dört kenarlı kübik gövde kümbet tipinde süsleme çeşidinin sembolik tabloları ve süsleme türüne göre cephe üzerindeki yerleşim tabloları-1

Dört Kenarlı Kübik Gövde Kümbet Tipi Süsleme Çeşidinin Sembolik Tabloları

Cephe Sayısı	Anadolu Selçuklu Kümbet Yapıları	Dış Cephe Süsleme Yeri	Süsleme Çeşidi		Süsleme Çeşidinin Sembolizmi	
Dört Kenarlı Kübik Gövde		Külah Dış Süslemeleri	———		———	
		Külah Altı Silme Dış Süslemeleri	———		———	
		Kasnakta Dış Süslemeleri	———		———	
		Pencere ve Çevresi Dış Süslemeleri	———		———	
		Kapı ve Çevresi Dış Süslemeleri	Figürlü Süslemeler		Su Yolu Motifi	
	Melik Gazi Kümbeti	Gövde Dış Süslemeleri	Figürlü Süslemeler	Geometrik Süslemeler	Tanrı Damgası Motifi, Su Yolu Motifi	Munkarnas
		Gövde Alt Silme Dış Süslemeleri	———		———	
		Külah Dış Süslemeleri	———		———	
		Külah Altı Silme Dış Süslemeleri	———		———	
		Kasnakta Dış Süslemeleri	———		———	
	Ebül Kasım Ali Tüsi Kümbeti	Pencere ve Çevresi Dış Süslemeleri	Yazı Süslemeleri	Geometrik Süslemeler	Kufi Yazı Kuşağı (Mavi)	Altı Köşeli Yıldız Motifi (Mavi)
				Figürlü Süslemeler	Çarkıfelek Motifi	Su Yolu Motifi (Mavi)
		Kapı ve Çevresi Dış Süslemeleri	Gülbezek, Madalyon ve Kabara Süslemeleri			
		Gövde Dış Süslemeleri	———		———	
		Gövde Alt Silme Dış Süslemeleri	———		———	

Süsleme Türüne göre Üzerindeki Yerleşim Tabloları

Geometrik Süslemelerin Cephe Üzerindeki Yerleşim

Cephe Sayısı	Külah Dış Süslemeleri	Külah Altı Silme Dış Süslemeleri	Kasnakta Dış Süslemeleri	Pencere ve Çevresi Dış Süslemeleri	Kapı ve Çevresi Dış Süslemeleri	Gövde Dış Süslemeleri	Gövde Alt Silme Dış Süslemeleri
Dört Kenarlı Kübik Gövde				- Ebül Kasım Ali Tüsi Kümbeti		- Melik Gazi Kümbeti	

Figürlü Süslemelerin Cephe Üzerindeki Yerleşim

Cephe Sayısı	Külah Dış Süslemeleri	Külah Altı Silme Dış Süslemeleri	Kasnakta Dış Süslemeleri	Pencere ve Çevresi Dış Süslemeleri	Kapı ve Çevresi Dış Süslemeleri	Gövde Dış Süslemeleri	Gövde Alt Silme Dış Süslemeleri
Dört Kenarlı Kübik Gövde				- Ebül Kasım Ali Tüsi Kümbeti		- Melik Gazi Kümbeti	

Tablo 4.31. Süsleme türüne göre cephe üzerindeki yerleşim tabloları-2

Yazı Süslemelerinin Cephe Üzerindeki Yerleşim

Cephe Sayısı	Külah Dış Süslemeleri	Külah Altı Silme Dış Süslemeleri	Kasnakta Dış Süslemeleri	Pencere ve Çevresi Dış Süslemeleri	Kapı ve Çevresi Dış Süslemeleri	Gövde Dış Süslemeleri	Gövde Alt Silme Dış Süslemeleri
Dört Kenarlı Kübik Gövde				- Ebül Kasım Ali Tüsi Kümbeti			

Bitkisel Süslemelerin Cephe Üzerindeki Yerleşim

Cephe Sayısı	Külah Dış Süslemeleri	Külah Altı Silme Dış Süslemeleri	Kasnakta Dış Süslemeleri	Pencere ve Çevresi Dış Süslemeleri	Kapı ve Çevresi Dış Süslemeleri	Gövde Dış Süslemeleri	Gövde Alt Silme Dış Süslemeleri
Dört Kenarlı Kübik Gövde							

Gülbezek, Madalyon (Rozet) ve Kabaraların Cephe Üzerindeki Yerleşim

Cephe Sayısı	Külah Dış Süslemeleri	Külah Altı Silme Dış Süslemeleri	Kasnakta Dış Süslemeleri	Pencere ve Çevresi Dış Süslemeleri	Kapı ve Çevresi Dış Süslemeleri	Gövde Dış Süslemeleri	Gövde Alt Silme Dış Süslemeleri
Dört Kenarlı Kübik Gövde				- Melik Gazi Kümbeti			

Dört Kenarlı Kübik Gövde Kümbet Tipi En Sık Kullanılan Süsleme Yerindeki En Sık Kullanılan Süsleme Çeşidinin Sembolizmi

Cephe Sayısı	Süsleme Çeşidi	Süsleme Yeri	Dağılım Yüzdesi	Süsleme Çeşidinin Sembolizmi	Dağılım Yüzdesi
Dört Kenarlı Kübik Gövde	Figürlü Süslemeler	Pencere ve Çevresi Dış Süslemeleri	%33,3	Su Yolu Motifi (Mavi)	%75
		Kapı ve Çevresi Dış Süslemeleri	%33,3	Su Yolu Motifi	
		Gövde Dış Süslemeleri	%33,3	Tanrı Damgası Motifi, Su Yolu Motifi	
	Geometrik Süslemeler	Pencere ve Çevresi Dış Süslemeleri	%50	Altı Köşeli Yıldız Motifi (Mavi)	%100
		Gövde Dış Süslemeleri	%50	Munkarnas	
	Yazı Süslemeleri	Pencere ve Çevresi Dış Süslemeleri	%100	Kufi Yazı Kuşağı (Mavi)	%100
	Gülbezek, Madalyon ve Kabara Süslemeleri	Pencere ve Çevresi Dış Süslemeleri	%100	Çarkıfelek Motifi	%100

Tablo 4.32. Süsleme türüne göre cephe üzerindeki yerleşim dağılımı yüzdesi tabloları

Geometrik Süslemelerin Cephe Üzerindeki Yerleşim Dağılım Yüzdesi Tablosu

Cephe Sayısı	Süsleme Yeri	Dağılım Yüzdesi
Dört Kenarlı Kübik Gövde	Külah Dış Süslemeleri	—
	Külah Altı Silme Dış Süslemeleri	—
	Kasnakta Dış Süslemeleri	—
	Pencere ve Çevresi Dış Süslemeleri	%50
	Kapı ve Çevresi Dış Süslemeleri	—
	Gövde Dış Süslemeleri	%50
	Gövde Alt Silme Dış Süslemeleri	—

Figürlü Süslemelerin Cephe Üzerindeki Yerleşim Dağılım Yüzdesi Tablosu

Cephe Sayısı	Süsleme Yeri	Dağılım Yüzdesi
Dört Kenarlı Kübik Gövde	Külah Dış Süslemeleri	—
	Külah Altı Silme Dış Süslemeleri	—
	Kasnakta Dış Süslemeleri	—
	Pencere ve Çevresi Dış Süslemeleri	%33,3
	Kapı ve Çevresi Dış Süslemeleri	%33,3
	Gövde Dış Süslemeleri	%33,3
	Gövde Alt Silme Dış Süslemeleri	—

Yazı Süslemelerinin Cephe Üzerindeki Yerleşim Dağılım Yüzdesi Tablosu

Cephe Sayısı	Süsleme Yeri	Dağılım Yüzdesi
Dört Kenarlı Kübik Gövde	Külah Dış Süslemeleri	—
	Külah Altı Silme Dış Süslemeleri	—
	Kasnakta Dış Süslemeleri	—
	Pencere ve Çevresi Dış Süslemeleri	%100
	Kapı ve Çevresi Dış Süslemeleri	—
	Gövde Dış Süslemeleri	—
	Gövde Alt Silme Dış Süslemeleri	—

Bitkisel Süslemelerin Cephe Üzerindeki Yerleşim Dağılım Yüzdesi Tablosu

Cephe Sayısı	Süsleme Yeri	Dağılım Yüzdesi
Dört Kenarlı Kübik Gövde	Külah Dış Süslemeleri	—
	Külah Altı Silme Dış Süslemeleri	—
	Kasnakta Dış Süslemeleri	—
	Pencere ve Çevresi Dış Süslemeleri	—
	Kapı ve Çevresi Dış Süslemeleri	—
	Gövde Dış Süslemeleri	—
	Gövde Alt Silme Dış Süslemeleri	—

Gülbezek, Madalyon (Rozet) ve Kabaraların Cephe Üzerindeki Yerleşim Dağılım Yüzdesi Tablosu

Cephe Sayısı	Süsleme Yeri	Dağılım Yüzdesi
Dört Kenarlı Kübik Gövde	Külah Dış Süslemeleri	—
	Külah Altı Silme Dış Süslemeleri	—
	Kasnakta Dış Süslemeleri	—
	Pencere ve Çevresi Dış Süslemeleri	—
	Kapı ve Çevresi Dış Süslemeleri	—
	Gövde Dış Süslemeleri	—
	Gövde Alt Silme Dış Süslemeleri	—

Geometrik Süslemelerin Cephe Sayısına Göre Dağılım Yüzdesi Tablosu

Cephe Sayısı	Dağılım Yüzdesi
Dört Kenarlı Kübik Gövde	%33,2

Figürlü Süslemelerin Cephe Sayısına Göre Dağılım Yüzdesi Tablosu

Cephe Sayısı	Dağılım Yüzdesi
Dört Kenarlı Kübik Gövde	%49,8

Yazı Süslemelerinin Cephe Sayısına Göre Dağılım Yüzdesi Tablosu

Cephe Sayısı	Dağılım Yüzdesi
Dört Kenarlı Kübik Gövde	%16,6

Bitkisel Süslemelerin Cephe Sayısına Göre Dağılım Yüzdesi Tablosu

Cephe Sayısı	Dağılım Yüzdesi
Dört Kenarlı Kübik Gövde	—

Gülbezek, Madalyon (Rozet) ve Kabaraların Cephe Sayısına Göre Dağılım Yüzdesi Tablosu

Cephe Sayısı	Dağılım Yüzdesi
Dört Kenarlı Kübik Gövde	—

Tablo 4.33. Sekiz kenar dilimli gövde ve sur ile çevrili silindir gövde kümbet tipi süsleme çeşidinin sembolik tabloları ve süsleme türüne göre cephe üzerindeki yerleşim tabloları-1

Sekiz Kenar Dilimli Gövde ve Sur ile Çevrili Silindir Gövde Kümbet Tipi Süsleme Çeşidinin Sembolik Tabloları

Cephe Sayısı	Anadolu Selçuklu Kümbet Yapıları	Dış Cephe Süsleme Yeri	Süsleme Çeşidi	Süsleme Çeşidinin Sembolizmi
Sekiz Kenar Dilimli Gövde ve Sur ile Çevrili Silindir Gövde	Mama Hatun Kümbeti	Külah Dış Süslemeleri	Geometrik Süslemeler	Daire Motifi
		Külah Altı Silme Dış Süslemeleri	Figürlü Süslemeler	Su Yolu Motifi
		Kasnakta Dış Süslemeleri	———	———
		Pencere ve Çevresi Dış Süslemeleri	Bitkisel Süslemeler	Palmet, Rumi (Yaprak) Motifi
		Kapı ve Çevresi Dış Süslemeleri	Gülbezek, Madalyon ve Kabara Süslemeleri	Beş Köşeli Yıldız Madalyonu,Gülbezekli
			Yazı Süslemeleri	Kufi Yazı, Kuşağı
			Geometrik Süslemeler	Altı, Beş, Sekiz Köşeli Yıldız Motifi, Munkarnas
			Bitkisel Süslemeler	Palmet, Rumi (Yaprak), Lotus Motifi
			Figürlü Süslemeler	Düğüm Motifi, Kuş Motifi, Bayat Motifi,Tanrı Damgası
		Gövde Dış Süslemeleri	———	———
		Gövde Alt Silme Dış Süslemeleri	———	———

Süsleme Türüne göre Üzerindeki Yerleşim Tabloları

Geometrik Süslemelerin Cephe Üzerindeki Yerleşim

Cephe Sayısı	Külah Dış Süslemeleri	Külah Altı Silme Dış Süslemeleri	Kasnakta Dış Süslemeleri	Pencere ve Çevresi Dış Süslemeleri	Kapı ve Çevresi Dış Süslemeleri	Gövde Dış Süslemeleri	Gövde Alt Silme Dış Süslemeleri
Sekiz Kenar Dilimli Gövde ve Sur ile Çevrili Silindir Gövde	- Mama Hatun Kümbeti						

Figürlü Süslemelerin Cephe Üzerindeki Yerleşim

Cephe Sayısı	Külah Dış Süslemeleri	Külah Altı Silme Dış Süslemeleri	Kasnakta Dış Süslemeleri	Pencere ve Çevresi Dış Süslemeleri	Kapı ve Çevresi Dış Süslemeleri	Gövde Dış Süslemeleri	Gövde Alt Silme Dış Süslemeleri
Sekiz Kenar Dilimli Gövde ve Sur ile Çevrili Silindir Gövde		- Mama Hatun Kümbeti			- Mama Hatun Kümbeti		

Yazı Süslemelerinin Cephe Üzerindeki Yerleşim

Cephe Sayısı	Külah Dış Süslemeleri	Külah Altı Silme Dış Süslemeleri	Kasnakta Dış Süslemeleri	Pencere ve Çevresi Dış Süslemeleri	Kapı ve Çevresi Dış Süslemeleri	Gövde Dış Süslemeleri	Gövde Alt Silme Dış Süslemeleri
Sekiz Kenar Dilimli Gövde ve Sur ile Çevrili Silindir Gövde					- Mama Hatun Kümbeti		

Tablo 4.34. Süsleme türüne göre cephe üzerindeki yerleşim tabloları-2

Bitkisel Süslemelerin Cephe Üzerindeki Yerleşim

Cephe Sayısı	Külah Dış Süslemeleri	Külah Altı Silme Dış Süslemeleri	Kasnakta Dış Süslemeleri	Pencere ve Çevresi Dış Süslemeleri	Kapı ve Çevresi Dış Süslemeleri	Gövde Dış Süslemeleri	Gövde Alt Silme Dış Süslemeleri
Sekiz Kenar Dilimli Gövde ve Sur ile Çevrili Silindir Gövde				- Mama Hatun Kümbeti	- Mama Hatun Kümbeti		

Gülbezek, Madalyon (Rozet) ve Kabaraların Cephe Üzerindeki Yerleşim

Cephe Sayısı	Külah Dış Süslemeleri	Külah Altı Silme Dış Süslemeleri	Kasnakta Dış Süslemeleri	Pencere ve Çevresi Dış Süslemeleri	Kapı ve Çevresi Dış Süslemeleri	Gövde Dış Süslemeleri	Gövde Alt Silme Dış Süslemeleri
Sekiz Kenar Dilimli Gövde ve Sur ile Çevrili Silindir Gövde				- Mama Hatun Kümbeti	- Mama Hatun Kümbeti		

Sekiz Kenar Dilimli Gövde ve Sur ile Çevrili Silindir Gövde

Kümbet Tipi En Sık Kullanılan Süsleme Yerindeki En Sık Kullanılan Süsleme Çeşidinin Sembolizmi

Cephe Sayısı	Süsleme Çeşidi	Süsleme Yeri	Dağılım Yüzdesi	Süsleme Çeşidinin Sembolizmi	Dağılım Yüzdesi
Sekiz Kenar Dilimli Gövde ve Sur ile Çevrili Silindir Gövde	Geometrik Süslemeler	Kapı ve Çevresi Dış Süslemeleri	%50	Altı, Beş, Sekiz Köşeli Yıldız Motifi, Munkarnas Motifi, Munkarnas, Daire Motifi	%100
		Külah Dış Süslemeleri	%50	Daire Motifi	
	Figürlü Süslemeler	Kapı ve Çevresi Dış Süslemeleri	%50	Bayat Motifi, Tanrı Damgası, Kuş, Düğüm Motifi	%100
		Külah Altı Silme Dış Süslemeleri	%50	Su Yolu Motifi	
	Bitkisel Süslemeler	Kapı ve Çevresi Dış Süslemeleri	%50	Palmet, Lotus, Rumi (Yaprak) Motifi	%80
		Pencere ve Çevresi Dış Süslemeleri	%50	Palmet Rumi (Yaprak) Motifi	
	Yazı Süslemeleri	Kapı ve Çevresi Dış Süslemeleri	%100	Kufi Yazı Kuşağı	%100
	Gülbezek, Madalyon ve Kabara Süslemleri	Kapı ve Çevresi Dış Süslemeleri	%100	Beş Köşeli Yıldız Madalyonu, Gülbezerk	%100

Tablo 4.35. Süsleme türüne göre cephe üzerindeki yerleşim dağılımı yüzdesi tabloları

Geometrik Süslemelerin Cephe Üzerindeki Yerleşim Dağılım Yüzdesi Tablosu

Cephe Sayısı	Süsleme Yeri	Dağılım Yüzdesi
Sekiz Kenar Dilimli Gövde ve Sur ile Çevrili Silindir Gövde	Külah Dış Süslemeleri	%50,
	Külah Altı Silme Dış Süslemeleri	—
	Kasnakta Dış Süslemeleri	—
	Pencere ve Çevresi Dış Süslemeleri	—
	Kapı ve Çevresi Dış Süslemeleri	%50
	Gövde Dış Süslemeleri	—
	Gövde Alt Silme Dış Süslemeleri	—

Figürlü Süslemelerin Cephe Üzerindeki Yerleşim Dağılım Yüzdesi Tablosu

Cephe Sayısı	Süsleme Yeri	Dağılım Yüzdesi
Sekiz Kenar Dilimli Gövde ve Sur ile Çevrili Silindir Gövde	Külah Dış Süslemeleri	—
	Külah Altı Silme Dış Süslemeleri	%50
	Kasnakta Dış Süslemeleri	—
	Pencere ve Çevresi Dış Süslemeleri	—
	Kapı ve Çevresi Dış Süslemeleri	%50
	Gövde Dış Süslemeleri	—
	Gövde Alt Silme Dış Süslemeleri	—

Yazı Süslemelerinin Cephe Üzerindeki Yerleşim Dağılım Yüzdesi Tablosu

Cephe Sayısı	Süsleme Yeri	Dağılım Yüzdesi
Sekiz Kenar Dilimli Gövde ve Sur ile Çevrili Silindir Gövde	Külah Dış Süslemeleri	—
	Külah Altı Silme Dış Süslemeleri	—
	Kasnakta Dış Süslemeleri	—
	Pencere ve Çevresi Dış Süslemeleri	—
	Kapı ve Çevresi Dış Süslemeleri	%100
	Gövde Dış Süslemeleri	—
	Gövde Alt Silme Dış Süslemeleri	—

Bitkisel Süslemelerin Cephe Üzerindeki Yerleşim Dağılım Yüzdesi Tablosu

Cephe Sayısı	Süsleme Yeri	Dağılım Yüzdesi
Sekiz Kenar Dilimli Gövde ve Sur ile Çevrili Silindir Gövde	Külah Dış Süslemeleri	—
	Külah Altı Silme Dış Süslemeleri	—
	Kasnakta Dış Süslemeleri	—
	Pencere ve Çevresi Dış Süslemeleri	%50
	Kapı ve Çevresi Dış Süslemeleri	%50
	Gövde Dış Süslemeleri	—
	Gövde Alt Silme Dış Süslemeleri	—

Gülbezek, Madalyon (Rozet) ve Kabaraların Cephe Üzerindeki Yerleşim Dağılım Yüzdesi Tablosu

Cephe Sayısı	Süsleme Yeri	Dağılım Yüzdesi
Sekiz Kenar Dilimli Gövde ve Sur ile Çevrili Silindir Gövde	Külah Dış Süslemeleri	—
	Külah Altı Silme Dış Süslemeleri	—
	Kasnakta Dış Süslemeleri	—
	Pencere ve Çevresi Dış Süslemeleri	—
	Kapı ve Çevresi Dış Süslemeleri	%100
	Gövde Dış Süslemeleri	—
	Gövde Alt Silme Dış Süslemeleri	—

Geometrik Süslemelerin Cephe Sayısına Göre Dağılım Yüzdesi Tablosu

Cephe Sayısı	Dağılım Yüzdesi
Sekiz Kenar Dilimli Gövde ve Sur ile Çevrili Silindir Gövde	%25

Figürlü Süslemelerin Cephe Sayısına Göre Dağılım Yüzdesi Tablosu

Cephe Sayısı	Dağılım Yüzdesi
Sekiz Kenar Dilimli Gövde ve Sur ile Çevrili Silindir Gövde	%25

Yazı Süslemelerinin Cephe Sayısına Göre Dağılım Yüzdesi Tablosu

Cephe Sayısı	Dağılım Yüzdesi
Sekiz Kenar Dilimli Gövde ve Sur ile Çevrili Silindir Gövde	%12,5

Bitkisel Süslemelerin Cephe Sayısına Göre Dağılım Yüzdesi Tablosu

Cephe Sayısı	Dağılım Yüzdesi
Sekiz Kenar Dilimli Gövde ve Sur ile Çevrili Silindir Gövde	%25

Gülbezek, Madalyon (Rozet) ve Kabaraların Cephe Sayısına Göre Dağılım Yüzdesi Tablosu

Cephe Sayısı	Dağılım Yüzdesi
Sekiz Kenar Dilimli Gövde ve Sur ile Çevrili Silindir Gövde	%12,5

Tablo 4.36. Kümbetlerin süsleme türlerinin cephe sayısına göre dağılımı yüzdesi tabloları

Geometrik Süslemelerin Cephe Üzerindeki Yerleşim Dağılım Tablosu

Süsleme Yeri	Dağılım Yüzdesi
Külah Dış Süslemeleri	%6,5
Külah Altı Silme Dış Süslemeleri	%15,6
Kasnakta Dış Süslemeleri	%6,5
Pencere ve Çevresi Dış Süslemeleri	%20,8
Kapı ve Çevresi Dış Süslemeleri	%29,9
Gövde Dış Süslemeleri	%13
Gövde Alt Silme Dış Süslemeleri	%5,2

Bitkisel Süslemelerin Cephe Üzerindeki Yerleşim Dağılım Tablosu

Süsleme Yeri	Dağılım Yüzdesi
Külah Dış Süslemeleri	%2,8
Külah Altı Silme Dış Süslemeleri	%11,2
Kasnakta Dış Süslemeleri	%5,6
Pencere ve Çevresi Dış Süslemeleri	%25,2
Kapı ve Çevresi Dış Süslemeleri	%42
Gövde Dış Süslemeleri	%11,2
Gövde Alt Silme Dış Süslemeleri	———

Gülbezek, Madalyon (Rozet) ve Kabaraların Cephe Üzerindeki Yerleşim Dağılım Tablosu

Süsleme Yeri	Dağılım Yüzdesi
Külah Dış Süslemeleri	———
Külah Altı Silme Dış Süslemeleri	———
Kasnakta Dış Süslemeleri	———
Pencere ve Çevresi Dış Süslemeleri	%38,5
Kapı ve Çevresi Dış Süslemeleri	%42
Gövde Dış Süslemeleri	%17,5
Gövde Alt Silme Dış Süslemeleri	———

Figürlü Süslemelerin Cephe Üzerindeki Yerleşim Dağılım Tablosu

Süsleme Yeri	Dağılım Yüzdesi
Külah Dış Süslemeleri	%3
Külah Altı Silme Dış Süslemeleri	%15
Kasnakta Dış Süslemeleri	%7,5
Pencere ve Çevresi Dış Süslemeleri	%15
Kapı ve Çevresi Dış Süslemeleri	%25,5
Gövde Dış Süslemeleri	%19,5
Gövde Alt Silme Dış Süslemeleri	%10,5

Yazı Süslemelerinin Cephe Üzerindeki Yerleşim Dağılım Tablosu

Süsleme Yeri	Dağılım Yüzdesi
Külah Dış Süslemeleri	———
Külah Altı Silme Dış Süslemeleri	%19,2
Kasnakta Dış Süslemeleri	%3,2
Pencere ve Çevresi Dış Süslemeleri	%22,4
Kapı ve Çevresi Dış Süslemeleri	%51,2
Gövde Dış Süslemeleri	%3,2
Gövde Alt Silme Dış Süslemeleri	———

Süslemelerin Türlerine Göre Dağılım Tablosu

Süsleme Türleri	Dağılım Yüzdesi
Geometrik Süslemeler	%36,5
Figürlü Süslemeler	%31,5
Bitkisel Süslemeler	%15,5
Yazı Süslemeleri	%17,5
Gülbezek, Madalyon (Rozet) ve Kabaralar	%14

Tablo 4.37. Kümbetlerin süsleme türlerinin cephe üzerindeki yerleşim dağılımı yüzdesi tabloları

Geometrik Süslemelerin Cephe Sayısına Göre Dağılım Tablosu

Cephe Sayısı	Dağılım Yüzdesi
Dört Kenarlı Kübik Gövde	%2,6
Sekiz Kenarlı Poligonal Gövde	%41,6
Sekiz Kenarlı Poligonal Gövde (dahil olduğu yapının çatısı üzerinde ikinci bir gövdeye sahip olan)	%5,2
Sekiz Kenarlı Poligonal Gövde (dahil olduğu yapının bir hacmini kaplayan)	%3,9
On Kenarlı Poligonal Gövde (dahil olduğu yapının çatısı üzerinde ikinci bir gövdeye sahip olan)	%3,9
On Kenarlı Poligonal Gövde	%1,3
Oniki Kenarlı Poligonal Gövde	%6,5
Silindirik Gövde	%27,3
Sekiz Kenar Dilimli Gövde ve Sur ile Çevrili Silindir Gövde	%2,6

Figürlü Süslemelerin Cephe Sayısına Göre Dağılım Tablosu

Cephe Sayısı	Dağılım Yüzdesi
Dört Kenarlı Kübik Gövde	%4,5
Sekiz Kenarlı Poligonal Gövde	%37,5
Sekiz Kenarlı Poligonal Gövde (dahil olduğu yapının çatısı üzerinde ikinci bir gövdeye sahip olan)	%6
Sekiz Kenarlı Poligonal Gövde (dahil olduğu yapının bir hacmini kaplayan)	%3
On Kenarlı Poligonal Gövde (dahil olduğu yapının çatısı üzerinde ikinci bir gövdeye sahip olan)	%3
On Kenarlı Poligonal Gövde	%4,5
Oniki Kenarlı Poligonal Gövde	%3
Silindirik Gövde	%30
Sekiz Kenar Dilimli Gövde ve Sur ile Çevrili Silindir Gövde	%3

Gülbezek, Madalyon (Rozet) ve Kabaraların Cephe Sayısına Göre Dağılım Tablosu

Cephe Sayısı	Dağılım Yüzdesi
Dört Kenarlı Kübik Gövde	%3,5
Sekiz Kenarlı Poligonal Gövde	%31,5
Sekiz Kenarlı Poligonal Gövde (dahil olduğu yapının çatısı üzerinde ikinci bir gövdeye sahip olan)	%7
Sekiz Kenarlı Poligonal Gövde (dahil olduğu yapının bir hacmini kaplayan)	%3,5
On Kenarlı Poligonal Gövde (dahil olduğu yapının çatısı üzerinde ikinci bir gövdeye sahip olan)	———
On Kenarlı Poligonal Gövde	%3,5
Oniki Kenarlı Poligonal Gövde	%3,5
Silindirik Gövde	%42
Sekiz Kenar Dilimli Gövde ve Sur ile Çevrili Silindir Gövde	%3,5

Yazı Süslemelerinin Cephe Sayısına Göre Dağılım Tablosu

Cephe Sayısı	Dağılım Yüzdesi
Dört Kenarlı Kübik Gövde	%3,2
Sekiz Kenarlı Poligonal Gövde	%48
Sekiz Kenarlı Poligonal Gövde (dahil olduğu yapının çatısı üzerinde ikinci bir gövdeye sahip olan)	%3,2
Sekiz Kenarlı Poligonal Gövde (dahil olduğu yapının bir hacmını kaplayan)	%3,2
On Kenarlı Poligonal Gövde (dahil olduğu yapının çatısı üzerinde ikinci bir gövdeye sahip olan)	%6,4
On Kenarlı Poligonal Gövde	%6,4
Oniki Kenarlı Poligonal Gövde	%3,2
Silindirik Gövde	%22,4
Sekiz Kenar Dilimli Gövde ve Sur ile Çevrili Silindir Gövde	%3,2

Bitkisel Süslemelerin Cephe Sayısına Göre Dağılım Tablosu

Cephe Sayısı	Dağılım Yüzdesi
Dört Kenarlı Kübik Gövde	———
Sekiz Kenarlı Poligonal Gövde	%47,6
Sekiz Kenarlı Poligonal Gövde (dahil olduğu yapının çatısı üzerinde ikinci bir gövdeye sahip olan)	%2,8
Sekiz Kenarlı Poligonal Gövde (dahil olduğu yapının bir hacmını kaplayan)	%5,6
On Kenarlı Poligonal Gövde (dahil olduğu yapının çatısı üzerinde ikinci bir gövdeye sahip olan)	———
On Kenarlı Poligonal Gövde	%5,6
Oniki Kenarlı Poligonal Gövde	%8,4
Silindirik Gövde	%22,4
Sekiz Kenar Dilimli Gövde ve Sur ile Çevrili Silindir Gövde	%5,6

Tablo 4.38. Kümbetlerin süsleme türlerinin sembolik dağılımı yüzdesi tabloları -1

Geometrik Süslemelerin Sembolik Dağılımı Tablosu

Süsleme Türü	Süsleme Türünün Sembolizmi	Dağılım Yüzdesi
Geometrik Süslemeler	Munkarnas / 41	%24,6
	Sekiz Köşeli Yıldız Motifi / 24 Sekizgen Motifi / 5	%17,4
	Altı Köşeli Yıldız Motifi / 19 Altıgen Motifi / 5	%14,4
	Daire Motifi / 18	%10,8
	Beş Köşeli Yıldız Motifi / 9 Beşgen Motifi / 8	%10,2
	Kare Motifi / 7	%4,2
	On Köşeli Yıldız Motifi / 4 Ongen Motifi / 1	%3
	Onki Köşeli Yıldız Motifi / 1	%0,6
	Üçgen Motifi / 1	%0,6
	Dört Köşeli Yıldız Motifi / 1	%0,6

Bitkisel Süslemelerin Sembolik Dağılım Tablosu

Süsleme Türü	Süsleme Türünün Sembolizmi	Dağılım Yüzdesi
Bitkisel Süslemeler	Rumi (Yaprak) Motifi / 27	%40,5
	Palmet Motifi / 27	%40,5
	Hayat Ağacı Motifi / 5	%7,5
	Lale Motifi / 2	%3
	Lotus Motifi / 2	%3
	Nar Motifi / 1	%1,5
	Çam Kozalak Motifi / 1	%1,5

Yazı Süslemelerin Sembolik Dağılım Tablosu

Süsleme Türü	Süsleme Türünün Sembolizmi	Dağılım Yüzdesi
Yazı Süslemeleri	Kufi Yazı Kuşağı / 29	%88
	Kufi Elif Harfi / 3	%9
	Kufi He Harfi / 1	%3

Gülbezek, Madalyon ve Kabara Süslemelerin Sembolik Dağılım Tablosu

Süsleme Türü	Süsleme Türünün Sembolizmi	Dağılım Yüzdesi
Gülbezek, Madalyon ve Kabara Süslemleri	Gülbezerk / 18	%30,6
	Çarkıfelek / 10	%17
	Sekiz Köşeli Yıldız Madalyonu / 7	%11,9
	Kabara / 5	%8,5
	Beş Köşeli Yıldız Madalyonu / 5	%8,5
	On Köşeli Yıldız Madalyonu / 4	%6,8
	Altı Köşeli Yıldız Madalyonu / 3	%5,1
	On İki Köşeli Yıldız Madalyonu / 2	%3,4
	Dairesel Madalyon / 2	%3,4

Tablo 4.39. Kümbetlerin süsleme türlerinin sembolik dağılımı yüzdesi tabloları -2

Figürlü Süslemelerin Sembolik Dağılım Tablosu

Süsleme Türü	Süsleme Türünün Sembolizmi	Dağılım Yüzdesi
Figürlü Süslemeler	Düğüm Motifi / 36	%25,2
	Su Yolu Motifi / 23	%16,1
	Tamı Damgası Motifi / 11	%7,7
	Ok-Yay Motifi / 8	%5,6
	Bayat Damgası Motifi / 7	%4,9
	İstiridye Motifi / 5	%3,5
	Kartal Motifi / 4	%2,8
	Aslan Motifi / 4	%2,8
	Cennet Damgası Motifi / 3	%2,1
	Güneş Motifi / 3	%2,1
	İnsan Motifi / 2	%1,4
	Kadın Figürü / 2	%1,4
	Kozmik Dağ / 2	%1,4
	Tavşan Motifi / 2	%1,4
	Kuş Motifi / 2	%1,4
	Balık Motifi / 1	%0,7
	At Figürü / 1	%0,7
	Boğa Motifi / 1	%0,7
	Damla Motifi / 1	%0,7
	Ab-ı Hayat İçeren Vazo Motifi / 1	%0,7
	Ay Motifi / 1	%0,7
	Koyun Motifi / 1	%0,7
	Siren / 1	%0,7
	Yön / 1	%0,7
	Deve Motifi / 1	%0,7
	Sfenks Gövdesi / 1	%0,7
	Keçi Motifi / 1	%0,7
	Atlı Süvari Motifi / 1	%0,7
	Ejderha Motifi / 1	%0,7
	Griffon / 1	%0,7
	Lir Takımyıldızı / 1	%0,7
	Fare Motifi / 1	%0,7
	Mandala / 1	%0,7
	Geyik Motifi / 1	%0,7

En Sık Kullanılan Süsleme Türünün Sembolik Dağılımı

Süsleme Türü	Süsleme Türünün Sembolizmi	Dağılım Yüzdesi
Figürlü Süslemeler	Düğüm Motifi / 36	%25,2
Geometrik Süslemeler	Munkarnas / 41	%24,6
Yazı Süslemeleri	Kufi Yazı Kuşağı / 29	%88
Bitkisel Süslemeler	Palmet /27 , Rumi (Yaprak) Motifi / 27	%81
Gülbezek, Madalyon ve Kabara Süslemleri	Gülbezerk / 18	%30,6

5. SONUÇLAR VE ÖNERİLER

Mimarlığın en temel kavramlarından biri mekandır (Işık, 2002). Mekanlar insan varlığı ile anlam ve değer kazanmaktadır. İnsanlar yaşamlarını sürdürdükleri mekanlarla sürekli etkileşim halindedir. Bu etkileşim sonucunda mekanlara bireysel ve toplumsal anlamlar yüklenmektedir. Böylece mekanlar insanların tecrübeleri, duyguları ve hayalleri ile zenginleşir ve bu da zaman içinde bir kültürel ve tarihsel hafızanın oluşmasına katkı sağlamaktadır. İnsanlar bir yeri inşa ederken sadece fiziksel bir yapı ortaya koymazlar; duygularını, hislerini ve yaşam deneyimlerini de o mekana aktararak ona bir ruh katarlar. Bu süreç mekanı maddenin ötesine taşıyan manevi bir boyut kazandırmaktadır. İnsanın dil yeteneği ve sembollerin yani süslemelerin kullanımı aracılığıyla bu kolektif hafıza ifade edilerek kuşaklar boyu korunup iletilmektedir. Mekan sadece yaşama değil ölüme de sahne olur ve böylece tarihsel bir boyut kazanmaktadır. Her mekan yaşanmışlıkların hafızasını taşıyarak zamanı geldiğinde bu anıları hatırlatma kapasitesine sahiptir. Bir kümbet, cami, türbe ve bu mekanların içerdiği diğer unsurlar geçmişten kalan izleri gözler önüne serer ve geçmişle gelecek arasında kopmaz bir bağ kurarlar. Yani insanların sahip olduğu kimliklerin yanı sıra mekanların da uzun bir zamanda oluşturulmuş ve çok boyutlu özelliklere sahip kimlikleri vardır (Tekin ve Bozkurt, 2023). Mimarlık da insanın yaşamını ve ölümünü ifade etmek için kullanılan bir dildir. İnşa edilen yapılar, sözcükleri taşımaktadır. Sözlü dilimiz sayesinde görsel dil de anlaşılmaktadır. Mimari tasarım alanının görsel bir ifade dili vardır. Bu görsel dil, sözlü dilden türetilir ve onunla karşılaştırılarak oluşturulmaktadır (Soykan, 2012).

Mimarlık aynı zamanda özünde insanı güvenli alanda yaşatmak anlamına gelmektedir (Ertemli, 2018). İnsanın barınma ihtiyacından sonra ilk mimari yapılar askeri veya dinsel amaçlarla yapılmaktadır. İnsanların kendini güvende hissetmesi sadece fiziksel tatminle yetinmeyip, aynı zamanda ait olmadığı bir yerde, tanrılarıyla arındırılmış bir bölgede bulunmaya da ihtiyaç duymaktadırlar. Bu yapıların tanrısal kutsallık taşıdığına inanılmaktadır (Ateşoğlu, 2007). İnsanın yaşadığı dönemde olduğu gibi, ölümü de mimarlığın görsel dilinde ifadesini bulmuştur. Mezar yapıları içerisinde kendine özgü bir grubu oluşturan kümbetlerdeki bu semboller yani süslemeler de sadeleştirilip soyutlanarak Tanrı'nın yarattıklarını bir bütünlük halinde gösterip, onun parçalılığını aslında birleştirmektedir. Genel olarak kullanım amacının Budizm ve Sufizm etkisinde olduğu görülmektedir. Kümbetlerin kökeni olan otağ, defin merasiminin önemli bir parçası olup hazırlanan mezara ölü defnedildikten sonra, mezarın üzerine çadır kurularak günlerce okunan dualarla çadırın sembolik bir cennet olduğuna inanılmaktadır (Yazar, 2014).

Genel kapsamda tipolojik olarak geometrik süslemelerin cephe üzerindeki yerleşim dağılım yüzdesi tablosunda en fazla kapı ve çevresi dış süslemeleri %29,9 oranda, bitkisel süslemelerde kapı ve çevresi dış süslemeleri %42 oranda, gülbezek, madalyon ve kabara süslemelerinde kapı ve çevresi dış süslemeleri %42 oranda, figürlü süslemeler kapı ve çevresi dış süslemeleri %25,5 oranda, yazı süslemeleri kapı ve çevresi dış süslemeleri %51,2 oranda yer almaktadır. Kümbetlerde süsleme türlerinin cephe sayısına göre yüzdelik dağılımlarında tüm süsleme çeşitlerinde en fazla kapı ve çevresinde süsleme türü uygulanmaktadır. Kapı ve çevresi dış süslemelerinden sonra en fazla kullanılan süsleme yeri pencere ve çevresi dış süslemeleridir. Daha sonra gövde dış süslemeleri ve ardından külah alt silme dış süslemeleri yer almaktadır. Süsleme

türlerine göre dağılım yüzdesi tablosunda; geometrik süslemeler %36,5 oranda en fazla kullanılan türdür. Daha sonra yüzdelik oran sıralaması figürlü, yazı, bitkisel, gülbezek, madalyon ve kabara süslemeleri bu sırayla takip etmektedir. Kümbetlerin süsleme türlerinin cephe üzerindeki yerleşim dağılım yüzdesi tablosunda cephe sayısına göre dağılımında; en fazla geometrik süslemelerin sekiz kenarlı poligonal gövde, figürlü süslemelerin sekiz kenarlı poligonal gövde, gülbezek, madalyon ve kabaraların silindirik gövde, yazı süslemelerinin sekiz kenarlı poligonal gövde, bitkisel süslemelerin sekiz kenarlı poligonal gövde şeklinde yer almaktadır. Gülbezek, madalyon ve kabara süslemeleri hariç sekiz kenarlı poligonal gövde diğer süsleme türlerinden en sık kullanılan kümbet tipidir. Daha sonra silindirik gövde yer almaktadır.

Genel kapsamda ikonografik analiz çerçevesinde figürlü süslemelerin sembolik dağılımlarına baktığımızda; düğüm motifi, su yolu motifi, tanrı damgası motifi, ok-yay motifi, bayat damgası motifi en sık kullanılan ilk beş sıradadır. Tanrı damgası motifinin ilişkilendirilebileceği güneş motifi figürlü süslemeler içerisinde yer alıp gülbezek, madalyon ve kabara süslemelerinin içerisinden ise çarkıfelek süslemesi ile bağlantılı olduğu dikkat çekmektedir. Çarkıfelek motifi aynı zamanda kendi süsleme türü içerisinde en sık kullanılan ikinci sırada yer alması da bu bağlantıyı güçlendirmektedir. Burada düğüm motifi, yaratana yönelmeyi ve bağlılığı tekrarlamayı, su yolu motifi suyun yeniden yaratan bir yapısı, yeniden doğuşun, sonsuzluğun ve devamlılığın sembolü, tanrı damgası motifi Tanrı'ya ulaşmayı, manevi bir yolculuğu, O'nda bir olmayı, ok-yay motifi mezarda yatanların savaşçılıklarını, hakimiyeti aynı zamanda yay gök kubbeyi ok ise bağlılık, davet, güneşin ışıkları, akış ve nüfuz etmeyi, bayat damgası motifi soy, aidiyet, güç temsil etmektedir. Bitkisel süslemelerde rumi (yaprak) motifi insanları ruhsal bir yükselişe teşvik etmek ve dünya ve ahiret arasındaki bağlantıyı, palmet motifi zaferi ve hayat ağacı motifi yeraltı veya gökyüzü seyahatinde merdiveni yani aslında axis mundi kavramını yani yeryüzü ekseni cennet ile dünya arasındaki bağlantı kanalını temsil etmektedir. En sık kullanılan üç süslemedir. Geometrik süslemelerin sembolik dağılımlarına baktığımızda ise mukarnas, sekiz ve altı köşeli yıldız, daire motifi ve beş köşeli yıldız ilk beş sırada yer almaktadır. Burada sekiz köşeli yıldız; cenneti ve insanların evrensel arayışlarını, beş köşeli yıldız; evrensel olarak birlik ve sonsuzluk, altı köşeli yıldız; maddi alemin yaratılışı ile yok oluşunu, evreni temsil etmektedir. Gülbezek, madalyon ve kabara süslemelerinden gülbezek, çarkıfelek, sekiz köşeli yıldız madalyonu, kabara, beş köşeli yıldız madalyonu en sık kullanılan ilk beş sırada yer almaktadır. Burada kabara; gök kubbeyi ve sonsuzluğu, beş köşeli yıldız madalyonu evrensel olarak birlik ve sonsuzluk, gülbezek motifi; cenneti ve Budizm'de Buda'yı (uyanmak, idrak etmek, bilinçlenmek), sekiz köşeli yıldız; madalyonu cenneti ve insanların evrensel arayışlarını, çarkıfelek; evrenin ve gökyüzünün bir merkez etrafında dönüşünü, Tanrı'ya ulaşmayı, O'nda bir olmayı, üst boyuta geçişi temsil etmektedir.

Dönemin çeşitli dinsel etkileri yapılar üzerinde gözlemlenmektedir. Genel kapsamda kümbetler hem form hem süsleme açısından Budizm ve Sufizm çerçevesinde değerlendirilmektedir. Türklerin eski inanç sisteminden (Şamanizm) kaynaklı oluşmuş olan İslam öncesi izlerin dönemsel olarak hala devamlılığının göstergesi niteliğindedir. Anadolu Selçuklu İslam sanatında Türklerin geçmiş kökenine dayalı Şamanik inançların etkisi olduğu ve İslami sembollerle Şamanik sembollerin iç içe geçerek kümbet formunda yeni bir ifade dilinin ortaya çıkardığı söylenebilir. Burada ortak bir amaç

vardır. Bu amaç Tanrı'ya ulaşmak için ve insanın varoluşsal deneyimini ve evreni anlama çabasını, yaratıcı ile bir olma isteklerini göstermektedir. Gözüktüğü üzere; mimari dış ikonografik unsurlar süsleme ile devlet yapısını, dini değer yargılarını, tarihsel kesimdeki dinamiğini algılamamızı sağlamaktadır. Yapılar birer sosyolojik göstergedir. Dönemde yaşamış insanların dinleri ve inançları yapıları inşa etmektedir.

Sonuç olarak; kümbetler mimari ve sanatın etkileşimini ikonografik analizler doğrultusunda Tanrı'ya ulaşmak için ve insanın varoluşsal deneyimini ve evreni anlama çabasını, yaratıcı ile bir olma isteklerini süslemeler yoluyla mimari form üzerinden aktarmaktadır. Böylece bu mimari yapılar gözlemleyenlerin yapıyı algılama da zihinsel olarak ilahi yöne doğru hareket etmelerini sağlayarak sanatı dini inancın güçlendirici ve hatırlatıcı bir aracı haline getirmektedir. Soyut mekan somuta indirgenmiş Türk geleneğinden gelen çadır formundan ve Budist stupalarından yansımalar bulunmaktadır. Vahdet-i vücut (varlığın birliği) kavramı ile birlikte ayrıca eski Türk inançlarının (Şamanizm) etkileri de görülmektedir. Tanrı'nın özünün çokluk içinde birlik olduğuna inanılarak bunu semboller ve mimari form aracılığı ile birliği sağlanıp yapı tipolojik analizler sonucunda süsleme dağılımları gelişi güzel değil forma uygun dağıtılmaktadır. Bu bağlamda Anadolu Selçuklu kümbetlerinin süsleme ve mimari form ilişkisinden söz edilebilmektedir.

Gelecek çalışmalara öneri olarak felsefe ve ilahiyat alanlarında ortaklaşa olarak konunun daha derinlemesine incelenmesi uygun görülmektedir. Genel olarak dini yapılarda kullanılan süslemelerin mimari form ve ilişkileri olmasının mümkün olduğu göz önüne alındığında daha kapsamlı bir çalışmayla da ispatlanması yapılacak olan çalışmalara öneri niteliğindedir.

KAYNAKÇA

Kitaplar

Aslanapa, O. (2005). Türk Sanatı. Remzi Kitabevi.

Cevizci, A. (1999). Paradigma Felsefe Sözlüğü, (1. Baskı). Paradigma Yayınları.

Cezar, M. (1977). Anadolu Öncesi Türklerde Şehir ve Mimarlık. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Churchward, J. (2000). Mu'nun Kutsal Sembolleri. Dönüşüm (Çev. R. Ekiz). Dönüşüm Yayınları.

Çeşmeli, İ. (2007). Antik Çağdan XIII. Yüzyıla Kadar Orta Asya ve Karahanlı Dönemi Mimarisi. Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

Çoruhlu, Y. (2007). Erken Devir Türk Sanatı. Kabalcı Yayınevi.

Çoruhlu, Y. (2017). Erken Devir Türk Sanatı İç Asya'da Türk Sanatının Doğuşunun ve Gelişimi. Kabalcı Yayıncılık.

Çoruhlu, Y. (2017). Türk Mitolojisinin Ana Hatları. (4. Baskı). Kabalcı Yayınevi.

Demir, N. (2013). Geleneksel Türk Sanatında ve Edebiyatımızda Su. Aski Genel Müdürlüğü Yayınları.

Erçel, G. (2014). Mitoloji Sözlüğü. Kafekültür Yayıncılık.

Esin, E. (2001). Türk Kozmolojisine Giriş. (1. Basım). Kabalcı Yayınevi.

Esin, E. (2003). Orta Asya'dan Osmanlıya Türk Sanatında İkonografik Motifler. (1. Basım). Kabalcı Yayınevi.

Günay, Ü. ve Güngör, H. (2003). Başlangıçlarından günümüze Türklerin dini tarihi. Rağbet Yayınları.

Hall, M. P. (2008). Tüm çağların Gizli Öğretileri (Çev. M. Sağlam). (1. Baskı). Mitra Yayınevi.

Hasol, D. (1993). Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü. (5. Baskı). Yem Yayınları.

İnan, A. (1972). Tarihte ve Bugün Şamanizm Materyaller ve Araştırmalar (2 Baskı). Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Kuban, D. (1965). Anadolu Türk Mimarisinin Kaynak ve Sorunları. İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Yayınları.

Ögel, S. (1986). Anadolu Selçuklu Sanatı Üzerine Görüşler. Matbaa Teknisyenleri Basımevi.

Ögel, S. (1987). Anadolu Selçuklularının Taş Tezyinatı. Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Ögel, S. (1994). Anadolu'nun Selçuklu Çehresi. Akbank Yayınları.

Önkal, H. (1992). Osmanlı Hanedan Türbeleri. Kültür Bakanlığı Yayınları.

Önkal, H. (2015). Anadolu Selçuklu Türbeleri. (2. Baskı). Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.

Özkan, H. (2016). Saltuklu Mimarisi. Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Müdürlüğü Yayınları.

Roux, J. P. (1999). Eski Çağ ve Orta Çağda Altay Türklerinde Ölüm. (Çev. A. Kazancıgil). Kabalcı Yayınevi.

Tuncer, O. C. (1986). Anadolu Kümbetleri 1 Selçuklu Dönemi. Güven Matbaası.

Tuztaşı, U. (2018). Gölgesiz Şehirde Zaman ve Mekan. Expoze Yayınları.

Ülkü, A. E. (2021). Kabala. Yeni İnsan Yayınevi.

Makaleler

Akçagüner, S. A. (2020). Gotik Mimari ve Skolastik Felsefe İlişkisi Üzerine Bir Deneme. Mimarlık ve Yaşam Dergisi, 5(1), 133-143.

Aksoy Demircan, Z. (2015). Diğer Yapılarla İlişkileri Bakımından Mezar Anıtları. Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 8(38),487-499.

Alp, K. Ö. ve Mutlu, S. (2021). Şaman Sembollerinin İşlev ve Anlam Kodları. Motif Akademik Halkbilimi Dergisi, 14(35), 1008-1028.

Alsan, Ş. S. (2019). İslamiyet'te Tasvir Yasağı ve Türk Mimari Süsleme Sanatında İnsan Figürünün Kullanımı. Technium Sosyal Bilimler Dergisi, 3(5), 285-313.

Aslan, Y. ve Duran, R. (2020) Türk Sanatında Tengri-Tanrı Damgası. Ulakbilge Dergisi, 8(54), 1378-1398,

Aslan, Y. ve Duran, R. (2022) Türk Sanatında Tanrı ve Cennet Damgalarının Beraber Kullanımı Üzerine. Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, (54), 365-390.

Bekmez, A. (2020). Siyaset ve Sanat Bağlamında Anadolu Selçuklu Döneminde İki Kadın:Mahperi Hunat Hatun ve Melike Adile. Vankulu Sosyal Araştırmalar Dergisi, (6), 165-188.

Bozkuş, M. (1998). Türklerin İslamiyeti Kabulü ve Aleviliğin Türkler Arasında Yayılması. Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2, 409-

Çabuk, H. Ö. ve Eren, S. (2023). Anadolu Taş Tezyinatında ‘‘On İki Hayvanlı Türk Takvimi’’ İle İlişkili Hayvan Tasvirleri: İkonografik Anlamları Üzerine Bir Değerlendirme. Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, (13), 329-354.

Çağlıtütüncigil, E. (2013). Türk Süsleme Sanatında Nar: Form, Kö-ken ve İkonografik Anlamı. Türklük Bilimi Araştırmaları Dergisi, (33), 61-92.

Çelikbaş, E. Ö. (2018). Türk Sanatında Mistik Bağlamda Geometrik Sembolizme Genel Bakış. Safran Kültür ve Turizm Araştırmaları Dergisi, 1(1), 55-66.

Çetin, Y. (2017). Türk-İslam Bezeme Sanatında Gamalı Haç (Svastika) ile Çarkıfelek Motiflerinin Köken ve İkonografik Anlamları Üzerine Bir Değerlendirme. Technium Sosyal Bilimler Dergisi, 3(8), 353-365

Çetintaş, Ö. (2020). Kurgan ve Çadır Mimarisinden Güroymak Karanday Ağa (Kalender Baba) Kümbetine. Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, *9* (2), 217-224.

Çoraklı, B. (2020). Anadolu Selçuklu Sanatında Ab-ı Hayat Sembolizmi. Art-e Sanat Dergisi, 13(25), 189-210.

Duran, R. (2019). Motiflere Dönüşmüş Türk Damgaları-Geometrik Motiflere Farklı Bir Bakış. Akdeniz Sanat Dergisi, 13 (23), 679-698.

Ebiri, G. (2021). Anadolu Selçuklu Çağında Şifahane Bünyesinde Yer Alan Türbeler. Vankulu Sosyal Araştırmalar Dergisi, (7), 253-276.

Ertemli, M. (2018). Mekan Tasarımında Sınır Öğelerinin Görselliğe Katkısı: Düşey Yüzeylerin Estetiği. Modüler Dergisi, 1(1), 49-64.

Ertunç, Ç. Ö. ve Yaman, B. (2019). XIII. Yüzyıl Anadolu Taçkapıları'nda Kullanılan Madalyon ve Kabaralar. İstem Dergisi, (33), 127-147.

Esin, E. (1971). Türk Kubbesi (Gök-Türklerden Selçuklulara Kadar). Selçuklu Araştırmaları Dergisi, (3), 159-182.

Göksu, E. (2010). Ok ve Yayın Türk devlet Geleneği ve Hakimiyet Anlayışındaki yeri. Türk Araştırmaları Dergisi, 5(2).

Gümüştekin, N. (2011). Anadolu ve Diğer Kültürlerde İşaret ve Simgelerde Anlam. Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 14(26), 103-118.

Gür, F. (2021). Türk Kültüründe Renkler. Özbekistan: Dil ve Kültür Dergisi, 3(3).

İsi, H. (2024). Gamalı haç (Swastika) ve Budist Uygur Kültüründe Kullanımı. Milli Folklor Uluslararası Kültürel Araştırmalar Dergisi, 18(141), 154-166.

Hatipoğlu, O. (2019). Usta Şagird (Ulu) Kümbeti Taş Süslemeleri. Technium Sosyal Bilimler Dergisi, (3), 121-132.

İskenderzade, L. A. (2010). Göktürk Dönemi İnsan Figürlü Taş Anıtlar. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (24), 255-269.

Kayalı, Y. (2016). Hint ve Türk Mitolojilerinde Balık Motifi. Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi, (58), 252-265.

Kındığılı, M. L. (2019). Kemah Mezar Anıtları. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 23(4), 2169-2192.

Koçer, F. (2020). Ahlat Hasan Padişah Kümbetinde Kullanılan Gülbezeklerdeki Kompozisyonların Çini Yüzeylere Kompozisyonların Çini Yüzeylere Uygulanması. Technium Sosyal Bilimler Dergisi, 8(104), 97-114.

Koçer, Ö. Ü. F. (2021). Ahlat Hasan Padişah Kümbetinde Kullanılan Gülbezeklerdeki Kompozisyonların Çini Yüzeylere Uygulanması. Akademik Sosyal Bilimler Dergisi, (104), 97-114.

Kuru, A. Ç. (1997). Orta Asya Türk Sanatında Palmet ve Lale Motiflerinin Değerlendirilmesi Hakkında Bir Deneme. Belleten Türk Tarih Kurumu Dergisi, 61(230), 37-42.

Kuru, A. Ç. (2008). İkonografik Açıdan Orta Çağ Türk Mimarisinde Yer Alan İstiridye Motifi. Erdem Dergisi, (52), 111-124.

Kuru, A. Ç. (2008). Orta Çağ Anadolu Türk Mimarisinde Düğüm Motifi ve İkonografisi. Erdem Dergisi, (51), 23-52.

Kuru, A. Ç. (2020). Türk Mimarisinde Çapraz X Motif ve İkonografisi. Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi, 9(4), 2263-2285.

Levent, A. (2022). Pazırık Halısındaki Figürlerin ve Motiflerin Göstergebilimsel Çözümlenmesi. Technium Sosyal Bilimler Dergisi, 8(96), 870-880.

Maraşlı, S. (2013). Türk Alp Geleneğinin Orta Çağ Anadolu Tasvir Sanatına Yansımaları. Sibirya Araştırmaları Dergisi, 1(3), 17-42.

Mirzaoğlu, F. G. ve Sıvac (2005). Türkülerde Mitolojik Unsurlar. Türkbilig/ Türkoloji Araştırmaları Dergisi, (10), 34-53 .

Arık, M. O. (1967). Erken Devir Anadolu Türk Mimarisinde Türbe Biçimleri. Anadolu Dergisi, (11), 57-100.

Onur, D., ve Zorlu, T. (2017). Tasarım Stüdyolarında Uygulanan Eğitim Metotları ve Yaratıcılık İlişkisi. Türkiye Çevrimiçi Tasarım Sanatı ve İletişim Dergisi, 7(4), 542-555.

Özcan, C. (2020). Türk Mitolojisinde Yer Alan Mitolojik Unsur ve Sembollerin Şevkat İşlengen'in Eserlerinde Yansımaları. Kesit Akademi Dergisi, (22), 212-225.

Özel, N. (2018). Grafik Bir Sembol Olarak Anadolu Selçuklularda Çift Başlı Kartal. Türkiye Çevrimiçi Tasarım Sanatı ve İletişim Dergisi, 8(3), 551-559.

Özkan, H. (2010). Erzincan ve Çevresinde Orta Asya Türk geleneğini Sürdüren Bezemeli Mezar Taşları. Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, (15).

Özkul, K. (2020). Anadolu Selçuklu Dönemi Mimari Yapılarında Turkuaz. Uluslararası Beşeri Bilimler ve Eğitim Dergisi, 6(13), 291-318.

Öztürk, M. Ü. ve Arısoy, Y. (2018). Selçuklu Dönemi Seramik Sanatında Hayvan Sembolizmi. İdil Dergisi, 7(44), 375-381.

Öztürk, N. (2018). Konya Kırsalındaki Kadın Dövmelerinde Ana Tanrıçanın İzleri. Muhafazakar Düşünce Dergisi, 41-42, 227.

Parla, C. (2010). Kemah Mengücek Gazi Kümbeti'ne İkonografik Yaklaşım. Erdem Dergisi, (58), 269-290.

Parla, C. (2019). Niğde Hüdavent Hatun Türbesi'nde İkonografik Yaklaşım. Türk Çalışmaları-Sosyal Bilimler Dergisi, 14(3), 1007-1032.

Peker, A. U. (2009). Anadolu Selçuklu Mimari Tarihinde Anlam Araştırmaları. Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, (13), 67-80.

Polatoğlu, A., Polatoğlu, S. ve Akbaş, Ö. F. (2022). Erzurum'daki Tarihi Yapılarda Astronominin İzleri. Sanat ve Yorum Dergisi, (40), 102-114 .

Sağlam, T. (2020). İslam Mimarisinin Sembolik Anlatilari Üzerine Bir Deneme. Uluslararası Disiplinlerarası ve Kültürlerarası Sanat Dergisi, 5(10), 251-279.

Saz, S. (2021). Anadolu'da Türk Sanat ve Mimarisinde Rehberlerin Karşılaştıkları Hayvan Figürleri ve Mitolojik Arka Planı. Uluslararası Türk Dünyası Turizm Araştırmaları Dergisi, 6(1), 29-46.

Sert, F. N., ve Susuz, M. (2018). Geleneksel Türk Motif Örnekleri ile Amerika Yerlilerinin Ayakkabı Desenleri Arasındaki Benzerlikler. Kalemişi Dergisi, 6(11), 155-174.

Soykan, Ö. N. (2012). Görüşler/Ölümü Mimarlıkla Sınamak. Dört Öge Dergisi, (1), 153-158.

Soysaldı, A. ve Gök, E. Ç. (2020). Türk Kumaşlarında Görülen Ay-Yıldız Motifi. Milli Folklor Uluslararası Kültürel Araştırmalar Dergisi, 16 (126), 136-152.

Sönmeztürk, G., İşbilir, S. ve Göçer, M. (2022). Selçuklu Yıldız Motifinin Mersin Olgunlaşma Enstitüsünde Sanatsal Tasarımlara Yansıması. Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 6(1), 48-60.

Toruk, F. (2014). Frig Vadisi'nde Bir Yerleşim: Kümbet Köyü. Arış Dergisi, (10), 72-111.

Ünal, S. ve Yaşar, T. (2021). Teke Yöresi, Keçi Figürü ve Seramik Sanatına Yansımaları. Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi, 127(251), 375-394.

Vardar, K. (2002). Anadolu'da Türk Çadır Sanatı ile İlgili Mezar Yapıları. Sanat Tarihi Yıllığı Dergisi, (15), 91-114.

Yariş, S. (2022). Güzelşeyh Kasrı'nın Süsleme Özellikleri. Palmet Dergisi, (2) , 106-128 .

Yazar, T. (2014). Osmanlı Defin Merasimlerinde Otağ Kurma Geleneği. Belleten Türk Tarih Kurumu Dergisi, 78(281), 93-122.

Yıldız, N. ve Mercin, L. (2023). Anadolu Selçuklu Taçkapılarında Yer Alan Motiflerin Sofra Seramiği Yüzey Tasarımlarına Yansımasının İncelenmesi. Medeniyet Sanat Dergisi, 9(1), 175-196.

Yıldız, Ş. Ö. ve Shahbazzadeh, E. F. (2020). Anadolu Selçuklu Dönemi Mimari Süslemelerinin Çözümlenmesine Yönelik Yeni Bir Yaklaşım. Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, (52), 299-335.

Yücel, M. ve Sanal, Ş. (2021). Selçuklu Dönemi Eserlerinde Hayvan Sembolleri: Ahlat Müzesi Örneği. Mersin Üniversitesi Tıp Fakültesi Lokman Hekim Tıp Tarihi ve Folklorik Tıp Dergisi, 11 (3), 535-545.

Tezler

Aksoy, H. (2017). İslam Öncesi Dönemde Türklerde Kozmoloji Anlayışı (Mitoloji ve Destanlara Göre). [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Selçuk Üniversitesi.

Aladağ Z. (2013). Konya Anadolu Selçuklu Eserlerindeki Çini Munkarnas Tasarımları. [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Necmettin Erbakan Üniversitesi.

Çakıroğlu B. (2006). İslam Dinlerindeki Temel Kavramların Osmanlı Dönemi (13 yy. – 17. yy.) Dini Mimarisine Yansımaları. [Yayınlanmamış Doktora Tezi]. Karadeniz Teknik Üniversitesi.

Çelik, E. (2017). Türk Halk Kültüründe Renk ve İşaret Sembolleri. [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi.

Çığ, C. (2017). Diyarbakır Türbeleri. [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Selçuk Üniversitesi.

Daş, E. (2003). Erken Dönem Osmanlı Türbeleri (1300-1500). [Yayınlanmamış Doktora Tezi]. Ege Üniversitesi.

Erkaya, H. (2015). Anadolu Türk Mimari Tezyinatında Sekiz Kollu Yıldız Motifi (Osmanlı'ya kadar). [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Necmettin Erbakan Üniversitesi.

Güder, A. (2018). Anadolu Selçuklu Mimarlığında Medrese ve Darüşşifa ile Türbe İlişkisi. [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi.

Gülyüz, B. G. (2017). Bulgaristan'da Osmanlı Dini Mimarisi. [Yayınlanmamış Doktora Tezi]. Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi.

Gündüz, S. (2006). Osmanlı Beyliği Mimarisinde Anadolu Selçuklu Geleneği. [Yayınlanmamış Doktora Tezi]. Hacettepe Üniversitesi.

Halıcı, E. (2022). Osmanlı Başkentlerinde XVIII-XX. Yüzyıl Türbelerinde Kalemisi Süslemeler. [Yayınlanmamış Doktora Tezi]. Atatürk Üniversitesi.

Işık, D. (2002). Mimari Mekan Kimliğini Belirleyen Yönüyle Doğal Işık. [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul Teknik Üniveristesi.

Kalafat, M. (2022) Anadolu Selçuklu Mimarisinde Tipoloji Problemleri. [Yayınlanmamış Doktora Tezi]. Akdeniz Üniversitesi.

Kelam, Ş. (2019). Türk mitolojisinde Çam Ağacı Sembolünün Yeri ve Çağdaş Türk Resim Sanatına Ynsımaları. [Yayınlanmamış Doktora Tezi]. Necmettin Erbakan Üniversitesi.

Kırveli, Ç. (2015). İslam Mimarisi 16. yy. Osmanlı Dönemi Cami ve Türbelerinin İç Mimarisindeki Desenlerin İncelenmesi. [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Beykent Üniversitesi.

Odabaş Uslu, A. (1997), Tarihi Süreç İçerisinde Anadolu Mezarlıkları ve Çağdaş Bir Yaklaşımla Ankara Kenti İçin Örnek Bir Mezarlık Planlaması Üzerinde Bir Araştırma. [Yayınlanmamış Doktora Tezi]. Ankara Üniversitesi.

Özkan, S. (1995). Edirne Türbeleri. [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Trakya Ünversitesi.

Seval, Ş. (2017). Anadolu Kültüründe Simge Anlam ve Sağaltım Boyutlarıyla Dövme. [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Işık Üniversitesi.

Sılacı, G. (2005). İskit, Hun ve Göktürkler'de Ölü Gömme Geleneği ve Birbirleriyle Mukayesesi. [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Gazi Üniversitesi.

Şehribanoğulları, G. (2019). İslamiyet Öncesi Türk Toplumlarında Evren Sembolleri. [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Sakarya Üniversitesi.

Şengül, E. (2007). Çağdan Çağa Değişen Sanatın Tanımları ve Selçuklu Çehresindeki Anlamı. [Yayınlanmamış Doktora Tezi]. Sakarya Üniversitesi.

Tanrıverdi, Ş. (2018). Türklerde Mezar Mimarisinin Anadolu Selçuklu Dönemi Konya Kümbetleri Üzerinden Tipolojik İrdelenmesi**.** [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Gazi Üniversitesi.

Türeli, İ. (2006). Türk Sanatında Altı Köşeli Yıldız. [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Marmara Üniversitesi.

Yolcu, F. (2017). Tokat Merkezde Yer Alan Selçuklu ve İlhanlı Dönemine Ait Mezar Anıtları. [Yayınlanmamış Lisans Tezi]. Atatürk Ünversitesi.

Bilimsel Toplantı ve Sempozyumlar

Altın, A. (2022). Eratna Beyliği Taçkapılarında Geometrik Süsleme. 18. Türk Tarih Kongresi, Ankara

Çoruhlu, Y. (1999). Kurgan ve Çadır (Yurt)'dan kümbet ve türbeye geçiş. Geçmişten Günümüze Mezarlık Kültürü ve İnsan Hayatına Etkileri Sempozyumu, İstanbul.

Kahraman, G. (2016). Anadolu Selçuklu Dönemi Çinilerinde Kullanılan Hayvan Figürlü Motiflerin İncelenmesi: Beyşehir Kubadabad Sarayı Örneği. Uluslararası Multidisipliner Avrasya Kongresi, Odessa.

Özkul, K. (2019). Anadolu Selçuklu Dönem Taş işlemeciliğinde Hayat Ağacı Motifi. 4. Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Kongresi, Yalova.

Özkul, K., ve Sönmez, D. (2019). Anadolu Selçuklu Dönemi Taş İşlemeciliğinde Aslan Figürü. Uluslararası Sanat ve Estetik Sempozyumu, Gaziantep.

Parla, C. (2017). Melike Hüdavend Hatun ve Türbesi. IV. Uluslararası Türk Dünyası Araştırmaları Sempozyumu, 26-28.

Peker, A. U. (2017). Selçuklu Mimarisi'nde Anlam. Kayseri Büsam Şehir Akademi 2017 Bahar Dönemi Konferansı, Kayseri.

Şahin, M. K. ve Varis, S. (2017). Eskişehir/Seyitgazi Kümbet Köyünde Bulunan Himmet Baba/Kümbet Dede Kümbeti Üzerine Yeni Düşünceler. 20. Uluslararası Orta çağ Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri, Sakarya.

Yazar, T. (1999). Çadır-Bark-Türbe. Geçmişten Günümüze Mezarlık Kültürü ve İnsan Hayatına Etkileri Sempozyumu, İstanbul.

İnternet Kaynakları

Serenti (2012). Balbal örneği fotoğrafı. http://www.serenti.org/turklerin-tarihe-biraktigi-iz-balbal/ adresinden 17.06.2023 tarihinde alınmıştır.

Öztürk Ö. (2018). Kurgan çizimi. https://ozhanozturk.com/2017/11/21/iskitler-iskit-tarihi-iskit-kulturu-iskit-kabileleri-iskit-genetigi/ adresinden 17.06.2023 tarihinde alınmıştır.

Sanatın Yolculuğu (2016). Kubbetü's Süleybiye Türbesi çizimi ve fotoğrafı. https://www.sanatinyolculugu.com/ilk-turbe-mimarisi-kubbetus-suleybiye/ adresinden 17.06.2023 tarihinde alınmıştır.

Sanatın Yolculuğu (2016). Samanoğlu İsmail Türbesi çizimi ve fotoğrafı. https://www.sanatinyolculugu.com/ismail-samani-turbesi/ adresinden 17.06.2023 tarihinde alınmıştır.

Sanatın Yolculuğu (2016). Arap Ata, Balacı Hatun ve Ayşe Bibi Türbesi fotoğrafları. https://www.sanatinyolculugu.com/ adresinden 17.06.2023 tarihinde alınmıştır.

Okur Yazarım (2016). Aslan Cazip Türbesi çizimi ve fotoğrafı. https://okuryazarim.com/aslan-cazip-turbesi/ adresinden 17.06.2023 tarihinde alınmıştır.

Vikipedi (2001). Sultan Tekiş Fahreddin Razi ve Çeşme Eyüp Türbesi fotoğrafları. https://tr.wikipedia.org/ adresinden 17.06.2023 tarihinde alınmıştır.

Okur Yazarım (2016). Harrekan Türbeleri çizim ve fotoğrafı. https://okuryazarim.com/harrekan-kumbetleri/ adresinden 17.06.2023 tarihinde alınmıştır.

Turkosfer (2015). Yurt tipi Türk çadır fotoğrafı. http://www.turkosfer.com/turklerde-cadir/ adresinden 17.06.2023 tarihinde alınmıştır.

Vikipedi (2001). Samsara tekerlek şeması çizimi. https://tr.wikipedia.org/wiki/Samsara adresinden 5.08.2023 tarihinde alınmıştır.

Vikipedi (2001). Lotus çiçeği fotoğrafı. https://tr.wikipedia.org/wiki/Lotus_(bitki) adresinden 5.08.2023 tarihinde alınmıştır.

Facebook (2004). Beş Platonik cisim çizimi. https://www.facebook.com/devletplaton/posts/be%C5%9F-platonik-cisimoktahedron-tetrahedron-dodekahedron-k%C3%BCp-%C4%B1cosahedronbu-be%C5%9F-%C5%9Feki/1128529407191908/?locale=tr_TR adresinden 5.08.2023 tarihinde alınmıştır.

Wikimedia Commons (2004). Emir Saltuk Kümbeti fotoğrafları. https://commons.wikimedia.org/wiki/Category:Emir_Saltuk_Tomb adresinden 2.10.2023 tarihinde alınmıştır.

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı
Bu site Bilgi Teknolojileri Genel Müdürlüğü (2015). Himmet Dede Kümbeti fotoğrafları. https://eskisehir.ktb.gov.tr/TR-336940/himmet-baba-turbesi-seyitgazi.html adresinden 2.10.2023 tarihinde alınmıştır.

Türkiye Kültür Portalı (2015). Döner Kümbet fotoğrafları. https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/kayseri/gezilecekyer/doner-kumbet adresinden 2.10.2023 tarihinde alınmıştır.

T.C. Kayseri Pınarbaşı Kaymakamlığı (2016). Melik Gazi Kümbeti fotoğrafları. http://kayseripinarbasi.gov.tr/melikgazi-turbesi adresinden 2.10.2023 tarihinde alınmıştır.

Şaşmaz E. (2019). Melik Mengücek Gazi Kümbeti fotoğrafları. https://www.turkiyenintarihieserleri.com/?oku=1003 adresinden 4.11.2023 tarihinde alınmıştır.

Sanatın Yolculuğu (2016). Alaeddin Camisi Avlusunda Yarım Kümbet fotoğrafı. https://www.sanatinyolculugu.com/sultan-i-i%CC%87zzeddi%CC%82n-keyka%CC%82vus-turbesi/ adresinden 4.11.2023 tarihinde alınmıştır.

Şaşmaz E. (2019). Himmet Dede Kümbeti fotoğrafları. https://www.turkiyenintarihieserleri.com/?oku=3728 adresinden 4.11.2023 tarihinde alınmıştır.

Okur Yazarım (2016). Niğde Hüdavent Hatun Kümbeti çizimi. https://okuryazarim.com/anadolu-selcuklu-sanatinda-cift-basli-kartal/ adresinden 4.11.2023 tarihinde alınmıştır.

ND Haber (2006). Hüdavent Hatun Kümbeti fotoğrafları. https://ndhaber.com.tr/nigde-hudavent-hatun-turbesi-mustafa-taskinin-kaleminden-n-2338121 adresinden 4.11.2023 tarihinde alınmıştır.

Şaşmaz E. (2019). 1.İzzeddin Keykavus Şifahanesi Kümbeti fotoğrafı. https://www.turkiyenintarihieserleri.com/?oku=1063 adresinden 16.12.2023 tarihinde alınmıştır.

Türkiye Kültür Portalı (2015). Seyfeddin Turumtay (Gök Medrese) Kümbeti fotoğrafı. https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/amasya/gezilecekyer/gok-medrese adresinden 16.12.2023 tarihinde alınmıştır.

Okur Yazarım (2016). Mahperi Hunad Hatun Kümbeti rölöve projesi çizimi. https://okuryazarim.com/anadolu-selcuklu-donemi-mimari-planlari/ adresinden 16.12.2023 tarihinde alınmıştır.

Kültür Envanteri (2019). Şahcihan Hatun (Döner) Kümbet fotoğrafları. https://kulturenvanteri.com/tr/yer/doner-kumbet/#17.1/38.714035/35.495919 adresinden 20.01.2024 tarihinde alınmıştır.

Flickr (2004). Ulu (Usta Şagirt) Kümbet fotoğrafı. https://www.flickr.com/photos/galpay/8167086516 adresinden 20.01.2024 tarihinde alınmıştır.

T.C. Tercan Kaymakamlığı (2013). Mama Hatun Kümbeti fotoğrafı. http://www.tercan.gov.tr/mama-hatun-turbesi2 adresinden 20.01.2024 tarihinde alınmıştır.

Turbe.gen.tr (2018). Mama Hatun Kümbeti fotoğrafı. https://www.turbe.gen.tr/mama-hatun-turbesi.html adresinden 20.01.2024 tarihinde alınmıştır.